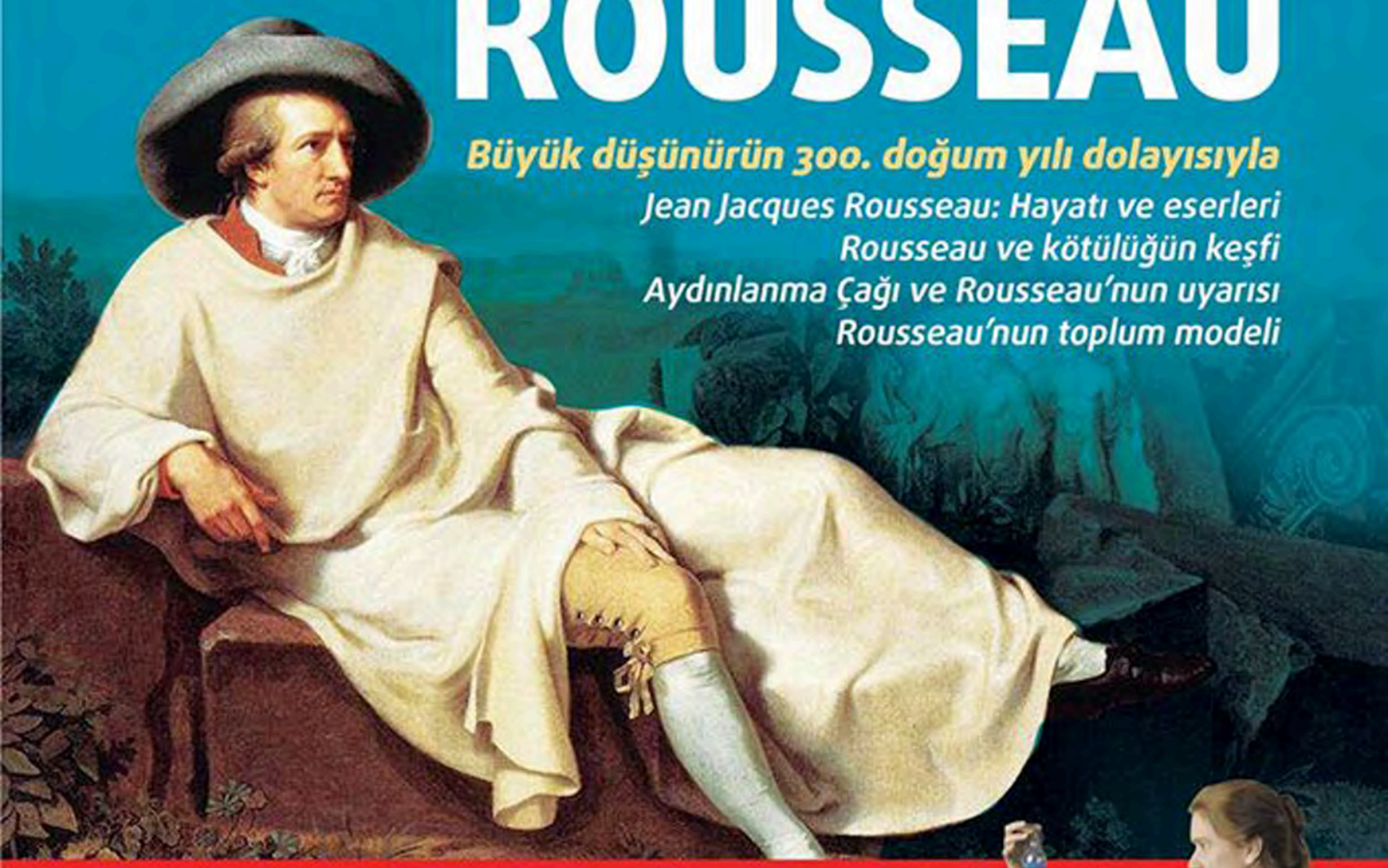
Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | EYLÜL 2012 | 9,00 TL (KDV Dahil)

103

Aydınlanma ile Marksizm arasındaki köprü

ROUSSEAU

Büyük düşünürün 300. doğum yılı dolayısıyla

Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve eserleri
Rousseau ve kötülüğün keşfi
Aydınlanma Çağı ve Rousseau'nun uyarısı
Rousseau'nun toplum modeli

Alâeddin Şenel

İnanç özgürlüğü olur mu?

Marie-Pierre Curie ve radyumun keşfinin öyküsü

ISSN 1304-0561

9 771304 675614

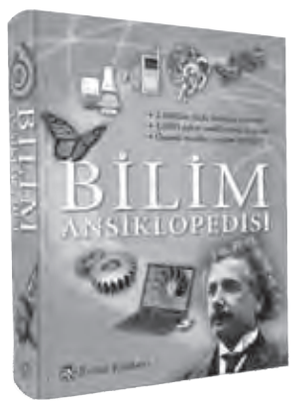
Kıbrıs satış fiyatı 10 TL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 103 / EYLÜL 2012
GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar
İDARİ İŞLER Deniz Karakaş
YAZIİŞLERİ Şule Dede
GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz
ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.
YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)
7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ
ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
Osman Altun / (0541) 695 19 97
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat / demircanpusat@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Eren Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com
HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com
SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com
MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com

Abone olan herkese Bilim Ansiklopedisi

*Yeni bir abone kampanyası açıyoruz. 1,5 yıl önce abone olan herkese **Evrim Atlası** vermiştik ve yoğun bir ilgi ile karşılanmıştı. Bu kez de, Eylül ve Ekim aylarında **Bilim ve Gelecek**'e yıllık abone olan herkese Remzi Yayınları'ndan çıkan **Bilim Ansiklopedisi**'ni armağan edeceğiz. Saygın biliminsanları tarafından hazırlanan, 3500'den fazla terim ve kavram içeren, kuşe kâğıda renkli 488 sayfadan oluşan bu ansiklopedi, deyim yerindeyse her eve lazım bir eser. Piyasada 60 TL'ye satılan bu ansiklopediyi 100 TL verip dergimize abone olan herkes bedava edinebilecek. Özellikle çocuklar ve gençler için geniş bir bilgi kaynağı olacak ve sağlam bir bilim kültürü edinmenin temel adımlarını sağlayacak bu ansiklopedinin tüm okurlarımızın ilgisini çekeceğini umuyoruz. Abone olmak isteyen okurlarımız dergi merkezimize başvurabilirler.*

***

*Üç ay önce dağıtım şirketimizin yeni ve ağır koşullar ileri sürdüğünü sizlere iletmiş ve zorunlu olarak dergi fiyatına zam yapmıştık. Doğrusu dergi satışının ciddi olarak düşebileceği tedirginliği yaşıyorduk. Neyse ki korktuğumuz başımıza gelmedi; güzel bir dayanışma örneği veren okurlarımız dergiyi okumaya devam ettiler, hatta satışımız az da olsa yükseldi. Tüm okurlarımıza ve dostlarımıza teşekkür ediyoruz. Biz de **Bilim ve Gelecek** emekçileri olarak çok daha zengin dergiler çıkaracağımıza söz veriyoruz.*

***

*Geçtiğimiz ay içinde acı haberler aldık. Değerli dostumuz ve yazarımız, öykücü **Serhat Kestel**'i, yine yazarımız ve ülkemizin önde gelen arkeolog ve tarihçilerinden Prof. Dr. **Ali Dinçol**'u, dostlarımız devrimci futbolcu **Metin Kurt**'u ("Çizgi Metin") ve ülkemizin ilk vicdani retçisi **Tayfun Gönül**'ü art arda kaybettik. Yaptıkları, yazdıkları, eserleri, anıları her zaman bize yol gösterecek. Tabii tüm sanat topluluğumuzu acıya boğan ünlü tiyatro sanatçımız **Müşfik Kenter**'in kaybını da eklemek gerek. Hepimizin başı sağ olsun.*

*Sizlere güzel haberler de vermek istiyoruz. Cezaevindeyken evlenen **Baha Okar** ve **Suzan Yılmaz**'ın düğün yemeklerini 26 Ağustos'ta gerçekleştirdik. Aileler, dostlar, türküler eşliğinde bir aradaydık. Dergimizin Kanada Temsilcisi **Erdem Erinç** ve **Pelin Kaya** Kanada'da, **Bilge Can Yıldız** ve **Ulaş Karakul** da Ankara'da evlendiler. Genç arkadaşlarımız **Zeynep Erözkan** ve **Özer Arusoğlu**, **Orkun Durmaz** ve **Oya Gözel**, **Uğur Yıldırım** ve **Erinç Erdal**, **Buse Zorlu** ve **Fatih Aslanpay**, **Elif Dastarlı** ve **Besim Dellaloğlu** Eylül ayında hayatlarını birleştiriyorlar. Tüm genç çiftlere mutluluklar diliyoruz.*

*Belki de en güzel haber, Baha Okar'ın da yargılandığı düzmece Devrimci Karargâh davasının son duruşmasında, dava süreci içinde dostluklar kurduğumuz **Tuncay Yılmaz** ve **Hakan Soytemiz**'in tahliye edilmeleri oldu. Tuncay çıktı, Hakan da yakında çıkacak. Bu tür düzmece iddialarla tutuklu bulunan tüm tutsakların özgürlüklerine kavuşmaları dileğiyle bitirelim yazımızı.*

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

Kitap Kulübü....4

■■ **KAPAK DOSYASI**

Fatih Yaşlı
Rousseau ve kötülüğün keşfi....6

J. L. Lecercle
Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve eserleri....12

Deniz Hakan
Aydınlanma Çağı ve Rousseau'nun uyarısı....22
Rousseau'nun toplum modeli....24

Yitirdiklerimiz....31

Nalân Mahsereci
Serhat Kestel'le yitip gitti bir yanımız....32

Alâeddin Şenel
İnanç özgürlüğü olur mu?....36

Eve Curie
Marie-Pierre ve radyumun keşfinin öyküsü:
'Bak... Bak! Nasıl da kendiliğinden parlıyor, ışık saçıyor!'..44

Gül Atmaca
Irak'tan sonra Suriye de ateşler içinde:
İnsanlığın ortak tarihsel mirası yitip giderken....56

■■ **BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş**
Yazılım mühendisliği....60

Hasan Aydın
Eski Yunan felsefesinde cinsel aşk-3
Aristoteles ve sonrasında aşka dair....64

■■ **BRİÇ / Lütfi Erdoğan**....73

■■ **BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin-Şule** Dede....74
Düşünmek fazla kalori yakmayı sağlar mı? / Süpernovanın üç boyutlu yapısı görüntülendi / 54 milyon yıllık kafatası ezber bozdu / İnsanın hayatta kalma sınırları / Medyada homofobi: Eşcinsel hayvan araştırmaları / Curiosity Mars'ta bilim üretiyor / Usain Bolt'u "Yıldırım" yapan beş neden / Bu bizim genlerimizde var: Kadınlar neden erkeklerden daha uzun yaşar? / Biyofilmleri yok eden kaplama keşfedildi / Aşırı sıcaklar NASA'da inceleme konusu oldu

■■ **YAYIN DÜNYASI / Baha Okar**....86

Cem Kızılçeç
Çin Komünist Partisi Tarihi....86

Ceren Şekerciler
Freud'la hayali bir söyleşi....87

■■ **MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün**
Yanlış adrese gönderilen mektuplar....90

■■ **EVRENLE SÖYLEŞİLER / Richard T. Hammond**
Kuazar ile söyleşi....92

■■ **FORUM**....94

■■ **BULMACA / Hikmet Uğurlu**....96

KAPAK DOSYASI **6**

AYDINLANMA VE MARKSİZM ARASINDAKİ KÖPRÜ

ROUSSEAU

Rousseau, burjuva uygarlığının en erken ama en radikal eleştirmenlerinden biriydi. "Halka rağmen, halk için" diyen Jakobenlerin ilham kaynağı oldu. Özel mülkiyetten yola çıkarak tüm bağımlılık ilişkilerini ortadan kaldıracak, insanları "özgür olmaya zorunlu kılacak" bir devlet modeli önerdi. Çözümlemesi tarihsel materyalizme benzer bir nitelik taşısa da, sunduğu çözüm ahlakiydi ve tam da bu nedenle gerçekçi değildi. Özel mülkiyet "kötülüğü" ile nasıl mücadele edileceğinin yanıtını ise kendisinden bir asır sonra dünyaya gelen Karl Marx verecekti.

- **Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve eserleri**
- **Rousseau ve kötülüğün keşfi**
- **Aydınlanma Çağı ve Rousseau'nun uyarısı**
- **Rousseau'nun toplum modeli**

Alâeddin Şenel

36

İnanç özgürlüğü olur mu?

İnanç sözcüğünün bir düşünsel durumu ya da düşünsel eylemi yansıtmasında sorun yokken, "inanç özgürlüğü" söz konusu olunca, sorunlar doğmakta. Dile getirdiği düşünsel olguyla arası açılmakta. Kavramla olgu arasında uyumsuzluk, kavramın iç mantığında tutarsızlık görülmekte. Öyle ki "inanç özgürlüğü" kavramının ilgili düşünsel olguyu yanlış, çarpık yansıttığı, hatta tepetakla ettiği görülüp söylenebilir.

44

Eve Curie

Marie-Pierre ve radyumun keşfinin öyküsü

'Bak... Bak! Nasıl da kendiliğinden parlıyor, ışık saçıyor!'

Evini çekip çeviren, küçük kızını yıkayan, tencerelerini ateşe veren de; yoksul bir laboratuvarda yüzyılın en önemli bilimsel keşfini başaran da aynı kadın: Marie Curie. Hocası, eşi, sevgilisi Pierre ile birlikte 4 yıl boyunca bir kulübede çalışarak, bin bir zorluğu yenerek, yemeyi, içmeyi, uyumayı unutup hedefe kilitlenerek büyük bir keşif yapacaklar. Tonlarca balçığın içinden bir gram cevheri damıtacaklar: Radyum.

60 BİLİŞİM DÜNYASINDAN

İzlem Gözükeleş

Yazılım mühendisliği

Yazılım mühendisliği yeni bir alan. Ne arkasında yüzyılların fizik ve kimya birikimi var; ne de ellerinde, klasik mühendisliklerin formülleri ve T cetvelleri. Fakat analizler, çözümler ve çözümlerin sınandığı pratikler eşliğinde gelişen yazılım mühendisliği, yazılıma içsel olan sorunların farkında olması ve metotlarıyla adım adım kendini oluşturuyor.

BİLİM GÜNDEMİ **74**

Deniz Şahin-Şule Dede

Düşünmek fazla kalori yakmayı sağlar mı?

Ferris Jabr / Haz. Alp Atamanalp

Son bilimsel bulgular, zihinsel yorgunluğun aslında oldukça sade bir olgu olduğunu ortaya koydu. En zor türev-integral sorularıyla cebelleşmemizle, zihnimizi hiç çalıştırmadan elimizdeki fareyle tarayıcılarımızda tıklayarak gezinmemiz arasında enerji gereksinimi bakımından oldukça az fark varmış aslında!

BİLİM VE GELECEK KİTAP KULÜBÜ'NDEN KAMPANYA!

İstek üzerine, yaz kampanyamızı bir ay daha uzattık. Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nden her yaş ve okuma tercihi için benzersiz kampanya.

- ✓ Ayrı kampanyalardan da seçebileceğiniz, 50 TL ve üzeri alışverişler için %40'lara varan indirimlerle edebiyat, popüler bilim, politika kitapları...
- ✓ Kitaplarınızı seçin, adresinize gönderelim.
- ✓ 100 TL'ye kadar alışverişlerde kargo ücreti 5 TL.
- ✓ 100 TL üzeri alışverişlerde kargo bizden!

KAMPANYA 1 - İLETİŞİM ÇOCUK BİLİM KİTAPLARI

Çocuklar için eğlenceli popüler bilim kitaplarıyla, yaz tatilinde çocuklarınızı bilimle tanıştırın...

İletişim Yayınları Çocuk Bilim Kitaplığında %25 indirim!

DENE VE GÖR DİZİSİ (İnternet bağlantılarıyla desteklenmiş)

1) İnsan Vücudu (8+) 14,00 TL→10,50 TL
2) Genler ve DNA (12+) 14,00 TL→10,50 TL
3) Bitkiler Dünyası (8+) 14,00 TL→10,50 TL
4) Hayvanlar Dünyası (8+) 14,00 TL→10,50 TL
5) Işık, Ses ve Elektrik (12+) 14,00 TL→10,50 TL
6) Enerji, Kuvvet ve Hareket (12+) 14,00 TL→10,50 TL
7) Malzemeler -Maddenin Yapısı (12+) 14,00 TL→10,50 TL
8) Karışımlar ve Bileşikler (12+) 14,00 TL→10,50 TL
9) Dünya ve Uzay (8+) 14,00 TL→10,50 TL
10) Hava Durumu ve İklim Değişiklikleri (12+) 16,00 TL→12,00 TL
11) Yaşam Ağacı -Canlı Türlerinin İnanılmaz Biyolojik Farklılıkları (9+) 12,00 TL→9,00 TL
12) Tek Kuyu -Yeryüzündeki Suyun Öyküsü (9+) 11,00 TL→8,25 TL
13) Arkeoloji -Geçmişin İzinde (12+) 20,00 TL→15,00 TL
14) Ne, Nasıl Yapılır? -Dondurmadan Gitara Pek Çok Şey (8+) 20,00 TL→15,00 TL

NASIL ÇALIŞIR DİZİSİ

15) Uçaklar, Gemiler, Roketler (9+) 15,00 TL→11,25 TL
16) Otomobiller, Trenler, İş Makineleri (9+) 14,00 TL→10,50 TL

BİLİM OYUNLARI DİZİSİ

17) Işık, Renk, Şekil ve Yerçekimi (9+) 19,00 TL→14,25 TL
18) Elektrik, Mıknatıs, Ses ve Kaldırma Kuvveti (9+) 14,00 TL→10,50 TL

MATEMATİK OYUNLARI DİZİSİ

19) Tam Sayılar, Kesirler (8+) 14,00 TL→10,50 TL
20) Örüntüler, Kümeler (8+) 14,00 TL→10,50 TL
21) Uzunluk, Alan ve Hacim Hesapları, Ağırlık ve Zaman Ölçüleri (8+) 14,00 TL→10,50 TL
22) Şekiller, Yer Bulma ve Konum Belirleme (8+) 14,00 TL→10,50 TL

BİLİM ATÖLYESİ DİZİSİ

23) Elektrik, Mıknatıslar, Işık ve Ses(8+) 16,00 TL→12,00 TL
24) Basit Makineler, Şekiller ve Kimyasal Maddeler (8+) 14,00 TL→10,50 TL
25) Hava, Su, Ölçüm ve Birimler (8+) 14,00 TL→10,50 TL

COĞRAFYA ATÖLYESİ DİZİSİ

26) Haritalar ve Krokiler, Dağlar ve Dünyamız, Akarsular ve Denizler (8+) 16,00 TL→12,00 TL
27) Ekosistemler, İnsanlar ve Yerler, Gıda ve Tarım (8+) 16,00 TL→12,00 TL

KAMPANYA 2 - ÜLKE GERÇEKLERİNİ OKUMAYAN KALMASIN

Ülkeyi kuşatan cemaatçi ağ...
İç ve dış siyasi bağlantıları...
İdeolojik, "ilmi" yapısı...
Bilmeyen kalmasın...

1) Pusu (Devletin Yeni Sahipleri) - Ahmet Şık - Postacı Yayınları - 20,00 TL→15,00 (%25)
2) Samizdat (Hakikatlere Dayanacak Gücünüz Var mı?) - Soner Yalçın - Kırmızı Kedi Yayınevi - 25,00 TL→18,75 TL (%25)
3) Sızıntı: Wikileaks'te Ünlü Türkler - Barış Pehlivan, Barış Terkoğlu - Kırmızı Kedi Yayınevi - 22,00→16,50 (%25)
4) Hocanın "İlmi" - Derleme - Bilim ve Gelecek Kitaplığı - 12,00 TL→8,40 TL (%30)

KAMPANYA 3 - YAZ TATİLİNDE ATOMALTI DÜNYASINA SEYAHAT

Evrenin yapısı nelerden oluşuyor? Higgs bozonu ne işe yarar? Kayıp mıydı da bulundu?
Evrenle ilgili ne biliyoruz, bilmediğimiz ne var? Fizikçiler şimdi neyi arayacak?

Evrene dair tüm sorularınızın yanıtı bu kitaplarda...

1) 50 Soruda Evren - Çağlar Sunay - Bilim ve Gelecek Kitaplığı - 18 TL→ 12,60 TL (%30)
2) Tanrı Parçacığı (Eğer Evren Yanıtsa Soru Ne?) - Dick Teresi, Leon Lederman - Evrim Yayınevi - 22,5 TL → 16,80 TL (%25)
3) Kuarklar (Temel Parçacık Fiziğinin Sınırları) - Yoichiro Nambu - Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi - 25 TL→18,75 (%25)
4) Atomların Dansı - Marcus Chown - Alfa Yayınları - 15 TL→12,00 (%20)
5) Zamanın Ve Uzayın Doğası - Stephen Hawking, Roger Penrose - Alfa Yayınları - 12,50 TL→10,00 TL (%20)
6) Fizik - Michael Brooks - Versus Kitap - 19,50 TL→14,60 TL (%25)
7) Alfa ve Omega - Charles Seife - Metis Yayınları - 20 TL→15 (%20)
8) Altı Kolay Parça - Richard P. Feynman - Evrim Yayınevi - 11,50 TL→8,60 TL (%25)
9) Parçacık Fiziği (En Küçüğü Keşfetme Macerası) - Sezen Sekmen - ODTÜ Yayıncılık - 5,00 TL→4,00 TL (%20)
10) 101 Soruda Kuantum (Göremediğimiz Dünya Hakkında Bilmemiz Gereken Her Şey) - K. W. Ford - Alfa Yayınları - 18,00 TL→14,40 (%20)

Siparişlerinizi kampanya ve kitap numarası/adı belirterek yapabilirsiniz.

KAMPANYA 4 - Can Yayınları'ndan Latin Amerika Edebiyatı.

16 yazardan 96 kitap.
% 30 İNDİRİM

Latin Amerika. Bitmek bilmeyen yağmurları, kıvrıla kıvrıla akan nehirleri, geçitsiz ormanları ve dağlarıyla; sakin ama bir o kadar ateşli insanıyla; hayalleri ve hayalkırıklıkları, devrimleri ve darbeleriyle ayrı bir dünya... Yaz tatilinde gidemeseniz de, görmüş, yaşamış kadar olacaksınız.

Alejandro Vaccaro, Epifania Uveda de Robledo
1) Senyor Borges-13,00 TL→9,10 TL

Antonio Munoz Molina
2) Savaşma Arzusu-24,00 TL→16,80 TL

Carlos Fuentes
3) Bütün Mutlu Aileler-28,50 TL→19,95 TL
4) Kaygı Veren Dostluklar-20,00 TL→ 14,00 TL
5) Kartal Koltuğu-28,00 TL→19,60 TL
6) Aura-3,00 TL→2,10 TL
7) Koca Gringo-18,00 TL→12,60 TL
8) İnez'in Sezgisi-13,00 TL→9,10 TL
9) Laura Diaz'lı Yıllar-31,00 TL→21,70 TL
10) Cam Sınır-19,00 TL→13,30 TL
11) Diana (Yalnız Avlanan Tanrıça)- 15,00 TL→10,50 TL
12) Yanık Sular-11,00 TL→7,70 TL
13) Sefer-18,00 TL→12,60 TL
14) Körlerin Şarkısı-13,00 TL→9,10 TL
15) Deri Değiştirmek-29,50 TL→20,65 TL
16) Artemio Cruz'un Ölümü- 23,00 TL→16,10 TL

Fernando Morais
17) Paulo Coelho-33,5→23,45 TL

Federico Andahazi
18) Gölgedeki Gezgin-15,00 TL→10,50 TL

Gabriel Garcia Marquez
19) Mavi Köpeğin Gözleri-10,00 TL→ 7,00 TL
20) Şer Saati-15,00 TL→10,50 TL
21) Anlatmak İçin Yaşamak- 34,00 TL→23,80 TL
22) Benim Hüzünlü Orospularım- 9,50 TL→6,65 TL
23) Kırmızı Pazartesi-10,00 TL→7,00 TL
24) Yüzyıllık Yalnızlık-26,00 TL→18,20 TL
25) Yaprak Fırtınası-15,00 TL→10,50 TL
26) Şili'de Gizlice-13,00 TL→9,10 TL
27) On İki Gezici Öykü-15,00 TL→10,50 TL
28) Labirentindeki General-19,00 TL→ 13,30 TL
29) Kolera Günlerinde Aşk-29,00 TL→ 20,30 TL
30) Hanım Ana'nın Cenaze Töreni- 11,00 TL→7,70 TL
31) İyi Kalpli Erendira-11,00 TL→7,70 TL
32) Bir Kayıp Denizci-10,00 TL→7,00 TL
33) Bir Kaçırılma Öyküsü-22,00 TL→ 15,40 TL

Guillermo Cabrera Infante
34) Kapanda Üç Kaplan-29,50 TL→20,65 TL

Isabel Allende
35) Aphrodite (Afrodizyak Yemekler, Afrodizyak Yazılar)-45,00 TL→31,50 TL
36) Günlerin Getirdiği-29,00 TL→20,30 TL
37) Denizin Altındaki Ada-35,00 TL→ 24,50 TL
38) Canım Sevgilim Ines-28,00 TL→ 19,60 TL
39) Zorro Efsanenin Başlangıcı- 29,00 TL→20,30 TL
40) Yüreğimdeki Ülkem-15,00 TL→ 10,50 TL
41) Sararmış Bir Fotoğraf-26,00 TL→ 18,20 TL
42) Kaderin Kızı-30,00 TL→21,00 TL
43) Sonsuz Düzen-28,00 TL→19,60 TL
44) Ruhlar Evi-30,00 TL→21,00 TL
45) Paula-27,50 TL→19,25 TL
46) Eva Luna Anlatıyor-17,00 TL→11,90 TL
47) Eva Luna-23,00 TL→16,10 TL
48) Aşktan ve Gölgeden-24,00 TL→16,80 TL

Jorge Amado
49) Tarçın Kokulu Kız-31,00 TL→21,70 TL
50) Mucizeler Dükkanı-31,00 TL→21,70 TL
51) Kızgın Toprak-24,00 TL→16,80 TL
52) Gecenin Çobanları-27,00 TL→18,90 TL
53) Tereza Batista (Savaş Yorgunu)- 31,50 TL→22,05 TL
54) Ölü Deniz-19,00 TL→13,30 TL

Jose Mauro de Vasconcelos
55) Kırmızı Papağan-19,00 TL→13,30 TL
56) Kayığım Rosinha-18,00 TL→12,60 TL
57) Kardeşim Rüzgar, Kardeşim Deniz- 14,00 TL→9,80 TL
58) Delifişek-9,00 TL→6,30 TL
59) Yaban Muzu-13,00 TL→9,10 TL
60) Güneşi Uyandıralım-21,00 TL→ 14,70 TL
61) Çıplak Sokak-14,00 TL→9,80 TL

Julio Cortazar
62) Cinayeti Gördüm-15,00 TL→10,50 TL
63) Mırıldandığım Öyküler-11,00 TL→ 7,70 TL

Luis Sepulveda
64) Patagonya Ekspresi-12,00 TL→8,40 TL
65) Boğa Güreşçisinin Adı-14,00 TL→ 9,80 TL

66) Aşk Romanları Okuyan İhtiyar- 10,00 TL→7,00 TL
67) Dünyanın Sonundaki Dünya- 9,00 TL→6,30 TL
68) Duygusal Bir Katilin Günlüğü- 10,00 TL→7,00 TL

Manuel Puig
69) Örümcek Kadının Öpücüğü- 22,00 TL→15,40 TL

Mario Vargas Llosa
70) Kelt Rüyası-31,50 TL→22,05 TL
71) Cennet Başka Yerde-29,00 TL→20,30 TL
72) Teke Şenliği-30,00 TL→21,00 TL
73) Don Rigoberto'nun Not Defterleri- 26,00 TL→18,20 TL
74) Üveyanneye Övgü-12,50 TL→8,75 TL
75) Palomino Molero'yu Kim Öldürdü- 13,00 TL→9,10 TL
76) Mayta'nın Öyküsü-24,00 TL→16,80 TL
77) Kent ve Köpekler-29,00 TL→20,30 TL
78) Elebaşılar / Hergeleler-13,00 TL→ 9,10 TL
79) Julia Teyze-26,00 TL→18,20 TL
80) And Dağlarında Terör-20,00 TL→ 14,00 TL
81) Masalcı-19,00 TL→13,30 TL

Paulo Coelho
82) Elif-20,00 TL→14,00 TL
83) Simyacı-15,00 TL→10,50 TL
84) Piedra Irmağı'nın Kıyısında Oturdum Ağladım-17,50 TL→12,25 TL
85) Brida-16 TL→11,20 TL
86) Kazanan Yalnızdır-24,50 TL→17,15 TL
87) Portobello Cadısı-19,00 TL→13,30 TL
88) Hac-15,00 TL→10,50 TL
89) Zahir-21,00 TL→14,70 TL
90) On Bir Dakika-18,50 TL→12,95 TL
91) Işığın Savaşçısının Elkitabı- 13,00 TL→9,10 TL
92) Şeytan ve Genç Kadın- 14,00 TL→9,80 TL
93) Veronika Ölmek İstiyor- 16,00 TL→11,20 TL
94) Beşinci Dağ-18,50 TL→12,95 TL

Rudolfo Anaya
95) Alburquerque Yılanın Dansı- 21,00 TL→14,70 TL
96) Kutsa Beni, Ultima- 23,00 TL→16,10 TL

KAMPANYA 5 - 50 SORUDA BİLİM

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın temel popüler bilim kitapları...

%40'ın üzerinde indirimle,
13 kitap toplam 210,50 TL yerine 120 TL.
Tek tek kitaplarda %30 indirim.

1) 50 Soruda İnsanın Tarihöncesi Evrimi - Metin Özbek - 13.50 TL→9,45 TL
2) 50 Soruda Aydınlanma - Afşar Timuçin-Ali Timuçin - 11,00 TL→7,70 TL
3) 50 Soruda Görelilik Kuramları - İbrahim Semiz - 17.50 TL→12,25 TL
4) 50 Soruda Deprem - Haluk Eyidoğan - 17.00 TL→11,90 TL
5) 50 Soruda Büyük Patlama Kuramı - Metin Hotinli - 9 TL→6,30 TL
6) 50 Soruda Yer'in Evrimi - Mehmet Sakınç - 17,00 TL→11,90 TL
7) 50 Soruda Yaşamın Tarihi - Deniz Şahin - 18 TL→12,60 TL
8) 50 Soruda Arkeoloji - Mehmet Özdoğan - 17,5 TL→12,25 TL
9) 50 Soruda Matematik - Şahin Koçak - 20 TL→14,00 TL
10) 50 Soruda Evren - Çağlar Sunay - 18 TL→12,60 TL
11) 50 Soruda Psikiyatri - Ali Nahit Babaoğlu - 17 TL→11,90 TL
12) 50 Soruda Antropoloji - Sibel Özbudun-Gülfem Uysal - 17,50 TL→12,25 TL
13) 50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem - 17,50 TL→12,25 TL

bilgi@bilimvegelecek.com.tr / 0.216.349 71 72

Rousseau ve kötülüğün keşfi

Rousseau özel mülkiyeti, sömürüyü, zenginlik ve yoksulluğun kaynağını, devletin sınıfsal karakterini ve egemenlerin halkı sadece zora dayanarak değil yalanlara da, yani ideolojiye de başvurarak yönettiğini fark etmiş ve anlatmıştı. Rousseau, burjuva uygarlığının en erken ama en radikal eleştirmenlerinden biriydi; ancak onun tüm bunlar ve burjuva uygarlığı karşında getirdiği çözüm, ahlaki esaslara göre yapılmış yasalar üzerinde yükselen, yani hakiki bir sözleşmenin hüküm sürdüğü, ahlak sahibi bireylerden oluşan bir devlet modeliydi. Rousseau'nun çözümlemesi tarihsel materyalizme benzer bir nitelik taşımakla birlikte, sunduğu çözüm ahlakiydi ve tam da bu nedenle gerçekçi değildi.

Fatih Yaşlı

SÖZLEŞME KURAMI VE KURAMCILARI

Batıda 16. yüzyıldan itibaren, sonradan "modern devlet" olarak adlandırılacak olan yeni bir olgu ortaya çıkmaya başlar. Buna paralel olarak ise söz konusu olgunun doğasına, nasıl kurulduğuna ve meşruluğunu nereden aldığına dair yapıtların da yazılmaya başlandığı görülür; bu, devletle birlikte modern siyasal düşüncenin de gelişimi demektir.

Modern devleti anlamaya dair en önemli girişimlerden biri "sözleşme kuramcıları"ndan gelmiştir. Sözleşme kuramcıları, insanların varsayımsal bir devletsizlik halinden, yani doğa durumundan, yaptıkları bir sözleşme aracılığıyla nasıl devletli duruma geçtiklerini ortaya koymaya çalışırlar. Fakat mesele sadece bununla sınırlı değildir; sözleşme kuramcıları, doğa durumunu tarif ediş biçimleri, sözleşmenin kimler arasında imzalanmış olduğuna dair söyledikleri ve sözleşmenin yapılış şartlarını ortaya koyuşlarıyla, hem devlet toplum ilişkisi, hem de devletin niteliğini üzerine saptamalarda bulunurlar. Böylelikle, varsayımsal bir durumdan yola çıkılarak, gerçeklikteki devletin niteliğine ve nasıl olması gerektiğine dair politik bir tutum alınmış olunur.

Siyasal düşünceler tarihinin "sözleşme kuramcılar"ı olarak adlandırılan en önemli üç ismi, kronolojik sırayla söylendiğinde, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jack Rousseau'dur. Her üç isim de siyaset felsefelerini, doğa durumu ve sözleşme kavramları üzerine inşa etmişler, buradan hareket ederek hem devletin varlık nedenini açıklamaya girişmişler, hem de kafalarındaki ideal devlet kurgusunu ortaya koymuşlardır.

Hobbes'un Leviathan'ı

Sözleşme kuramcılarının ilki olarak görebileceğimiz Thomas Hobbes başyapıtı olarak kabul edilen *Leviathan*'da insanların "eşit ve özgür" olarak bir arada yaşadıkları bir doğa durumu tasvir eder. Ancak söz konusu eşitlik ve özgürlük hali, pozitif bir içerik taşımaz, doğa durumunda insanlar birbirlerini öldürebilme anlamında eşit ve özgürdürler:

"Doğa insanları beden ve zihin yetilerinde öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasından açıkça ya da bedence daha güçlü ya da daha keskin zihinli biri bulunsa bile, her şey hesaba katılınca, iki insan arasındaki fark, bir kimsenin kendisinde, başkalarında bulunmayan bir üstünlüğü olduğu savını öne sürebilmesine yetecek kadar büyük değildir. Çünkü beden gücü söz konusu olduğunda, en zayıf olan insan ya gizli bir düzenle ya da kendisi gibi aynı tehlike altında bulunan başkalarıyla birleşerek, en güçlüyü öldürmeye yetecek kadar güçlüdür. Zihin yetilerine gelince… bu konuda insanlar arasında bedensel güç konusunda olduğundan daha büyük bir eşitlik buluyorum." (1)

Doğa durumunda kimse canının ve malının güvenliğinden emin değildir. Çünkü insan, doğası gereği gücü arzulayan bir varlıktır ve gücünün artışı

ancak başkalarının gücündeki azalışla mümkündür, dolayısıyla bu gücü koruyabilmesi için sürekli olarak başkalarıyla savaşması gerekmektedir. Hobbes bu durumu "İnsan insanın kurdudur" diye açıklar ve her bir insanın başka bir insanın kurdu olduğu bu durumu, herkesin herkese karşı savaşı olarak tarif eder. Yani doğa durumu, insanlar arasında sürüp giden sonsuz bir savaş halidir.

Herkesin herkesle savaştığı bu durumdan çıkış, insanların başkasını öldürmeye dair eşitlik ve özgürlüklerinden vazgeçmelerini ve bunu kendilerinden daha üstün bir güce devretmelerini gerektirir; çünkü insanlar ancak bu şekilde canlarının ve mallarının güvenliklerinden emin olabileceklerdir. Bu nedenle insanlar, kendi aralarında bir sözleşme imzalayarak, doğa durumunda sahip oldukları şiddet kullanma iktidarını egemen bir güce, yani devlete, yani Leviathan'a devrederler. Hobbes'un kuramında sözleşme, uyruklar arasında imzalanır, yani egemen, sözleşmenin taraflarından biri değildir. Dolayısıyla, egemenin uyruklarına karşı sınırsız bir özgürlüğü vardır; o, sözleşmeye bağlı olmaksızın ve herhangi bir yaptırıma uğramaksızın, eline geçirmiş olduğu güç kullanma tekelini istediği şekilde kullanır. Yine de bu devletin bütünüyle keyfi bir şekilde hareket edebileceği anlamına gelmez; egemen güç "yaşam hakkı"na saygı duymak zorundadır:

"Bir yurttaş, insan olması nedeniyle, egemenin buyruğu üzerine, kendisini öldürmeyi, yaralamayı; yaşamına gerekli olan şeylerden kendisini yoksun bırakmayı; affedilmesi garanti edilmediyse işlediği bir suçu itiraf etmeyi; devlet buyruğuyla bir başkasını öldürmeyi; gönüllü yazılmadıysa savaşa gitmeyi reddetme hakkına sahiptir." (2)

Locke'un liberal devleti

Sözleşme kuramcılarının bir diğer önemli ismi John Locke da tıpkı Hobbes gibi işe varsayımsal bir doğa durumundan başlar; ancak onun doğa durumu tasviri Hobbes'unkinden büyük ölçüde farklıdır. Locke'un doğa durumu tasvirinde insanlar arasında bir savaş durumu yaşanmaz; insanlar barış içerisinde bir arada yaşarlar. Ancak burada da zaman zaman savaş durumuna dönüşebilecek anlaşmazlıklar ortaya çıkmakta ve bu anlaşmazlıkları bir sonuca bağlayabilecek tarafsız bir güç bulunmamaktadır. İşte Locke'a göre insanlar böyle bir gücün ortaya çıkabilmesi için bir sözleşme imzalar ve özgürlüklerinin bir bölümünü egemene, yani devlete devrederler.

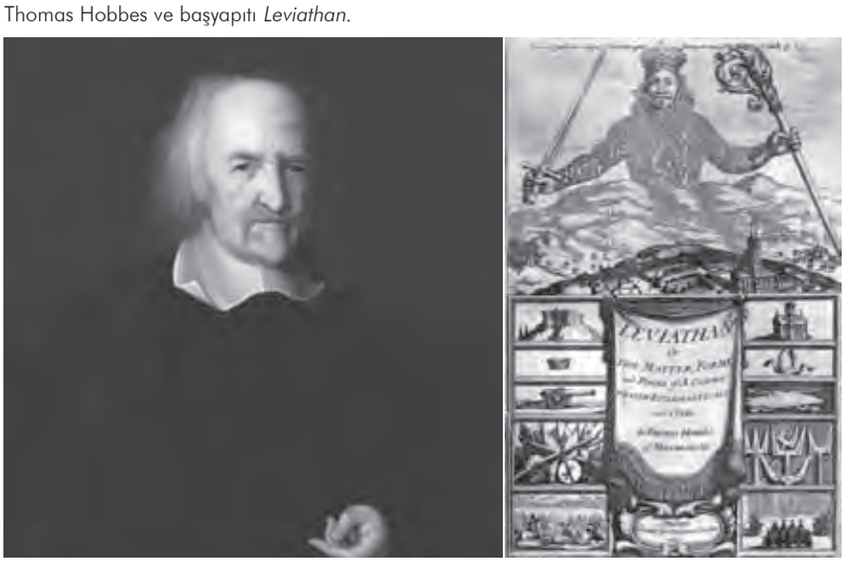
Locke doğa durumunda herkesin birbirini cezalandırma konusunda eşit haklara sahip olduğunu belirtir. "Ancak, herkesten verilecek cezanın oranını 'soğukkanlı düşünce ve vicdan ışığı' altında belirlemesi beklenemez. Aslında, insanların kendi davalarının yargıcı olmaları akla aykırı bir durumdur. Birincisi, insanlar tarafgirdirler; kendilerini ve yakınlarını kayırırlar. İkincisi ise, 'huy kötülüğü, tutkunluk ve öç alma duygusu' cezalandırmada hakkaniyetli olmayan bir duruma yol açabilir. İşte bu nedenle yönetim insanlar için gereklidir ve uygar yönetim doğa durumunun aksaklıklarını gidermek için yerinde bir çare olacaktır." (3)

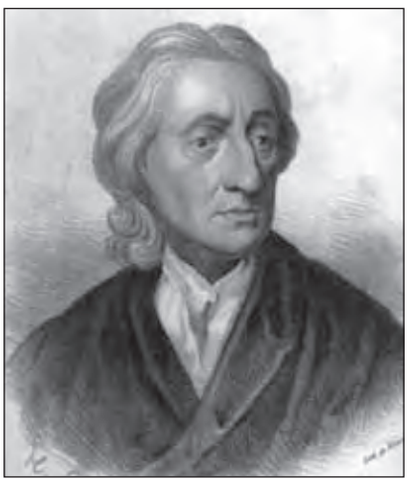
Locke'un teorisinin esas sorunsalı mülkiyettir; Locke kralın egemenliği karşısında, yükselen burjuvazinin haklarını ve o haklardan en temel olanını, yani mülkiyeti savunur. Locke mülkiyeti doğal bir hak olarak tarif eder ve kavramın sınırlarını genişleterek, yaşam hakkını, özgürlüğü ve mal sahipliğini işaret edecek bir anlamda kullanır. İşte devletin ortaya çıkışı, mülkiyet hakkının korunmasının doğa durumunda, yani herkesin birbirini cezalandırma konusunda eşit olduğu bir durumda, sağlıklı bir şekilde mümkün olmamasıyla ilgilidir. Devlet, mülkiyeti korumak için ortaya çıkar; sözleşme, mülkiyeti korumak için yapılır.

Locke'un kuramında devlet sözleşmenin taraflarından biridir ve aynı zamanda eyleyebileceklerinin bir sınırı vardır. Çünkü insanlar doğa durumunda keyfi bir iktidara sahip olmadıkları için herhangi bir yasama organı ya da siyasal iktidara böyle bir iktidarı devredemezler. Devlet, varlık nedeni kişilerin mal ve can güvenliklerini korumak olduğundan, bunun dışına çıkabilecek eylemlerde bulunamaz, rızası olmadan kimsenin mülkiyetini elinden alamaz. Böylesi bir eylemde bulunması meşruluğunu ortadan kaldırır ve uyruklara devlete direnme hakkı verir. Sözleşmedeki yükümlülüklerine uymayan bir egemen güce karşı direnmek ve onu devirmek meşru bir haktır. (4)

Anlaşılacağı üzere, her iki düşünür de doğa durumundan yola çıkıp sözleşme aracılığıyla devlete varsalar da, doğa durumunu ve sözleşmenin taraflarını farklı tarif ederler ve bu nedenle de iki farklı devlet tasarımına ulaşırlar. Bir yanda Hobbes'un, uyrukları karşısında neredeyse sı-

Thomas Hobbes ve başyapıtı *Leviathan*.

Sözleşme kuramcılarının bir diğer önemli ismi, İngiliz düşünür John Locke.

nırsız bir otoriteye sahip devleti; öte yanda ise Locke'un, varlık nedeni sadece uyruklarının can ve mal güvenliği sağlamak olan sınırlı devleti bulunmaktadır.

İki filozof arasındaki ayrımı ise ancak sınıfsal pozisyonları ve yaşadıkları konjonktürle ilişkilendirerek anlayabiliriz. Hobbes da, Locke da kapitalizmin şafağında, burjuvazinin tarih sahnesine çıkmakta olduğu bir dönemde, İngiltere'de yaşamışlardır. Ancak Hobbes, İngiliz iç savaşına tanıklık etmiş ve teorisinin merkezine düzen kaygısını oturtmuşken, Locke'da bu kaygı yerini, burjuvazinin özel mülkiyet hakkının korunması için devletin sınırlandırılmasına bırakmıştır. Artık önemli olan sadece düzen değil, düzen içerisinde burjuvazinin haklarının nasıl tanımlanacağı, dolayısıyla devlet toplum ilişkisinin kapitalizme uygun bir şekilde nasıl düzenleneceğidir.

Rousseau'da ise esas sorunsal, düzen ya da mülkiyetin nasıl korunacağına ilişkin bir kaygı üzerinde değil; uygarlığın, özel mülkiyet üzerine kurulmuş uygarlığın, insanlık üzerinde yarattığı yozlaşma halinin nasıl ortadan kaldırılacağı üzerine temellenmiştir.

ROUSSEAU: BÜTÜN KÖTÜLÜKLERİN ANASI OLARAK ÖZEL MÜLKİYET

Rousseau'nun mutlu ilkel insanı

Rousseau da işe tıpkı Hobbes ve Locke gibi doğa durumundan başlar. Ancak Rousseau'nun doğa durumu tasviri, Hobbes ve Locke'un bir antitezi gibidir. Rousseau'ya göre Locke da Hobbes da doğal insanı değil, kendi çağlarında yaşayan insanı tasvir etmişlerdir. Hobbes ve Locke'un doğal insanı, 15. ve 16. yüzyıl burjuva insanından başka bir şey değildir. Mülkiyet peşinde koşar, gücü arzular, rekabet eder, hırslıdır vs. Oysa Rousseau'ya göre doğa durumundaki insanda bu özelliklerin hiçbiri yoktur. O, çalışmaz ve üretmez, avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdürür, toplumsal bir yaşayış içerisinde değildir, aklı olmakla birlikte düşünme ve konuşma yeteneği fazla gelişmemiştir, özel mülkiyeti, biriktirmeyi, rekabeti ve sömürüyü bilmez. Rousseau'nun doğal insanı tam da bu "yok"luklar nedeniyle doğayla uyum içerisinde yaşar, kendine yabancılaşmamıştır ve mutludur:

"Ormanlarda avare dolaşan, hiçbir hüneri olmayan, konuşmayı bilmeyen, evi barkı, savaşları bağlantıları olmayan, hemcinslerine ya da onlara zarar vermeye hiç gereksinmesi olmayan, az sayıda tutkusu olan, kendi kendine yeten vahşi insan sadece bu duruma uygun duygulara ve bilgilere sahipti. Gerçek gereksinmelerden başka bir gereksinme duymuyor, görülmesinin ilgi çekici olacağını sandığı şeylerden başkasına bakmıyor, zekâsı da gururundan fazla ilerlemiyordu. Rastlantı olarak bir keşif yaparsa, kendi çocuklarını bile tanımadığına göre, bu keşfini başkalarına daha az ulaştırabilirdi. Her sanat onu bulanla birlikte yok oluyordu. Eğitim ve ilerleme yoktu; kuşaklar boş yere çoğalıyordu; her kuşak hep aynı yerden hareket ettiği için yüzyıllar hep ilk çağların kabalığı ve yontulmamışlığı ile akıp gidiyordu; insan türü artık yaşlanmıştı, ama insan hep çocuk kalmıştı." (5)

Mülkiyet: Kötülüğün keşfi

İnsan türü çok uzun yüzyıllar boyunca bu şekilde yaşamına devam eder; ancak zamanla doğaya tek başına direnmenin imkânsız hale gelmesi dayanışmayı zorunlu kılar, insanlar doğa koşullarının zorlamasıyla bir araya gelirler. Bu süreçte insanların aileler olarak bir arada yaşamasını sağlayan barınaklar inşa edilir, zamanla aileler bir araya gelip köyleri oluştururlar ve toplumsal yaşayış başlar. Toplumsal yaşayışın başlamasıyla birlikte ortaya yavaş yavaş bir rekabet çıkar, insanlar kendilerini başkalarına beğendirmeye çalışırlar. Sonrasında ise en büyük günah gelir. Bir toprak parçasının etrafını tellerle çevirip "burası benim" diyen ve buna inanacak insanlar bulan kişi işlemiştir bu günahı. Artık özel mülkiyet ortaya çıkmıştır. Rousseau bu durumu şöyle anlatır:

"Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip 'Bu, bana aittir!' diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine 'Bu sahtekâra kulak vermekten sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz!" diye haykıracak olan kişi, insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan ve nice yoksulluklardan kurtarmış olurdu!" (6)

Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte azınlıkta kalan bir grup çoğunluğu sömürmeye başlar; bu ise süreklileşmiş bir savaş durumunu ortaya çıkarır: "Doğmakta olan toplum en korkunç savaş halinde gelişti; alçalmış, bayağılaşmış, yıkılmış insan türü artık geriye dönemediği, edindiği mutsuz kazançlardan vazgeçemediği, kendisine onur vermiş

yeteneklerin kötüye kullanılması yüzünden ancak utanç pahasına çalışabildiği için kendini kendi yıkımının arifesine getirmiş oldu." (7) Zenginler süreklileşmiş savaş halinin kendileri ve mülkiyetleri için yarattığı tehlikenin farkında olduklarından yoksulları yönetilmeleri gerektiğine ikna ederler.

Zenginler, yoksulların kendilerine şu soruyu yöneltme ihtimallerinden korkmaktadırlar:

"Birçok kardeşimizin, sizin elinizde fazla olan şeylere gereksindiği için ölmekte olduğunu ya da acı çektiğini, sizin, ortak geçim araçlarından kendi geçim araçlarınızı aşan miktarı kendinize mal etmek için insan türünün açıkça oybirliği ile verilmiş onayını almanız gerektiğini bilmiyor musunuz?" (8)

Ve bu sorudan korktukları için yoksullara şöyle seslenirler:

"Zayıfları baskıya karşı güven altına almak, muhterisleri durdurmak, herkese kendine ait olanın tasarrufunu sağlamak için birleşelim; herkesin uymak zorunda olacağı, hiç kimsenin dışında kalamayacağı, zengine ve fakire karşılıklı ödevler yükleyerek servetin cilvelerini tamir edip giderecek olan adalet ve barış kuralları kuralım. Kısacası, kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri, bizi bilgece kanunlara göre yöneten, birliğin bütün üyelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları def eden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleştirelim, toplayalım." (9)

Yoksullar, zenginlerin bu çağrısına kanarlar; çünkü aldatılmaları kolaydır, kendi aralarındaki sorunların çokluğu nedeniyle hakemlerden ve hırsları ve hasislikleri nedeniyle de efendilerinden vazgeçemezler, öngörüleri ise üstün bir politik gücün getireceği tehlikeyi sezecek kadar gelişmemiştir, bu nedenle de özgürlük diye zincirlerine koşarlar. Böylelikle bir sözleşme yapılır ve devlet ortaya çıkar:

"Zayıflara yeni bağlar zenginlere ise yeni güçler veren, doğal özgürlüğü bir daha geri dönmemek üzere yok eden, mülkiyet ve eşitsizlik kanununu ebediyen kuran, ustalıklı bir gaspa geri alınmaz bir hak payesini veren, bazı muhterislerin kârı uğruna bütün insan türünü daha o zamandan çalışmaya, kulluğa ve sefalete boyun eğdiren, toplumun ve kanunların doğuşu böyle oldu ya da böyle olmuş olsa gerektir." (10)

Rousseau bu sözleşmeyi "yalancı/sahte sözleşme" olarak adlandırır; çünkü zenginler yoksulları kandırmış, onlara sahte bir sözleşmeyi, özgürlük vadeden ama aslında kölelikle sonuçlanan bir sözleşmeyi kabul ettirmiş ve sonunda ortaya eşit yurttaşlardan oluşan bir devlet değil, mülk sahiplerinin mülksüzleri yönettikleri bir siyasal sistem çıkmıştır.

Hakiki sözleşme: Cumhuriyet

Rousseau hiç kuşkusuz modernliği eleştirmektedir ama eleştirilen burjuva modernitesidir ve Rousseau, yeniden sözleşme öncesi duruma, doğa durumuna dönmeyi önermemektedir. Yapılması gereken sahte sözleşmenin yerini hakiki bir sözleşmenin alması, yani eşit yurttaşlardan oluşan bir cumhuriyetin kurulmasıdır. Böylelikle, doğa durumunda sömürülmeden ve sömürmeden yaşayan, hırsları, tutkuları olmayan, bu nedenle de varoluşsal bir yabancılaşma yaşamayan insanı kendisine yabancılaştıran ve yozlaştıran burjuva uygarlığının yerini, bu yabancılaşma ve yozlaşma haline insanı doğa durumuna tekrar döndürmeden son verebilecek, yeni bir uygarlığın alması söz konusu olacaktır. Ağaoğulları'nın cümleleriyle söylendiğinde:

"İlkel doğa durumundaki insan kendi başına bir bütündür ve varoluşunu kendi içinde bulur. Oysa toplumsallaşma sonucunda insan, kendini bir bütün olarak algılamaya devam etmesine karşın, sadece 'başkalarının kanılarında yaşamayı bildiğinden' diğer insanlara bağımlı hale gelir. Artık o kendi gerçekliği ile görünmek zorunda olduğu biçim arasında bölünmüştür. Bu noktada sorun, insanın yeniden 'bir' olarak, bir bütün olarak yaratılmasıdır. Ama bu işlem, geriye dönüş şeklinde olamaz; çünkü insan toplumsal ilişkiler içine girmiştir bir kere ve söz konusu olan da insana uygun bir toplumun kurulmasıdır. İşte Rousseau, toplumsal ilişkiler içindeki insanın bölünmüşlüğüne son verecek ve onu yeniden bir yapacak tek çözümün insani bir birliğin, bir bütünün parçası yapılması olduğunu ileri sürer. Bir başka deyişle, insan, bütünün 'bir'liği dolayımıyla, ona mutlak bir şekilde katılarak yeniden bir olur ve özgürlüğüne kavuşur." (11)

Rousseau'ya göre doğal insan "yok"luklar nedeniyle doğayla uyum içerisinde yaşar; kendine yabancılaşmamıştır ve mutludur.

Rousseau idealindeki devleti şöyle anlatır:

"Ortak gücünün bütünüyle her ortağın kişiliğini ve varsıllıklarını savunan ve koruyan ve o güç sayesinde, her bir kişinin, herkesle bütünleşirken yine de yalnızca kendi kendisine itaat ettiği ve daha önce olduğu kadar özgür kaldığı bir ortaklık biçimi." (12)

Bu ortaklığın kuruluşu, "hakiki sözleşme"nin ilanı anlamına gelmektedir ve hakiki sözleşmede "her bir kişi kendini bütünüyle verdiğinden, içinde bulunulan durum herkes için eşittir" ve "her bir kişi kendini herkese adarken hiç kimseye adamamaktadır"; ayrıca "hiçbir ortak, bir başkası üzerinde ona bırakmış olduğu haklardan fazlasına sahip olmadığı için, ortaklar, yitirdiklerinin eşdeğerini anında kazanmakta ve ellerindekini korumak için daha fazla güce sahip olmaktadırlar." (13)

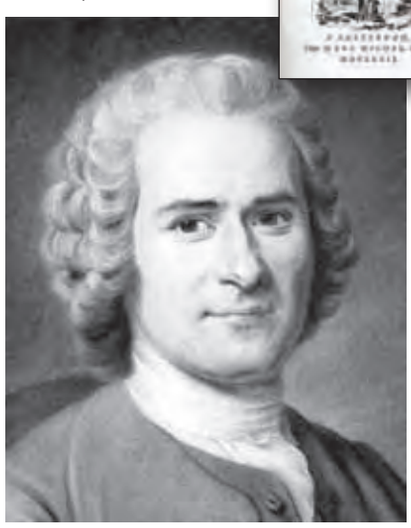
Rousseau hakiki sözleşme sonucunda ortaya çıkan egemen gücü ve siyasal yapılanmayı şöyle tarif eder:

"Sözleşme yapanlardan her birinin tikel kişiliği yerine, bu ortaklık bağıtı, bir anda meclisin sahip olduğu oy sayısınca üyelerden kurulu ahlaki ve kolektif bir beden yaratmakta ve bu beden, birliğini, ortak **ben**'ini, yaşamını ve istencini o aynı bağıttan almaktadır. Bütün ötekilerin birleşmesiyle böylece oluşan bu tüzel kişilik, eskiden site adıyla anılıyordu ve şimdi cumhuriyet ya da siyasi gövde adını almaktadır, üyeleri ona edilgin durumdayken devlet, etkin durumdayken egemen, benzerleriyle kıyaslandıkta da güç adını verirler. Ortaklar yönünden bakıldıkta, onlar hep birlikte halk adını alırlar ve tek başlarına, egemen yetkiye katılanlar olarak yurttaş, ve devletin yasalarına tabi kişiler olarak da tebaa diye isimlendirilirler." (14)

Rousseau'nun devleti, halkın ya da aynı anlama gelmek üzere ulusun egemen olduğu, ortak iyiliği gözeten, ahlaki bir devlettir. Bu devlet, Rousseau'ya sıkça yöneltilen eleştirilerde iddia edildiği gibi birey hak ve özgürlüklerinin kendisine kurban edilmesini talep eden, bireyin kolektif bir beden içerisinde eriyip gittiği bir totaliter devlet değildir. Rousseau'nun devleti, "bir kişinin herkes için ölmesi şöyle dursun, tersine herkes, bireysel güçsüzlük kamusal güç tarafından ve her üye tüm devlet tarafından sürekli korunabilsin diye, ellerindeki her şeylerini ve yaşamlarını içlerindeki her birinin savunmasının hizmetine sunmuştur." (15) cümlesiyle tarif ettiği bir devlet modelidir ve esas amacı da insana yitirdiği özgürlüğünü geri vermektir.

Jean Jacques Rousseau ve ünlü eseri *Toplum Sözleşmesi* (Social Contract).

ROUSSEAU'DAN MARX'A: KÖTÜLÜKLE MÜCADELE

İnsanın başına gelmiş en kötü şeyin bir toprak parçasının çitle çevrilmesi, yani özel mülkiyetin keşfi olduğunu söyleyen Rousseau, günümüzden tam 300 yıl önce, 1712 yılında dünyaya gelmişti. Özel mülkiyet konusunda Rousseau'yla aynı şeyleri düşünen başka bir filozof, Karl Marx ise, Rousseau'dan 105 yıl sonra 1818'de dünyaya gelecek ve "kötülük"le nasıl mücadele edilebileceğinin ve onun nasıl ortadan kaldırılabileceğinin anahtarını insanlığa verecekti.

Karl Marx da tıpkı Rousseau gibi özel mülkiyetten yola çıkarak burjuva uygarlığının en radikal eleştirisini sundu.

Rousseau özel mülkiyeti, sömürüyü, zenginlik ve yoksulluğun kaynağını, devletin sınıfsal karakterini ve egemenlerin halkı sadece zora dayanarak değil yalanlara da, yani ideolojiye de başvurarak yönettiğini fark etmiş ve anlatmıştı. Rousseau, burjuva uygarlığının en erken ama en radikal eleştirmenlerinden biriydi; ancak onun tüm bunlar ve burjuva uygarlığı karşında getirdiği çözüm, ahlaki esaslara göre yapılmış yasalar üzerinde yükselen, yani hakiki bir sözleşmenin hüküm sürdüğü, ahlak sahibi bireylerden oluşan bir devlet modeliydi. Rousseau'nun çözümlemesi tarihsel materyalizme benzer bir nitelik taşımakla birlikte, sunduğu çözüm ahlakiydi ve tam da bu nedenle gerçekçi değildi.

Marx da tıpkı Rousseau gibi özel mülkiyetten yola çıkacak ve burjuva uygarlığının ve modernitesinin en radikal eleştirisini sunacaktı. Fakat Rousseau'dan farklı olarak Marx, burjuva uygarlığında sadece bir dekadans (çöküş) ve yozlaşma görmüyor, onda insanlığın gelecekte kuracağı sınıfsız topluma dair güçlü bir potansiyelin de olduğunu söylüyordu. Burjuva uygarlığı, üretim araçlarını öylesine devrimci bir şekilde geliştiriyordu ki, bu, geleceğin refah ve bolluk toplumunun yaratılması açısından son derece önemliydi. Marx'a göre ancak üretim araçlarının belli bir gelişkinlik seviyesinde zorunlu çalışma süresi kısaltılabilecek, insanlar geçinmek üzerine kafa yormayacaklar ve tam da bu nedenle insani potansiyellerini açığa çıkarabileceklerdi. Marx geleceğin

toplumuna dair ayrıntılı betimlemelerde bulunmamıştı ama komünizmle kastettiği esas olarak zorunluluklar dünyasından kurtulmak ve özgürlüğün hükümranlığıydı.

Marx'a göre böyle bir dünyanın kurulabilmesinin anahtarını elinde tutan sınıf ise burjuva uygarlığının yarattığı proletaryaydı. İşçi sınıfı, sömürüye ve yabancılaşmaya en yoğun maruz kalan sınıf olduğundan, kapitalizmin mezar kazıcılığı misyonunu potansiyel olarak bağrında taşımaktaydı. Proletarya, iktidarı ele geçirerek özel mülkiyeti ilga edecek ve böylelikle kendisiyle birlikte tüm sınıfları ortadan kaldıracaktı; proletarya insanlığın kurtuluşunu sağlayacak olan yegâne sınıftı ve bu nedenle de evrensel sınıf olma niteliğine sahipti. Dolayısıyla Marx, Rousseau'yla aynı yerden, özel mülkiyetten yola çıkmış, ancak ahlaki bir çözümü değil, politik bir çözümü gündeme getirmişti. Kötülükle mücadeleyi, kötülüğe en çok maruz kalanlar verebilirdi ve kötülüğün ortadan kaldırılması için kötülüğü yaratan ve devam ettiren koşulların ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu ise felsefenin ve politikanın merkezine iki kavramın yerleşmesi anlamına geliyordu: Sınıf ve sınıf mücadelesi. Marx'ın, Rousseau'dan ve kendisinden önceki bütün filozoflardan farklı olarak, yaptığı şey işte tam da buydu: Bu ikisinin bilgisini tanrılardan çalmak ve insanlığa armağan etmek.

DİPNOTLAR

1) *Leviathan*, I, XIII, s. 121'den akt. M. A. Ağaoğulları, *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s.194.
2) A.g.e., s.266.
3) M. A. Ağaoğulları, F. Zabcı ve R. Ergün, *Kral-devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitabevi Yayınları, 2009, s.170.
4) A.g.e., s.207.
5) Jean-Jack Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, 2010, s.177.
6) A.g.e., s.133.
7) A.g.e., s.150-151.
8) A.g.e., s.151-152.
9) A.g.e, s.152.
10) A.g.e., s.153.
11) M. A. Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s.85-86.

Marx'a göre, kötülüğün ortadan kaldırılması için kötülüğü yaratan ve devam ettiren koşulların ortadan kaldırılması gerekiyordu.

12) Jean-Jack Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Turhan Ilgaz, Kırmızı Yayınları, 2007, s.41.
13) A.g.e., s.42.
14) A.g.e, s.43.
15) *Ekonomi Politik*, s.98'den akt. Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, s.168.

Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve eserleri

Rousseau'nun etkisi yersiz ve sıradan değildir. Onda her şeyden önce kutlanması gereken şey, Jakobenlerin ilham kaynağı olmasıdır. Onun tarihsel açıdan büyük değeri, devrimin kritik bir anında halk yığınlarının yönetimini ele almış bulunan, Derebeylik Avrupasının hücumuna uğramış burjuva devrimini burjuvazinin kendisine karşın kurtarmış olan küçük burjuvaziye bir doktrin sağlamış olmasıdır.

J. L. Lecercle

Okuyacağınız makale, Say Yayınları'ndan çıkan *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (J. J. Rousseau, Çeviren: R. Nuri İleri, 6 baskı, İstanbul 2001) başlıklı kitabın giriş bölümünden alınmıştır.

"Rousseau, iktidarlarla, görünüşte bile uzlaşmaya benzeyen her türlü anlaşmayı reddetmişti."
K. Marks, Schweitzer'e Mektup
24 Ocak 1865

Halktan biri

Jean Jacques Rousseau, ilk önemli eseri olan *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Konuşma*'yı 1750 yılında, üçüncü toplumsal tabakanın (tiers état) (1) en ileri kesimi eski rejime karşı genel taarruz amacıyla güçlerini bir araya toplarken yayımladı. Bu dönem, başlıca ideolojik dayanağı Katolik Kilisesi olan derebeylik rejiminin ve mutlak krallığın temellerini yıkmaya girişilen, bütün düşünce alanlarında (felsefede, doğa bilimlerinde, tarihte, ahlakta, hukukta vb.) yeni bir dünya görüşünü işleyip ortaya çıkaran büyük eserlerin yaratıldığı dönemdir. Montesquieu'nun *Kanunların Ruhu* 1749'da, Diderot'nun *Körler Hakkında Mektup*'u 1749'da yayımlandı; Bouffon'un *Doğa Tarihi*'nin birinci cildi de öyle. 1751'de birinci cildi çıkacak olan *Ansiklopedi*'nin prospektüsü 1750'de, Voltaire'in *XIV. Louis Yüzyılı* ile aynı zamanda yayımlandı.

Demek ki yüzyılın bu dönüm yıllarında edebiyat, hiç değilse en fazla göze çarpan eserlerinde, esas itibariyle savaşımcıydı. Üretici güçlerin gelişmesini frenleyen ve böylece ulusal birliğe ulaşılmasını önleyen, halkın yoksulluğu pahasına asalak bir azınlığın yaşamasına olanak veren derebeylik düzenine karşı başkaldıran, her türlü siyasi haktan yoksun üçüncü toplumsal tabakanın haklı isteklerini, davalarını bu eserler anlatıyordu.

Üçüncü toplumsal tabaka, mutlak krallığa, derebeylik aristokrasisine ve her yeni düşünceye direnmenin başlıca merkezi olan Kilise'ye karşı birleşmiştir. 1750 yıllarına doğru, bu tabakanın bütün güçleri geniş bir birleşik cephe halinde toplanırlar. Bu cephe, Fransız Devrimi'ne kadar savaşımı sürdürecek, yönetecektir.

Bununla birlikte üçüncü toplumsal tabaka, tek çeşitli ve bağdaşık bir sosyal sınıf değildir.

Nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden küçük köylüler yığını, bütün derebeylik yükümlülüklerinin ve krallığın aldığı vergilerin ağırlığını taşımaktadır. Buna karşı, vergi mültezimleri gibi büyük burjuvalar, mutlak krallığın vergi düzeninden kâr sağlamaktadırlar; onlar da halkın aşırı sömürülüşünden yararlanarak yaşamaktadırlar.

Köylerde, kır topluluklarının geleneksel yükümlülükleri ile bağımlı bulunan fakir köylüler, toprağı yeni kapitalist yöntemlerle işleten büyük çiftçilere karşıdırlar. Üstelik tarladaki çalışmalara ara verildiği sürelerde, onlara ilkel madde dağıtıp kendi hesabına evlerinde çalıştıran işverenler tarafından da sömürülmektedirler.

Şehirlerde küçük zanaatçılar, manüfaktürlerin başarılı rekabeti karşısında boyun eğmektedirler ve kıtlık yıllarında buğday spekülatörleri zenginleşir, servetler yığarken, çoğunluğu oluşturan küçük insanlar açlıktan ölmektedir.

Bu çıkar çelişkileri, devrim dönemindeki silahlı çatışmalar sonucuna varmadan önce, doktrinlerde yansımıştır.

Parlamentonun soylu üyesi, feodal büyük toprak sahibi Montesquieu eski rejime büyük ölçüde bağlıdır; eserlerinde burjuvazinin isteklerini derebeylik düzeni ile bağdaştırma girişimi görülür.

Daha atak olan Voltaire ve Ansiklopedistler, eski rejime karşı korkusuzca savaşırlar ve ilerici burjuvazinin çıkarlarını temsil ederler. Voltaire, Helvetius, d'Holbach kişi olarak para işleriyle uğraşan kapitalistlerdir.

Genç Rousseau Mme. de Warens'ın himayesi altına girer, sonra âşığı olur. Fotoğraflarda Mme. de Warens ve Rousseau ile birlikte yaşadıkları ev.

Bunların programı, tarihin yönüne uygundur, üretici güçlerin gelişmesi amacına yöneliktir. Aralarından bazıları, felsefede materyalizme kadar ulaşırlar. İnsanın bilimle nesnelerin özünü bulabileceğine, uygarlığı geliştirebileceğine ve mutluluğu yeryüzünde sağlayabileceğine inanırlar. Ama politikada, mutlakiyete karşı demokratik tezleri savunup desteklemek durumunda kalırlarsa da (Diderot'nun *Ansiklopedi*'deki "Autorité Politigue" maddesi gibi), pek demokrat sayılamazlar. Yüce gönüllü ve yürekli oldukları için halkın mutluluğunu sağlamak isterler. Ancak bu, halkın kendisinin, "aydınlıktan ve sağduyudan yoksun" (d'Holbach'ın sözü) aşağı halk tabakasının işi olmamalıdır. Kendileri de burjuva oldukları için gürültücü, rahat durmaz "ayak takımı"ndan kuşku duyarlar. Aklın egemenliğini kurmak, aydınlanmış bir azınlığın rolü olacaktır.

Engels "Aklın egemenliği, burjuvazinin idealize edilmiş egemenliğinden başka bir şey değildi." der. (2) Soy aristokrasisinin yerine para aristokrasisini geçirmek söz konusudur. İlerleme, ancak halk yığınlarının sömürülmesiyle başarılabilir. Oysa eski rejime karşı büyük burjuvazi ile birlik olan küçük burjuvazinin, kendisini yok etmeye ve mülksüzleştirmeye yönelik kapitalizmin gelişmesini kabul etmesi için hiçbir neden yoktur; küçük burjuvazi, feodal sömürüden de hiçbir çıkar sağlamaz. Ancak eski rejimde çektikleri daha fazladır. Bu yüzden küçük burjuvazi, demokratik düşüncelerin girip yerleşmesine çok daha açıktır.

Fakat burjuvazinin bu kesimi, geçerli ekonomik bir programa sahip olamaz. Tarihin yok olmaya mahkûm ettiği küçük mülkiyetine, umutsuzca ve sıkı sıkıya sarılmaktadır. Eski rejimin yerine olumlu ne koyabilir? İstekleri hayali düşler, hayaller şeklini almak zorundadır: Bütün yurttaşların küçük mülk sahibi olacakları bir sosyal eşitlik düzeni. Bu hayal, önlenmesi olanaksız ekonomik gelişmeye aykırı ve zıt olduğundan, bu sınıf aslında bir gerileme (kendi gerilemesi) olarak gördüğü ileri doğru yürüyüşü kınar. İlerleme aracı olan bilimin gelişmesine kuşkuyla bakar, bilimin silahı olan akla sınırsız güven göstermez. (3)

Küçük burjuva yığınlarına bir ideoloji vermiş bulunan Rousseau'nun eserini, işte bu genel görünüş içinde yerine koymak gerekir. Rousseau, Ansiklopedistlerden daha ileri, ama daha çekingen ve ürkektir. Politik bakımdan daha ataktır ve derinlere gider; ama felsefe alanında onların en ileri olanlarından çok geride kalır. Rousseau'nun eserindeki çelişki, işte böyle, dehasının yetersizliğinden değil, sözcüsü olmuş bulunduğu küçük burjuvazinin çelişmeli durumundan ileri gelmiştir.

Çocukluk ve gençlik yılları

Rousseau, 1712 yılında Cenevre'de doğdu. Onu Cenevreliler yararına yazılar yazmış bir Cenevreli olarak görmek, eserinin esas özünü değiştirmek ve önemini sınırlandırmak olacaktır. *Le Contrat Social*'i (Toplumsal Sözleşme) yazdığı zaman Cenevre Anayasası'nı hiç bilmediği, bugün hemen hemen kesindir. 16. yüzyılda kaçıp İsviçre'ye sığınan Fransız Protestanlarından gelme bir aileye mensup olmasından çok, kültürü tamamen Fransız olduğu ve Fransız edebiyatında, düşünüşünde ve politik hayatında büyük bir rol oynadığı için, Rousseau Fransa'ya aittir.

Bununla birlikte, aslının Cenevre'den gelmesi eserleri üzerinde belli bir etki yapmıştır. Ailesi Kalvinist idi. Demek ki Katolikliğe göre daha bireyci, daha akılcı, daha ciddi ve sade bir dine bağlıydı. (Marx'a göre Reform, burjuva devriminin ilk dalgasıydı.) Fakat hepsinden önemlisi, Cenevre bir cumhuriyettir ve Rousseau bütün hayatı boyunca Fransa kralının uyrukları arasında, bir cumhuriyette doğmuş olmanın gururu ile dolaştı ve yaşadı; daima taşıdığı biricik şan, Cenevre vatandaşı şanı oldu. Bu cumhuriyetin aslında bütün iktidarın yirmi beş üyeli Küçük Meclis'e ait bulunduğu bir zenginler oligarşisi olması burada bizim için çok önemli değildir; Rousseau ancak büyük eserleri yayınlandıktan sonra bu gerçeğin farkına vardı. "Doğuştan cumhuriyetçi" olması, çağının Fransa'sında kendi özgürlüğünün bilincine varmasında Rousseau'ya yardım etti.

Babası saatçiydi; ailesi, küçük burjuvazindendi. Rousseau, kendisini en fakir sınıflardan çıkmış saymaz. *İtiraflar*'da anlattığına göre

Rousseau, üçüncü toplumsal tabakanın (tiers état) alt kesimlerinin, küçük burjuvazinin sözcülüğünü yapmıştı.

Rousseau müzikle de uğraştı ve müzik dersleri verdi.

o, "törelerinin halktan ayırt ettiği aile"de dünyaya gelmiştir. Ama çok kısa zamanda kendi haline bırakıldı ve kendini halka karışmış buldu.

Babası kararsız, romantik ruhlu bir adamdır. Saatleri onarırken, yedi yaşındaki Jean Jacques'a -16. yüzyıldan beri bütün cumhuriyetçilerin bir çeşit yurtseverlik el kitabı haline gelmiş bulunan- *Les Hommes Illustres* (Ünlü Kişiler) kitabını okutur, dinlerdi. Babası bir kavga sonunda Cenevre'yi terk eder ve daha dünyaya gelirken anasını yitirmiş olan Jean Jacques ile bir daha hiç ilgilenmez.

Çocuk, iki yıl süreyle Lamberciер adında bir Protestan papazına emanet edildi ve Latince öğrenmeye başladı. Bu, bir başkasının yönetimi altında yaptığı hemen hemen tek çalışma olacaktır. Sonra çıraklığa verilir ve iki yıl bir oymacının yanında kalır. Çıraklık, o zamanın en düşük konumlarından biridir; Jean Jacques eziyet görür, dövülür. Kendini, çocukların başvurdukları araçlarla korur; yalan söyler, çalıp çırpar. Sonunda bir gün kaçar ve on üç yıl süreyle her çeşit mesleği deneyip her çeşit yoksulluğu tadarak, serseri, gezici bir hayat yaşar. Görünüşe göre oportünizminden, din değiştirir, Katolik olur. Kendi de ilkesiz bir serüvenci olan bir genç kadının, Mme. de Warens'ın himayesi altına girer; sonra âşığı olur. Uşaklık eder, kendi bilmediği halde müzik öğretmenliği yapar. Mme. de Warens'ın yanında, önce Annecy'de, sonra Chambéry'de, çok okur ve kendi kültürünü kendi kendine, yöntemsel bir şekilde oluşturmaya girişir.

Rousseau Paris'te

1740'da Lyon'da, Condillac ve Mably'nin kardeşi M. de Mably'nin çocuklarına eğitmen olur; sonra cebinde, servet kazandıracağını sandığı bir müzik notası sistemi taslağı olduğu halde Paris'e gelir. Fakat bunu Bilimler Akademisi'ne boşuna sunar; kabul edilmez.

Kendisi gibi tanınmamış bir genç yazar olan Diderot ile ilişki kurar ve salonlara, özellikle para işleriyle uğraşan Samuel Bernard'ın kızı Mme. Dupin'in salonuna girmeye başlar. Müzik öğretme zoruyla müzik öğrenir ve bir opera yazar: *Les Muses Galantes*. Ama bütün bunlar, onu geçindirmeye yetmez. Yeniden yoksulluğa düşer. Venedik büyükelçisinin yanında bir sekreterlik kabul eder; bu adamın hizmetinde on sekiz ay kalır. Bu sıralardadır ki politik sorunlarla ilgilenmeye başlar ve sadece "giriş"ini yani *Le Contrat Social*'i (*Toplumsal Sözleşme*) yazdığı *Institutions Politiques*'in ilk düşünceleri kafasında belirir. Sonra, büyükelçi ile bozuşur, bu defa sürekli olarak yerleşmek üzere Paris'e döner.

Kendisini müzisyen ve tiyatro yazarı olarak tanıtmaya başlar, *Les Muses Galantes*'i oynatır, Voltaire ile birlikte bir opera, *Les Fêtes de Ramire*'i yapar; aynı zamanda Mme. Dupin'in üvey oğlu M. de Francueil'ün sekreteridir. Bu arada koyu cahil bir han hizmetçisi Thérèse Levasseur ile birlikte yaşamaya başlar; ondan beş çocuğu olacak ve bunları, birbiri ardından, Bulunmuş Çocuklar Yurdu'na bırakacaktır.

Filozoflar arasındaki ilişkilerini genişletir; yakını olan Diderot ve Condillac'tan başka, para işleriyle uğraşan bir aileye mensup Mme. d'Epinay ile tanışır, sonra Grimm ile ilişki kurar.

1749 yazında Diderot, Vincennes Kalesi burcuna hapsedilmiştir. Rousseau, öğle sonrasını dostuyla birlikte geçirmek için yaya, *Mércure de France*'ı okuyarak giderken, Dijon Akademisi'nin açtığı yarışmanın konusu olan soruya gözü ilişir: "Bilimlerin ve Sanatların İlerlemesi, Törelerin Bozulmasına mı, Yoksa Arınmasına mı Yardım Etmiştir?"

"Bunu okuduğum anda başka bir evren gördüm ve başka bir insan oldum." (*İtiraflar*: Kitap III)

Öyleyse, ünü ele geçirmek üzere olduğu o anda, Rousseau kimdir?

Çalkantılı bir yaşam

Gerici eleştirmenler onda her çeşit zayıflığı ve kötülüğü bulmuşlar, kararsızlığını, değişken ruhunu (zira Protestanlıktan Katolikliğe dönmüştür ve ilerde yeniden Protestanlığa dönecektir), kendisinin bakımını bazen sağlayan, "anne" dediği halde sevgilisi de olan, ama yine de bahçıvan Claude Anet ile bir zaman paylaşmayı kabul ettiği Mme. de Warens ile olan şüpheli ve iki yönlü durumunu ve hepsinin üstünde de bir eğitim kitabı yazarından gelmiş olması nedeniyle bağışlanmaz bir hata olan, çocuklarını yüzüstü bırakmasını kınamışlardır. Eleştirmenlerin en hoşgörülü olanları ya da en kötüleri, bunların hepsini onun hasta sinirlerine verirler. "O, delidir" derler ki devrimcilerin esinlendikleri başlıca kaynaklardan biri olan bu kişiyi küçük düşürmek için en iyi yol da budur.

Ansiklopedistlerden ünlü düşünür Baron d'Holbach. Holbach bir gün Rousseau'ya, kendisine karşı niçin bu kadar soğuk olduğunu sorar. Rousseau "Siz, çok zenginsiniz" karşılığını verir.

Yapılan bu eleştirilerin hepsi de yanlış değildir. Jean Jacques'ın, sinir sistemi üzerinde etki yapan ve bütün ömrü boyunca süren bir hastalığı vardı. Fakat o, ihtiyarlığı dışında, hiçbir zaman zihin dengesizliği belirtileri göstermedi; yaşlılığında da zaman zaman ve özellikle baskı ve takibe uğradığı dönemlerde bu belirtiler meydana çıkıyordu. *Discours sur l'Inégalité*, *Emile* ve *Le Contrat Social* gibi açık, iyi anlatılmış eserlerin yazarını delilikle suçlamak, aptalca bir iftiradır.

Gençliğinde hayatın çalkaladığı, ahlak tanımayan, içgüdülerine hakim olamayan bir varlık izlenimi verdiği doğrudur. Ama konumuz, kendi haline bırakılmış, çok erken yaşlarda toplumun baskısı altında kalmış, serüvenci bir kadının boyunduruğu altına girmiş bir çocuktur ve şaşırtıcı olan şudur ki, bir yıkıntı haline gelebilecek olan bu genç çocuk, kendi kendine, bu kadar güçlü bir kişilik geliştirmeyi başarabilmiştir. Çocuklarını bırakmış olması bağışlanamaz; ama olayı bugünkü düşüncelerimizle yargılamamak gerekir. 18. yüzyılda, aristokrasinin içinde bile, bu gibi şeyler olağandı. D'Alembert'in Mme. de Tencin'in oğlu olduğunu ve annesi tarafından bir kilisenin kapısına bırakıldığını, herkes bilir.

Rousseau, Thérèse Levasseur'ün bütün ailesinin bakımı da kendi üstünde olduğundan, ciddi bir para sıkıntısı içindeydi. Dolayısıyla, benzer durumdaki başka birçok insanın yaptığını yaptı. Bunu yaparken de herhalde, Mme. de Tencin'den daha fazla hafifletici nedeni vardı. Önemli olan, onun, daha sonra aristokratların ahlakına karşı yeni bir ahlak ortaya çıkarmak iddiasında bulunmuş olmasıdır. Fakat çocuklarını terk ettiği zaman, bu noktaya henüz ulaşmış değildi. İhtiyarlığında bu işten bir hayli üzüntü çektiği görülüyor. Rousseau burada, bir suçlu olmaktan çok bir kurban olarak belirir.

Kararsızlık savına gelince, aslında bu ona şeref verir. Bu içli adam boyunduruğun hiçbir türüne dayanamaz. Her şeyden fazla baskıdan acı çeker ve özgürlüğüne satışıldığı zaman bırakır gider. Gezici hayatı bu yüzdendir. Yoksulluğu ve serüveni, yaldızlı bir köleliğe her zaman üstün tutacaktır. Onda hiçbir şey, özgürlük aşkından daha derin değildir. Kendi kendisi olmak, hayatında, duygularında ve fikirlerinde hep özgür olmak ister. Haklı bir fikri savunmak için konuşmaya karar verdiği an, hiçbir zenginlik, mevki, güvenlik kaygısı onu susturamaz. Tek başına kalsa bile doğru bildiğini savunacak, destekleyecektir.

Aristokrat salonlarda halkçı bir aydın

Gezici hayatı, zamanının yazarları arasında ona ayrı bir deney sağladı. Gezilerinde halkın yoksulluğunu gördü, anladı. Emeği başkalarının keyfine ve hevesine bağlı olan insanın aşağılaşmışlığını gördü, anladı. (4)

Aralarında kendisini her zaman rahat hissettiği halkı sevmeyi öğrendi.

Hayatın amansız okulunda yetişen bu adam, aynı zamanda, sağlam bir kültür edinme yolunu da buldu. Bu kültür, elbette, bilimlerde çok daha fazla derinleşmiş olan Diderot'nun kültürü kadar geniş değildi. Ama Rousseau da, ansiklopedik bir kafadır. Eserinde yanaştığı ve değindiği konuların ve edebiyat türlerinin çok çeşitli olması bunu kanıtlar: Müzik, tiyatro, şiir, kimya, botanik, dilbilim, ekonomi, politik, hukuk, pedagoji, roman vb. Bu kültür, kolejlerde edinilmemiştir. Okul eğitimi görmemişti. Az öğrenimli ve kendi kendini yetiştirmiş bir kişiydi, ama öğrendiğine tam hakim olan ve bütün düşünceleri eleştiri ateşinden geçirme alışkanlığı bulunan, olağanüstü bir zihin gücüne sahipti.

1741 yılında Paris salonlarında ortaya çıkan adam, işte böyle biridir. Oraya gençlik tutkularının dürtüsüyle geldiği kesindir. Paris, o çağın fikir merkezidir ve fikir dünyasının şöhretlerini çıkaran da yine Paris salonlarıdır. Halktan gelmiş bir aydın için salonlar onu kabul edip desteklemezse, başarıya ulaşma umudu hiç yoktur. Yetenekli yazarların yaşamalarını sağlayan bilim ve sanat koruyucusu zenginlere, bütün kapıları açan etkili kadınlara ancak oralarda rastlanabilir. Marmontel, Grimm, daha sonra Beaumarchais gibi kimseler, başarılarını salonlarda sağlamışlardır. Jean Jacques, kendi başarısını niçin orada sağlamayacaktı? O, Paris salonları aristokrasisine karşı hiçbir peşin yargı beslemiyordu. Gençlik eserlerinde bu âlemin kodamanlarına karşı hiçbir düşmanlık izi bulunamaz.

Rousseau'nun en değerli dostu Diderot'dur. Diderot da, kendi gibi edebiyatçıların derbeder hayatı içinde uzun süre yaşamış, gene kendisi gibi bir küçük burjuvadır.

Onlarla ilişki kurduktan sonradır ki onlardan nefret etmeye başlayacak, "marazi alınganlığı" gelişecektir. Gittikçe büyüyen düşmanlığı, onun doğasına bağlı nedenlerle açıklanır. Salonlarda parlamak için serbestlik ve rahatlık gerekir; Rousseau ise çekingen ve beceriksizdir. Soru ve sataşmalara en parlak karşılığı bulabilmek ve daima hazırcevap olabilmek gerekir; o ise yavaş ve ağırdır ve ancak yalnız kaldığı zaman bir şeyler yaratabilir. En ağır sorunları bile hafif ve nükteli bir tarzda tartışmayı bilmek gerekir; o ise ciddidir ve fikirler çatışmasına bütün ruhunu katar. Kısacası, Voltaire olmak gerek; o ise Jean Jacques'tır. Fakat konunun derinde yatan nedeni, bir sınıf nedenidir. Salonlarda aristokratlar ve büyük burjuvalar, halkın yoksulluğu sayesinde bolluk içinde yaşarlar; o ise kendini halk bilir. Baron d'Holbach, ona bir gün, kendisine karşı niçin bu kadar so-

ğuk olduğunu sorar. Rousseau "Siz, çok zenginsiniz" karşılığını verir. Bu zenginler kalpsizdir; yapmacıklarla doludur.

"Büyük tutkuların ancak aralıklı olarak, zaman zaman sesini yükselttiği halkın arasında, insandaki doğal duygular daha sık işitilir. Bu duygular, daha yüksek toplum tabakalarında boğulmuştur ve duygu maskesi altında sesini duyuran, kendini gösterme ve sivrilme merakından ve çıkarlardan başka bir şey değildir." (*İtiraflar*, Kitap: IV)

Başka birisi olsa bu pisliğe alışır, katlanır, uyardı. Rousseau'nun dehası ise yekinmeye ve başkaldırmaya dayalıdır. Ondan bir salon adamı yapıp çıkarmak isterler. Kısacası; bir Voltaire. Ama hayır! O, Cenevre vatandaşı Jean Jacques olacak ve bir azınlığın büyük zenginliğini, büyük çoğunluğun yoksulluğunu ve herkesin mutsuzluğunu, felaketini doğuran bir toplumun yalanlarını gösterip kınayacaktır.

Büyük eserlerin işlenip hazırlanması

Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma yazısı, Dijon Akademisi tarafından ödüllendirildi ve hemen büyük yankılar uyandırdı. Bunun ardından, uzun süren bir kalem tartışması geldi. Aralarında Polonya Kralı Stanislas gibi amatörler de bulunmak üzere, birçok yazar Rousseau'ya karşı tartışmaya girdiler. Rousseau karşılık verdi ve tartışma ikinci konuşmanın yayınlanmasına kadar sürdü. Rousseau'nun düşmanları, Marmontel'in ve Morellet'nin *Memoires*'larını (Anılar) kanıt olarak alıp, tezini ona ilham edenin Diderot olduğunu ileri sürerek onun itibarını kırmaya girişmişlerdir. Onlara göre Rousseau, Dijon Akademisi'ne, bilimlerin ve sanatların ilerlemesinin ahlakın ve törelerin arınmasına fiilen yardım ettiği yolunda karşılık verme tasarısını dostuna açmış; Diderot da aykırı düşünceler ileri sürme sevgisinin dürtüsüyle, ona bu tezin çok beylik olduğunu, başkalarından ayrılmak ve sivrilmek gerektiğini anlatmış ve Rousseau'nun daha sonra geliştireceği düşünce ve kanıtları, parlak bir tarzda söylemiş olsa gerektir. Bu dedikoduların bir kanıtı yoktur. Dahası, her ikisini de başarıyı zorlayacak kadar açgözlü şarlatanlar olarak tanıttığı için Rousseau kadar Diderot'yu da küçültür. Bu iki insan, doğruya duydukları sevgi yüzünden o kadar çok kişisel fedakârlıklar yapmışlardır ki, başka tür bir ünü hak etmemişlerdir. Rousseau'nun, bütün hayatı boyunca bir dostunun önerdiği aykırı bir düşünceye bağlı kaldığını varsaymak, hangi sağduyuya uygun düşer? Bundan başka Diderot, Marmontel'in savlarını hiç de doğrulamıyor. Tersine, *Réfutation du Livre "De l'Homme"*unda açıkça şöyle der:

Rousseau'nun ünlü eseri *Le Contrat Social* (Toplum Sözleşmesi).

"Rousseau, Rousseau olduğu için yapması gerekeni yaptı. Ben, ben olacağım için ya hiçbir şey yapmam ya da bambaşka bir şey yapardım."

Vie de Sénègue'inde anlattığı doğru görünüyor. Rousseau, yarışmaya katılma niyetini açınca, Diderot şöyle haykırır: "Duraksamaya yer yok. Hiç kimsenin savunmadığı görüşü savunacaksınız." Diderot, böylece eğilimlerini bildiği Rousseau'nun yanıtını önceden sezmiş oluyordu.

Bu ilk *Konuşma*, Rousseau'ya birdenbire ün sağladı. Ama bu, yine de üstün değerde bir eser değildir. Rousseau'nun kendisi -ki edebiyatta kendini gösterme ve sivrilme merakı yoktu- onu en kötü eserlerinden biri sayar:

"Kalemimden çıkmış olanlar arasında düşünce düzeni bakımından en zayıf ve uyum bakımından en zavallı olan budur." (*İtiraflar*)

Konuşma, ahlak üzerine güzel söz söyleme düzeyini aşmaz. Bununla birlikte çok büyük önem taşır; çünkü Rousseau'nun bütün öğretisi, tohum halinde orada vardır.

Rousseau, bilimlerin ve sanatların ilerlemesinin töreleri bozduğunu savunmakla, filozofların genel olarak kabul etmiş oldukları düşüncelerin tersi olan yolu tutar. Aynı dönemde yayımlanan *Ansiklopedi*'nin prospektüsü, toplumu, aklın gereklerine göre yeniden kurmaya olanak veren bilime söylenen bir marş gibi çınlamıştı. Rousseau, bu toplumun eşitsizlik temeli üzerine kurulmuş olduğunu; kültürün, süslü ve gösterişli yaşayışı halkın yoksulluğuna dayanan kokuşmuş bir aristokrasinin hizmetinde olduğunu gördü. Bu *Konuşma*'daki gerçek yenilik, iyi insan doğasını kokuşmuş topluma karşı çıkarmaktan ibaret değildir. Bunu ondan önce başkaları yapmıştı ve uygarlık öncesi vahşet halinin iyiliği konusu, 18. yüzyılda yaygın bir düşünceydi. Ama bir kısım insanın içinde yaşadığı bolluğun arkasında başkalarının yoksulluğu olduğunu, hem de büyük bir tutku ile ilk söyleyen Rousseau olmuştu. *Konuşma*'da içerilen bu tezi izleyen polemik boyunca, özellikle "Réponse au rai de Pologne"da (Polonya Kralına Cevap) gittikçe daha fazla açığa çıkar. Eleştirisi, sadece derebeylik toplumuna değil, zenginlik eşitsizliği temeli üzerine kurulmuş olan her topluma yöneliktir.

Rousseau, artık yolunu bulmuştur. Filozoflarla bozuşmaz; çünkü kendisini onlarla karşı karşıya getiren çatışma henüz gizli ve belirtisizdir. D'Alembert *Discours Préliminaires a l'Encyclopedie*'sinde, Grimm *Correspondance littéraire*'inde bu ilk *Konuşma*'nın dostça bir eleştirisini yapmakla kalırlar. Rousseau, *Ansiklopedi* ile işbirliği yapar, müzik yazılarını o sağlar; 1755'te de tezlerini derinleştirdiği ve ahlaki düzlemden politik düzleme geçtiği, *Discours sur l'économie politique*'ini verecektir. Diderot ile ilişkisi sürer; en değerli dostunun Diderot olması önemlidir. Diderot da, kendi gibi edebiyatçıların derbeder hayatı içinde uzun süre yaşamış, gene kendisi gibi bir küçük burjuvadır.

Bu sırada Rousseau, salonlar-

dan gittikçe uzaklaşır. Kendi "ahlak reformu"na başlar ve bir küçük zanaatçı gibi bağımsız yaşamaya karar verir. Bu parlak yazar, sayfası 10 paraya (sous) müzik notaları kopya ederek yaşamaya girişecek, sert ve çıkar gütmeyen bir yaşam örneği verecektir. İşte kişisel hayatındaki bu ağırbaşlılık, küçük burjuvazinin kalbini fethedecektir. Gene bu ağırbaşlılık, bu yüksek onur, eserleriyle birlikte, devrimin büyük jakobenlerinin, Marat'ların ve Robespierre'lerin esin kaynağı olacaktır.

1752'de bir komik operası daha *Le Devin du village*, ardından, önsözü birinci *Konuşma*'daki fikirleri açıklığa kavuşturan bir komedisi *Narcisse* sahneye konur. *Le Devin du village*'ına ödül olarak verilmek istenen bir krallık şeref ödeneğini almayı reddeder.

1755'te Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya daha katılır. *Discours sur l'origine de l'Inégalité* (İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı) işte buradan çıkar. Bundan sonra Cenevre'ye gezmeye gider ve orada yeniden Kalvinizme döner.

Ansiklopedistlerle çatışma

Rousseau Paris hayatından usanmıştır; Chevrette Şatosu'nun parkındaki bir bahçıvan kulübesini, Ermitage'ı, emrine veren Mme. d'Epinay'in bu önerisini kabul eder. Ansiklopedistlerle kavgaları işte burada ciddileşecektir. Burjuva eleştirisi bu bozuşmayı, genellikle, Rousseau'nun güvensizliği ve alınganlığı, devamlı takip altında bulunduğu saplantısı, Diderot'nun boşboğazlıkları ve Grimm'in entrikaları gibi kişisel nedenlerle açıklar. İki yönden gelen bu bayağı nedenlerin, ilgililerin bilincinde de asıl nedenleri gölgede bırakmış olması olasılığı vardır. Fakat eleştirinin rolü, dedikoduları bir yana bırakıp, anlaşmazlığın sınıfsal kökenini ortaya çıkarmak olmalıdır. Ansiklopedistlerin ılımlı kanadı (Voltaire) kadar, radikal kanadı da (Diderot, d'Holbach) kapitalist burjuvazinin ilerici programını geliştirirken, Rousseau, daha devrimci olan fakat ekonomik bir programa sahip olmayan ve hayale sığınan demokratik yığınların çıkarlarını temsil eder.

Ansiklopedistlerin ılımlı kanadının temsilcisi olan Voltaire, Rousseau ile çatışmıştır.

1758'de Rousseau, Mme. d'Epinay ile bozuşur ve Montmorency'de, Mont-Louis evciğine yerleşir. Burada geçirdiği zaman, hayatının en verimli dönemidir.

Önce *Lettre à d'Alambert sur les spectacles*'i yayınlar ve bu, Ansiklopedistlerle kesin olarak bozuşmasına neden olur. Rousseau burada, genel olarak sanata ve ayrım yapmadan bütün tiyatro türlerine karşı çıkmaz. Sosyal eşitsizlik üzerine kurulmuş olmayacak bir toplum düzeninde sanatın yararlı erdemine inancını birçok yerde tekrarlamıştır. Sanatın yürek gücü, ruh kuvveti veren ve yurttaşlara ilişkin bir içeriği bulunmalıdır. Ve eğer Rousseau klasik tiyatroya karşı çıkıyorsa, bu, klasik tiyatroda aristokratik bir sanat gördüğü içindir. Aslında bu, haksız bir görüş olmakla beraber, halkçı bir sanata yol açtığı için gerekliydi. *Lettre à d'Alembert*'in sonunda, devrimin gelecekte ele alacağı bir halk ve yurttaş şenlikleri programı önerir. David tarafından düzenlenen büyük devrim şenliklerinin kuramcısı Rousseau'dur.

1761 ve 1762'de üç esas eseri *La Nouvelle Héloise*, *Le Contrat Social* ve *Emile* yayımlanır. Her üçü de didaktik eserlerdir. Rousseau, buraya kadar, zenginliklerin eşit olmayan dağılımı üzerine kurulmuş olan bir toplumda döneminin insanının aşağılaşıp bayağılaşmasının nedenlerini göstermiş, kınamıştı. Şimdi artık çağdaşlarına, yenileştirilmiş, iyileştirilmiş bir insan görüntüsünü gösterir. *Le Contrat Social* (Toplumsal Sözleşme), insanların, erdemleriyle hareket eden yurttaşlar, yani yurtsever insanlar olabilecekleri, demokratik, eşitliğe dayanan bir toplumun ilkelerini koyar.

La Nouvelle Heloise (Yeni Heloise), aristokrasinin kokuşmasına karşı bir burjuva aile erdemi ülküsünü, kadın düşkünlüğü ve şehvet peşinde dolaşmaya karşı daha sağlam ve sıhhatli bir duygu hayatını çıkarır.

Üstelik Rousseau, dönemine uygun olarak, daha iyi bir toplum kurmak için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünür ve bu yüzden *Emile*'i, doğa kanunlarına uygun bir eğitim planını kaleme alır.

Birbirini tamamlayan bu üç eser, ulu bir plana bağlı gibi görünür. Fakat Rousseau'nun düşüncesinin içinde bulunan ve temsil ettiği sınıftan ayrılması olanaksız çelişmeler bu üç eserde de her zaman belirir. Bir çözümleme bunları ortaya çıkarmaya yeter; biz ise bu kısa incelemede, sadece bu üç büyük eserden her birinin tarih bakımından önemini belirtmek istiyoruz.

Jakobenlerin esin kaynağı

Le Contrat Social, bu çok soyut ve çok kuru politik hukuk kitabı, halkın egemenliği ilkesini açıklayan en derin, en yetkin eserdir. Her vatandaş, kendi özgürlüğünü sağlamak için kendi şahsını, halkın istek ve iradesinin ifadesinden başka bir şey olmayan genel isteğin ve iradenin yüksek yönetimi altına koyar. Rousseau, egemen olan genel istek ve iradeyi, kanunları yürütmekle görevli olan hükümetten ayırt eder. Rousseau burjuva düşünüşü çerçevesi içinde kaldığı için zorluklar burada başlar. O, özel mülkiyetin kaldırılmasını hiç düşünmez. Demek ki zenginler ve fakirler gene var olacaktır; peki, zenginlerin hükümete el koymaları ve genel istek

ve iradeyi hiçe sayıp tersine davranmaları nasıl önlenecektir? Bu, burjuva düşüncesi için çözümlenemez bir sorundur ve Rousseau da bunun içinden, ancak hayallerle çıkar; servetlerin eşitliğine eğinir, süse ve gösterişe karşı kanunlara eğilim duyar; oysa bu eğinim ve eğilimler daima sanayinin ve ticaretin gelişmesini köstekleyecektir. Bütün bu yolların güçsüzlüğünü önceden sezerek, yapısını sağlamlaştırmak için bir devlet dinine başvurur...

Jakobenler üzerinde hiçbir kitap, bu kadar büyük bir etki yapmamıştır. Bu eser onlar için devrimci erdemin, yurttaşlık ruhunun, kısacası yurtseverliğin el kitabı olmuştu. Rousseau'nun düşüncesi, kozmopolitlikten çok, pek çok uzaktır. *Le Contrat Social*'de, 1789'dan çok önce, yurtseverlik ile cumhuriyetçi ruhun birbirine bağlandığı, birbiriyle bağdaştığı açıkça görülür.

Öte yandan Rousseau, bütün yurttaşlar bütün haklarını egemene teslim ettiklerine göre, egemenin, özgürlüğü savunmak için sınırsız bir güce sahip olduğunu kesin olarak söylemekle, Jakobenlere, devrimci terörün temel ilkesini öğretmiştir.

Nihayet *Le Contrat Social*'in yurttaşlık dini, Robespierre'i, yüce varlık dininin kurulmasında esinlemiştir.

Pedagoji kitabı *Emile*, ilerici bir rol oynamıştır; bu ilericilik, esas itibariyle 1762'de yurt dışına sürülmelerine kadar Cizvitlerin elinde bulunan, zamanın kolejlerinde uygulanan öğrenimle Rousseau'nun fikirleri karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkar. Rousseau, Rönesans'ın büyük hümanistlerinin örneğine uygun olarak insanın hem maddi hem manevi, tam, eksiksiz gelişmesini; nesnelerin doğrudan doğruya gözlenmesinin, kitaplardan öğrenmenin yerini mümkün olduğu kadar çok alacağı; bilimlerin esas role sahip olacağı; pratiğin teoriyle karışacağı bir öğretim yapılmasını ister. Emile, "bir el zanaatı öğrenir" çünkü "devrimler yüzyılının kriz dönemine" yaklaşılmaktadır (*Emile*, Kitap III) ve bundan böyle hiçbir sosyal durum istikrarlı olmayacaktır. Bu pedagojinin temelinde şu ilke yatar: Çocuğun kişiliğini geliştirmek, doğasının ona bıraktığı iyi şeylere saygı göstermek, ondan akla dayanmayan her türlü peşin hükmü ve batıl inancı, her türlü geleneği çıkarıp atmak gerekir. Kısacası, kendi kendine yargılara varabilecek bir adam yapmak gerekir ve devrimin arifesinde bu, çok büyük önem taşır.

Fakat Rousseau'nun düşüncesindeki ve hayalci huyundaki çelişmeler, en parlak şekilde, *Emile*'de ortaya çıkar. Önce, yeni bir insanın meydana getirilmesinde pedagojiye verilen rol, hayalcidir. Yeni insanı kim meydana getirecektir? Pedagojinin devrimci bir değere sahip olabilmesi için önce eğiticileri eğitmek gerekirdi. Burada, dünyayı fikirlerin yönettiğini, öyleyse toplumu iyileştirmek için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünen 18. yüzyıl filozoflarının idealizmini yeniden buluruz.

Öte yandan, Rousseau'nun meydana getirmek istediği insan, hangi insandır? Doğa halinde yaşayan insan mı? *Le Contrat Social*'in insanı mı?

"Nesneleri yaratanın ellerinden çıkan her şey, iyidir; insanların ellerinde her şey, soysuzlaşır." (*Emile*)

Emile'in ilk sözleri işte bunlardır. Ama hemen sonra, Rousseau "iyi toplum kurumları, insanın temizliğini bozmayı en iyi bilenlerdir" diye kesin konuşur. Biz burada Rousseau'nun, en güzel ifadesini Jakobenlerin kahramanca hayalciliğinde bulan burjuva yurtseverliği ile rekabet üzerine kurulmuş kapitalizmin gelişmesi için gerekli burjuva bireyciliği arasında bir o yana bir bu yana çekilip durduğunu düşünüyoruz. Rousseau burada, burjuvazinin esas eğilimlerini, çelişik olan ve kendisinin aşamayacağı, aşmanın ancak yeni proletarya için mümkün olduğu çelişik eğilimleri derinlemesine anlatır. Aslında yurttaş olması gereken Emile, hiç değilse on beş yaşına kadar insanlardan uzak, her türlü toplum hayatının dışında yetiştirilir.

Rousseau, ünlü eseri *Emile*'de, doğa kanunlarına uygun bir eğitim planını kaleme alır.

Bu anti-sosyal eğilim, sonraları gerici düşünceye hizmet etmiştir; bugün bile burjuvazi, çocukların sosyal hayat hakkında bir şey bilmeden eğitilmelerine fazlasıyla özen gösterir. Öte yandan Rousseau, Emile'i peşin yargıların ve batıl inançların pençesinden koparmak isteğiyle, onu, toplum halinde yaşayan insanların birikmiş deney ve görgüleri olan, insan kültüründen de bilgisiz tutar. Emile, on iki yaşına gelinceye kadar kitaplardan yoksundur; zekâ ve bilgilerinin geliştirilmesine ancak ondan sonra başlanır. Birçok bakımlardan Rousseau, sözde yeni yöntemleri ile aslında burjuvazinin kültürel gerilemesini ifade eden pedagogların atasıdır.

Demek ki, bu karmaşık eserin çifte etkisi vardır: Jakobenlerin, Lepelletier, de Saint-Fargeau ve Saint-Juste'ün ilerici eğitim tasarılarını, ama bir de 19. yüzyılın ve günümüzün kimi pedagoglarının gerici teorilerini esinlemiştir.

Rousseau'nun tanrısı

Emile'de Savoie'lı papaz yardımcısının inancını açıkladığı ünlü bölüme ayrı bir yer vermek yerinde olacaktır. Rousseau burada, kendi dininin ilkelerini anlatır. O, ruhun ölmezliğine, öte dünyada iyileri ödüllendiren ve kötüleri cezalandıran ve varlığı, doğanın harikalarının manzarası, kendi bilincinin sezgisi ile kanıtlanan bir tanrıya, "tanrısal içgüdü"ye inanır. Demek ki Rousseau, bir "deist", yani yaratmacıdır. Görünüşte, gene bir deist olan Voltaire'e yakındır. Rousseau, tanrının her türlü görünüm şeklini, tapınma ve ayinleri, şu veya bu kiliseye özgü dogmaları, Voltaire gibi reddeder. Rousseau'nun dini de Voltaire gibi papazlar sınıfından vazgeçebilir. Unutmamak gerekir ki, öteki filozoflar gibi Rousseau da derebeyliğin başlıca kalesi olan kiliseye karşı savaşmaktadır.

Gerçekte Rousseau'nun yaratancılığı Voltaire'in özlem ve isteklerinden çok farklı özlem ve isteklerden doğar. Voltaire, materyalizmi, hiç değilse resmen reddeder; çünkü öte dünyada halka söz dinletecek ve özel mülkiyeti koruyacak bir jandarma-tanrıya gereksinimi vardır. Rousseau ise tersine, halkı teselli edecek, ezilenlerin öte dünyada öcünü alacak ve kötüleri, yani zenginleri cezalandıracak bir tanrıya gereksinim duyar.

"Kodamanlar, zenginler, yüzyılın mutluları, tanrı yok olduğunda rahatlayacaklardır; fakat ne var ki, bir öte dünyayı beklemek, halkı ve yoksulları teselli etmektedir." (5) (*Deleyne'ye Mektup*, 1758)

"İnancın açıklanması"nın tarihi rolü konusunda karara varmak için basit formüllerle yetinmek olanaksızdır. Engels, Fransa'da materyalizmin doğuş ve kaynağı bakımından, aristokratik olduğu üzerinde ısrarla durur. Ansiklopedistler, halktan uzak kalmışlardır. Bundan başka, Rousseau, Kilise ile bir orta hal çaresi uzlaşmasına varmakla, savaşımın ekseninin yerini değiştirmiştir. Artık söz konusu olan aklın dine karşı savaşımı değil, dindar olsun olmasın, halkın, yani köylülerin ve küçük burjuvaların, aristokratlara ve zenginlere karşı savaşımıydı. Denilebilir ki, "İnancın açıklanması"nda tohum halinde Robespierre'in politikası vardır; o, halkı aristokratlara karşı bir araya toplamanın, aynı zamanda halkın dinsel inançları yıkılmaya kalkıldığında, mümkün olamayacağını çok iyi anlamıştı. Aynı sıralarda genel olarak tanrıtanımaz olan Ansiklopedistlerin taraftarı Condorcet gibi Jirondenler ise devrime ihanet ediyorlardı. Bu kesin dönüm noktasında Rousseau'nun yaratancılığı yararlı bir rol oynamıştır.

Fikirler tarihinde "inanç açıklamasının" Ansiklopedistlerin materyalizmine göre bir gerileme olduğu yine doğrudur. Rousseau dinsel bir bilinemezciliğe başvuruyor; bilincinin her türlü nedenden önce, kendisine tanrının varlığını açıkladığını izah etmekle, inancılık (fideizm) kapısını açıyor. Gericilik bu olayı kullanmaktan geri kalmamıştır. (6) *Emile* yayımlanır yayımlanmaz Piskopos Lefrance de Pompignan, Hıristiyanlık ile filozoflar arasındaki bir üçüncü kutup yarattığı için Rousseau'yu kutlamıştı. Marksizmin üstatlarının Rousseau'dan çok Diderot ve Ansiklopedistleri tuttuklarını belirtmeleri haklıdır.

Aristokrat ahlaka karşı

La Nouvelle Heloise'in birçok kuşak üzerinde yapmış olduğu geniş etkiyi bugün göz önüne getirmek güçtür; çünkü dokunaklı üslubu, heyecan verici gücünün büyük bir kısmını kaybetmiştir. Mektuplar şeklindeki bu uzun roman, roman tarihinde bir dönüm noktasını simgeler ve ortaya koyduğu çeşitli sorunlarla, hemen hemen Rousseauculuğun bir ansiklopedisidir.

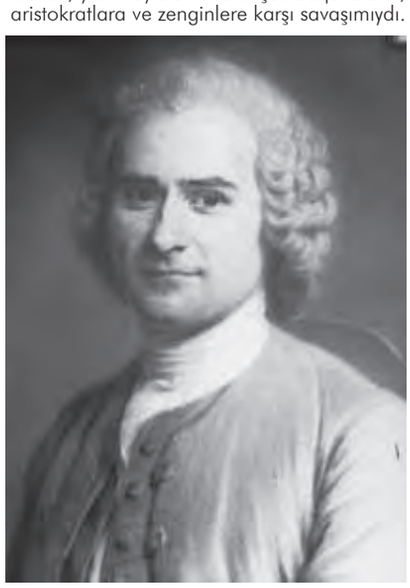
Ondan önce roman, hoş ve havai edebiyatın üstün tutulan türü idi. *La Nouvelle Heloise* bu aristokratik akıma kesin bir darbe vurdu ve romana, gerçekçilik yolunda bir adım attırdı. Rousseau'dan önce de Lesage, Marivaux, Prevost gibi gerçekçi büyük romancılar vardır; fakat onlarda dağınık olan unsurlar, hem gerçekçi hem de lirik bir roman olan *La Nouvelle Heloise*'de bir araya toplandı. Burada, özellikle birinci bölümde, acı veren, ama değerler kazandıran, hayatın kendiliğinden iyi, üstün bir biçimi olan tutkunun türküsünü buluruz. Rousseau bu konuda Diderot ile birliktir ve Hıristiyanlığa karşıdır. Julie'nin sevgilisi Saint-Preux ile evlenmesini sınıfsal nedenlerle önleyen sosyal görenekleri kınar. Zamanının toplumunda kadının gururu kırılmış durumunu ortaya koyar ve kınar.

Aristokrasinin sürdürdüğü ve aileyi bozup dağıtan haylaz ve çapkın hayata karşı Rousseau, aile hayatının ağırbaşlılığını yüceltir.

İkinci bölümde Julie, kocası M. de Wolmar'a içten bağlı kalır; o çağın aristokratları için bu, gülünç bir davranıştır. Rousseau, burada da Diderot'ya yakın, Greuze'ün hayranıdır.

Öte yandan Rousseau, şehirlerde aristokrasinin kokuşmuşluğuna karşı, kırlarda doğanın koynunda yaşanan doğal, sade hayatı koyar ve Rönesans'tan bu yana rastlanmamış bir yeni deyişle doğaya övgüler düzer. Diderot dışında, Ansiklopedistler için doğa, soyut bir fikir, felsefi bir kategoridir; Spinoza'da olduğu gibi kendi kendisinin maddi sebebidir. Rousseau için ise doğa, tersine, bütün duygularıyla yararlanıp zev-

Rousseau için esas önemli olan aklın dine karşı savaşımı değil, dindar olsun olmasın, halkın, yani köylülerin ve küçük burjuvaların, aristokratlara ve zenginlere karşı savaşımıydı.

kine vardığı, zenginliklerle dolu bir yaşayan gerçek, bir coşkunluk kaynağı, bir sırdaştır.

La Nouvelle Heloise'nin getirdiği belki en büyük yenilik de işte budur; Rousseau 18. yüzyılda o kadar az rastlanan lirik şiirin en büyük şairidir. Düz yazısı, fikirleri açık ve güçlü bir şekilde ifade etmekle yetinmez. Müzisyen olduğu için duyguları bütün sıcaklıklarıyla ve ritimlerle anlatmayı da bilir; heyecan yayıcı hale gelir; bu yüzden birçok güzel okuyucu hanım, *La Nouvelle Heloise*'i okurken gözyaşı dökmüşlerdir.

Fakat *La Nouvelle Heloise*, küçük burjuvazinin çelişmelerini yansıtır: Duyguların özgür genişlemesine çalınan bir marş, bir ilahi olan birinci bölüm, olacağa boyun eğmeyi öğütleyen ikinci bölümün karşısına çıkar. Çünkü Julie, babasının kesin buyruğuna uyarak, sevdiği adamdan vazgeçmeyi ve yaşlı bir adamla evlenmeyi kabul ettiği zaman, o kadar kınanan sosyal göreneklerin ve törelerin önünde boyun eğmiştir. Gerici romantizm, buradan öte dünyanın tesellisine kavuşmak umudu, kader, yalnızlık sevgisi, kendi içine kapanmak, heyecan için heyecan aramak vs. gibi pek çok konuyu çekip almıştır.

Son yılları (1762-1778)

Emile'in yayımlanması, Rousseau'ya karşı baskı ve zulümlere yol açtı. Parlamento, kitabı kınadı ve yazarının tutuklanmasını emretti. Rousseau, aceleyle kaçmak zorunda kaldı. Paris Başpiskoposu, aleyhinde bir buyrultu yayınladı. Protestanlar da pek iyi bir tavır takınmadılar. Cenevre'de mahkûm oldu, Neuchâtel toprağındaki Motiers'e geçti; orada da papazlar ona karşı halkı kışkırttılar. Beinne Gölü'ndeki Saint-Pierre adasına sığındı, Senato kendisini oradan da sürmekte gecikmedi. Filozof David Hume, Rousseau'yu İngiltere'ye davet etti, oraya Alsas üzerinden geçti. Çok geçmeden araları bozuldu ve Rousseau, Fransa'ya dönüp, iktidarın izniyle 1770'te Paris'te yerleşinceye kadar gezici hayatına yeniden başladı. 1778'de Ermenoville'de ölümüne kadar toplumdan uzak yaşadı; herkesten kuşkulandığı için az sayıda dostu dışında kimseyi yakınına kabul etmedi. Kilise, Parlamento, Krallık ve filozoflar hep ona karşıydılar. Görünüşte, tek başına kalmış, yalnız bir adamdı. Oysa kimsenin onun kadar etkisi, onun kadar hayranı yoktu. Korsika'dan, Polonya'dan anayasa hazırlaması için çağrılar geliyordu. Bilinmedik öğretilileri, ardı arkası kesilmeden, çekildiği ve kuşku içinde yaşadığı köşesine sokulmak için uğraşıyorlardı. Kovalanıp sıkıştırılan bu yalnız adamın, düşünceler üzerinde, kendisine baskı ve zulüm yapanların sahip olmadıkları bir çekim gücü vardır. Daha da çok yazmıştır. Fakat artık, eseri, nitelik değiştirmiştir. İnsanlara sesleniyorsa bunu, artık kendisini örnek vererek, gelecek kuşaklar önünde kendisini iftiralara ve haksızlıklara karşı savunmaya çalışarak yapar. Çok sayıda yazıları arasında, *Les Confessions* (İtiraflar) ve ölümüyle yarıda kalacak *Reveries d'un promeneur solitaire* (Yalnız Gezerin Hayalleri) ötekilerden ayrılır.

Les Confessions, hayatının hikâyesi olmaktan çok, ruhunun, heyecanlarının hikâyesidir. Psikolojik çözümleme şaheseri, düşmanlarına karşı, çoğu zaman haksız, bir sivri dilli savunma ve tutkulu suçlama olan bu eser, aynı zamanda lirik bir ezgi, dünya edebiyatının en güzel şiirlerinden biridir. Rousseau, romantik çağda gelişip açılacak olan duygusal, lirik edebiyatın üstadıdır. Onun bireyciliğinin olumlu bir yanı var. Üçüncü toplumsal tabakanın (tiers état) henüz derebeylik çerçevesi içinde kapalı insanı, gururu kırılmış ve haklardan yoksun bir durumda bulunduğu zamanlar, birey önem kazanmıştır ki, Rousseau onun eşi bulunamaz bir değere sahip olduğunu iddia etmiştir. Rousseau onda sonsuz bir ruh zenginliği bulur; iç hayatın hazinelerini, insanının kişiliğinde gizli olanı bütün dünyaya açıklar. Rousseau insanın kurtuluşu için çalışır. Voltaire ve filozoflar, daha önce insan kişiliğinin kutsal, dokunulmaz olduğunu kabul

Başta Robespierre olmak üzere Fransız Devrimi'nin radikal kanadı jakobenler Rousseau'nun fikirlerinden esinlendiler.

ettirmek için savaştılar. Fakat bu, soyut bir düşünce olarak kaldı. Rousseau bunu renklendirir; ona hayat verir, vücut verir.

Bununla birlikte Rousseau'nun kurulmasına yardım ettiği rejim, bireyin kendi kendinden başka dayanağa sahip olmadığı burjuva rejimidir.

Burjuva bireyciliği, gerici yüzünü hızla meydana vuracaktır: Bireyin toplumun dışında ve topluma karşı kendi içine kapanması, heyecanlara heyecan için tapma, düşler, kuruntular, ruhun edilgin (passif) durumları, bütün bunlar Rousseau'da belirir; romantiklerin en gericilerinde, Chateaubriand'da ve Almanya'da iyice açılıp gelişir ve bugün bile bütün gerici edebiyatta, çeşitli şekillerde hüküm sürer.

Rousseau ve biz

Rousseau'nun etkisi, yersiz ve sıradan değildir. Onda her şeyden önce kutlanması gereken şey, Jakobenlerin ilham kaynağı olmasıdır. Onun tarihsel açıdan büyük değeri, devrimin kritik bir anında halk yığınlarının yönetimini ele almış bulunan, Derebeylik Avrupasının hücumuna uğramış burjuva devrimini burjuvazinin kendisine karşın kurtarmış olan küçük burjuvaziye bir

doktrin sağlamış olmasıdır. En temiz devrimciler olarak saygı gösterdiğimiz Marat'lar, Robespierre'ler, Saint Juste'ler Rousseau'nun eseriyle beslenmişlerdir. Robespierre'in kâğıtları arasında, genç Maximilien'in, Louis-le-Grand Koleji'nden çıktığı sırada, saygıdeğer üstadını ziyarete gittiğini kanıtlayacak bir yazı bulunmuştur. Rousseau'nun doktrinindeki çelişmeler, Robespiyercilerin programında da bulunuyor. Saint-Juste Convention'a Ventôse kararnamelerini oylatmakla, birbirine eşit küçük mülk sahipleri demokrasisini kurmayı tasarlıyordu; böyle bir tasarı hayalciydi, tarih de onu silip süpürecekti. Thermidor karşı devrimi, Jakobenlerin ekonomik programlarının hayalci niteliğiyle açıklanabilir.

Rousseau'nun devrim üzerindeki etkisi sadece fikirleriyle değil, aynı zamanda üslubuyla da belirginleşir. Gerçekten, demokratik yığınları sürükleyebilen, onun sivri dilliliğindeki ateş, şiirindeki titreyiştir. Voltaire'in gözde silahı alaydır; Rousseau'nunki ise sivri dilliliktir. Bu değişiklik, devrimin hazırlanmasında yeni bir aşamayı ifade eder. Gerçekten, 1750'den önce filozoflar arasında egemen üslup, alaydır. Alayın yıkıcı bir rolü vardır ve böylece ilerleme davasına çok büyük hizmetler yapar. Derebeylik dünyasının ve Katolik dinin saçmalıklarını aklın ışığında ortaya fışkırtmakta misli yoktur. Alay, o saray ve salon adamlarının işidir ki, saçmalığı anladıkları zaman kesin savaş anı henüz gelmiş olmadığı ve kendileri de aristokrat veya büyük burjuva oldukları için daha bekleyecek vakit olduğundan, kahkaha ile gülerler. Bu, Voltaire amatör kalmış ve hırsla savaşmamış demek değildir. 1750'den sonra onun alayları daha büyük bir yamanlıkla, zorlu bir tarzda çırpınır durur; ama kendinde olanı en iyi verebildiği alan, sivri dillilik değildir. Oysa Rousseau'nun sivri dilliliği insanı yüreğinden kavrar, baskı altında sabrını kaybetmiş ve kızgın insanlara seslenir. İnsanın yalnız aklını aydınlatmakla kalmaz, onun bütün güçlerini, kaynaklarını da harekete geçirir. 1789'da kulüplerde ve meclislerdeki büyük hatiplerin sesiyle yığınları ayaklandıran, işte bu sivri dillilik olmuştur.

Devrimden sonra Rousseau'nun etkisi sürer. Ondan sonra, ondan önce olduğu gibi yazmak artık olanaksızdır. Bütün romantikler, Chateaubriand, Michelet veya Lamennais, onu örnek alabilmeyi candan istemişlerdir. Daha sonra gelen büyük yazarlarda onun etkilerini ayırt etmek daha da mümkün olabilmiştir. Onunla büyük benzerlikleri olan Tolstoy, kendisini onun öğrencisi ilan etmiştir. Romain Rolland da felsefi idealizmiyle, ama onun yanında halk için, adalet için, barış ve özgürlük için sevgisiyle bir Rousseau'cudur.

Buna karşı Rousseau'nun uyandırdığı kinler ve nefretler, çağımıza kadar sürüp gelmiştir. Gericiler tarafından onun kadar hakarete uğratılmış pek az yazar vardır. 1912'de, doğumunun iki yüzüncü yıldönümü, gerçek bir kin ve nefret boşanmasına tanık oldu.

Günümüzde ise burjuvazi, artık bu gibi hoyratlık ve kabalıklara izin vermiyor. İlerici kuvvetlerin yükselişi karşısında hileye başvurmayı, Rousseau'ya hakaret etmektense, ondan, gerici bir yoruma elverişli olan her şeyi kullanmayı yeğliyor.

Böylece, ilerlemeye karşı olan ve gerici hayalleri öğütleyenler; emekçilere karşı bir politika uyguladığı halde sosyal adalet gevezelikleri yapanlar; son şeklini almış kesin bilgiyi kendi içlerinde bilinç ve vicdanlarında taşıdıklarını söyleyen ve böylece Marksizm gibi sosyal bir bilimin gerekliliğini reddedenler; toplumu bir bütün olarak mahkûm edenler; işçi sınıfının içine bir küçük burjuva ideolojisi olan anarşizmi sokmaya çalışanlar; özetle herkes ona sahip çıkar, onunla övünür.

Rousseau'nun düşüncesinin gerçek yönünü ve anlamını bulup ortaya çıkarmak için dürüst bir şekilde çaba harcayan saygıya değer birçok araştırıcı da elbette vardır; fakat bunların çalışmaları her zaman gün ışığına çıkmış değildir. Kimi pozitivistler, Katoliklerin Rousseau'yu kendi yanlarına çekmek için harcadıkları çabalardan haklı olarak çarpılarak, onu tutarlı bir rasyonalist gibi göstermeye giriştiler ki, bu da aynı derecede yanlıştır.

Marksist eleştirinin görevi, bütün ışıkları Rousseau üzerine çevirmektir; bu eleştiri, onun zayıf taraflarını eleştirmeli, fakat nedenlerini de açıklamalı, evrensel kültüre getirdiklerini de göstermelidir. Jean Jacques Rousseau, vatan sevgisine, özgürlük sevgisine, halk sevgisine ve bir de halkı sömürenlere karşı duyulan kine, aşılmamış bir edebi ifade vermiştir. Bu sıfatladır ki bizim halkımız, eseri bizim milli kültürümüzün en büyük parçalarından biri olan filozof Jean Jacques'ın anısı önünde saygıyla eğilir.

DİPNOTLAR

1) Sınıf kavramından önce, Fransa'da toplum üç toplumsal tabakaya (état) ayrılırdı: 1) Asiller (Kılıçlılar); 2) Din adamları (Cübbeliler); 3) Diğerleri, yani burjuvalar, zanaatkârlar, köylüler, işçiler (tiers état).

2) *Anti Dühring,* C 1, Sol Yayınları, Ankara.

3) Üçüncü toplumsal tabakanın içindeki çeşitli eğilimleri kısaca gözden geçirmeyi tamamlamak için en yeteneksiz tabakaların özlemlerini anlatan ideologlardan da söz açmak gerekirdi. Komünist bir doktrinin unsurları bunlar arasında görünür. Alarında en ilgi çekici olanı Morelly'dir.

4) *İtiraflar*'ın dördüncü kitabında anlatılan, vergi kaçırmak için domuz sucuğunu saklayan köylünün hikâyesi ilginçtir.

5) Dine yönelik bu tavrı, besbelli ki Rousseau'yu o dönemde Katolikliğin güçlü etkisi altındaki küçük burjuvazi ve halk için daha yaklaşılabilir kılmaktadır.

6) Objektif bakımdan, ezilenlerin teselli olarak bir tanrıya inanmaları, halk yığınlarını mücadeleden uzaklaştırmaktan başka bir sonuç vermez.

Aydınlanma Çağı ve Rousseau'nun uyarısı

Jean Jacques Rousseau, insan aklıyla birlikte yükselen Aydınlanma dünyasının küskün ve uyumsuz çocuğu oldu. Rousseau çağdaşlarını aşarak bir büyük adım daha attı; yeni insanın kurmak istediği temsili demokrasinin, temelde, bir oligarşi olduğunu saptamak işte bu küskün ve uyumsuz Aydınlanma çocuğuna düşmüştür.

Deniz Hakan

Aydınlanma dönemi insan aklının devleştiği çağdı, Aydınlanma eleştirileri bile bunun üzerine kuruludur. Feodal sömürüyle kilisenin zulmünün yücelttiği Tanrı'yı yere çaldı ve insan aklını tanrılaştırdı. Nahif ve inatçıydı; kendine güveni tamdı. Newton ile bilinen evrenin en büyük sırrını keşfediyor, D'Holbach ve Helvetius ile batıl inançlardan sıyrılan aklın yeni toplumu kuracağını haykırıyor, Diderot ile mermerden yaşam çıkarıyordu. (1) İnsan aklı sonunda "kendi kendini mahkûm etmiş olduğu" zincirlerinden kurtuluyordu. Yeni, ışıklı dünya, önce düşünürlerinin zihninde kuruluyordu. Hobbes'un açtığı yoldan ilerleyen Locke'un, "özgürlükler ülkesi İngiltere"den çağrısı yankılanıyordu: "Bu köhne düzen ilahi değildir! İnsanlar kurdu; şimdi gene insanlar düzeltecek!" Jean Jacques Rousseau, insan aklıyla birlikte yükselen bu devler dünyasının küskün ve uyumsuz çocuğu oldu. Rousseau çağdaşlarını aşarak bir büyük adım daha attı; yeni insanın kurmak istediği temsili demokrasinin, temelde, bir oligarşi olduğunu saptamak işte bu küskün ve uyumsuz Aydınlanma çocuğuna düşmüştür.

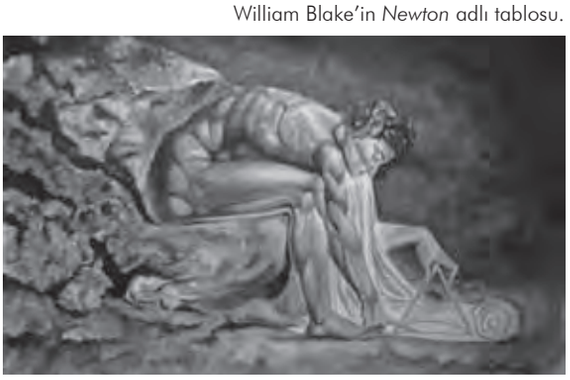
Zihinde devrimler çağı

Aydınlanma düşünürleri iyimserdi; iyimser olmak için çok nedenleri vardı. Doğayı, bilimi, insanı yeniden keşfediyorlardı. İngiltere'nin, uzun soluklu ve henüz tamamlanmış olmaktan uzak olsa da, burjuva devrimi beraberinde yeni bir düzen getirmişti. Newton ve Locke yeni tanrılardı. Newton'a dek, yeryüzündeki "mekanik" düzen ile göksel "ilahi" düzenin yasalarının ayrı olduğuna inanılıyordu; Newton çekim yasasıyla Galile ve Kepler'i birleştirdi. Tanrı bundan böyle, bilinen evrenin dışına atılmıştı. Locke ise, soyluların doğuştan ayrıcalıklı olduğu inancıyla ayakta duran bir düzende "tabula rasa" dedi. İnsan doğuşta boş bir levhaydı ve deneyimleriyle şekilleniyordu. Bir prens ile bir aylağın bellekleri, gece uyurlarken yer değiştirecek olsa, sabah kalktığına prens aylak, aylaksa prens olurdu. İnsanlar doğuştan eşitti ve Aydınlanma düşünürleri, artık insanın yüzyıllarca süren uykusundan uyandığını müjdeliyor, insanın uyanışına katkıda bulunmak için "Ansiklopedist" oluyordu.

İnsan doğayı ve kendini keşfettikçe insanca bir düzen kuracaktı. D'Holbach, Aydınlanma düşünürünün iyimser, naif ve kendine güven dolu aklını en saf haliyle temsil edenlerdendir: "Kendine özgü doğasını, eğilimlerini, istek ve haklarını açıkça anlamadığı için insan toplumda **özgürlükten köleliğe** düşmüştür… Yönetimin gerçek amacı konusunda cahildi; her türlü tabiiyetin bedelinin korunma ve mutluluk olduğunu söyleyen doğaya kulaklarını kapadı: her türlü yönetimin amacının yöneticilere ayrıcalık tanımak değil, yönetilenlerin yararını sağlamak olduğunu unuttu. İnsan kendini kendi gibilerine teslim ederken önyargılarıyla onların daha üstün olduğuna, dünya yüzündeki tanrılar olduğuna inandı: Bunlar da bu cehaletten yararlandı, bu önyargıları kullandı, insanlığı çürüttü, köleleştirdi, mutsuzluğu getirdi."

"İnsan merak eder, ayrıca güçsüzlüğü nedeniyle, yaşamını sürdürebilmek için, pek çok bilgiye muhtaçtır. Bu nedenle, gördükleriyle yetinmez; gördüğü dünyanın ötesinde bilgi edinmeye çalışır. Bu yolda önce metafiziğe saplanması kaçınılmazdır. Sonra kendi yarattığı öykülerden kendisi korkar. Hakikate giden kısa ve doğrudan yoldan sapar." Bu durumdan çıkar sağlayanlarsa insanın bilgilenmesinin önünde engel oluştururlar: " ... otoritelerin (prensler ve din adamları) ya kendileri de cahildirler ya da genellikle bu kabulden çıkarları vardır ve bu durumu sürdür-

William Blake'in *Newton* adlı tablosu.

mek için ellerinden geleni yaparlar… İnsana cesaret aşılamaya çalışalım / aklına saygı / hakikat aşkı aşılayalım / öyle ki kendini bilsin / kendi meşru haklarını bilsin / deneyime başvurmayı, böylece yetkenin biçimlendirdiği imgelemiyle yolunu kaybetmesin / çocukluğunun önyargılarından kurtulsun." (2)

Savaş durumundan yeni dünyaya

İnsanlık henüz Marx'ın "peki eğitecekleri kim eğitecek" sorusuna ulaşamamıştı. Gene de, bu nahif ama sağlıklı seste egemen sınıfa başkaldırıyı bulmak kolaydır. Hobbes'la başlayan ve Locke'la devam eden toplum sözleşmesi kuramının temelinde, feodal düzenin bir "savaş durumu" olduğu saptaması yatıyordu. Bu savaş durumu, insan doğasına aykırıydı. İnsanoğlu artık yeni bir toplum sözleşmesi yapmaya hazırdı. Locke'a göre, bu yeni toplum sözleşmesi temsili demokrasi esasına dayanmalıydı.

Rousseau, bu yeni dünyaya inanıyordu. Cenevre'yi yeni düzenin, "insan doğasına" yaraşır düzenin beşiği saydı. *Emile* kitabında, yeni dünyanın yeni insanının nasıl yetiştirilmesi gerektiğini yazdı. Belki, tüm huysuzluğuna rağmen, her Aydınlanma çocuğu gibi fazla iyimserdi. Ama *Emile*'de, bir köylü kadının bir prensin metresinden daha ahlaklı olabileceğini yazması sonucu Cenevre yurttaşlığından çıkarılması iyimserliğinin sonunu getirdi ve belki de okurlarına bambaşka bir ufuk sağlayan düşüncelerinin çıkış noktasını oluşturdu.

Özyaşamöyküsünü okuyanlar, Rousseau'nun çevresindeki herkesi, en başta da kendini huzursuz kılmak üzere dünyaya gelmiş izlenimi verdiğini bilirler. Öte yandan, Rousseau'nun, içinde yaşadığı dünyayla uzlaşamamasında çok haklı nedenleri vardır. Pek çoğu arkadaşı olan Ansiklopedistler sanatı över, kitlelerle estetiği buluşturmaya çabalarken, Rousseau'nun *Ansiklopedi*'ye katkılarından biri olan "tiyatro" girdisinde, hem tiyatroya, hem de oyunları izlemeye gelen aylak ve bilgisiz soylu kadınlara gelmiş geçmiş

Eugène Delacroix'nın *Liberty leading the people* adlı tablosu.

en keskin yergilerden birini bulduğumuzu unutamayız. Bir zamanlar hayran olduğu Voltaire'in adlandırmasıyla, bu "toplum düşmanı"nın eleştirileri, belki de, çağdaşlarının aradığı "yeni dünya"nın izini sürmede en değerli ipuçlarını sunmuştur.

Halka rağmen, halk için

Robespierre bu izi sürenlerden oldu. Jakobenizm'in "halka rağmen, halk için" şiarının kökenleri, bir yanıyla Rousseau'nun şu sözlerinde saklıdır: "Halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerede olduğunu göremez her zaman. Genel istem her zaman doğrudur ama, onu yöneten kafa her zaman aydın değildir… Genel isteme aradığı yolu göstermeli, onu özel istemlerin aldatıcı etkisinden korumalıdır".

Bugün Jakobenizm, egemen sınıfların dilinde bir küfür haline gelmiş durumda. Adlandırma değişebiliyor: elitist, tepeden inmeci, Baasçı, beyaz Türk... Taha Akyol, oğul Akyol, Orhan Pamuk, büyük medyanın her kalemi şiddetle nefret kusuyor. Çünkü "demokrasi", hele tekelci düzende, ancak "özel istemlerin aldatıcı etkisi" kitlelerin üzerine olanca yoğunluğuyla çöktüğünde "işliyor".

Demokrasi ile faşizmin, birbirine zıt değil, birbirine yakın olduğunu ilk gören Rousseau oldu. Rousseau'ya göre, Locke'un pek övdüğü temsili demokraside, "Devletin içinde yalnız hükümet üyelerinin kurduğu bir başka devlet ortaya çıkması" işten bile değildi. Demokrasinin faşizme, kendi kullandığı terminolojiye modern bir karşılık bulma çabası içinde kullanabileceğimiz "oligarşiye" dönmemesi için önlemler aradı. Yasama ile yürütmeyi ayırmanın zorunluluğunu vurguladı; yönetenlerin liyakat ilkesine göre seçilmesini ve görevlerini bu ilkeden ayrılmadan sürdürmelerini zorunlu kılacak düzenlemeler aradı. Zenginlerin her zaman hukuku kendi çıkarlarına kullanacağını vurguladı; ekonomik eşitlikten uzaklaşılmasının, hakça her düzeni ortadan kaldıracağını savundu.

Rousseau bugün yeniden keşfedilmeyi bekliyor.

DİPNOTLAR

1) İdealistler, materyalizme karşı savaşlarında yüzyıllar boyunca, hareketin, konuşmanın, düşüncenin ve yaşamın maddeden çıkamayacağı fikrine dayandı. Aydınlanma dönemine gelmeden önce, Galile hareketin maddi dünyanın doğal hali olduğunu, Descartes hayvanın mekanik bir alet olarak görülebileceğini savunmuştu. Materyalistlerin en "inatçılarından" Diderot ise, ruhun maddeden önce geldiği önermesinden yola çıkan idealistlere karşı, "Felsefi Konuşmalar" kitabında, organik hayatın pekâlâ inorganik maddeden çıkabileceğini gösterme amacı güttü. Bilim, henüz bu alanda bir yargı verebilmekten çok uzaktı. Diderot, "inadıyla" mermerden bir heykelin, zaman içinde aşınıp toprağa ve nihayetinde bitkilere karışarak "organik" hayata temel olabileceğini savundu.

2) D'Holbach, *The System of Nature*, Cilt 1, çev. H.D. Robinson, Kitchener, Batoche Books, 2001, s.13.

Rousseau'nun toplum modeli

Rousseau'nun amacı insanları "özgür olmaya zorunlu kılmak"tır. Bu amaçla, yönetimde özel çıkarın ön plana çıkamayacağı bir düzenleme tasarladıktan sonra toplumun kendisinde de özel çıkarların kaynağı olarak gördüğü tüm bağımlılık ilişkilerinin ortadan kaldırılmasını hedefler. Eğer insanların her biri kendi yaşam araçlarına sahip olursa ne başkalarına bağımlı olacak, ne de başkalarından bir beklentisi, bir çıkarı olacaktır. Böylece yasaların işlemesi önündeki zorluklar da ortadan kalkacaktır. Rousseau'nun önerdiği ekonomik açıdan tam eşitlik değil, servet eşitsizliğinin azaltılması, böylece herkesin kendi yaşam araçlarına sahip olabilmesidir.

Deniz Hakan

Okuyacağınız makale, Ayşe Deniz Hakyemez'in İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı bünyesinde 2006 yılında hazırladığı "Tebaadan Yurttaşa Geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau'da Toplum Sözleşmesi Kuramları" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin konumuzla ilgili bir bölümüdür. Ana başlık *Bilim ve Gelecek* tarafından konuldu. A. Deniz Hakyemez, makalelerinde "Deniz Hakan" adını kullanıyor.

Rousseau'nun yaşamı, 'İtiraflar' ve 'İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk'

"Amaçları bakımından boş olan ilimlerimiz tesirleri bakımından çok daha zararlıdırlar. İşsizlikten doğdukları için onlar da işsizliği besler; cemiyete verdikleri ilk zarar, bir defa geçince artık geri gelmeyen vakitlerin kaybedilmesidir. Siyasette de, ahlakta olduğu gibi, iyilik etmemek kötülük etmektir; faydalı olmayan her vatandaş zararlı bir insan sayılır. Söyleyin bana ünlü filozoflar… siz ki bizi bu kadar yüksek bilgilere ulaştırdınız, şu sözüme cevap verin: Bütün bunların hiçbirini bize öğretmemiş olsaydınız, yeryüzünde daha az mı kalabalık olacaktık? Daha mı kötü idare edilecektik? Daha az kuvvetli, daha az sıhhatli, daha az ahlaklı mı olacaktık? Yarattığınız eserlerin değeri üzerine bir düşünün; en büyük bilginlerimizin, en iyi vatandaşlarımızın eserleri bu kadar az işimize yaradığına göre, devletin gelirini boşu boşuna sömüren o meçhul muharrirler, işsiz edebiyatçılar sürüsü hakkında ne düşünelim dersiniz? (…)

"Zaman kaybı büyük bir zarardır; ama ilim ve sanatlar çok daha büyük zararlar getirir. Mesela lüks; o da işsizlikten ve insanın kendini beğenmesinden doğar. Lüksün ilim ve sanatlardan ayrıldığı ise hiç görülmemiştir. Durmadan garip fikirler doğuran filozoflarımız, bütün asırların tecrübesine aykırı olarak, lüksün devletlere kudret getirdiğini ileri sürerler, biliyorum… Her ne pahasına olursa olsun zenginleşmek istenirse fazilet ne olur?" (1)

"Fizikçilerimiz, hendesecilerimiz, kimyacılarımız, astronomlarımız, şairlerimiz, musikişinaslarımız, ressamlarımız var; ama değerli vatandaşlarımız yok; yahut varsa bile onlar da hor görülmekte, ıssız köylerimizde yoksul ve perişan, sürünmektedirler.

"İşte, bize ekmek, çocuklarımıza süt veren insanların düştükleri hal ve bizden gördükleri itibar budur." (2)

"Vücudun ihtiyaçları cemiyetin temeli, diğerleri de ziynetidir. Hükümet ve kanunlar, bir araya toplanmış insanların cemiyet ve huzur içinde yaşamalarını temin eder. Onlar kadar müstebit olmamakla beraber belki onlardan daha kudretli olan ilim, edebiyat, sanatlar insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; hür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları hürriyet duygusunu söndürür; onlara kölelik hayatını sevdirir; onları medeni milletler dediğimiz kütleler haline sokar." (3)

Aydınlanma filozofları bilimlerde, kültürde ve sanatta ilerlemeyi alkışlar ve toplumun kurtuluşu hakkındaki ümitlerini buna bağlarken Rousseau'nun bilimler ve sanatlar hakkında söyledikleri bunlardı.

Voltaire, Rousseau'nun bu kitabını okuduğunda ona yazdığı alaycı mektupta, ilim ve sanatların gerçekten zararlı olduğunu, Bruno'nun yakıldığını, Galile'nin paçayı zor sıyırdığını, kendisinin Bastille'e atıldığını söylüyor ve Rousseau'nun önerisinin kabul edilmesi gerektiğini, insanların yeni-

den dört ayak üstünde sürünmeye başlamasının uygun olacağını ekliyordu. (4)

Voltaire'in Rousseau üzerine söyledikleri bununla kalmaz:

"B: Şöyle bir şey okudum: 'Bir şeyi kendi mülkü ilan eden ilk kişiye biri çıkıp da dünya üzerindeki her şey herkese aittir demiş olsa nice savaş önlenirdi…' A: Bunu söyleyen zannımca tembelin teki çünkü bu yaygaracı akıllı ve çalışkan komşusuna karşı çıkmak yerine onu örnek alsa ve her ailenin reisi de onu izlese kısa zamanda güzel bir köy oluşurdu. Bu pasajın yazarı bana bir toplum düşmanıymış gibi geldi.'" (5)

B'nin yaptığı alıntı, Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* kitabındandır. A ise Voltaire'in söz konusu kitabı boyunca Locke'un görüşlerini savunan ve okuyucuya doğru bilgiyi aktarma işlevi verilmiş karakterdir. Dolayısıyla A'nın söyledikleri, Locke'un fikirlerini Fransa'ya yaymaya çalışan Voltaire'in fikirleridir. Voltaire, Rousseau'yu bir toplum düşmanı olarak görür.

Rousseau'yu toplum düşmanı olmakla suçlayan yalnızca Voltaire değildi; pek çok çağdaşı benzer düşünceleri paylaşıyordu. Rousseau da kendine getirilen bu suçlamalara bir açıklık kazandırmak amacıyla özyaşamöyküsünü kaleme almıştır. *İtiraflar* adlı bu kitapta Rousseau, kendisine yapıldığını düşündüğü haksızlıkları, çağdaşı düşünürlerin yaşam tarzını ve kent yaşamının yozlaşmışlığını anlatır.

Rousseau "büyük ölçüde aydınlanmış" bir Avrupa'ya doğmuştur. Aydınlanmaya damgasını vuran temel düşünceler -ayrıcalıkların zararlı birer süsten ibaret olduğu, insanların özgür doğduğu, insan karakterini ve ahlakını deneyimlerin ve eğitimin belirlediği vb. düşünceleri- yaşadığı kentler olan Cenevre ve Paris'te, en azından onun girip çıktığı çevrelerde oldukça yaygındır. Rousseau Cenevre'de bir kent yurttaşı olarak doğmuş ve bu kenti erken yaşta terk etmesine karşın, cumhuriyeti ve hukuku el üstünde tutmuştur; Cenevre'nin bu konuda bir örnek teşkil ettiğine inanır. *Emile*'in basılması nedeniyle yurttaşlıktan atıldığında yaşadığı düş kırıklığı büyüktür. Rousseau, *Emile*'de örnek yurttaşların nasıl yetiştirilebileceği konusunu işler fakat kitapta bir köylü kadının bir prensin metresinden daha ahlaklı olabileceğini yazması nedeniyle büyük bir fırtına kopar. Öyle ki Rousseau o dönemde yaşadığı Fransa'dan kaçmak zorunda kalır; hemen ardından da Cenevre yurttaşlığından atılır. Rousseau daha önce *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda söylediklerinden başka bir şey söylemediğini düşündüğü *Emile*'in bu kadar patırtı koparmasını anlamaz; yurttaşlığın ve hukukun örnek kenti olarak gördüğü Cenevre'nin de kendisine açılan savaşa katılmasına büyük öfke duyar. Rousseau'ya göre Cenevre kendi savunduğu ilkelerde samimi olmadığını göstermiştir; yurttaşlıktan atılma nedeni olarak çok iyi bir yurttaş olmasını gösterir. (6)

Voltaire ve Rousseau'yu birlikte gösteren bir çizim.

Rousseau'nun kent yaşamından soğuması ve giderek bu yaşantıdan nefret etmesi de, çok inandığı kanunların uygulanmadığını, insanların kendi çıkarları için hem genelin çıkarını, hem de kendi onurlarını çiğnediklerini görmesiyle gerçekleşir. En uzun süre yaşadığı ve yazdıklarının şekillenmesinde en etkili kent olan Paris'te, bir insanın bir yere gelebilmek için bir soylunun lütfunu ve korumasını kazanmaktan başka çıkar yol olmadığını görür. İnsanın aileden gelen bir serveti olmadıkça bir dükkân sahibi olup olmaması, memurluk yapıp yapamaması, başını sokacak bir evi olup olmaması, eserlerini yayımlatıp yayımlatamaması, bunların hepsi, önemli kişilerin kendisine bu lütufları ihsan edip etmemesine bağlıdır. Kendine ait bir servete hiçbir zaman sahip olmayan Rousseau da hayatının oldukça büyük bir kısmını bu şekilde geçirir; ama bundan her zaman rahatsız olur, mümkün olduğunca buna sınırlar koymaya çalışır. 40'lı yaşlarının başında süslü kıyafetlerini bir yana bırakır, pek çok soylunun kapısından ayağını keser ve kendisine bağlanması önerilen pek çok ödentiyi reddeder. Bunları yapmasının nedeni bağımsızlığını koruyabilmektir.

Bununla birlikte, Rousseau'nun çağdaşı pek çok filozof düzeni ve yozlaşmayı eleştiren yazılar yazsa da kendileri pekâlâ bu düzenle uzlaşmış bir yaşam sürmektedirler.

Rousseau'nun D'Holbach ve Voltaire'e getirdiği en büyük suçlama fazla zengin olmalarıdır. Voltaire'in, Leibniz'in mükemmel dünya teorisi karşısında dünyanın

hiç de mükemmel olmadığını gösterme çabasını öfkeyle karşılar. Rousseau, Voltaire'in neyin tartışmasını yaptığından haberdar değil görünmektedir ve bu tutumu bir tür şımarıklık olarak görür: Hayatı boyunca hiçbir sıkıntı çekmemiş birinin tanrıdan yakınması olarak.

Rousseau, diğer filozofları da samimi olmayan ama birbirlerini kollar görünen parti üyeleri olarak görür. Pek çok filozof, soylu kadınların evlerine kapılanma çabası içindedir; bu uğurda, bu kadınların kendilerinden hoşnut olmayı sürdürmesi için onları eğlendirmeleri gerekir. Rousseau bu düşünürlerin ne kendilerine karşı ne de gönüllerini hoş tutmaya çalıştıkları soylulara karşı dürüst olmadıklarını düşünür.

"Eskilere hiç benzemeyen yeniçağ filozoflarıyla yaşıyordum… 'Tanrısızlığın' ateşli savunucuları olan bu dogmatik adamlar, herhangi bir konuda kendilerinden farklı düşünmemi çekemezlerdi... Her biri bir amaç güden bu tutucu adamlara direnişim, onların düşmanlıklarını körükleyen nedenlerden başlıcası oldu... İnançlarına egemen olan gereksinmeleri, şuna ya da buna inandırmadaki çıkarları, kendilerinin neye inandıklarını öğrenmeye engel oluyor. Parti başkanlarında iyi niyet aranabilir mi?" (7)

"Her devirde zamanın, memleketin ve cemiyetin fikirlerine bağlı olarak yaşamaya mahkûm insanlar bulunur. Bugün ileri fikirli ve filozof geçinen öyle adamlar vardır ki Ligue zamanında yaşamış olsalardı, yine zamana uymak için birer softa kesilirlerdi. İnsan, devrinin ötesinde yaşamak isterse bu türlü okuyucular için yazmamalıdır." (8)

"Montaigne der ki: 'Münakaşayı ve muhasebeyi severim, fakat az insanla ve kendi zevkim için severim. Çünkü büyüklerin huzurunda eğlence haline gelmek, herkesin önünde zekâ ve laf gösterişi yapmak bence şerefli bir insana hiç yakışmayan bir meslektir.' Bir tanesi müstesna, bizim bütün münevverlerimizin mesleği budur." (9)

Rousseau'nun *Itiraflar*'da benzer nedenlerle yakındığı filozoflar arasında D'Holbach, D'Alembert, Condillac ve en uzun süre dostu kalan Diderot bulunur. Bunları birbirlerini kollayan ve kendi kuyusunu kazmaya çalışan bir kampın parçası olarak görür. Filozofları genel olarak materyalistler diye adlandırmasına, materyalistleri kendi başına bir parti olarak görmesine (diğer parti kilisedir) ve bunların ateistlikte, kilisenin dinde olduğu ölçüde, bağnaz olduklarını düşünmesine karşın, bunlarla temel anlaşmazlıkları hep kişisel sorunlar üzerindendir; kuramsal bir tartışmaya girdiklerine ilişkin bir kanıt yoktur. Ama bu kişisel sorunlar da temelde materyalistlerin kent yaşamıyla uzlaşmaları ve bunu savunmalarından, Rousseau'nunsa giderek artan bir şekilde bundan nefret etmesinden kaynaklanıyor görünmektedir. Bunun karşısında, D'Holbach ve çevresinin Rousseau'ya getirdiği en büyük ve süregiden suçlama onun münzevi olmasıdır.

Rousseau, kentteki ahlak bozukluğunu gözlemledikçe materyalistlerin ahlak kuramlarının onların yaşantılarından kaynaklandığını ve bu yaşantıya bir kılıf işlevi gördüğünü düşünür. Kendi kuyusunu kazanların başında gördüğü Grimm, Diderot'nun yakın arkadaşıdır; Rousseau Grimm'in ahlakıyla (ahlaksızlığıyla) Diderot'nun temelde Locke'çu olan ahlak öğretisi arasındaki paralelliği vurgular. (10) Filozofların insan doğasına atfettiği bütün ahlaki bozukluğu kent yaşamına bağlar ve bencillik, çıkar, hazcılık gibi özellikleri insan doğasına atfedenlere bunların yalnızca Fransız kentlisine ait özellikler olduğu söyler:

"Durmadan doğadan yakınan çılgınlar, bütün kötülüklerinizin size sizden geldiğini öğrendim." (11)

"Payitahtta şöhret salan sizlerin bir takım yanlış kanaatleriniz var ki, onlardan sıyrılmanız lazım; siz bütün Fransa'ya örnek olduğunuzu sanıyorsunuz, ama Fransa'nın dörtte üçü sizin mevcudiyetinizi bilmiyor." (12)

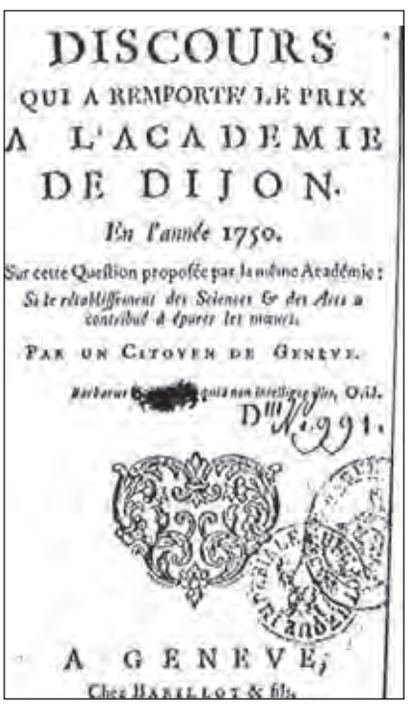
Rousseau, köy yaşamını bu hastalıklardan arınmış görür ve kendi hayatının önemli kısmında kent dışında yaşar.

"Gösteriş seven insanlar, moda meraklısı kadınlar, büyükler ve askerler... Şehirlerdeki zevk inceliği, saray düsturları, debdebe ve darat, Epikür ahlak düsturu; işte o romanların verdiği nasihatler. Onların sahte faziletlerinin cilası, gerçek faziletlerin parlaklığını söndürüyor; yapmacık tavır ve hareketler, asıl vazifelere üstün geliyor; parlak sözler, iyi hareketleri hor gösteriyor, dürüst ahlakın sadeliği kabalık sayılıyor.

Voltaire-Rousseau tartışmasını hicveden bir karikatür.

Rousseau'nun *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk* adlı eserinin ilk sayfası.

DISCOURS
QUI A REMPORTÉ LE PRIX
A L'ACADEMIE
DE DIJON.
En l'année 1750.
Sur cette Question proposée par la même Académie :
Si le rétablissement des Sciences & des Arts a contribué à épurer les mœurs.
PAR UN CITOYEN DE GENEVE.
A GENEVE,
Chez BARILLOT & fils.

"Misafirlerini karşılayışındaki samimiyetle alay edildiğini, nahiyesinde yaşattığı neşenin kaba sefahat telakki edildiğini gören bir köy asilzadesi üzerinde; bir aile anasının ihtimamları, kendi derecesindeki hanımefendilerin tenezzül etmeyeceği şeyler olduğunu öğrenen karısı üzerinde; şehirlinin bozuk tavırları ve yapmacık lisanı yüzünden, belki de kendisiyle evleneceği namuslu ve rustai komşusunu beğenmez olan kızların üzerinde, bu gibi tablolar nasıl bir tesir yapar? Bunlar, elbirliğiyle artık köylü olmak istemezler, kasabalarından tiksinirler, emektar şatolarını bırakırlar, çok geçmeden burası harabe haline gelir, payitahta giderler; orada, ailenin babası, Saint-Louis nişanı almış bir senyörken, uşak yahut dolandırıcı olur; anaları bir kumarhane açar; kızları kumarbazları cezbeder; çoğu zaman, her üçü de, rezilce bir hayat yaşadıktan sonra, sefalet içinde ve namusları payimal olarak ölürler." (13)

Rousseau, bu durumu "Avrupa'nın mahvı" sayar. (14) Bozulmanın ahlaki bir bozulma olduğu, eğitimle giderilebileceği, eğitimin kanunların üstünlüğünü hayata geçirebileceği ve kanunların ve yeteneklilerin/hak edenlerin egemen olduğu bir toplumun da iyi insanlar ve mutlu bir yaşam üreteceği, soyluların vatana hiçbir yarar sağlamadığı (15) gibi konularda diğer Aydınlanma düşünürleriyle hemfikir olan Rousseau, böylelikle gene de kendi döneminin aykırı sesini oluşturur.

Burjuva düşünürleri feodal ilişkilere yüklenirken, Rousseau onların da ne denli yozlaşmış olduğunu, siyasal alanda soylulara karşı mücadeleyi savunurken nasıl onlara yaltaklandıklarını, özel çıkarların yerine kamusal çıkarın ön plana çıkması gerektiğini savunurken nasıl kendi çıkarları peşinde koştuklarını görmüştür. Böylece tüm Aydınlanma düşünürlerinin alkışladığı ilerlemenin olumsuz yanlarını irdeleyerek bu kavramın daha bütünlüklü bir şekilde ele alınmasını sağlayan düşünür olmuştur Rousseau.

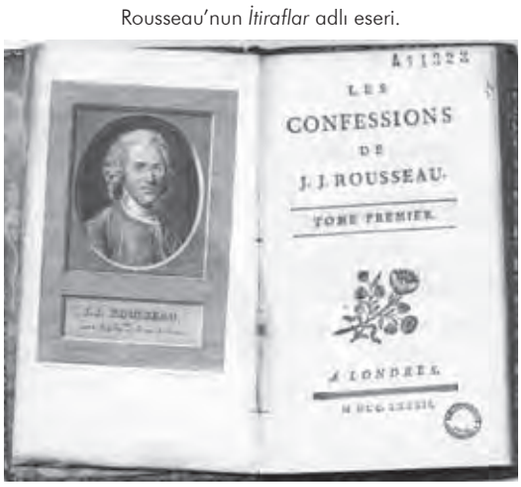
'İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı'

"Bu ayırt edici ve hemen hemen sınırsız yetinin (yetkinleşme, olgunlaşma yetisinin), insanı, başlangıçta var olan ve içinde akıp gittiği sakin ve masum günlerden zamanın zoruyla çekip çıkaranın da bu yeti olduğunu; insanın bilgilerini ve hatalarını, rezalet ve erdemlerini yüzyıllar boyunca meydana çıkararak insanı uzun sürede, kendi kendisinin ve doğanın zorbası haline getirenin de gene bu yeti olduğunu kabul etmek zorunda bulmak bizim için hazin olacaktır." (16)

"Sadece bir tek kişinin yapabileceği işlere, birçok elin katılmasına gerek göstermeyen sanat ve hünerlere özenle çalıştıkları sürece doğalarının olanak verdiği kadar, doğaları gereği olabilecekleri kadar özgür, sıhhatli, iyi, mutlu yaşadılar; kendi aralarında, bağımsız bir ilişkinin zevklerini tatmaya devam ettiler. Fakat bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşam araç ve gereçlerine sahip olmasının yararlı, kârlı olduğu fark edildiği andan beri eşitlik kayboldu, mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar, insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi." (17)

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* yapıtında eşitsizliğin nedeni olarak işbölümünü gösterir. Locke'da işbölümü insanların barışçıl bir düzen kurabileceğinin güvencesi ve üretimi, dolayısıyla refahı artıran başlıca güç olarak kucaklanırken, Rousseau işbölümünün olumsuz yanına dikkat çeker ve şöyle der:

Rousseau'nun *İtiraflar* adlı eseri.

"İnsanı uygarlaştıran, insan türünü yitiren, şaire göre altın ve gümüş fakat filozofa göre demir ve buğdaydır." (18)

Locke'un eşitsizliğin kaynağında paranın icadının yattığını söylediği bu noktada tekrar hatırlanmalıdır.

Rousseau'ya göre ilk işbölümü madencilik ile tarım alanlarında çalışanlar arasında görülür. Tarım alanında çalışanlar, madencilik yapanlar için besin sağlarlar; madencilik alanında çalışanlarsa tarım alanında çalışanlara alet sağlar. Toprağın işlenmesinin zorunlu sonucu toprakların paylaşılmasıdır; mülkiyet bir defa kabul edilince de ilk hukuk kuralları doğmuştur. (19)

Rousseau, yetenekler eşit olmuş olsa, maden tüketimiyle besin tüketimi dengeli kalmış olsa doğa durumundaki eşitliğin bozulmamış olacağını söyler. Fakat insanlar arasında yetenekler açısından doğal farklılıklar vardır. Daha güçlü olan, daha becerikli, zeki olan daha çok üretmiştir; bunların sonucunda çiftçi daha fazla demire ya da demirci daha fazla buğdaya gereksinme duymuştur. Eşit çalıştıkları halde biri çok kazanmış, diğer birininse eline ancak geçinebilecek kadar bir şeyler geçmiştir. (20)

Eşitsizliğin gelişmesi birilerini zengin, diğerlerini yoksul yapar. Ama bu aynı zamanda herkes için kölelik anlamına gelir: "Zenginse fakirlerin hizmetine, fakirse zenginlerin yardımına bağlıdır." (21)

Zenginlerle yoksullar bir kez bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde var olunca yozlaşma kaçınılmazdır: "Zenginler fakirleri korkutamadığı ya da fakirler kendi çıkarını zenginlere yararlı bir tarzda hizmet etmekte bulmadığı zaman, onu, gereksindiği bütün bu insanları aldatmak zorunluluğunda bırakır. Sonunda insanı yiyip bitiren tutkudan,

kendi mevkiini yükseltme hırsından çok başkalarının üstüne çıkmak gereksinmesi, bütün insanlarda karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermek karanlık eğilimini, gizli bir kıskançlığı uyandırır; bu kötü eğilimler, darbesini daha güvenle vurabilmek için çoğu zaman iyi dilek ve iç yakınlığı maskesini takınır; kısacası, bir yanda rekabet, yarışçılık öte yandan çıkar çatışmaları, hep kendi çıkarını başkasının zararına sağlamak gizli arzusu." (22)

"Zenginler, kendi paylarına hükmetmek zevkini tadar tatmaz, başka bütün zevkleri küçük görmeye başladılar; eski kölelerini kullanarak yeni kölelere boyun eğdirirken, komşularını kullaştırmaktan başka bir şey düşünmez olurlar. İnsan etini bir defa tadınca başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren, sadece insanı yutmak isteyen aç kurtlar gibiydiler." (23)

Böylece doğmakta olan toplum en korkunç savaş halinde gelişir. Ama savaş durumu gene önce zenginlere dokunur, çünkü onların koruma kaygısında oldukları mülkleri vardır. Gaspla mal edinenlerin mülkleri aynı yolla onların elinden alınabilir. Ortak geçim araçlarından kendi geçim araçlarından fazlasını alabilmen için ortak onay gerekmektedir. Böylece zenginler kendilerine saldıran güçleri kendileri yararına kullanmanın yolu olarak yeni kurumlar; doğal hukukunkinden farklı kurallar geliştirirler: "Komşularını kendi amaçlarına yöneltmek için de (…) onlara şöyle dediler: (…) Kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri, bizi bilgece yapılmış kanunlara göre yöneten, birliğin bütün üyelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları defeden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleşelim, toplayalım." (24)

Böylece zayıflara yeni bağlar ve zenginlere yeni güçler verilmiş olur. Doğal özgürlük bir daha geri dönülmemek üzere yok edilmiştir. Ustalıklı bir gasp geri alınamayacak bir hakka dönüşmüştür.

Tüm Aydınlanma düşünürlerinin alkışladığı ilerlemenin olumsuz yanlarını irdeleyerek bu kavramın daha bütünlüklü bir şekilde ele alınmasını sağlayan düşünür olmuştur Rousseau.

Rousseau'nun 'Toplum Sözleşmesi'

Demek ki ilk toplum sözleşmesi zenginler arasında yapılmıştır. Ama bu zenginlerin kendi çıkarlarını korumak için yaptıkları ve herkesi kölelik durumuna düşüren bir düzen için yapılmış bir sözleşmedir.

Rousseau da Locke'un istediğini ister: Yasaların egemenliği ve devletin herkesin devleti olması. Ama herkesin devleti olacak, genel çıkarı gözetecek bir devlet nasıl oluşturulabilir?

Rousseau, bu yolda Hobbes'un önerdiği çözüme, özel çıkarların güçle bastırılabileceğine karşı çıkar:

"… şiddetli cezalara başvurmak beyhudedir; böyle cezalar ancak, asla sahip olamayacakları saygı yerine korku uyandırmaya çalışanların kıt akıllarının ürünü olabilir." (25)

Locke'un savunduğu yönetim biçiminin de herkesin çıkarı doğrultusunda çalışacağına inanmaz:

"Yurt sevgisinin gevşemesi, özel çıkar oyunları, devlet sınırlarının aşırı genişliği, fetihler, yönetim işlerinin kötüye kullanılması gibi nedenler millet meclislerinde milletvekilleri ya da temsilciler bulundurma yolunu esinlemiştir. Bazı memleketlerin tiers état dedikleri bunlardır. Böylece iki sınıfın çıkarı birinci ve ikinci derecede önemli tutulmuş, genel yarar ise üçüncü dereceye düşmüştür… Milletvekilleri milletin temsilcileri değildir ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz. İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa da aldanıyor, hem de pek çok; o ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür: Bu üyeler seçilir seçilmez, İngiliz halkı köle olur, bir hiç derekesine iner. Kısa süren özgürlük anlarında, özgürlüğünü o kadar kötüye kullanır ki, onu yitirmeyi hak eder." (26)

Rousseau burada yasama gücünün temsilcilere verilmesine karşıdır: "Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz." Locke örneğin vergilendirme konusunda tüm halkın rızasına başvurma zorluğu nedeniyle, yurttaşların temsilcilerinden oluşan meclisin rızasını yeterli görür. (27) Bununla birlikte Locke'un döneminde meclisin ağırlığını toprak sahipleri oluşturur. Bu meclisin onaylayacağı vergilendirme yasası elbette toprak sahiplerinin çıkarına olacaktır.

Rousseau için bu, devlet içinde bir başka devlet bulunmasına örnek oluşturur: "Devlet içinde yalnız hükümet üyelerinin kurduğu bir başka devlet ortaya çıkar." (28)

Öyleyse genel çıkar nasıl hakim kılınabilir? Temsilciler de kendi içlerinde bir özel çıkar grubu olarak hareket ediyorlarsa, genel çıkarı hakim kılmak için halkın doğrudan yönetimi mi savunulmalıdır? Rousseau, buna da karşı çıkar:

"Halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerede olduğunu göremez her zaman. Genel istem her zaman doğrudur ama onu yöneten kafa her zaman aydın değildir... Genel isteme aradığı yolu göstermeli, onu özel istemlerin aldatıcı etkisinden korumalıdır... Tek tek kişiler iyiliği görürler ama teperler onu. Halksa iyiyi ister, ama görmez. Hepsinin de yol gösterenlere gereksinimi vardır. Birini, istemini aklına

Rousseau'nun bir heykeli.

uydurmaya zorlamalı, öbürüne de ne istediğini bilmesini öğretmeli… Bilge kişilerin halk yığınını yönetmesi en iyi ve en doğal düzen gereğidir; kendi çıkarları için değil, halkın yararı adına yönettiklerine kimsenin kuşkusu olmadığı sürece." (29)

Rousseau'nun savunduğu bilge kişilerin yönetimidir. Bu bilge kişilerin, Locke'un temsilcilerinden farkı bunların özel çıkar yerine genel çıkarı el üstünde tutmasıdır. Böyle durumu sağlayabilmek için mükemmel ahlaka sahip insanların olmasını bekleyemeyeceğimiz için Rousseau, yönetimin çeşitli aşamalarında bulunan insanların konumları gereği genel çıkardan başka bir çıkar gözetemeyeceği bir düzenin nasıl oluşturulabileceği sorununu ele alır.

Rousseau'ya göre "insanlara komuta edenin yasalara, yasalara komuta edeninse insanlara komuta etmemesi gerekir." (30)

"Yoksa, tutkularının aracı olan yasaları, çok zaman, haksızlıklarını sürdürmekten başka bir şeye yaramaz, bir takım kişisel görüşlerinin kendi eserinin kutsallığını bozmasına da engel olamazdı hiçbir zaman.

"Lykurgos yurdu için birtakım yasalar koyarken, önce krallıktan çekildi. Eski Yunan sitelerinde yasaları yabancılara yaptırırlardı öteden beri. Bugün, İtalya'daki cumhuriyetler, çoğu kez bu yolu tuttular. Cenevre cumhuriyeti de öyle yaptı ve bunun yararlarını gördü. Roma, en parlak günlerinde, zorbalığın bütün kötülüklerinin hortladığını gördü ve yasama yetkisiyle egemen gücü aynı kimselerde topladığı için de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı." (31)

"Demek, yasaları kaleme alan kimsenin hiçbir yasama hakkı yoktur ya da olmamalıdır. (…)Özel bir istemin genel isteme uygun olduğu da, bu özel istem halkın oyuna sunulmakla anlaşılabilir." (32)

Rousseau yönetimde üç aygıt tanır: yasacı, egemen varlık ve hükümet.

Egemen varlık toplum sözleşmesini yaparak bütün varlığını ve bütün gücünü genel istemin buyruğuna veren halk üyelerinin birliğidir. (33) "Egemenlik halk oyunun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için, bence hiçbir zaman başkasına geçirilemez; kolektif bir varlık olan egemen varlığı da ancak yine kendisi temsil edebilir: İktidar başkasına geçebilir, ama istem geçemez."

"Özgürce yapılan her iş iki etkenden doğar: Biri ruhsal etken, yani işi belirleyen, tanımlayan istem; öbürü maddesel etken, yani işi gerçekleştiren güç. Bir nesneye doğru gittiğim zaman, önce ona gitmek istemekliğim gerekir, sonra da ayaklarımın beni ona götürmesi. Bir kötürüm koşmak istese, çevik bir adam da istemese, ikisi de oldukları yerde kalırlar. Politik bütünde de aynı etkenler vardır: Güç ile istem onda da birbirinden ayrılır. İsteme yasama gücü, güce de yürütme gücü denir." (34)

"Gördük ki, yasama gücü halkın elindedir, ondan başkasının da olamaz. Öte yandan, yukarıda konulan ilkelerden kolayca anlaşılır ki, yürütme gücü, yasacı ya da egemen varlık niteliği ile çoğunluğun elinde olamaz. Çünkü bu güç yalnız özel davranışlara dayanır ve yasanın yetkisine girmediği gibi, dolayısıyla egemen varlığın yetkisine de girmez, çünkü onun işlemleri yasadan başka bir şey değildir.

"Öyleyse, kamu gücüne özgü öyle bir etken gerekir ki, onu birleştirebilsin, genel istemin çeşitli yönlerine göre kullansın ve devletle egemen varlık arasında ilişki kurabilsin. Öyle bir etken ki, ruhla bedenin birleşmesinin insanda yaptığını kamusal varlıkta yapsın. İşte, devlet içinde hükümetin varlığının temeli budur. Hükümet, yersiz olarak, egemen varlıkla karıştırılır. Oysa hükümet egemen varlığın sadece bir aracıdır.

"Öyleyse hükümet nedir? Yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini sağlamak amacıyla kurulmuş, gerek yasaları yürütmek, gerekse politik ve toplumsal özgürlükleri sürdürmekle görevli, aracı bir bütündür." (35)

Bu üç aygıt genel çıkarı hakim kılacak biçimde birbirlerini denetleme işlevi de görürler. Egemen varlığı oluşturan tek tek yurttaşlar, her zaman doğrunun nerede olduğunu bilemez; ama bir bütün olarak yanıldıkları pek azdır. (36) Bunlar yasacının koyduğu genel yasalara onay verirlerse ancak politik bir bütün oluşturacaklardır. Dolayısıyla, genel yasaların kabul edilmesinde tek güç egemen varlıktır ve bu nedenle de Rousseau yasama gücünün yasacıya değil, halka ait olduğunu söyler. Öte yandan genel yasaların özel durumlara uygulanması hükümetin görevidir. Bu uygulama, pratik bir yararı da gözetir çünkü özellikle nüfusun büyük olduğu yerlerde her özel karar için halkın toplanması zordur. Ama bundan daha önemlisi yasama gücüyle yürütme gücünün ayrılmasının keyfi yönetimi engelleyen bir

Rousseau'ya göre "insanlara komuta edenin yasalara, yasalara komuta edeninse insanlara komuta etmemesi gerekir."

"Yasama gücü halkın elindedir, ondan başkasının da olamaz."

etken olmasıdır. Yasama gücüyle yürütme gücünün aynı elde toplanması durumunda, her özel durumda verilen karar genel bir yasa hükmünü taşır ki bu da aslında herkes için aynı şekilde geçerli olması gereken genel yasa kavramını bütünüyle ortadan kaldırır ve keyfi yönetimi denetimsiz bırakır. Rousseau'nun önerdiğiyse yasama gücünün, egemen varlığın, yürütme gücünü denetlemesidir:

"Toplum sözleşmesinin korunmasından başka amaçları olmayan bu toplantılar (halk toplantıları- y.n.) her zaman iki önerme ile -ortadan kaldırılamayan ve ayrı ayrı oya konan iki önerme ile- açılmalı:

"Birincisi: **Egemen varlık hükümetin bugünkü biçimini sürdürmek isteğinde midir?**

"İkincisi: **Halk, hükümetin yönetimini bu görevi yüklenmiş olanlara bırakmak niyetinde midir?**" (37)

Rousseau, ayrıca yasalarının egemenliğinin sağlanması için alınması gereken diğer önlemlerden söz eder:

"En büyük kötülük, savunulacak yoksullar, zapturapt altına alınması gereken zenginler bulunmasıdır. Yasaların tüm gücü orta sınıflar üzerinde uygulanır; yasalar zenginlerin hazineleri karşısında ne kadar güçsüzlerse yoksulların yoksulluğu karşısında da o denli güçsüzdür. Zenginler yasaları alaya alır; yoksullarsa ondan kaçar. Zenginler yasaların ağını yırtıp atar; yoksullarsa ağların deliklerinden sızıp gider." (38)

Rousseau'nun amacı insanları "özgür olmaya zorunlu kılmak"tır. (39) Bu amaçla, yönetimde özel çıkarın ön plana çıkamayacağı bir düzenleme tasarladıktan sonra toplumun kendisinde de özel çıkarların kaynağı olarak gördüğü tüm bağımlılık ilişkilerinin ortadan kaldırılmasını hedefler.

Eğer insanların her biri kendi yaşam araçlarına sahip olursa ne başkalarına bağımlı olacak, ne de başkalarından bir beklentisi, bir çıkarı olacaktır. Böylece yasaların işlemesi önündeki zorluklar da ortadan kalkacaktır.

Rousseau'nun önerdiği ekonomik açıdan tam eşitlik değil, servet eşitsizliğinin azaltılması, böylece herkesin kendi yaşam araçlarına sahip olabilmesidir.

"Yurttaşlara sahip olmak ve onları koruyup savunmak yetmez, onların geçimini de düşünmek gerekir; kamu ihtiyaçlarını karşılamak da, genel iradenin apaçık bir gereğidir."

Bu amaçla vergilendirme sisteminin tarıma destek olacak biçimde düzenlenmesi gerektiğini söyler. Tarımdan vergi alındığında küçük çiftçi ürününden kazanamamaktadır; bu nedenle üretim yapmaya devam edemez duruma gelmekte ya da toprağından olmaktadır. Birincisi kitleler için açlık, diğeri kendisi için açlık anlamına gelir. Rousseau'ya göre, vergilerin büyük kesimi sanayiden alınmalıdır. Rousseau bunu, lüks üretiminin sekteye uğramasının zarardan çok yarar sağlayacağıyla temellendirir.

Rousseau'nun önerdiği model küçük üreticilerin desteklenmesidir. Rousseau, bunu öncelikle ahlaki nedenlerle talep ediyor görünmektedir. Yaşamı boyunca edindiği deneyimler doğrultusunda köy yaşamının kent yaşamının hastalıklarına fazla bulaşmadığını, daha sağlıklı olduğunu düşünür. Rousseau'nun, rekabetin ve çıkar savaşımının daha gözle görünür olduğu kent düzeni yerine köy düzenini savunması şaşırtıcı değildir.

DİPNOTLAR

1) Rousseau, Jean Jacques; *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s.29-31.
2) a.g.y.; s.40.
3) a.g.y.; s.13.
4) Voltaire, *Selected Letters, The Portable Voltaire*, yay. Ben Ray Redman, New York, The Viking Press, 1960, s.493-496.
5) Voltaire, *The A,B,C, Political Writings*, yay. David Williams, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s.116.
6) Bkz. Rousseau, Jean Jacques, *İtiraflar*, çev. Kenan Somer, Ankara, Doruk Yayınları, 2002.
7) Rousseau, Jean Jacques, *Yalnız Gezenin Düşlemleri*, çev. Reşat Nuri Darago, İstanbul, Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi, s.37.
8) a.g.y.; Önsöz.
9) a.g.y.; s.17.
10) Aydınlanmacıların ahlak öğretisi, bkz. Rousseau, Jean Jacques, *İtiraflar*, çev. Kenan Somer, Ankara, Doruk Yayınları, 2002, s.486.
11) Rousseau, Jean Jacques, *İtiraflar*, çev. Kenan Somer, Ankara, Doruk Yayınları, 2002, s.405.
12) Rousseau, Jean Jacques, *Julie yahut Yeni Héloïse*, Cilt 1, çev. Hamdi Varoğlu, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, s.20.
13) Rousseau, Jean Jacques: *Julie yahut Yeni Héloïse*, Cilt 1, çev. Hamdi Varoğlu, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, s.16-17.
14) a.g.y.; s.17.
15) a.g.y.; s.187.
16) Rousseau, Jean Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev, R. Nuri İleri, İstanbul, Say Yayınlar, 2001, s.97.
17) a.g.y.; s.132-133.
18) a.g.y.; s.133.
19) a.g.y.; s.133-135.
20) a.g.y.; s.136.
21) a.g.y.; s.137.
22) a.g.y.; s.137.
23) a.g.y.; s.138.
24) a.g.y.; s.140.
25) Rousseau, Jean Jacques, *A Discourse on Political Economy* (Ekonomi Politik Üzerine Konuşma), 1755, http://www.constitution.org/jjr/polecon.htm
26) Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Adam Yayınları, 1993, s.109.
27) Locke, John, "Second Treatise", http://www.constitution.org/jl/2ndtreat.htm; bölüm 98, 140.
28) Rousseau, Jean Jacques: *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Adam Yayınları, 1993, s.100-101.
29) Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Adam Yayınları, 1993, s.39.
30) a.g.y.; s.52.
31) a.g.y.; s.52.
32) a.g.y.; s.53.
33) a.g.y.; s.26.
34) a.g.y.; s.68-9.
35) a.g.y.; s.69.
36) a.g.y.; s.39.
37) a.g.y.; s.116.
38) Rousseau, Jean Jacques, *A Discourse on Political Economy* (Ekonomi Politik Üzerine Konuşma), 1755, http://www.constitution.org/jjr/polecon.htm
39) a.g.y.; s.29.

'Çizgi Metin' onurumuzdur!

Galatasaray'da ve Milli Takım'da da forma giyen efsane futbolcu ve devrimci spor emekçisi, TKP üyesi, Spor Emek-Sen Kurucu Başkanı ve Amatör Sporcular Derneği kurucusu Metin Kurt yaşamını yitirdi.

Metin Kurt 1948 yılında İstanbul'da doğdu. Küçüklüğünden itibaren hep peşinde koştuğu meşin yuvarlak onu 1966 yılında ilk "profesyonel" transferi Altay'a taşıdı. Altay'ın ardından önce PTT'ye daha sonra ise yıldızlaşacağı Galatasaray'a geldi. Buradaki performansının ardından Milli Takım'da da oynamaya başladı.

Buraya kadar milli takım ve Galatasaray için her şey iyi giderken, emek sömürüsüne karşı futbolcu sendikası fikrini ortaya atan Kurt takımdan "aforoz" edildi. Spor emekçileri için sendikal mücadeleye başlayan Kurt, bu mücadelesinde önceleri birçok kesimden destek alsa da basın birden kulüp talimatıyla Kurt'a sırtını döndü ancak o her şeye rağmen mücadelesini sürdürdü.

Bir milli maç öncesinde tüm takım arkadaşlarının imzaladığı bir bildiriyle basının tutumunu kınayan bir bildiri hazırlayan Kurt, daha sonra Galatasaray'da uzaklaştırıldı.

Türk futbol tarihinde ilk sporcu grevini yapan Kurt, 1976'da Galatasaray'dayken Türkiye kupası finalini oynamaya hak kazanınca vaat edilen 10 bin lira primin ödenmemesi üzerine greve gitmişti. "Antrenmana katılmama" biçiminde uygulanan greve, ünlü futbolcular Yasin, Gökmen, Büyük Mehmet de katılmıştı.

"Futbol oyun olarak güzel, borsada kirli ve çirkin" diyen Kurt, lakabı olan Çizgi Metin'i ise şöyle açıklıyor bir röportajda:

"Halka en yakın yer neresi? Çizgi. Ben de çizgide beklerdim. Antrenör ve idarecilerin olduğu tarafta oynamayı sevmiyorum. Kapalının önünde oynamamak için bir devre sağ açık, bir devre de sol açık oynardım."

Endüstriyel futbola karşı sporcu emeği ve hakkı için mücadelesini hiç pes etmeden sürdüren Kurt, bu kez 2010 yılında başkanı olduğu Spor Emek-Sen'in kuruluşunu ilan etmiş ve "Artık hiçbir şut emekçi kalesine girmeyecek, önce sporda ter dökenler kurtulacaktır." demişti

Kurt, "Gerçekte siyaset, sporun babaevidir" diyerek 12 Haziran seçimlerinde TKP'den milletvekili adayı oldu.

24 Ağustos günü hayata gözlerini yuman Metin Kurt, dostları, TKP üyeleri, taraftar toplulukları, sporcu arkadaşları tarafından sloganlar eşliğinde son yolculuğuna uğurlandı. Dergimizin de dostu olan Metin Kurt'u ve mücadelesini her zaman saygıyla anımsayacağız. Güle güle "Çizgi Metin", güle güle devrimci futbolcu…

Not: Bu yazı SoL portaldaki ilgili haberden derlenmiştir.

Prof. Dr. Ali Dinçol'u kaybettik

60'larda Amerika ve Avrupa'da değişmeye başlayan arkeoloji kavrayışını inceleyen İstanbul Üniversitesi'nden iki asistan, Ali Dinçol ve Sönmez Kantman, bu değişimi Türkiye'ye de yansıtmak üzere işe koyulur. "O günlerde sürekli olaylar nedeniyle üniversite iki gün açıksa beş gün kapalı oluyordu. Dersler olmayınca asistanlara düşen işler de en aza iniyor, okumaya ve tartışmaya çok zaman kalıyordu." diye anlatıyor Dinçol. İki genç akademisyen, arkeolojinin sadece kazı yapmakla sınırlandırılmaması gerektiği üzerine bir makale yazar. Makale, Türkiye'de arkeoloji alanında bir reform önerir. Üstelik Dinçol ve Kantman reform önermekle kalmaz; farklı disiplinlerden akademisyenlerle yaptıkları çalışmalarla reformu hayata geçirirler de. Fakat çalışmalarına karşılık ne iyi ne de kötü hiçbir tepki almaz, adeta yok sayılırlar. Oturmuş olanı değiştirmek kolay değildir; yeni arkeolojinin Türkiye'de kabul görmesini sağlamak için büyük bir şevkle giriştikleri çabaların sonu, ne yazık ki hayal kırıklığı olur. İki yıl sonra Kantman görevinden istifa eder. Bu süreç, Ali Dinçol'unsa Hititoloji bölümüne geçişinde büyük rol oynar.

1981'den itibaren Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü ile Hititoloji Ana Bilim Dalı'nın başkanlığını yapan Prof. Dr. Ali Dinçol yalnızca, bünyesinde pek çok öğrenci yetiştirdiği Hititoloji alanının değil, tüm Eskiçağ bilimlerinin geliştirilmesi konusunda düşünmeye ve çaba vermeye devam eder. 1991 yılında, Anadolu'da tarihi eserlerin tahribatını önleme ve yapılan kazıları teşvik etme amacındaki Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün kuruluşunda büyük rol oynar. Yaklaşık yirmi yol boyunca enstitünün başkanlığını yürütür.

Prof. Dr. Ali Dinçol için bilimsel üretim yalnızca akademik bir çaba değildir. Bir yazısında anlayışını şöyle ifade eder: "Bizim topraklarımızda yeşermiş kültürlerin dillerini bilmek, onlardan kalan yazıtları okumak, bizim görevimizdir. Çünkü biz o insanlarla aynı toprakları paylaşmakla, onlarla vatandaş olmuşuzdur. Aynı coğrafyayı ve aynı iklim koşullarını yaşamak, bizi birbirimize bağlamıştır. Diğer yandan tarihsel mirasımızı araştırmak, bu toprakların bize tüm insanlık adına yüklediği bir görevdir de."

Prof. Dr. Ali Dinçol'u 13 Ağustos'ta kaybettik. Yüzlerce makale ve üç kitapla birlikte örnek bir anlayışın anılarını da miras bırakan hocamızı sevgiyle anıyoruz.

Türkiye'nin ilk vicdani retçisi, ekolojist ve anarşist, değerli dostumuz Dr. Tayfun Gönül 31 Temmuz günü hayata gözlerini yumdu. Ömrü boyunca savunduğu değerlere uygun yaşayan Tayfun Gönül'ü dostları sevdiği ezgileri çalarak son yolculuğuna uğurladılar. Güle güle güler yüzlü anarşist. Güle güle sevgili dostumuz. Yak bir sigara, aç bir şarap, bayram etsin börtü böcek…

Serhat Kestel'le yitip gitti bir yanımız...

Serhat Kestel... 23 Temmuz 2012'de, 90 yaşında yitirdiğimiz Sevgili Dostumuz... Ne toplumsal sorumluluk aşkı, ne yaşam enerjisi son günlerine dek eksilmiş ilk kuşaktan. Bilim ve Gelecek'in Beyoğlu'ndaki bürosunun, dik ve dar merdivenlerini dört kat tırmanmaya hiç üşenmeyen, 85 yaşında bir kadın. Solgun yüzünü renklendiren kırmızı ruju, kısa beyaz saçlarını örten, kadınlıktan çok yaramaz çocuk izlenimi uyandıran tas şapkasıyla...

Nalân Mahsereci

Bomboş duruyor, bana armağan ettiği defter. Her güzelliğine ve kusuruna, onu yapan elin izi düşmüş. Şeylerin milyonlarca üretilerek, dünyanın dört bir yanına dağıldığı bir çağda "benzersiz" kalanlardan. Sıra dışı bir boyu var. Kocaman, bembeyaz sayfaları. Üzerine düşleri, düşünceleri dökmeye çağıran. Mukavva kapağının üstü, ebru ile desenlenmiş eflatunlu-yeşilli bir kâğıt ile kaplanmış. Köşeler ve sırt kapak deseni ve rengiyle uyumlu kalın bir malzemeyle sağlamlaştırılmış.

Defterin ilk sayfasında Serhat Kestel'in beni yazma eylemine çağıran, bu yoldaki uğraşlarımı desteklediğini bildiren cümleleri var. Günlük tutayım diye armağan etmişti bana bu güzelim defteri. Yazmaya meyilli bir insanı, günlüğün besleyeceğini, bir anlamda yetiştireceğini düşünüyordu… Edebiyat düşkünlüğü, yaratma arzusu gördüğü bütün insanları desteklemişti, ömrü boyunca. Dil sevgisi aşılamaya çalıştığı öğrencilerinden başlayarak…

Boş kaldı defter. Kim bilir kaç yıl, Serhat Hanım'ın özenle sakladığı nesnelerden biri olmuştu. Kibrit çöpünün bile kıymetini bilen kuşağın bir üyesinin elinde, saltanat sürmüştü. Armağan olarak sunulduğu, yazma alışkanlıkları bilgisayarla çoktan şekillenmiş bir kuşağın üyesi için ise kullanım değeri kalmamıştı artık, geçmişi temsil eden bir nesne değeri vardı. Aramızdaki kuşak farkı, farklı yazı araçları, farklı yazma alışkanlıkları biçiminde kendini gösterse de, üretme tutkumuz, yazınsala ilgimiz aynı yerde buluşturmuştu bizi. Onun yadigârı olan bu defter, Serhat Kestel'in kıymetini taşımaktadır benim için. Sağlamlığı ve benzersizliğiyle, yazma eylemine davetiyle.

Serhat Kestel, 2008'deki *Bilim ve Gelecek* yemeğinde.

Tükenmeyen verme, üretme azmi…

Serhat Kestel… 23 Temmuz 2012'de, 90 yaşında yitirdiğimiz Sevgili Dostumuz… Ne toplumsal sorumluluk aşkı, ne yaşam enerjisi son günlerine dek eksilmiş ilk kuşaktan. *Bilim ve Gelecek*'in Beyoğlu'ndaki eski bürosunun, dik ve dar merdivenlerini dört kat tırmanmaya hiç üşenmeyen, 85 yaşında bir kadın. Solgun yüzünü renklendiren kırmızı ruju, kısa beyaz saçlarını örten, kadınlıktan çok yaramaz çocuk izlenimi uyandıran tas şapkasıyla… Ömründen, zihninden, yüreğinden süzdüğü şiirlerini yayıma hazırlıyoruz; onun azmi, heyecanıyla gelip-gidiyor dergi bürosuna. Orada rasgeldiği her insana ilgili, özenli. Omzunda, sapları içindeki ağırlıktan uzamış bez çantası… O bez çanta neler neler taşır… Kaynak Yayınları'na uğranarak alınmış *Atatürk'ün Bütün Eserleri* ciltleri; kendi kitapları; Almanya'dan oğulun, torunların getirdiği, bizim için saklanmış çikolatalar; Beyoğlu'na çıkıldığında alınması planlanmış türlü nesneler… Bakırköy-Taksim arası halk otobüslerinin doluluğundan, yolun uzunluğundan, yükünün ağırlığından, artık yorulduğundan yakınsa da (85 yaşında, nasıl ya-

Serhat Kestel, Nalân Mahsereci ile birlikte.

kınmasın!); alternatif önerilerimize karşın, gene de ziyaretlerinin arasını açmaz; azimle yavaş yavaş tırmanır, bizi de soluksuz bırakan merdivenleri… Böylelikle oluşan *Yaşamdan Damlalar*'ı (2007) koliyle götürüyoruz evine. Baha ile birlikte yeni taşındığı evini bulmaya çalışırken, apartman kapısının önünde coşkuyla karşılıyor bizi, bir yapıtının daha kitaplaşabildiğini görmenin sevinci izlenmeye değer…

1998 yılında Muazzez İlmiye Çığ aracılık etmişti tanışmamıza. Muazzez Hanım kamuoyunda henüz bu denli tanınmıyorken, bir gazetede hakkında çıkan haber, Serhat Hanım'ın ilgisini çekmiş, aramış bulmuştu onu. Böylece başlayan dostluklarını yıllar içinde büyütmüşlerdi. Serhat Kestel de, Muazzez İlmiye Çığ ile aynı kumaştandı, hayattan emekli olmayı hiç düşünmemişti. Günceli yakından takip eder, olumsuz değişmelere-gelişmelere tepkisini gösterir; birikimlerini katacağı, emeğini vereceği hizmet alanları arar bulurdu.

Serhat Kestel'in şahsında, 76 yaşında ama hem zihnen hem de bedenen zinde bir insanla tanışmış olduk; ömründen yazıyı eksik etmemiş, öğrencilerinin yazma çabalarını desteklemiş, emekli bir Türkçe öğretmeniydi. O zamanlar Kaynak Yayınları Çocuk Kitapları Yönetmeni idim. Serhat Kestel'den yayınevine yayımlanması isteğiyle başvurulan dosyalar için bize danışmanlık yapmasını istedik. Ulaştırdığımız dosyaları, zaman geçirmeden titizlikle okur, değerlendirmesini hem telefonla, hem yazılı olarak iletirdi. Birlikte, 2000 yılında Ankara Üniversitesi tarafından düzenlenen 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu'nun katılımcısı olduk; ben bir bildiri sundum, Serhat Hanım da poster sunumu yaptı. Sunumumu dinledikten sonra, "konuşmacılığıma" getirdiği yapıcı eleştiriler hâlâ kulağımdadır. Sempozyumun onur konuğu Fazıl Hüsnü Dağlarca'yla yan yana gelmekten duyduğu mutluluk, onun elleri arasında tuttuğu eliyle derin saygı, hayranlık ve sevgi ile adeta kucaklaşması ise gözümün önünde…

Serhat Kestel, ben Kaynak Yayınları'ndaki görevimden ayrıldıktan sonra, yayınevinin "Atatürk'ün Bütün Eserleri" projesinde danışmanlık yapmaya devam etti. Sadece kurumlara karşı değil, yazma hevesi sezdiği her insana birikimlerini karşılık beklemeksizin aktardığına tanıklığım çoktur. Çocuk kitapları yazarı Hikmet Ulusoy da bunlardan biriydi. Yazdıklarını yollar, Serhat Hanım'ın görüşünü alırdı. Serhat Hanım, onu tanıdığım bütün bu yıllar boyunca, Bakırköy'de ücretsiz güzel konuşma dersleri verdi. *Bilim ve Ütopya* dergisinde, sonra *Bilim ve Gelecek*'te zaman zaman yazılarını, şiirlerini yayımlardık; "bilim şairi oldum, bilimsel şiirler yazmaya başladım" derdi şaka yollu… *Bilim ve Gelecek*'in düzenlediği bütün yemeklere hiç sektirmeden katıldı, taa ki bu yıla dek; en son 2011'deki yemeğimizde görüşmüştük…

Yazı uğraşıyla iç içe bir ömür

Serhat Hanım, annesinin hemşire olması dolayısıyla Anadolu'nun farklı kentlerinde geçen çocukluk-gençlik yılları ve gene Anadolu'yu dolaştığı öğretmenlik yaşamı boyunca yazı uğraşıyla iç içe geçirmişti ömrünü. Öğretmenlik, evlilik ve üç çocuğun yaşamına getirdiği hiçbir yoğunluk engel olamamıştı üretme aşkına. Akşam yemeği yenilip, sofra ve ortalık toparlanıp, bütün çocuklar uyutulduktan sonra, bir gece lambasının kör ışığında geç saatlere dek yazdığını anlatmıştı bir keresinde. İlk yazıları, 1947-48'lerde *Yedigün* dergisinde yayımlanmıştı, ilk romanı *Korkunç ve Güzel* ise ancak 1970'te. Edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni Tahir Alangu övgüyle karşılamıştı romanlarını. Yılmadan üretmeye devam etmesine karşın, edebiyat dünyasının kıyısında kaldığından belki, yapıtlarını yayımlatabilmek, sonra duyurusunu yapabilmek ve okurla buluşturabilmek için, bir öyküsünde de konu ettiği gibi, Cağaloğlu'nun önüne diktiği türlü engelle mücadele etmesi gerekmişti. Ailevi sorumluluklarının görece azaldığı son yıllarını, hayatı boyunca ürettiklerinin yayımlanabilmesi yolunda çaba harcayarak geçirdi. 1970 ile 2010 arasında, roman, öykü, gezi-anı, yaşamöyküsü, şiir türlerinde toplam 10 kitabı yayımlandı. Bunların çoğunluğu 1988 sonrasında yayımlanmıştır. Ömrünün henüz baharında yazdığı şiirleriyle, tanımlama uygunsa, kışında kaleme aldığı şiirlerini bir araya getirdiği *Sonlar ve İlkler* (2010) son kitabı oldu. Bu yazıda şimdiye dek söz edilmeyen kitapları tarih sırasıyla şöyledir: *Maya* (1972), *Üçüncü Ses* (1976), *Cennet'te Bir Mevsim* (1988), *Sonsuz*

Serhat Kestel, Haziran 1950.

Serhat Kestel

Bir sabahtı; arkadaşlarla okulun ön bahçesinde geziniyor, ilk ders zilinin çalmasını bekliyorduk. Kapıdan içeriye çok genç bir bayan girdi. Kapıcı Cafer kendisine, idare binasına çıkılan mermer merdivenleri işaret ediyordu. Ona, gördüğümüz her yabancıya bakar gibi -ilgisiz- bakmadık. Bir anlamda seyrettik!.. Bildiklerimize benzemiyordu: Bir başka güzellikti; farklıydı, canlı bir yürüyüştü.

Adı Serhat Kestel'di, öğretmendi; hem de Türkçe öğretmeni... Öğrenir öğrenmez içimde bir şenlik koptu... Okulda o güne kadar görüp alıştığımız, "bayan öğretmen" imajından farklıydı: Giyinişiyle, bakımlılığının renkleriyle, gözlerini ve dudaklarını donuk bir gülümseyiş için kullanışındaki özgün üslubuyla hepimizi etkiliyordu. Birkaçımız, onun okula gelişini bekler olmuştuk...

Cengiz Yörük okulun en yakışıklı öğrencisiydi. Bir süre Avrupa gördüğü için giyinişi öğrenci giyinişinden farklıydı. Hastalığı nedeniyle iki yıl kadar öğrenimine ara vermişti, yaşı bizden bir-iki yaş fazlaydı. Yaşam öyküleri, görüp geçirdikleri bir öğrenci için ilginçti... Güzel anlatırdı. Sözcüklerin üstüne basarak, hatta sakız çatlatır gibi konuşurdu. Edebiyat ve özellikle şiir tutkusuyla ezbere bildiği sayısız şiiri, her olay ve durumda okumaktan bıkmaz usanmazdı. Okulda salt benimle arkadaş olmayı yeğlemişti. Her yerde beraber görünürdük. Buna sevinirdim...

Bu içtenliğin ürünü olarak, bir süre sonra sevdalarımızı da konu eder olmuştuk. Cengiz, Serhat Hanım'a âşık olduğunu söylerdi. O, bunu söyleyince başkaları ne yapsındı? Susarlar, yutkunup kalırlardı... Bundan öğretmenin haberinin olmadığını söylemek için Serhat Hanım'ı salt güzelliğiyle değil, öğretmenliği ve çok genç yaşlarında oluşmuş kişiliğiyle de tanımak, görmek gerekiyordu. Ne zaman bir dostluk kurmak için öğretmenin yanına sokulsam, dersle, şiirle ilgili bir konu açsam, son derece memnun olur, dakikalarca anlatır, anlatırdı... Her candan ilgisi, bizleri önümüzü daha çok iliklemeye, davranışlarımızda ve konuşmalarımızda daha bir özenli olmaya davet ederdi.

Beklenmedik bir zamanda başka bir kente tayini çıktı. Giderken arkasında birçok üzgün hayran bıraktı... En çok üzülen ve özleyenlerden birisi ben olmuştum...

50 yıl sonra

1996 yılının 21 Aralık günü. Bilgi Yayınevi Sahibi Ahmet Tevfik Küflü'nün oğlunun nikâh kokteylindeyiz. Yer Ankara-Odakule. Yanımda eşim var. Sevdiğim eski bir dost, okul arkadaşım, sanatçı Ozan Sağdıç ve eşi Olcay Hanım ve şair-yazar, Kültür Eski Bakanı Talât S. Halman da orada. Bir küme oluşturduk, sohbete koyulduk. Sanırım, bir ara sanatçılar arasındaki mektuplaşmalardan söz edildi. Talât S. Halman, mektuplaştığı bir edebiyat hocası ve yazarın adını andı. Bu kişi benim Buca'daki Türkçe öğretmenim Serhat Kestel'di.

Onun izini ve adresini kaybetmiştim. Bir ara 1955, 56, 57'lerde defterimdeki adresine dergimi (*Şairler Yaprağı*) gönderiyordum!.. Evlendiğimiz günün sabahı (18 Mart 1956) arabalarıyla bir yere giderken Dinar'dan geçmiş, eşi Fikret Bey ve çocuklarıyla bize uğramış, bir çayımızı içmişlerdi. Beni anımsatan ve o kısa süreli uğramayı sağlayan "dergim" olmuştu. Dinar'da yayımlandığını biliyordu, okuyordu; ama aradan çok yıl geçmiş, doğal olarak beni unutmuştu.

Talât S. Halman'dan Serhat Hanım'ın adresini istedim. Ezbere söyledi. Belki kapı numarası kesin değildi. İlçeme gider gitmez ilk işim kendisine bir mektup yazmak oldu. Kendimi anımsatmak istedim. Şiir kitaplarımı gönderdim. Hafta geçmedi, bu sevgili insandan sıcacık bir yanıt geldi. Ve imzalı kitapları... Anlatılmaz bir mutluluk ve sevinç duydum. Mektuplaşırken, ortaokul yıllarını, o zamanın duygularını da yazmadan edemedim. Her yazdığımı, büyüklükle, olgunlukla karşıladı. Mektuplaşmamız kesintisiz sürüp gidiyor. Bir öğretmen öğrenci yazışması değil bu: Dostluğun tüm sıcak ve özlem dolu güzelliğiyle, yılların birikiminin hakkını veriyor, acısını çıkarıyoruz...

Serhat Kestel edebiyatımıza çok değerli kitaplar verdi. Onun kılı kırk yaran titizliği, yazı ve kurgu kalitesi, eşine az rastlanır tadına doyulmaz Türkçesi; konularını seçmedeki ilginçlik ve özellikler... Ne yazık ki yeterince ve değerince pek fark edilmedi.

Ünlü eleştirmen Tahir Alangu, yazısında (1976), Serhat Kestel'in nasıl bir sanatçı olduğunu anlatıyor; buraya alarak bu değerli ve sevgili öğretmenimi, dostumu ve bana hâlâ anlatılmaz katkıları olan bu unutulmaz insanı şükranla anmak istiyorum:

"Serhat Kestel'in, romancı olarak kişiliğinde, bizdeki kadın romancıların eserlerinde sürdürdükleri geleneksel anlatım düzenleri ile hiçbir bağlantı yok. Her şeyden önce, kalemini bu etkiden kurtarabilmiş olması kayda değer bir başarı. Cumhuriyet'ten sonra hayata çıkan, okuyan ve çalışan, erkeğin yanındaki yerini almaya uğraşan 'Yeni Kadın'ın sorunlarına eğiliyor. Yarım yüzyıllık bir toplum evriminin ortaya koyduğu, henüz sağlam bir sonuca ulaştıramadığı gerçekleri büyük bir cesaretle ele alıyor. Şimdiye kadar, bizde, hiçbir kadın yazar, insanlarımızın 'seks sorunları' karşısındaki eksik, kapalı, çaresiz ve zavallıca ezilmiş davranışlarını, böylesine cesaretle ele alamadı. Bir laboratuvar adamı kadar titiz, bir ana kadar şefkatli... (…) Serhat Kestel, (…) bizim kadınlarımızı uyarıyor, aydınlatıyor, bir yerde de toparlanıp, moral anlamında direnmeye çağırıyor."

Nedret Gürcan

Bu yazı, Nedret Gürcan'ın *Benim Sevgili Taşram* (Dünya Yayıncılık, 2003) adlı kitabının, "Serhat Kestel" başlıklı bölümünden, yazarının izniyle, kısaltılarak alınmıştır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca ile birlikte.

Yarım (1998), *Kurşunkalem* (2000), *Stuttgart ve Paris'te İstanbul* (2001), *Üç Kardeş* (2004).

Biyografik romanı: Üç Kardeş

Serhat Kestel'in kitaplarıyla tanışmamış olanlara, biyografik romanı *Üç Kardeş*'i öneririm. Bu romanında, "Sayfalar gönlüm/kalem gözlerim" diye girer söze, Kestel. Böylelikle, bakmasını, görmesini, değerlendirmesini bilen kalemiyle gönlüne kayıt düştüklerine davet ve ortak eder bizi. Serhat Hanım'ın, "büyüme, olgunlaşma" dönemini anlattığı bu kitabının, bence en önemli unsuru içtenliktir. Öyle ki, ortancası olduğu üç kardeşi ve çevrelerinde gelişenleri anlatırken, kendi yapıp-ettiklerini, düşüncelerini, duygularını masaya yatırmalarını, yer yer acımasızca sorgulamalarını okurun gözü önünde yapmaktan hiç çekinmez yazar.

Yaşamöyküsel yapıtların ikili bir karakteri vardır. Bir yanı edebiyat ürünü olmasıysa, diğer yanı da tarihe tanıklık işleviyle, bir anlamda tarih disiplininin içinde yer almasıdır. *Üç Kardeş* de, bu anlamda, Cumhuriyet'in ilk dönemlerine, ülkenin sosyal yaşamına, atmosferine, halkın durumuna, toplumda geçerli olan değerlere tanıklık etmektedir. Kitapta, bu tanıklığın saflaşmış örneklerinden biri, Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamalarıyla ilgili bölümdür. O sıralarda Tokat'ta olan ailenin, tüm halk gibi coşkuyla katıldığı onuncu yıl kutlamalarını, bir belgesel tadında anlatır Serhat Kestel. Halkın Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimleri önderi Atatürk'e beslediği derin saygı ve güveni de, bir Cumhuriyet kızı olarak fırsat buldukça dile getirir.

Yazarlık uğraşını taçlandıran bir olay, Serhat Kestel'in son yıllarının tanık olduğum büyük mutluluklarından biridir: Sanatı ve eserleri, akademik bir çalışmaya konu edilmiştir. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi'nde Hatice Şaş adlı bir öğrencinin yüksek lisans tezi, danışmanı Doç. Dr. Abdullah Şengül'ün yönlendirmesiyle, "Serhat Kestel: Hayatı-Sanatı ve Eserleri" olacaktır. 2007 yılında tamamlanan bu teze, internette ulaşılabilmekte.

Aramızdaki onca yıla karşın, Serhat Hanım, ilişkimizi dostluk olarak tanımlardı. Ömrümün 14 yılında, farklı paylaşım yoğunluklarında, o vardır. Işık içinde doğaya karışsın Sevgili Dostum. Onunla yitip gitti bir yanım…

İnanç özgürlüğü olur mu?

İnanç sözcüğünün bir düşünsel durumu ya da düşünsel eylemi yansıtmasında sorun yokken, "inanç özgürlüğü" söz konusu olunca, durum değişmekte, sorunlar doğmakta. Dile getirdiği düşünsel olguyla arası açılmakta. Kavramla olgu arasında uyumsuzluk, kavramın iç mantığında tutarsızlık görülmekte. Öyle ki "inanç özgürlüğü" kavramının ilgili düşünsel olguyu yanlış, çarpık yansıttığı, hatta tepetakla ettiği görülüp söylenebilir.

Alâeddin Şenel

Bu kez *Bilim ve Gelecek* dergisinden istemediler, ben istedim yanlış düşünceleri besleyebilen kavramlarla ilgili bir yazı dizisi yazmayı.

İlk elde kafamda uygarlık-kültür, tektanrılı-çoktanrılı dinler, halkın iradesi-halk egemenliği, kutsal, ruhbilim, genlerdeki bilgi, demokrasi, din işleriyle devlet işlerinin ayrılması anlamında "laiklik", inançlara saygı, Doğu-Batı ayrımı, inanç özgürlüğü gibi kavramlar var. Sonuncusundan başlayacağım. Gerisi gelir mi bilmem. Bunları bile tamamlayıp tamamlayamayacağımı bilmiyorum. Yazacaklarımın "kavram kargaşası" ile ilgili olduğu söylenebilir. Neden böyle bir başlık seçmediğim sorulabilir. Nedeni, kavram kargaşası deyişinin de sorunlu bir kavram olması.

"Kavram karmaşası" mı "kavram kargaşası" mı?

Sık sık "kavram karmaşası" denilen bir durumdan yakınılıyor. Bu durumun yol açtığı belirsizliklere, yanlışlara değiniliyor. Böylece onları düzeltmeye de bir yanlışla başlanmış olunuyor. Çünkü "karmaşa", dilimizde önce bazı Batı dillerindeki "kompleks" sözcüğünün bir karşılığı olarak önerilip dolaşıma sokulmuştu. Sonra nedense kaos, karışıklık anlamında kullanılmaya başlandı kimi çevrelerde; sonunda bu kullanımı yaygınlaşmış görünüyor.

İster anlamla, kavramlarla ilgili konuları, ister olgularla, olaylarla ilgili durumları anlatmada olsun, "kargaşa" sözcüğünün değil karmaşa sözcüğünün kullanılması bir yanlıştı. Bugün de, örneğin "yeni ders yılı başlarken ilköğretimde büyük karmaşa" başlıklı gazete haberleriyle karşılaşabiliyoruz. Bununla anlatılmak istenenin, eğitimin karmaşıklaşan yapısının değil, karışık, düzensiz (kaotik) bir görünüm alabileceğinin olduğu anlaşılıyor. Kargaşa ile karmaşa sözcüklerini karıştırmak, daha doğrusu kargaşa yerine karmaşa sözcüğünü kullanmak yaygın ve sistemli bir yanlış durumuna gelmiştir. Öyle ki, eskilerin deyişiyle, "yaygın, büyük yanlış" anlamına gelen "galat-ı meşhur" (kısa biçimiyle "galat") sayılabilecek kadar yerleşmiştir.

Bu noktadan sonra düzeltilebilir mi bilmiyorum. Aslında amacım bu tür söyleniş, yazılış, kullanış yanlışlarını düzeltmek değil; doğrudan doğruya yanlış kavramlaştırmalara değinmek. Bu anlamda bir kavram kargaşasının varlığını gösterip onu azaltmaya çalışmak.

Yanlış kavramların yol açtığı yanlış düşünce ve davranışlar

Sorun yalnızca yanlış kavram kullanmakla sınırlı değil. Öyle olsaydı çözümü zamana bırakılabilirdi. Tutan kavram yerleşir, ötekisi ya unutulurdu ya da ona yeni bir anlam kazandırılırdı. Böylece aynı olgunun her yerde, her zaman ve o dili konuşan herkesçe aynı sözcükle simgelenmesi gereği yerine getirilmiş olurdu. Ne var ki, yanlış kavramlaştırmalar, onlardan gidilerek türetilebilecek bir dizi mantıksal, olgusal yanlış yargıya da götürülebilmekte. Bunun hemen akla geliverecek bir örneği "şehadet şerbeti"!

Yanlış kavramlaştırmalar hatta ("genlerde yazılı bilgi" örneği gibi) bilimsel yanlışları besleyebilmekte. Yanlış düşünce alışkanlıklarına, yanlış akıl yürütmelere, yanlış yargılara varılmasına, yanlış politika, eylem ve davranışların izlenmesine uzatılabilmekte. Örnek mi isteniyor? İşte "genlerde yazılı bilgi" kavramının, doğuştan yetenekli (potansiyel dâhi!) çocukların saptanıp, desteklenip, onların eğitimine daha büyük kaynakların (ötekilerinden kısılarak) ayrılması düşüncesi. Bunun yanlış bir eğitim politikasının uygulanmasına yol açtığını düşünmekteyim. Şöyle ki, genlerde "yazılı" (?) olan, bilgi değil, bir canlının belli koşullarda, ileride gösterebileceği fizyolojik gelişmenin "planı", daha doğru bir deyişle açılım gösterebilecek gizilgücüdür. Hiçbir bilgi genlerle aktarılmaz. Aktarılsaydı, bilginin epifenomeni (ne nedeni ne de sonucu olmamakla birlikte hep aynı olguyla birlikte görünen "gölgeolay") denen bir durumla bebek ana ba-

basının diliyle doğardı. Hangi dili konuşan toplulukta yetiştirilirse yetiştirilsin biyolojik ana babasından kalıttığı o dili konuşurdu. Konuşmuyorsa, bu, dil yetisinin de genlerde yazılı bilgilerden gelmeyip eğitimle sonradan kazandırıldığını gösterir. Ulusu kurtaracak geleceğin dâhilerini saptayıp yetiştirmek gibi bir eğitim politikası uygulamak, eşitlikçi insan değerlerine, eşit eğitim görme hakkına uygun olmadığı gibi olgulara, bilimsel gerçeklere de uygun değildir.

Yanlış kavramlaştırmalar, bu örnekteki gibi yanlış akıl yürütmelere, yanlış politikalar izlenmesine yol açabilmektedir. Öyle ki, Eski Çin'de iyi bir toplumsal düzenin bile, önce adların, kavramların yanlış kullanılmaya başlanmasıyla bozulma yoluna girip, gerisinin çorap söküğü gibi gelerek yıkılacağı düşüncesini savunan bir bilgeler kümesinin varlığından söz edilir. O kadar da değil! Kavramların olguları belirleyebileceği genellemesi idealizme götürür. Ama yanlış kavram kullanmanın, iletişim aksaklıkları yanı sıra davranışları, dolayısıyla toplumsal olguları da bir ölçüde etkileyebileceği söylenebilir. "Örnek ver" denecektir.

Yanlış kavramlara ve kavramların yanlış kullanımına çarpıcı bir örnek

Halk yönetimi anlamına gelen "demokrasi", hem belli yapıda toplumsal olguların, hem de az çok belirlenmiş toplumsal değerler takımının anlatılmasında (iki anlamda) kullanılan bir kavramdır. "Demokrasi" kavramının, olguları yansıtan anlamıyla kullanıldığında gerçekliği hiçbir zaman doğru yansıtmadığını düşünüyorum. Gerçekliği (gerçek durumu) bilerek (kasıtlı) bilmeyerek (kasıtsız) çarpıtma amacınaysa çok uygun, çok kullanışlı bir kavram görünümü vermekte. Demokrasi kavramının kapsamı daha daraltılmış biçimi olan "temsili demokrasi" kavramının ise, bunlara ek olarak (geçmişteki bazı yazılarımda değindiğim, dizinin ileriki yazılarında ayrıntılarıyla ele alacağım) "temsil" sorununun içinden çıkılmaz karanlıklarından dolayı demokrasiden geri kalır yanı yok. Sonuç: Kimileri demokrasi kavramını değerleri (olması gerekli görülenleri, olması istenenleri), kimileri olguları (olanları, gerçekliği) anlatmada kullanınca körler ile sağırlar diyaloğuna benzeyen bir kavram kargaşası doğuyor. Demokrasi gerçeklik dünyasını betimleyip değerlendirmede kullanıldığında ise, kullananların ayakları yerden (gerçeklikten) kesilmiş oluyor. Çünkü olgusal anlamıyla demokrasi diye bir siyasal örgütlenme yok, yok! Ne geçmişte vardı, ne günümüzde var, ne de gelecekte olacağa benziyor. Çünkü ortada kavramın dayandırıldığı "halk" denebilecek bir "toplumsal özne" yok. Dolayısıyla halkın iradesinden, egemenliğinden, yönetiminden söz etmenin olanağı yok. Gerçek (kişisel) özneler ve sınıflar, etnik topluluklar, cemaat gibi toplumsal özneler bulunsa da ortada halk yok. İleride kurulabileceği umulan sınıfsız toplumun toplumsal öznelerine ise sınıf denememesini gerektiren nedenlerle halk da denemeyeceğine göre, demokrasi kavramının geleceğin toplumsal örgütlenişleri için kullanılması bile yanlış olacak. Demokrasiye, yanlış kavramlaştırma olgularına çarpıcı bir örnek olarak değinmiş olduk. Sorunun ayrıntısını ileriye bırakıp bu yazıda, iman, inanç, inançlara saygı sorunlarını da birliğinde getiren "inanç özgürlüğü" kavramı üzerinde duracağım.

Zararsız "inanma" ve "inanç" kavramları

"İnanmak", Türkçede bir yargının, bir düşüncenin, hatta bir kişinin (söylediğinin, yazdığının, yaptığının) doğruluğunu kabul etmek anlamında kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda, ondan türetilen "inanç" sözcüğünün dilimize Sanskritçeden geçtiği yazılı. (1) Dolayısıyla, Sanskritçe gibi Hint-Avrupa dilleri ailesinden olan Farsça yoluyla gelmiş olabilir. Görüldüğü gibi etimolojisine girebilecek bilgi birikiminden yoksunum. Bu, yazının amacı bakımından büyük bir eksiklik sayılmaz. Çünkü "inanç" kavramının belli bir düşünsel ve duygusal durumu, tutumu yansıtmasında sorun yok.

İnanmanın, inançların, kimilerine olumlu bir düşünsel tutum olarak görünmemesine karşın, kimilerince ona akıl yürütmenin, düşünmenin, eleştirel düşünmenin hatta eylemin üstünde değer verildiği bir gerçek. Kimi insanların bazı durumlarda içinde bulundukları düşünce dünyasını doğru yansıtması bakımından uygun bir kavram.

Yemenli fotoğraf sanatçısı Boushra Almutawakel'in *Kadın ve Yokoluş* adlı çalışması.

"İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ" DENİNCE DURUP DÜŞÜNMEK GEREK

İnanç sözcüğünün bir düşünsel durumu ya da düşünsel eylemi yansıtmasında sorun yokken, "inanç özgürlüğü" kavramı söz konusu olunca, durum değişmekte, sorunlar doğmakta. Dile getirdiği düşünsel olguyla arası açılmakta. Kavramla olgu arasında uyumsuzluk, kavramın iç mantığında tutarsızlık görülmekte. Öyle ki bu kavramın ilgili düşünsel olguyu yanlış, çarpık yansıttığı, hatta tepetakla ettiği görülüp söylenebilir.

İdeolojik, siyasal, ekonomik hegemonyanın aracı olarak inançlar

"İnanç özgürlüğü" istemleri çoğu zaman bir inanç dizgesini seçme (yani "din özgürlüğü") ve o inancın gereklerini yerine getirme (yani ibadet, tapınma serbestliği) anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamı kimi çevrelerce, başka inançları tanıma olanakları bastırılarak, onlara hiç de hoşgörüyle bakılmaksızın başörtüsü takmanın engellenmemesi ama, "Müslümansan *Kuran*'ın bu buyruğunu yerine getirmek zorundasın" zorlamasında, recm uygulanması, cihat çağrısı gibi şeriat devleti isteklerinin, özgürlüğün ve demokrasinin gereğiymiş gibi gösterilerek desteklenmesinde kullanılabilmektedir. Bu anlamıyla anlaşılıp anlatılmasının altında aslında, bu tür inanç ve tapınmaların eleştirilmesinin engellenmesi, yaygınlaştırılmasının desteklenmesi isteği yatmaktadır.

Öyle ki, bu inançlar takımı dayatılmış kimseler ve genel olarak o toplum üzerinde, özgürlük adına, inanç özgürlüğü istemini izleyen "inançlara saygı" isteğiyle, "ideolojik hegemonya" kurma stratejisi yürütülebilmektedir. Böyle strateji ve taktiklerle siyasal ve ekonomik hegemonyanın yaygınlaştırıldığı bir sürecin tam ortasında yaşamaktayız.

İnançların placebo etkisi gerçek değil, gerçeğin yarısıdır

Bu süreci görmezden gelip, inançları yalnızca bir özgürlük sorunu olarak görüp göstermenin bir yolu da, evrensel insan değerlerine, insan hak ve özgürlüklerine, varlık hakkında bilimsel bilgilere açıkça aykırı inançlarda (örneğin kadın-erkek eşitsizliği, bilimsel düşünüş ve eleştirinin sınırlanması, ayın ikiye bölünmesi inançlarında [2]) placebo etkisi varsaymaktır. İnançların çağdaş değerlere ve fiziksel gerçeklere uymasa da inananda rahatlık, mutluluk, dinginlik yaratacağı düşüncesi gerçeğin yarısını yansıtmaktadır. İnançların yarattığı umutların gerçekleşmemesi, tersine, buyurdukları yönde eylemde bulunanlara bir sürü acı, yıkım, sorun getirmesi gerçeğin öteki yarısıdır.

Doğa yasalarına uymayan inançlara örnek olarak *Kuran*'dan Miraç (Necm, 1-18) Peygamber'in yaşamdayken göğe çıkarılışı verilebilir. (Siyer-i Nebi)

"Pragmatik inanç" ile "dogmatik inanç" ayrımı

Baştan alalım. İnanmak sözcüğüyle, birbirlerine yakın ama aralarında gene de önemli farklılıklar bulunan iki düşünsel tutum anlatılmak istenir. Bunlardan biri düşünsel ya da olgusal bir deneyim öncesi "a-priori inanç", ötekisi düşünsel ya da olgusal deneyimler ortasında edinilen "a-posteriori inanç" olarak gösterilebilir. Daha az akademik sözcüklerle "pragmatik inanç" ile "dogmatik inanç" biçiminde kavramlaştırılabilirler. Kesin, hele mutlak doğrulara ve gerçeklere (genellemelere) varmak için bir konuyla ilgili bütün bilgilerin tüketici bir değerlendirilmesi olanağı bulunmadığına göre, değerlendirmeyi bir noktada kesip bir sonuca varma tutumu olan pragmatik inanç ile hiçbir sorunum yok. Dogmatik inançlarla var!

Kimi kimselerce ya da bazı bağlamlarda, bazı kültürlerde, bazı düşünce geleneklerinde (örneğin sihirsel, astrolojik, dinsel düşünüşte) inanç bu anlamda anlaşılıp kullanılmaktadır. Bu türünde inanç, "iman" (3) kavramıyla anlamdaştır. Böyle anlaşıldığında inanmak ve inanç sözcükleri, ahlakça doğruluğu ya da olgusal gerçekliği üzerinde düşünülmeden, irdelenmeden, doğruluğundan kuşkulanmadan, aklın süzgecinden yani eleştirel düşünüşten geçirilmeden, mantıksal (iç) tutarlılığına ve olgulara uygunluğuna bakılmadan doğru (hatta mutlak doğru) sayılan, gerçek (hatta mutlak gerçek) olarak görülen düşünceleri anlatmada, nitelemede kullanılmaktadır.

Dogmatik inançlarda duyguların ağırlığı

Gerçi pragmatik inançlarda da düşüncelere (sevgi, nefret gibi) duygular karışabilmektedir. İnanılan kişiye duyulan sevgi, sempati (duygudaşlık) bunu göstermektedir. Ancak dogmatik inançlarda duyguların ağırlığı bundan çok daha fazladır. Öyle ki bir kimse salt sevildiği, sevdirildiği için onun düşüncelerinin, davranışlarının doğruluğuna kuşku duyulmadan inanıldığını gösterebilecek örnekler verilebilir. İnançların bu niteliği üzerinde yoğunlaşılan bilimsel araştırmalar bulunmaktadır.

Onlardan birinde, düşünmenin ve kuşkulanmanın, beyin kimyasında gerginlik, tedirginlik yaratan sonuçlarına karşılık, inanmanın, inançların bu gerginliği ortadan kaldıran (hormonal) değişikliklere (serotonin salgısına) yol açtığının (4) bile ileri sürülebilmesi duyguların inançların oluşmasındaki ağırlığını göstermektedir.

O kadar derinlere inilmese de, mutlak doğru, mutlak gerçeğin anlatımı sanılan düşüncelerin verdiği düşünsel güven duygusunun inançları pekiştireceği söylenebilir. Ne var ki duygular inançları pekiştirmekle kalmaz, kişiyi söz konusu inançların gereğini (buyurduğunu) yapmaya ve bu yolda aynı inançtaki kimselerle örgütlenmeye iter. Aynı inançtakilerin (farklı inançlılara ya da "inançsız" sayılanlara karşı) ortak eyleme geçmeleri, inançları daha katılaştırdığı gibi, kolektif eylem toplumsal güvenlik duygusuna yol açabilir.

Dogmatik inanç oldukları söylenebilecek düşüncelerin niteliğini en iyi yansıtan deyişlerden biri "İnandım, iman getirdim, haktır ve gerçektir" sözüdür. Arapçadan geçen "iman" sözcüğünün "emin olmak" fiilinin de dayandığı "emn" kökünden türetilmiş olması da söz konusu duygusal rahatlık durumunu açıklayıcıdır. Ancak bu gerçekliğin bir yüzüdür. Öteki yüzüne bakılınca inançla, imanla sağlanan, mutluluk duygusu verici olumlu durumunun hızla olumsuza dönüşebileceği görülecektir. Çünkü inanç, iman işin başıdır. Onu, vicdanın ya da başkalarının, kişiden inancının gereğini yerine getirmesi beklentisinin baskısı izleyecektir. Örneğin "şehadet şerbeti"nin gerçek tadı, imansızlara karşı cihat çağrısı (buyruğu) karşısında anlaşılabilecektir. İnancın içindeki düşünce ve duygu oranlarının yüksekliği de o zaman daha iyi görülebilecektir. (5)

İnançlarda duyguların ağır basabilmesi, oluşumlarında özgür düşünmeden, hatta düşünmeden daha ağırlıklı etmenlerin bulunabileceğinin göstergesidir. Gerçekten bir inanç dizgesinde onun adı (Müslüman) bile söz konusu inançları "teslim olan" anlamına gelmektedir.

Sümer'de (MÖ 3500 dolaylarında) kent devletlerinin koruyucu aşkınöznelerini bir araya toplayan ve "tanrı vekili yönetici" anlayışını işleyen biçimiyle çoktanrıcılık geliştirildi.

Düşünce ile inanma arasındaki yüksek gerilim

Dogmatik inanç (iman etme) ile düşünme düşünsel eylemleri birbirinin karşıtı uçlarda konuşlanmış düşünsel olgular olarak görülebilir. Bu anlamda aralarında bir çelişkinin, yüksek gerilimin bulunduğu söylenebilir. Gerilimin derecesi "ne kadar çok inanılıyorsa o kadar az düşünülür, ne kadar çok düşünülürse o kadar az inanılır" sözüyle dillendirilebilir.

Düşünme, bir akıl yürütme eylemidir. Duyu organları kanalıyla gelen uyarıcıları algılanmasıyla bitmez; anlamlandırmayı da kapsar. Söz konusu uyarıcılar arasında sesli, görüntülü duygu ve düşünce taşıyan simge takımları da bulunmaktadır. Bunlar, yarattıkları çağrışımla, bellekteki, geçmiş deneyimlerin ürünü edinilmiş duygu ve düşüncelerle karşılaştırılarak değerlendirilir. Doğruluk, gerçekliğe uygunluk durumları bu karşılaştırmalar yoluyla irdelenir. Söz konusu irdelemenin, düşünsel bakımdan sağlıklı olabilmesi için (örneğin daha önce edinilmiş bilgilerle tutarlı olan, mantıksal iç tutarlılığı bulunan, nesnel olgulara uygunluk gösteren yargılara ulaşılabilmesi yolunda) düşünme eyleminin "eleştirel" ve hatta "kuşkucu" bir tutumla yürütülmesi gerekir: "Düş mü görüyorum, yoksa bu bir algı yanılsaması mı? Başım mı döndü, yer mi sarsılıyor? Duyduğum bir söylenti mi, değil mi? Yalan mı söylüyor, doğru mu? Bilerek mi söylüyor, bilmeden uyduruyor mu?" gibi. Düşünme süreci böyle işler. Düşünme eylemi böyle yürütülür.

İnancın "özgürlüğü" de olur muymuş?

Belli bazı kaynaklarda, belli bazı kişilerce söylenen, yazılan herhangi bir düşünceyi, bilgiyi, kesin doğru kabul ederek benimsemek dar anlamda düşünmek değildir. Hatta, inançlardan kuşkulanmayı bir suç, bir günah sayma yani "koşulsuz inanma" tutumunun, düşünme eyleminden vazgeçme sayılacağı söylenebilir. Öyleyse "inanç özgürlüğü" kendi içinde çelişkili bir kavramdır. Çelişkili olmaktan öte, nesnel gerçekliğin doğru yansıtılmasına uygun değildir. Gerçeklerin örtülmesini, çarpıtılmasını, tepetakla gösterilmesini kolaylaştırabilen bir kavramdır. "İnanma özgürlüğümü kullanıyorum" diyen kişi, daha işin başında düşünme özgürlüğünden vazgeçmiş olmaktadır. Bu bakımdan inanma bir özgürlük olarak görülemez. Ama bir hak olduğu ileri sürülebilir. Biri kalkıp "sana göre yanlış

olabilir; bana göre doğru ve doğru bildiğim şeyi yapacağım" diyebilir. Hatta "biliyorum, bu yapacağım doğru değil; ama vazgeçmeyeceğim; sonucuna da katlanırım" diyen birinin bile, inanma hakkına sahip olduğu savunulabilir. Ancak bunun bir özgürlük türü, bir "düşünme özgürlüğü" olduğunu ileri sürmek doğru olmaz. Böyle söyleyen, aslında düşünme özgürlüğünü kullanıp bir düşünce üretmiş olmamaktadır. Yaptığı, düşünme özgürlüğünden, hatta düşünme eyleminden vazgeçmektir. İnandığı şeyi destekleyecek düşünceleri (oradan buradan hazır sunulmuş düşünceler olmadıkça) dile getirmesi ise kuşkusuz bir düşünme eylemidir; ama özgür düşünme eylemi değildir.

"İnanç özgürlüğüm" diyen kimseler, düşünme özgürlüklerini gönüllü gönülsüz (örneğin korkuyla, baskıyla) bilerek bilmeyerek, bilinçli olarak olmayarak inandıkları düşünceleri söyleyen ya da yazan kimselere devretmişlerdir. Bu kimseler de çoğu durumda, söz konusu düşünceleri kendileri üretmiş olmayıp, bazı kişilerden, bazı kaynaklardan, inanç yoluyla edinmişlerdir. Öyleyse, onlar da etkilendikleri kişi ya da kaynak adına düşünme özgürlüklerinden vazgeçmiş sayılabilirler. Böyle böyle, zincirleme olarak gidilip, söz konusu düşüncelerin gerçekten üretildiği kaynaklara dek varılıp dayanılabilir. Çoğu örnekte, bu kaynak, bir "gerçek özne" olmaktan çok, sanal bir "aşkınözne" olarak karşımıza çıkacaktır. Bu da bizi inançlar ile aşkınöznelerin ilişkisi sorununa getirmiş olur.

İnançlarla aşkınöznelerin bağlantısı

Bilen, düşünen, kendisine düşünme yetisi yüklenmiş olan "özneler", gerçek (kişi) özneler, toplumsal özneler ve aşkın özneler olarak sınıflandırılabilir. Düşünme özgürlüğünün devredildiği özneler zincirinin başında, ender olarak kişisel özne, bazı örneklerde (din bilginleri kümesi gibi) toplumsal özne, çoğu durumda bir aşkınözne (özneleştirilmiş bir "kutsal" (6) kitap ya da tanrılaştırılmış doğa güçleri) bulunur. Daha somut belirtmek gerekirse, ya öldükten sonra da yaşandığına, topluluğu korumayı sürdürdüğüne inanılan, böylece ölümsüzleştirilen sıradışı bir ata (kabile şefi), ya kültürel gelenekte bu tür inançlardan esinlenilerek oluşturulmuş bir tanrı-kral, ya kişileştirilmiş (çoğu tarımla ilgili) doğa güçleri olarak tanrılar vardır. Bu aşkınözneler, ender durumlarda, topluluğun birliğini sağladığına inanılıp bu birliği simgeleyen bir karizmatik önder de olabilir. Yazıya dökülmüş inançlara (kitaplı dinlere) sahip toplumlarda söz konusu aşkınözneler tanrının yeryüzündeki temsilcisi, vekili, sözcüsü olduğu ileri sürülen din adamlarıdır. Ya da onların yazıp, derleyip bir araya getirdikleri (kuşaklar boyu çalışmayla geliştirdikleri) mitosları, tanrının sözcüsü kabul edilenlerin söylediklerinin, yaptıklarının anlatıldığı öyküleri içeren kitaplardır. "Kutsal" denen bu kitaplar, çoğu örnekte kolektif ve anonim düşünsel üretimlerin ürünüdür. İleride inançlaşacak düşünceleri üreten özneleri böylece saptadıktan sonra, inanç üretiminin yapısını ve sürecini kuramsal-tarihsel bir modelle canlandırılabilecek duruma geldik demektir.

İNANÇ ÜRETİMİNİ AÇIKLAYABİLECEK KURAMSAL-TARİHSEL BİR MODEL ÖNERİSİ

İnanç üretimi geleneğinin başlangıçları tarihöncesinin karanlıklarında yatmaktadır. Gene de inanç dizgelerinin (dinsel ideolojilerin) ortaya çıkışları, ilk uygar (sınıflı, devletli, ideolojili, kentli yaşam biçimine sahip) toplumlarla eşzamanlı görünmektedir.

İlk uygarlıklarla ilk dinlerin eşzamanlılığı

İşte Sümer'de (MÖ 3500 dolaylarında) kent devletlerinin koruyucu aşkınöznelerini bir araya toplayan ve "tanrı vekili yönetici" anlayışını işleyen biçimiyle çoktanrıcılık. İşte çoktanrıcılığın Mısır'da (MÖ 3000 dolaylarında) "ölümsüz tanrı-kral" çeşitlemesi. İşte Hindistan'da, olasılıkla (MÖ 2500 dolaylarında) İndüs uygarlığıyla başlatılıp onun yıkılmasıyla neredeyse unutulmuş, sonra Ganj uygarlığıyla (MÖ 1500-500 arasında) canlandırılıp tamamlanabilen ve bir kast toplumu ideolojisi olan Brahmacılık. Ve işte Filistin'de (MÖ 1000-500 arasında) biçimlendirildikten sonra yüzyıllar boyunca değiştirilip geliştirilerek tektanrıcılığa yöneltilen Musevilik. Onun Hıristiyanlık ve Müslümanlık evreleriyle tamamlanan tektanrıcılık. Hepsinin de bölgelerinde az çok uygar topluma ve uygarlıkla eşzamanlı devletli topluma ve devletin gelişmesinin imparatorluk evrelerine geçişlerle eşzamanlı görünmeleri bir rastlantı olmasa gerek. (7) Altlarında çalışan-çalıştıran, yöneten-yönetilen farklılaşmalarına uğramış eşitsizlikçi (sınıflı) toplumsal düzenleri kurma, bu düzenleri yaşatma, savunma ve imparatorluğa dönüştürme amaçları yatmakta. Bugün de dinsel inançlar, tanrı-kul eşitsizlikçi ilişki modeli desteğiyle, eşitsizlikçi ilişkilerin, kaba güç yanı sıra "düşünsel güç" (gönüllü kulluk anlayışının

benimsetilmesi) yoluyla yeniden üretilip, sürdürülüp savunulması işlevi görmekte.

Aşkınözne yaratma süreci

Yukarıda ele geçirdiğimiz ipuçlarını çektiğimizde, aşkınözneciliken başlayarak inançların oluşumunu ve düzeneğini çözme olanağını bulabiliriz: Uygar toplumda, birbirini izlemekle birlikte iç içe geçmiş ekonomik (çalışan-çalıştıran), toplumsal (efendi-köle, serf), siyasal (yönetenyönetilen) farklılaşmaları devlet örgütlenmesiyle bütünleştirilerek sınıflı toplum yapısı pekiştirilmiştir. Toplumsal artı aktarımının artırılmasıyla, farklılaşma daha ileri noktalara ulaşmıştır. Çıkarları farklı sınıfları aynı toplumda birlik içinde tutmada devlet örgütlenmesi, askeri (kaba) güç tekelinden yararlanmıştır. Ancak, her sorun çıkışında askeri güce başvurma olanağı bulunamayacağı gibi, bu güçlerin yetersiz kaldığı ve riskli olduğu durumlar yaşanmıştır. Zamanla, yöneticiler erklerini, egemen sınıflar ise toplumsal artı aktarma düzeneklerini, kaba güç yanı sıra "düşünsel güç" denebilecek incelikli yöntemlerle sürdürüp artırma yollarını yordamlamayla geliştirmiş görünürler.

Söz konusu (aşkınözne yaratmaya varacak) sürecin kökleri uygar toplumun bile öncesinde bulunmaktaydı. Sıradışı başarılar kazanmış kabile şeflerinin kuşaklar boyunca topluluğu korumayı sürdürdüğü inancına dayanan "ata kültü" içinde şeflerin ölümsüzleştirilmesi, aşkınözneleştirme sürecinin başlatılması olarak algılanabilir.

Böyle bir düşünsel gelenek, tarımcı uygar toplum döneminin başlarında, tarımla (toplumsal artı kaynağıyla) ilgili (su, toprak, güneş gibi) doğa güçlerinin ve (sel, fırtına gibi üretici güçleri vurabilen) doğa olgularının aşkınözneleştirilmesinin esin kaynağını oluşturmuş görünüyor.

Düşünce üreticileri - inanç tüketicileri farklılaşması

Çoğu tarımla ilgili doğa güçlerinin aşkınözneleştirilmesi, düşünce üreti-

minde bir kent devleti yöneticisinin ve çevresindeki birkaç danışmanının çapını aşan bir uzmanlaşmayı ve karmaşıklaşmayı gerektirmiştir. Söz konusu gelişme, kent tapınaklarına sel gibi akan toplumsal artının, bir bölümü tapınak mülklerini yöneten dincilere ayrılırken, bir bölümüyle görevi tarım takvimi hazırlamak olan dinciler kümesinin beslenebilmesiyle sağlanmıştır. (8)

Sınıflı, devletli, eşitsizlikçi uygar toplumu açıklayan ve aklayan düşünceler geliştiren bu "profesyonel düşünce üreticileri" kümesi, geçimlerinin tapınağa ve kent yöneticisine bağlı olması nedeniyle, inanç üreten "kapıkulu düşünürler" durumunda gelişmişlerdir. Öyle de olsa, uygar toplumda ekonomik, toplumsal, siyasal farklılaşmalar (üretenler ve üretimi yönetenler farklılaşması) zincirini "düşünce üretenler ile düşünce tüketenler" denebilecek bir noktaya çıkaracak halkasıyla tamamlayıp kilitlemişlerdir.

Aşkınöznelere sınıfsal kimlikler verilmesi

Gerçekten, Sümerli dinciler, tarımla ilgili doğa güçlerini gerçek insan öznelerin üzerine çıkarırlarken, çalışmayan efendiler ve buyuran yöneticiler örnek alınıp, onların rolleri ve kimlikleri tanrılara sunulmuştur. Bunu "kutsal kitabın" kaynağı sayılabilecek olan (MÖ 2. binyıldan kalma) *Enuma Eliş* (9) yaratılış mitosunda yazılanlardan çıkarabiliyoruz. Onları yöneticilerin ve efendilerin de üzerinde gösterebilmeleri için, yarattıkları bu sanal özneleri, ölümsüzlük yanı sıra "yaratıcılık" niteliklerine sahip varsaymaları yetmiştir. Böylece onları gerçek insan öznelerin üzerinde "aşkınözneler" konumuna yükseltmişlerdir. O zaman bilen, düşünebilen gerçek öznelerin sanal aşkınözneler karşısındaki konumlarını da ayarlamak gerekmiştir. İnsanın bilen, düşünen özne olma niteliği kendisinden alınıp tanrılara sunulunca, insanlar bilmeyen, düşünemeyen, iyiyi kötüden ayırt edemeyen, kendilerini bile yönetemeyecek yaratıklar olarak algılanıp, aşkınöznelerin, onların sözcülerinin kitaplara geçirilmiş buyruklarına boyun eğip onların gereklerini yerine getirmek zorunda olan canlılar gibi görülmeye başlanmıştır. İnsanın yüceltilen tanrılar, tanrı vekilleri, tanrı sözcüleri altında ezilen eski kimliği yerine verilen yeni kimliği, toplumdaki kölelerin konumu örneği üzerinden kurulmuştur. Kısacası, yaratıcıları olan tanrıları karşısında insanlar, onların yarattığı mallar, ayak işlerini görecek hizmetçileri, kafaları ancak tanrıların buyurduklarını yapabilecek kadar çalışan köleler sayılmışlardır.

Tanrı-kul eşitsizlikçi ilişki modeli

Sonuçta, toplumsal gerçeklikte görülen çalışan-çalıştıran, yönetenyönetilen eşitsizlikçi insan-insan ilişkilerinin kopyası denebilecek bir tanrı-kul eşitsizlikçi ilişki modeli kurulmuş, dolayısıyla bir eşitsizlikçi ilişki ideali oluşturulmuştur. Böylece, ister insan-doğa, ister insan-insan ilişkilerinde olsun çıkan sorunların bu ideal örneğe göre çözülmesinin yolu açılmıştır. Bu yolla eşitsizlikçi toplumsal düzenin, ka-

ba güce ancak gerektiğinde başvurulmak üzere düşünsel güçle, yani inançlarla, bir başka deyişle "gönüllü kölelik" ile daha sürtüşmesiz sürdürülüp yeniden üretilmesi sağlanmak istenmiştir.

İnsanlığın ilk uygarlığının bu eşitsizlikçi tanrı-kul ilişkisi modelinin ve "kul insan" anlayışının, Museviliğin *Tevrat*, Müslümanlığın *Kuran* kaynaklarında, biçimi ve özü olduğu gibi korunarak sürdürüldüğünü görmekteyiz. (10)

Profesyonel düşünce üreticileri karşısında olsun, onların ürettiği düşüncelerin toplandığı kitaplar önünde olsun, uyrukların ellerinde kalan tek seçenek, başkalarınca üretilen düşüncelere inanmak ya da inanmamaktır. İnanmamanın getirebileceği tehlikeler düşünülürse bu seçeneğin bile bulunmadığı söylenebilir. Onların bu durumunu kavrayan kapıkulu düşünce üreticileri, inanmanın, imanın, kuşkulanmaktan, eleştirel düşünmekten daha değerli, daha hayırlı bir tutum olduğu düşüncesini işlemiş görünürler. Bunu, çoktanrıcı kültürün uzantısı olarak gelişen tektanrıcılıkta açıkça eleştirel düşünmenin, yani özgür düşünme eyleminin "şeytanın aldatması" ürünü sayılmasından çıkarsayabiliriz.

İnanç üretimi alanında efendi-köle ilişkisi

Tapınağa, dine göbekbağıyla bağlı dinci kapıkulu düşünürleri de (genellikle kendi ürettikleri düşüncelere inanmış olduklarına bakarak) düşünce üreticisi saymayacak mıyız? Önceleri, ister sıradan uyruklar ister "tanrının sözcüleri" olsunlar, inançlarının düşünce üretimini felç edebileceğini düşünüyordum. Eleştirmek amacıyla baktığım dinsel kaynaklarında birikmiş (doğru, yanlış) düşünceler deniziyle karşılaşınca, bu düşüncemi değiştirdim.

Anladım ki, profesyonel düşünce üreticilerinin işi (kapıkulu düşünürler konumunda da bulunsalar) daha önce üretilmiş ve inançlar biçiminde dondurulmuş düşünceleri aktarmakla sınırlı değildir. Bunun yanı sıra, inançları ve bu inançlarla yeniden üretilmesi kolaylaştırılan eşitsizlikçi ilişkileri ve toplumsal düzeni de koruyup sürdürme görevleri ve işlevleri vardır. Bu yolda, inançlara somut durumlar ve değişen koşullara uygun biçimler vermek zorundadırlar. İnançlara dayandırsalar da bu, "düşünce üretimi" demektir. Ancak "özgür düşünce üretimi" olduğu söylenemez.

Dinci kapıkulu düşünürler takımının inanç-özgür düşünce üretimi sorunu karşısındaki konumlarının, köleci ya da feodal bir toplumda (bir dereceye dek de kapitalist toplumda ve ailede) mal ve hizmet üretimi düzeneğindekine benzetilerek açıklanabileceğini sanıyorum. Öyle ki, ortada dinci düşünürler bakımından "kölece bir düşünce üretimi ilişkisi" varlığından söz edilebilir. Gerçekten köle de, serf de, hatta ev kadını da, mal ve hizmetler alanında üretici konumdadırlar. Ancak ürettiklerini başka mallara (örneğin silahlara), insanları kiralayabilecek paraya, giderek biriktirip zamanla erke dönüştüremezler. Ayrıca ürettikleri, başkalarının buyruğuyla, başkalarının istediği gibi, daha çok başkalarının yararlanacağı belli mallar ve hizmetlerdir.

Düşünsel kölelik üretim ilişkisinin düzeneği de buna benzer: Profesyonel düşünce üreticisi kapıkulu düşünürü dinciler, tanrının vekili sayılan yöneticilerin ve (bazı örneklerde kendilerinin de bir parçasını oluşturdukları) egemen sınıfların istedikleri alanlarda, gösterdikleri kanallarda, benimsedikleri inançlara dayandırılacak "ısmarlama düşünceler" üretmek durumundadırlar. Bu nedenle, inanç üretip, özgür düşünce üretiminde bulunmadıkları ileri sürülebilir.

Dönüp dolaşıp aynı sonuca varmış oluyoruz. İnançları benimsetme, savunma yolunda geliştirilen düşünceler, özgür düşünce üretimi sayılamaz. Dolayısıyla, inançları tüketenler kadar üretenler için de "inanç özgürlüğü" sayılabilecek bir durum söz konusu olamaz. İnanç özgürlüğü yanlış bir kavramlaştırmadır. (11)

Kastedilen inanç özgürlüğü değil bir inanç dizgesini "seçme özgürlüğü" ise "Özgürce seçme koşulları var mı?" diye sorarım. Bir inançlar dizgesini (bir dini) seçme özgürlüğü ("din seçme özgürlüğü") isteniyorsa anlarım. Ama o zaman da sorarım: "Hangi seçme olgusundan söz ediyorsun?" derim. Doğar doğmaz "nüfus cüzdanı"na yazılanı seçmeden mi? Başka inançları tanıma olanakları neredeyse yok edilmişken içinde yaşanan topluluğun dayattığı inancın benimsetilmesi olan seçmeden mi? Yerine getirilmediğinde en azından aşağılanma olasılığı karşısında kalınacak buyruklaştırılmış inançların gereğini yerine getirme olarak "tapınma özgürlüğü" mü savunulan?

Öyle ya da böyle bir inanç dizgesi benimsendi diyelim; onun gereklerinin, buyruklarının, kişilerin, toplulukların içinde yaşadıkları somut koşullara, kimin çıkarına kimin yararına uygun olduğunu, hatta (örneğin ermişlerin ölmeden uçabileceği gibi) doğa yasalarına uygun olup olmadığına bakılmadan, bu yolda özgürce düşünülmeden doğru kabul edilmesi istenen inançlarla ilgili bir özgürlük mü? Yalnızca bir mezhebin izleyicilerine tanınıp aynı dinin bir başka mezhebinin inançlarını, tapınmasını bastırma özgürlüğü mü?

DİPNOTLAR

1) İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1991, Sosyal Yayınlar, "inanç" girdisi.

2) Bkz. *Tevrat*'tan bir örnek olarak Yeşu 10:12'deki "Rab Amorluları, İsraillilerin karşısında bozguna uğrattığı gün (Peygamber) Yeşu halkın önünde... Dur ey güneş Gidon üzerinde ve ay sen de Ayalon Vadisi'nde. Halk düşmanlarından öcünü alıncaya dek güneş durdu ve ay yerinde kaldı." İnancı verilebilir. Doğa yasalarına uymayan benzeri inançlar olarak *Kuran*'dan Peygamber'in parmak işaretiyle ayı ikiye bölmesi (Kamer, 1 ve altında Diyanet yayını açıklaması) ile Miraç (Necm, 1-18) Peygamber'in yaşamdayken göğe çıkarılışı verilebilir.

3) Bkz. Mustafa Nihat Özon, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1971, Bilgi Yayınevi, "iman" girdisi.

4) Bkz. Lionel Tiger ve Micheal McGuire, *Tanrı Beyni* (Beyin Neden İnanç Üretir), çev. Ayşe Seda Toksoy, İstanbul, 2011, Alfa Yayınları, s.108 ve 130. Bu kaynaktaki beyni sakinleştiren hormonların genlerle bağlantısından gidilerek inançların hatta tanrı inancının genetik (kalıtsal) kökenli olduğu yolundaki sav ise tartışma götürür bir nitelik taşımaktadır.

5) Söz konusu psikolojik-düşünsel durumu somutlaştıracak bir örnek yeter: *Kuran* (Diyanet, 2001 yayını), Bakara 216: "Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

6) Kendisinin doğru söylediğinin inanılmasını isteyen bir çocuğun öğrenip sık sık kullandığı "Kuran çarpsın" sözü bu konuda önemli bir ipucu vermektedir.

7) Bkz. Alâeddin Şenel, *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*, Ankara, 2009, İmge Kitabevi Yayınları, Sümer için s.337, 382, 339, 341, 402, 405; Mısır için 469, 473, 484, 487; İndüs ve Ganj uygarlıkları için 504, 511, 518, 520; tektanrıcı inançlar için 794, 795, 799; 851, 854, 857.

8) Krş. William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, çev. A. Şenel, Ankara, 2008 baskısı, İmge Kitabevi Yayınları, s.37.

9) Alexander Heidel (der. ve çev.), *Enuma Eliş* (Babil Yaratılış Destanı), çev. İsmet Birkan, Ankara, 2000, Ayraç Yayınevi, 138+12 resimli sayfa.

10) Gerçekten *Enuma Eliş* gibi Mezopotamya mitoslarında, çoktanrıcılığın insanın balçıktan ve tanrı suretinde yaratıldığı inancı kadar, yaratılış nedeninin tanrılara hizmet, kulluk, kölelik etmek olduğu inançları da *Tevrat*'a ve *Kuran*'a aktarılmış bulunmaktadır. Bkz. *Enuma Eliş*'te insanın çalışmayacak tanrılara hizmet için yaratılması s.75, tablet 6:8. Balçıktan, tanrı suretinde yaratılma içinse bkz. s.99. Bunların olduğu gibi aktarıldığı *Tevrat* içinde, balçıktan ve tanrı suretinde yaratılma için Tekvin/Yaratılış kitabı, 2:4; tanrının işlerini görmesi için yaratıldığı 2:15. *Kuran*'da, balçıktan, topraktan yaratılış için Kehf 35, Saffat 11, Rahman 14. Allah'ın insanı (kendi suretinde yarattığı inancına benzer bir deyişle) kendi ruhundan üfleyerek yaratışı için Secde 9. Kul olarak yaratılış için Zariyat 56: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."

11) Bu yazıda ve gerçekleşirse bu yazı dizisinin yazılarında, yanlış kurulan, yanlış kullanılan kavramların varlığını, belli kişilerin yazılarından, sözlerinden somut örneklerle destekleme çabasına girilmeyecektir. Kavga, doğru sanılan yanlışlarladır. Başka yol bulunamamasının yarattığı zorunluluk dışında kişilerin adları, yazıları, sözleri verilmeyecektir. Söz konusu zorunlu durumlar, bir yanlışın yaygınlığını göstermek için örneğin yasalarda ya da akademik kaynaklarda varlığı gerçeği adlarını vermeden gösterilemez. "İnanç özgürlüğü" kavramında bu örnek on yıl kadar önce kabul edilip, bundan bir yıl sonra yayınlanan doktora tezidir: Akif Emre Öktem, *Uluslararası Hukuk'ta İnanç Özgürlüğü*, Ankara, 2002, Liberte Yayınları, s.558. Başlığı böyle konmuş olmakla birlikte, incelenen kaynakların büyük çoğunluğunda tartışılan (İçindekiler'den de görülebileceği gibi) "din özgürlüğü". Yazar da bunun rahatsızlığını duymuş olmalı ki (Giriş'te s.3'te) çalışmanın başlığında "inanç özgürlüğü" deyimini kullanmayı seçişinin nedeninin "din"e göre daha kapsayıcı olduğunu yazıp, din özgürlüğünü koruyan uluslararası kuralların onu komşu özgürlüklerle birlikte düzenlemiş olmalarına dayandırıyor.

Marie-Pierre ve radyumun keşfinin öyküsü

‘Bak... Bak! Nasıl da kendiliğinden parlıyor, ışık saçıyor!’

Bir yeni evli, evini çekip çeviriyor, küçük kızını yıkıyor, tencerelerini ateşe veriyor... Fizik Okulu’nun yoksul laboratuvarında da bir biliminsanı, yüzyılın en önemli bilimsel keşfini başarıyor. Bu aynı kişi Marie Curie. Kısa süre sonra hocası, eşi, sevgilisi Pierre de -korkunç bir kaza onu alıp götürene kadar- çalışmaya katılacak. Bu iki büyük biliminsanı 4 yıl boyunca bir kulübede çalışarak, bin bir zorluğu yenerek, yemeyi, içmeyi, uyumayı unutup hedefe kilitlenerek büyük bir keşif yapacaklar. Tonlarca balçığın içinden bir gram cevheri damıtacaklar: Radyum.

Eve Curie

Okuyacağınız makale Marie-Pierre Curie’nin kızları Eve Curie’nin, annesinin yaşamını kaleme aldığı “Madam Curie” adlı kitabın radyumun keşfinin anlatıldığı bölümüdür. Müthiş bir kadın bilimciyi birinci elden anlatan bu değerli eser Türkiye’de Remzi Kitabevi tarafından 1943 yılında yayınlanmış ve bir daha da basılmamış. Yakında, günümüz Türkçesine uyarlanarak *Bilim ve Gelecek Kitaplığı*’ndan tekrar yayınlanacak.

Doğum sarsıntısını geçiştirmeye bile vakti olmadan işinin başına dönen Marie’nin, 1897’nin sonundaki çalışma bilançosu: iki üniversite diploması, öğretim görevliliği sınavları, su verilmiş çeliklerdeki manyetizma hakkında bir çalışma. Kariyerinde ilerlemek için, bundan sonraki en mantıklı aşama doktora yapmaktır. Bu konuda, birkaç hafta bocalama yaşıyor. Verimli, özgün bir maddeyi inceleyecek bir araştırma konusu seçmek zorunda. Marie, yeni yapılan fizik çalışmalarını gözden geçirerek bir tez konusu arıyor. Bu önemli meselede Pierre çok değerli. O, Marie’nin çalıştığı laboratuvarın şefi, eşinin “patronu”. Üstelik ondan yaşlı, çok daha tecrübeli bir fizikçi. Marie, kocasının yanında kendini biraz da çırak yerine koyuyor.

Maria Skodowska Curie

Bilinmeyenin peşine düşmek…

Bütün bunlara rağmen, Polonyalı kadının karakteri bu konunun seçilmesini çok etkilemiş olmalı. Marie çocukluğundan beri, benliğinin derinliklerinde, kâşiflere özgü merakı taşıyor. Ona zamanında Paris’i ve Sorbonne’u keşfetmek için Varşova’dan ayrılma cesaretini veren, Dluski’lerin rahat evlerinden ayrılıp, Quartier Latin’deki yapayalnız bir odayı tercih ettiren, hep içgüdüleridir. Ormanda yürüyüşe çıktığında bile her zaman düzeltilmemiş, yol haline getirilmemiş, yabani geçitlere sapar.

Uzun bir yolculuğu tasarlayıp, düşünen bir gezgine benzer. Haritanın üzerine kafasını eğen gezgin, uzak bir diyarda, hayalini okşayan, coşturan tuhaf bir isim bulur ve birden, oraya gitmeye, başka bir yere değil de illa oraya gitmeye karar verir. Marie, son deney çalışmalarının raporlarını gözden geçirirken, Fransız fizikçi Henri Becquerel’in bir sene önce yayımladığı çalışması üzerinde duruyor. Pierre’le eşi, bunu zaten önceden de biliyorlar. Marie bunları her zamanki dikkatiyle tekrar okuyor, inceliyor.

Roentgen’in X ışınlarını keşfinden sonra, Henri Poincare, X ışınına benzer ışınların, ışık etkisi altındaki floresan cisimler tarafından yayılıp yayılmadığıyla ilgili bir araştırma yapmayı düşünmüştü. Aynı problemle uğraşan Henri Becquerel, “kıymet-

Marie'ye, okul binasının alt katında camlı bir atölyeyi istediği gibi kullanma izni veriliyor. Burası ambar ve makine dairesi olarak kullanılan, dört bir yanından buğular sızan, pek çok şeyin yığıldığı bir yer.

li metal" uranyumdaki tuzları inceledi. Fakat beklenen olguya ulaşmak yerine, bambaşka, anlaşılmaz bir olayla karşılaşmıştı. Uranyum tuzları, önceden herhangi bir ışık etkisi olmaksızın, kendi kendilerine, özü ve nitelikleri bilinmeyen ışınlar yayıyorlardı. Bir uranyum bileşimi, siyah kağıtlarla kaplı bir fotoğraf levhanın üzerine konduğunda, kağıdın dışından geçerek bunu etkiliyor ve X ışını gibi, bu şaşılacak "uranik" ışıklar da çevredeki havadan geçerek bir elektroskopta boşalıyordu.

Henri Becquerel, bu özelliklerin önceden geçmiş bir Güneş etkisine bağlı olmadığını ve uranyum bileşimi uzun süre karanlıkta tutulsa da yine bu durumun devam ettiğini birçok deneyden sonra kesinleştirdi. O, sonradan Marie'nin radyoaktivite adını vereceği olguyu keşfetmişti. Ancak, bu ışınların kaynağı, bir bilinmez olarak kalıyordu.

Becquerel'in ışınları Curie'leri son derece meraklandırır. Uranyum bileşimlerinin radyasyon şeklinde, sürekli yaydıkları -gerçi çok az olan- enerji nereden gelebilir? Sonuçta bu radyasyonun türü ve özü nedir? İşte mükemmel bir araştırma konusu, bir doktora tezi! El değmemiş bir keşif alanı olduğu için, konu Marie'yi imrendiriyor: Becquerel'in çalışmaları daha çok yeni; genç kadının bildiğine göre de Avrupa laboratuvarlarında henüz hiç kimse uranyum ışınlarını derinine incelemedi. Hareket noktası bakımından, kaynakça ve 1896'da Henri Becquerel tarafından Bilim Akademisi'ne verilen bildirilerden başka hiçbir şey yok. Maceraya, hiç bilinmedik bir bilim alanına atılmak, ne hoş, ne büyük bir iş olacak!

'Bu laboratuvar çok soğuk!'

Marie'ye "deney karargâhını" kuracak bir yer bulmaktan başka yapılacak şey kalmıyor. Bu noktada da, hemen zorluklar başlıyor. Pierre'in Fizik Okulu müdürlüğüne pek çok kez başvurması, küçük bir sonuca ulaşabiliyor. Marie'ye, okul binalarının alt katında camlı bir atölyeyi istediği gibi kullanma izni veriliyor. Burası ambar ve makine dairesi olarak kullanılan, dört bir yanından buğular sızan, pek çok şeyin yığıldığı bir yer. Üstünkörü, ilkel bir teknik düzen. Konfor deseniz, hiç mi hiç yok.

Genç kadın yılmıyor. Tam bir elektrik donanımından, bilimsel araştırmaların başlangıç malzemesini oluşturacak her şeyden mahrum bir halde, bu berbat yerde kendi aletlerini kullanarak, tüm bu sorunları çözmeye çalışıyor.

Kolay değil. Hassas aletlerin rutubet, ısı değişimleri gibi sinsi düşmanları vardır. Hassas elektrometrelere zararlı olan bu küçük atölyenin iklimi, Marie'nin sağlığı için de hiç iyi değil... Ama tabi ki, bunun önemi yok! Çok üşüdüğü zamanlar, fizikçi kadın termometrenin gösterdiği santigrat derecelerini çalışma defterine kaydetmekle hıncını alıyor. Böylece, 6 Şubat 1898'de, formül ve rakamlar arasında, şunu buluyoruz: "Burda sıcaklık, 6° 25." 6 derece, gerçekten soğuk! Marie bile, bu hali ayıpladığını belirtmek için, peşpeşe on tane ünlem işareti eklemiş.

Doktora adayının burada ilk yaptığı iş uranyum ışınının "iyonlaşma gücünü" -yani havayı elektriği geçirir hale getirip bir elektroskopta boşalma gücünü- ölçmek oluyor. Kullandığı mükemmel yöntem, -ki deneylerindeki başarısının anahtarı olacak yöntemdir- yakından tanıdığı iki fizikçi, -yani Pierre'le Jacques- tarafından, zamanında başka olayların incelenmesi için icat edilmişti. Marie'nin teknik donanımı, bir "iyonlaşma odasından", bir Curie elektrometresi ile bir piezoelektrik kuvarsından ibaret.

Birkaç hafta sonra, Marie'nin ulaştığı birinci sonuç şu: Bu şaşırtıcı radyasyondaki şiddet, incelenen örneklerdeki uranyum miktarıyla orantılıdır ve doğru bir şekilde ölçülebilen radyasyon, ne uranyumun kimyasal bileşimlerindeki durum, ne de "aydınlatma" veya ısı derecesi gibi dış etkenlerden etkilenmektedir. Bu anlattıklarımız, bu tür bilgilerle ilgilenmeyen insanlar için hiç de heyecan uyandırıcı değil ama bir biliminsanı için merak uyandırıcı şeyler.

Fizikte ilk bakışta anlaşılmaz görünen bir olgunun, kısa araştırma ve deneylerden sonra, zamanla bilinen yasalarla ilgili çıkması, böylelikle de araştırmacı için ilgi uyandırıcı tarafını hemen o an kaybetmesi çok yaşanır. Nitekim iyi kurgulanmamış polisiye romanlarda, mesela cinayeti pekâlâ işlemiş olabilecek uğursuz kadını, üçüncü bölümde, artık hiç gizlisi kapaklısı olmayan namuslu

bir ev kadını olarak karşımıza çıkardıklarında birden ne hevesimiz ne de merakımız kalır; o anda elimizden kitabı bırakırız.

Burada, böyle bir şey yok. Marie uranyum ışınlarıyla ne kadar içli dışlı olursa, bunlardaki tuhaf, bilinmeyen öz o kadar gözüne batıyor. Hiçbir şeye benzemiyorlar. Hiçbir şeyden etkilenmiyorlar. Güçleri zayıf olmasına rağmen olağanüstü bir "benlikleri" var.

Gözünü dosdoğru gerçeğe diken Marie, bu anlaşılmaz radyasyonun bir atomik duyarlılık olduğunu öncü bir duyguyla hissediyor, çok geçmeden de bunu kesinlikle ileri sürebileceğine inanıyor. Kendi kendine ortaya bir soru atıyor: Malum olay, ancak uranyum ile göründüğü halde, bu olguyu yaratacak tek kimyasal elementin uranyum olduğuna dair ortada hiçbir kanıt yok. Neden başka madde ve cisimler de aynı güce sahip olmasın? Belki de ışınlar ilk başta tesadüfen uranyumda keşfedildi, fizikçiler de hep ona bağlı olduğunu düşündü. Şimdi onları başka yerlerde aramalı.

Düşündü ve hemen uygulamaya geçti! Uranyum araştırmasını bir tarafa bırakan Marie, bütün kimyasal cisimleri incelemeye başlıyor. Sonuca ulaşmak için çok fazla beklemiyor. Başka bir cismin, toryumun bileşimleri de kendi kendiliğinden ve uranyumunkine benzer, aynı güçte ışınlar yayıyor. Demek ki genç kadın doğru düşündü. Karşılaşılan olgu sadece uranyuma özgü bir özellik değil; bu yüzden bunu apayrı bir şekilde isimlendirmek gerekiyor. Marie Curie, "radyoaktivite" adını ileri sürüyor. Böyle özel bir "ışıma" yeteneği gösteren uranyum ve toryum gibi cisimler radyo-element adını alacaktır.

Pierre, kristaller üzerine yaptığı araştırmaya geçici olarak ara verip, yeni özü yakalamak için Marie ile çalışmaya karar veriyor.

'Bu, yeni bir element olmalı!'

Radyoaktivite meselesi fizikçi kadının merakını o kadar cezbediyor ki, -sürekli aynı yöntemle- birçok maddeyi incelemekten bıkmıyor. Merak, kadınca ve olağanüstü merak, bir biliminsanı için birinci nitelik! Marie'de bu özelliğin çok fazla olduğunu görüyoruz. Gözlemlerinde sadece tuzlar ve oksitler gibi basit bileşimlere yetineceği halde, birden, Fizik Okulu'nun ham maden bileşimleri koleksiyonuna başvurma, âdeta oyalanmak için, rastgele, değişik örnekler üstünde elektrometre deneylerine kalkışma isteğine kapılıyor. Pierre bu fikri beğeniyor, Marie'nin araştırma ve inceleme sevdasına düştüğü damarlı, katı veya kolayca kırılıp toz olmaya yatkın tuhaf biçimli parçaları onunla beraber seçiyor.

Marie'nin tasarladığı şey basit; dâhilerin buluşları gibi basit. Bir an için Madam Curie'yi, her basama-

"Maddi çıkar bilimin ruhuna uymaz"

Henüz radyum endüstrisi gerek Fransa'da, gerekse yabancı ülkelerde oluşmadan önce Curie'ler, pek az önem verdikleri, fakat bundan sonraki hayatlarını kuvvetle etkileyecek bir karara vardılar.

Radyumun tıbbî tedavilerdeki etkisi ortaya çıkalı beri ise, her tarafta, radyoaktif maden filizleri aranıyor. Birçok ülkede, özellikle Belçika ve Amerika'da geniş işletmeler kurulması tasarlanıyor. Yalnız şu var ki, fabrikalar, saf radyum elde etmenin sırrı ellerindeki mühendisler tarafından bilinmedikçe, bu "masal gibi görünen madeni" imal yoluna atılamıyorlar.

Pierre işte bu meseleleri, bir pazar sabahı, Kellermann Bulvarı'ndaki küçük evde, bir bir karısına açıyor. Daha biraz önce postacı Amerika'dan gelme bir mektup getirdi. Bilgin, onu dikkatle okudu, katladı, yazıhanesinin üzerine koydu.

Sakin bir eda ile:

- Seninle biraz, şu bizim radyumu konuşacağım. Bunun endüstrisi son derece genişleyecek, artık bu muhakkak. İşte Buffalo'dan bir mektup aldım: Amerika'da bir işletme kurmak isteyen teknisyenler, onlara gerekli olan bilgiyi vermemi rica ediyorlar.

Bu sözleri pek can kulağı ile dinlemeyen Marie:

- Eee? diyor.

- Eee'si şu: İki şıktan birini seçmemiz lâzım. Araştırmalarımızın sonucunu, tasfiye işlemlerinin yöntemleri de dahil olmak üzere kayıtsız şartsız yazıp anlatmak...

Marie başı ile bir onaylama işareti yapıyor:

- Elbette... Tabii... diye mırıldanıyor.

Pierre:

- Yahut da... diye devam ediyor; kendimizi radyumun sahipleri, "mucitleri" saymak. Bu takdirde peşblendeyi (radyoaktif maden filizleri) "muamele etmek" için nasıl bir işlem yolu tuttuğunu ilân etmeden önce, bu bilgiyi imtiyazlandırmak ve dünyadaki radyum imali üzerinden kendimize bir hak temin etmek.

Durumu maddi bir cepheden iyice açıklayabilmek için kendini zorluyor. Hiç alışık olmadığı "imtiyazlandırmak", "kendimize bir hak temin etmek" gibi kelimeleri söylerken, sesi böyle şeyleri hor görmekten ileri gelen belli belirsiz bir değişiklikle, burukluğa uğruyorsa, kabahat onda değil, daha fazlasına gücü yetmiyor.

Marie birkaç saniye düşünüyor. Sonra şöyle diyor:

ğı zor bir çalışma aşaması olan, dik, yorucu bir başarı merdiveninin ilk dönemecinde hayal edelim: Durduğu bu "girişte", başka yüzlerce araştırmacı aylar yıllar sürecek bir "hayret" dönemi geçirir, ileriye doğru tek adım atamayacak hale gelirdi; eskiden beri bilinen kimyasal cisimleri sırayla incelemek yerine toryumun radyasyonunu keşfettikten sonra, bu gizemli radyoaktivitenin nereden geldiğini, kendi kendilerine boş yere sorup dururlardı. Nitekim Marie'nin de beyninde bu soru dönüyor ve Marie şaşkın. Ancak ondaki şaşkınlık, verimli araştırmalara dönüşüyor. İhtimallerin hepsini denedi. Şimdi hiç incelenmemiş, araştırılmamış bilinmeze dönüyor.

Mineral araştırmasından ne sonuç çıkacağını önceden biliyor ya da bildiğini sanıyor. Özünde uranyum ya da toryum gizlemeyen parçalar, tamamen etkisiz ve pasif kalacaklar. Ötekiler, yani içlerinde uranyum ve toryum bulunanlarsa, radyoaktif olacaklar.

Olaylar tahminlerini doğru çıkarıyor. Marie, pasif mineralleri bir yana bırakarak dört elle ötekilere sarılıyor, radyoaktivitelerini ölçüyor. Bu noktada, hiç beklenmedik bir du-

Marie, babası ve kardeşleri ile birlikte.

rum beliriyor: Bu radyoaktivite, incelenen kimyasal cisimlerin içindeki uranyum ve toryum miktarına göre normalde tahmin edilenden çok daha kuvvetle meydana çıkıyor.

Genç kadın, "Bu deneysel bir yanlışlık olmalı..." diye düşünüyor. Çünkü beklenmedik bir olay karşısında şüphe duymak, biliminsanının ilk tepkisidir.

Marie heyecana kapılmadan, yine aynı ürünlerle ölçme işine başlıyor. Bunu on defa, yirmi defa, baştan tekrarlıyor. Ondan sonra da, apaçık, bes-belli olan bir şeyi kabul etmesi gerekiyor: Minerallerde bulunan uranyum ve toryum miktarları, gördüğü radyasyonun olağanüstü gücünü ve şiddetini mantıklı göstermeye yetmiyor.

Bu aşırı radyoaktivite nereden geliyor? Tek bir açıklaması var: Demek ki minerallerde uranyumdan, toryumdan çok daha fazla kuvvetle radyoaktif olan az miktarda bir madde var. Ama önceki deneylerinde Marie bilinen tüm kimyasal elementleri incelediğine göre, o halde bu nasıl bir öz, nasıl bir madde?

Bilim kadını, bu soruya, düşünme gücünün yanılmazlığı ve göz kamaştırıcı atılganlığıyla karşılık veriyor. Korkusuz bir hipotez kuruyor: Kesinlikle minerallerde radyoaktif bir madde var, ki bu aynı zamanda, şimdiye kadar bilinmeyen, yeni bir element!

Yeni bir element! Ne büyüleyici, ne heyecanlı bir hipotez... Ama adı üstünde, hipotez: Akıldan geçen bir tahmin esintisi! Şimdiye kadar, son derece kuvvetle radyoaktif olan bu öz, sadece Marie ile Pierre'in hayalinde yaşamaktadır. Ama çok sağlam ve köklü bir şekilde! Marie bir gün, heyecanlı, ateşli bir sesle Bronya'ya şöyle diyecektir:

- İmkânı yok. Bilimin ruhuna hiç uymayan, aykırı bir iş olur.

Pierre yarım ağızla ısrar ediyor:

- Bunu düşünüyorum... Ama böyle bir kararı hemen ulu orta verivermemizi istemiyorum. Zahmetli bir ömür sürüyoruz. Bu gidişle halimizin değişeceği de yok. Bir kızımız var... Belki başka çocuklarımız da olur. Onlar için, bizim için bu imtiyaz, böyle bir ihtira beratı (patent) pek çok para, zenginlik demektir, ömrümüzce rahata kavuşmak, yorucu didinmelerden, engellerden kurtulmak demektir...

Kendisi için asıl vazgeçilmesi zor gelen biricik şeyi de, hafifçe gülerek sayıya katıyor:

- Bir de güzel laboratuvarımız olurdu... diyor.

Marie'nin gözleri bir noktaya dikiliyor. Kazanç fikrini, işin maddî ödülünü, iyice, bütün yönleriyle düşünüyor; âdeta tartıp biçiyor. Hemen o anda bu şıkkı reddediyor:

- Fizikçiler, araştırmalarını, daima tam ve bütün olarak ilân ederler. Bulduğumuz şeyin ticari biri geleceği varsa, bu, faydalanmaya yanaşamayacağımız bir tesadüften ibarettir. Hem radyum hastaları tedavi etmeye de yarayacak... Bundan bir çıkar elde etmek, bence imkânsız bir şey.

Kocasını ikna etmeye yeltendiği yok. Onun bu imtiyaz sözünü, sırf bir iç kuruntusu yüzünden açtığını zaten hissediyor. Marie'nin tam bir inançla söylediği kelimeler her ikisinin de duygusunu, bir bilginin rolüne ilişkin yanılmaz, değişmez anlayışlarını ifade ediyor.

Etraflarını saran sessizlik içinde Pierre, Marie'nin cümlesini, tıpkı yankılanmış gibi tekrarlıyor:

- Öyle... Bilimin ruhuna hiç uymayan, aykırı bir iş olur... diyor.

Artık yüreği rahattır. Sanki ayrıntıdan bir pürüzü halledermiş gibi ekliyor:

- Şu halde bu akşam, Amerikalı mühendislere istedikleri açıklamayı yazarım.

Bir pazar sabahının bu kısacık konuşmasından bir çeyrek saat sonra Pierre'le Marie sevgili bisikletlerinin üzerinde Gentilly Şehir Kapısı'nı aşıyor, pedalları olanca hızlarıyla, keyifli keyifli döndürerek Clamart ormanlarına doğru yol alıyorlar.

Fakirlikle zenginlik gibi iki şeyden birini, artık bir daha değiştirememecesine seçmiş bulunuyorlar. Akşamüstü, kolları, kucakları dal dal yeşillikler, yapraklar, kır çiçekleriyle dopdolu, yorgun argın "evceğizlerine" dönüyorlar.

Pierre ve Marie Curie. Ortak keşif çalışması, Pierre korkunç bir kazada ölene dek sürecek.

"*Biliyor musun, kendi kendime açıklayamadığım radyasyon, şimdiye kadar bilinmeyen bir elementten geliyor... Bu unsur mevcut; iş onu bulmak. Biz eminiz! Konuştuğumuz bazı fizikçiler, deneysel bir hata yaptığımızı sanıyor, temkinli olmamızı tavsiye ediyorlar. Ama ben yanılmadığımdan eminim.*"

Eşsiz bir hayatın, eşsiz dakikaları. Onları uyaran olumsuz insanlar, araştırmacıyla bulduğu şey hakkında tamamen yanlış, duygusal bir fikre kapılıyorlar. "Buluş anı" diye bir şeyle, her zaman karşılaşılmaz. Bir biliminsanının çalışmaları o kadar ince bir iştir ki, başarıya ulaşma inancı, aniden, şimşek gibi çakıp, göz kamaştırma fırsatını bulamaz.

Aletlerinin önünde ayakta duran Marie, belki de zaferin ani sarhoşluğunu hissetmedi. Bu sarhoşluk, sanki pırıl pırıl bir umudun ateşli nöbetine tutulmuş birçok çalışma gününün, son karara ulaştıracak çalışma anlarının üstüne birden taşıp yayıldı. Fakat kim bilir, beyninin kaçacak yol bırakmayan titiz karşılaştırmaları ve mantığıyla, yeni bir maddenin izi üstünde olduğunu anlayınca, ablası ve dostu olan Bronya'ya sırrını açtığı an, ne kadar heyecanlı ve coşkulu bir andı.

Aralarında, göz yaşartıcı, dokunaklı hiçbir söz geçmeden, iki kız kardeş, birdenbire duman gibi fışkırıp ruhlarını saran baş döndürücü anılar sisi içinde, geçmişteki bekleyiş yıllarını, karşılıklı fedakârlıkları, hayal ve inanç dolu, zorluklarla geçen öğrencilik hayatlarını sanki yeniden yaşar gibi oldular.

Daha dört yıl önce Marie şöyle yazıyordu:

"*Görünüşe göre, hayat hiçbirimiz için kolay değil. Ama ne çıkar, insanda direnç ve özellikle kendine güven olmalı! Bir şeye yetenekli olduğuna inanmalı ve bu şeye, ne pahasına olursa olsun ulaşmalı.*"

Bu "şey", bilimi şimdiye kadar hiç düşünülmemiş bir yola sokmak demekti.

Profesör Lippmann tarafından Akademi'ye takdim edilen ve 12 Nisan 1898 tarihli oturumun tutanağında yayımlanan bir tebliğde; "Marie Sklodowska Curie, peşblend cevherlerinde, büyük oranda radyoaktivite duyarlılığına sahip yeni bir elementin muhtemel varlığını bildiriyor." Bu, radyumun keşfinde, ilk aşamadır.

Müthiş ortaklık: Pierre ve Marie

Önsezilerinin etkisiyle, Marie kendini, bilinmeyen özün mutlaka var olduğuna inandırdı. Bu varoluş sanki Marie'nin emriydi. Fakat onun, kendini belli etmeyen, gizli kimliğini zorlayıp ortaya çıkarmak gerekiyordu. Şimdi hipotezini deney yaparak incelemesi, maddeyi izole etmesi gerek. "İşte burada, onu gördüm" diye ilan edebilmesi gerek.

Pierre Curie, eşinin deneylerindeki hızlı gelişmeyi candan bir ilgiyle takip ediyor. Doğrudan işe karışmadan yürüttüğü fikirler, verdiği bazı öğütlerle Marie'ye sık sık yardım ediyor. Elde edilen sonuçların şaşırtıcı niteliği karşısında, kristaller üzerine yaptığı araştırmaya geçici olarak ara verip, yeni özü yakalamak için Marie ile çalışmaya karar veriyor.

Böylece, geciktirilmeyecek bu görevin büyüklüğü, yardımcı olacak birini zorunlu kılarken, fizikçi kadının yanıbaşında, büyük bir fizik bilgini -hayatının yoldaşı olan bir fizikçi- beliriyor.

Üç yıl önce, bu seçkin erkekle kadını aşk birleştirdi. Aşk belki de gizemli bir önsezidir!

Şimdi mücadele güçleri bir kat daha arttı. Lhomond Sokağı'ndaki küçük, rutubetli atölyede iki beyin, dört el, o bilinmeyen elementi arıyor. Bundan sonra, Curie'lerin çalışmalarında, her birinin payını ayırt etmek imkânsızlaşacak. Tez konusu olan uranyumu araştırırken Marie'nin, başka maddelerin de radyoaktif olduklarını keşfettiğini biliyoruz. Minerallerin incelenmesi sonucunda büyük oranda radyoaktif etkili yeni bir kimyasal elementin varlığını ileri sürdüğünü ve bu sonucun büyük önemi karşısında Pierre Curie'nin de diğer araştırmalarını bırakarak bu elementi izole etme çalışmasına katıldığını biliyoruz. 1898'in Mayıs veya Haziran ayında, sekiz sene sürecek ve öldürücü bir kazayla korkunç bir biçimde bozuluverecek kutsal bir çalışma ortaklığı başlıyor.

Bu sekiz yıl içinde, neyin Marie'den, neyin Pierre'den çıktığını arayamayız; buna hakkımız da yok. Bu, genç çiftin istemediği birşey olur. Pierre Curie'nin, eşiyle beraber çalışmaya başlamadan önceki özgün eserinden, dâhiliğiyle tanışmış oluyoruz. Marie'nin dâhiliği de, bilimsel bir keşfin zihinde ilk çakışında, bu yıldırım gibi ani, şaşırtıcı hareket noktasında gözümüze çarpıyor. Dul kalan Madam Curie, yeni bir bilimin yükünü hiç yüksünmeden taşıyarak, araştırmalardan araştırmalara, onu ahenkli olgunluğuna doğru yürütüp götüreceği zaman da bu dâhi, tek başına bize tekrar görünecektir. Bir erkekle bir kadının bu göz kamaştıran beraberliğinde, "verilip alınanın" birbirinden farksız olduğuna dair kesin kanıtlarımız var.

İçimize işleyen bu inanç, merakımıza, hayranlığımıza yetsin! Bilim yasalarıyla dolu çalışma defterlerinin sayfalarında, yazıları birbirinin peşi sıra gelen, iç içe karışan sevgi dolu iki insanı, bütün bilimsel yayınları beraber imzalayacak iki varlığı artık ayırmayalım. Onlar "*bulduk... gördük*" diye yazacaklardır ve bazen olayların zorluğuyla, rollerini ayırt etmek için zorlandıklarında, şu içe dokunan üslûbu kullanacaklardır:

"*İçlerinde uranyum ve toryum bulunan bazı mineraller, Becquerel ışınını yayma açısından çok aktiftirler. Bunlardaki aktivitenin uranyumla, toryumunkilerden daha fazla olduğunu ve bu niteliğin adı geçen minerallerde az miktarda bulunan başka herhangi bir cevherin etkisinden kaynaklandığını önceki çalışma raporuyla, ikimizden biri göstermişti...*" (Pierre ve Marie Curie, 18 Temmuz 1898 tarihli tutanak.)

'Ona polonyum diyelim'

Curie'ler, "çok aktif" cevheri peşblend denilen bir uranyum madeninde araştırıyor. Cevher, ham şekilde, içerdiği saf uranyum oksidinden dört kat fazla radyoaktif görünüyor. Fakat bu cevherin bileşimi önemli ölçüde biliniyor... Şimdiye kadar biliminsanlarının gözünden, ayrıntılı kimya çözümlemelerinden kaçtığına göre, yeni elementin, bunda, az miktarda bulunması gerekir; hesaplarına göre ki bunlar kötümser hesaplardır, zira iyi fizikçiler, iki ihtimal arasında her zaman en kötümserini seçerler; Pierre ve Marie yeni elementin, madende en fazla yüzde bir oranında bulunacağını düşünüyorlar... Halbuki, meçhul radyoaktif elementin, cevher içinde, zar zor milyonda bir oranında bulunduğunu bilseler, kim bilir nasıl şaşırırlardı…

Radyoaktivite üzerine kurulu, kendi icat ettikleri yöntemi kullanarak, sabırla işe başlıyorlar. Peşblendi oluşturan bütün elementleri, bilinen kimyasal analizlerle ayırıyor, sonra da elde edilen maddelerin her birindeki radyoaktiviteyi ölçüyorlar. Peş peşe yapılan başarılı eleme işlemleri sonucunda, "sıra dışı" radyoaktivitenin gitgide madenin bazı parçalarına sığındığını görüyorlar. İşler ilerledikçe araştırma alanını daraltmış oluyorlar, aranan bir suçluyu yakalamak için kuşatılan mahalledeki evlerin polis tarafından tek tek aranmasına benzeyen bir iş bu.

Ama buradaki suçlu bir tane değil: radyoaktivite, peşblendin özellikle iki bölümünde yoğunlaşıyor. Mösyö ve Madam Curie için, bu birbirinden farklı iki yeni maddenin varlığını gösterir. 1898 Temmuz'undan itibaren, bu iki cevherin keşfini ilan edecek duruma geliyorlar.

Pierre, genç eşine, "Ona bir isim bulmalısın!" dedi.

Bir zamanların Matmazel Sklodowska'sı, bir an sustu. Sonra, dünya haritasından silinen vatanını düşünerek, bu bilimsel olayın Rusya'da, Almanya'da, Avusturya'da -yani zalimlerin ülkelerinde- yayınlanacağını belirsiz bir şekilde akıl ederek, biraz da kızara bozara: "Ona 'polonyum' adını versek, ne dersin?" dedi.

1898 Temmuz tutanağında şu not okunuyor:

"*... Peşblend'den çıkardığımız cevherde, analitik özellikleriyle bizmuta yakın ve şimdiye kadar henüz gözlenmemiş bir metal bulunduğunu düşünüyoruz. Bu yeni maddenin varlığı belli olursa, ona ikimizden birinin anavatanının adından gelen 'polonyum' adının verilmesini öneriyoruz.*"

Bu ismin seçilmesi, Marie'nin, bir Fransız kadını ve fizikçiye dönüşürken, gençliğindeki coşkun hisleri gönlünden söküp atmadığını ispatlıyor. Bunu bize başka birşey de ispat ediyor: Bilim Akademisi için yazılmış "Peşblendin içerildiği, radyoaktif etkili yeni bir cevhere dair" notu, tutanaktan çıkmadan önce, Marie, bunun el yazılı bir örneğini vatanına, eskiden çatısı altında ilk deneylerini yaptığı Sanayi ve Tarım Müzesi laboratuvarının sorumlusu Joseph Boguski'ye yollamıştı. Bu bilimsel tebliğ, Varşova'da, *Swiatlo* adlı aylık bir fotoğraf dergisinde, Paris ile aynı zamanda yayımlanmıştı.

Marmelat tamam, Irene'in dişi çıktı, bir de radyum…

Glaciére Sokağı'ndaki evde hayat değişmedi. Marie ile Pierre eskisinden fazla çalışıyorlar, hepsi bu. Yaz sıcakları başlayınca, Marie, halden sepet dolusu meyve almaya vakit buldu ve öteden beri Curie ailesinde kullanılan yöntemle yapılan kışlık reçelleri kaynatıp kavanozlara doldurdu. Sonra da kavruk yüzlü ağaçlara bakan pencerelerinin panjurlarını kapadı. Orleans İstasyonu'nda iki bisikleti kaydettirdi, binlerce genç Parisli gibi kocası ve kızıyla beraber "tatile", yazlığa gitti.

Karı koca, Auvergne eyaletindeki Auroux'da bir köy evi kiraladılar. Lhomond Sokağı'nın çürütücü havasından sonra ciğerleri taptaze, tertemiz nefeslerle şişirmek ne güzel şey! Curie'ler, Mende'ye, Puy'ye, Clermont'a, Mont-Dore'ye doğru uzun gezilere çıkıyor. Sırtlardan inip tırmanıyor, mağaraları geziyor, nehirlerde yıkanıyorlar. Her gün, kırlarda yalnız dolaşırken, "yeni madenimiz" adını verdikleri polonyumla, daha keşfedilmeyen diğerinden konuşuyorlar. Eylül ayında nemli atölyeye, donuk minarellerinin başına dönecek, taze bir hevesle yine araştırmalara koyulacaklar.

Marie için, çalışmanın baş döndürücü keyfini bozan bir sıkıntı ortaya çıkıyor. Dluski'ler, Paris'ten ayrılmak üzereler. Polonya'ya yerleşmeye, Karpat dağlarında, Zakopane'de bir verem sanatoryumu kurmaya karar verdiler. Marie ile Bronya'nın ayrılmaları çok acıklı oluyor. Marie arkadaşını, koruyucusunu kaybediyor, ilk defa yüreğinde gurbet sızısını duyuyor.

Marie'den Bronya'ya, 2 Aralık 1898:

"Ona 'polonyum' diyelim mi?"

"…Arkanda bıraktığın boşluğu, asla tahmin edemezsin.

Kocam ve çocuğum dışında Paris'te bağlı olduğum her şeyi, sizinle beraber kaybettim. Şimdi bana öyle geliyor ki, evimiz ve çalıştığımız okulun dışında, Paris diye bir şey yok.

Kayınvaliden Madam Dluska'ya sor: Bıraktığınız bitki sulanacak mı ve günde kaç defa? Çok sıcak, güneş istiyor mu?

Biz iyiyiz, kötü havaya, yağmura, çamura rağmen iyiyiz. Iréne koca bir kız oluyor. Yemek yedirmek çok zor; sütlü nişastadan başka hiçbir şey yemek istemiyor. Hatta yumurta bile. Bu yaştaki çocuklara neler yedirmek gerekir, bana yaz..."

1898'de, Madam Curie'nin kaleminden çıkan notlardan birkaçı, hiç de "şairane", "bilimsel" olmamalarına rağmen ya da aslında bu yüzden anılmaya değer. Mesela, *Ev Kadınının Mutfağı* adlı bir yemek kitabının kenarında, üzümlü marmelat tarifi bulunur:

"*Dört kilo üzüm, bir o kadar da toz şeker aldım. On dakika yüksek ateşte kaynattıktan sonra karışımı ince delikli bir süzgeçten geçirdim. Tam on dört küçük kavanoz, koyu, mükemmel bir marmelat oldu.*"

Genç annenin her gün, arka arkaya küçük Iréne'inin kilosu, yedikleri, süt dişlerinin göründüğü tarihleri kaydettiği gümüşî bez kaplı bir okul defterinde, 20 Temmuz 1898'de, polonyumun keşfinden bir hafta sonra, şu okunuyor:

"*Iréne, eliyle 'teşekkürler' işareti yapıyor... Artık şimdi hem elleri, hem de ayakları üstünde güzelce yürüyebiliyor. 'Tay, tay, tay' diyor. Bütün gün bahçede bir kilim üstünde vakit geçiriyor, yuvarlanıyor, kalkıyor, oturuyor...*"

15 Ağustos (Aurloux'dan):

"*Iréne'in yedinci dişi çıktı, aşağıda, solda. Kimse tutmadan, yarım dakika kadar ayaklarının üstünde durabiliyor. Üç gündür onu nehre sokuyorlar. Bağırıyor, ama bugün (dördüncü gün) bağırmayı bıraktı, şap şap suya vurarak oynadı.*

Kediyle oynuyor, savaş çığlıkları atarak hayvanın arkasından koşuyor. Artık yabancılardan korkmuyor. Sürekli şarkı söylüyor. İskemlesinde otururken, masanın üstüne çıkıyor..."

Üç ay sonra, 17 Ekim'de Marie göğsü kabararak şunu kaydediyor :

"*Iréne çok iyi yürüyor. Hem de artık iki ayak üstünde yürüyor.*"

5 Ocak 1899:

"*Iréne'in on beş dişi oldu!*"

Bu iki yazının arasında -artık Iréne'in iki ayak üstünde yürüdüğü 17 Ekim 1898 ile, on beş dişi olduğu 5 Ocak 1899 arasında- ve reçel kavanozlarına ait yazılardan bir süre sonra, dikkate değer bir not daha görülüyor.

Bunu Marie ve Pierre, G. Bemont isimli bir iş arakadaşıyla beraber yazdılar. Bilim Akademisi için hazırlanan ve 26 Aralık 1898 oturum tutanağında yayımlanan bu bilimsel tebliğ, peşblendin içinde radyoaktif etkili ikinci bir kimyasal elementin varlığını ilan ediyor.

Bu yazıdan birkaç satır şöyle:

"*...Birer birer anlattığımız çeşitli nedenler, yeni radyoaktif cevherde, RADYUM ismini vermeyi teklif ettiğimiz yeni bir element bulunduğu düşüncesini doğuruyor.*

Yeni radyoaktif madde, kesinlikle çok büyük ölçüde baryum bulunduruyor olmalı: Buna rağmen önemli ölçüde radyoaktif. Böylece, radyumun radyoaktivitesi çok fazla olacaktır."

Kanıt gerek

Sokaktan rastgele seçilip radyumun keşfi hakkında verilen bilgiyi okuyan bir insan, radyumun varlığından bir an bile kuşku duymaz: Uzmanlık eğitimiyle eleştiri ve itiraz eğilimleri oluşturulmamış insanlarda, taze bir hayal gücü kalmıştır. Ayrıca çok aykırı, tuhaf bile görünse, beklenmedik bir olguya inanmaya, hayranlık duymaya hazırdırlar.

Aynı habere, Curie'nin meslektaşlarından birinin, bir fizikçinin yaklaşımı ise biraz farklıdır. Polonyum ve radyumun özellikleri, biliminsanlarının yüzyıllardır inandığı temel kuramları alt üst ediyor. Radyoaktif cisimlerin, dışarıdan bir neden olmaksızın, kendiliğinden radyasyonunu nasıl açıklamalı? Böyle bir keşif, edinilmiş birçok bilgiyi sarsıyor ve maddenin bileşimi hakkındaki yerleşmiş, en sağlam fikirlerin aksini iddia ediyor. Bu yüzden de fizikle uğraşan insan, ihtiyatlı davranır. Pierre ve Marie Curie'nin çalışmalarını ilgiyle izler, bunun sonsuz gelişmelere yol açacağını bilir; fakat kendince bir karara varmak için kesin sonuçlara ulaşılmasını bekler.

Bir kimyacının yaklaşımıysa daha düzdür. "Tanımlama" alışkanlığından olacak, bir kimyacı, yeni bir cismin varlığına, ancak bu cismi görüp, ona dokununca, onu tartıdan, analizden, asitlerle karşılaştırmadan geçirip bir şişeye koyunca, "atom ağırlığını" kararlaştırınca inanır. Oysa şimdiye kadar, kimse radyum diye bir şey görmedi. Kimse radyumun atom ağırlığını bilmiyor. İşlerine sadık kimyacılar "Ortada atom ağırlığı yok, radyum da yok. Bize radyum gösterin, size inanalım." yargısını yürütüyor.

İnanmamakta direnenlere, polonyumla radyumu göstermek; dünyaya "çocuklarının" varlığını ispat etmek, buna kendilerini de tamamen inandırmak için, Mösyö ve Madam Curie, dört sene boyunca çalışmak zorunda kalacaklar.

Bir laboratuvarımız, biraz madenimiz olsa…

Amaç, saf radyum ve polonyumu elde etmek. Biliminsanlarının hazırladığı, en güçlü radyoaktif maddelerde bile, bu iki cevher ancak belli belirsiz izler halinde bulunuyor. Yeni metalleri izole etmek için, çok büyük miktarda hammadde üzerinde çalışmak gerekecek.

Bu noktada, üç acı soru ortaya çıkıyor: Yeteri kadar madeni nasıl bulmalı? Böyle bir işlemi nerede yapmalı? Bu işlem için gereken masrafları nasıl karşılamalı?

İçinde polonyum ve radyumun saklandığı peşblend; cam sanayisinde kullanılan uranyum tuzu bundan çıktığı için, Bohemya'da, Saint-Joachimsthal ocaklarında işlenilen kıymetli bir madendir. Tonlarca peşblend, pahalıya mal olur. Curie'lerin bütçesi için karşılanamayacak kadar pahalıya!...

Akıllı olmak, servetin yerini tutacak. İki biliminsanının tahminine göre, madenden uranyumun çıkarılması, bunun içindeki belli belirsiz polonyumla, radyumu etkilemiş olmayacaktır. Şu halde madenin -uranyum çıktıktan sonraki- artık ve çökeltisinde, bu iki maddenin izlerinin bulunmasını engelleyecek hiçbir neden yok. Ham peşblend pahalıysa da, işlendikten sonra kalan artıklar çok değerli değil. Avusturyalı bir meslektaşlarından, Saint-Joachimsthal maden ocakları müdürlerine bir tavsiye isteyerek, bu artıkların önemli bir miktarını elverişli şartlarla elde etmek, belki de mümkün.

Pierre'le Marie yılmıyorlar. Onlara kafa tutan, bir türlü yenilmek bilmeyen bu madde, onları büyülüyor.

Ne kadar basit değil mi? Ama mesele, bunu düşünebilmekte…

Hoş, bu kadarla bitmiyor; hammaddeyi satın almak, Paris'e getirmek için yol masrafını karşılamak gerekiyor. Pierre'le Marie, güçbela biriktirebildikleri beş on kuruştan, bu iş için harcanacak miktarı ayırıyorlar. Resmi kredi isteme saflığında bulunmuyorlar... Muazzam bir keşfin izi üstündeki iki fizikçi, peşblend çökeltileri satın almak için Paris Üniversitesi'nden veya hükümetten bir ödenek isteseler, onlarla dalga geçilir. Ya da dilekçeleri kim bilir hangi ofiste kaybolur, olumsuz da olsa bir cevap alabilmek için aylarca beklemek gerekir.

Ondalık sistemleri, yüksek öğretmen okulunu yaratan ve her fırsatta bilimsel çalışmayı teşvik eden Fransız İhtilâli'nin gelenek ve inançlarından, hükümetin aklında, -hem de bir yüzyıldan fazla bir zaman sonra- Lavoisier'in giyotine mahkûm edildiği oturumda Fouquier-Tinville'in ağzından çıkan "Cumhuriyetin, biliminsanlarına ihtiyacı yok!" sözlerinden başka bir şey kalmamış gibi görünüyor.

Hiç olmazsa Sorbonne'a ait pek çok binadan birinde, doğru dürüst bir çalışma yeri bulunup, burası Curie'lere, bir süreliğine verilemez miydi? Anlaşılan, verilemezmiş! Boş yere oraya buraya başvurduktan sonra, Pierre'le Marie, elleri boş, başlangıç noktasına, yani Pierre'in öğretmenlik yaptığı Fizik Okulu'na, Marie'nin ilk deneylerine ev sahipliği yapan küçük atölyeye dönüyorlar. Atölye bir avluya çıkıyor, avlunun öbür yanında bir tahta kulübe var. Bu, kimsenin arayıp sormadığı, kendi haline bırakılmış garaj gibi bir yer; camdan tavanı o kadar içler acısı durumda ki, yağmurlu havalarda yer yer akıyor. Eskiden Tıp Fakültesi bu kulübeyi kadavra odası olarak kullanırdı; fakat burası uzun zamandır kadavraları barındırmaya bile layık görülmüyor. Yerde döşeme yok. Toprağın üzerini, incecik bir zift tabakası örtüyor. Eşya olarak, epey çile çekmiş, emektar birkaç mutfak masası, oraya kim bilir hangi sebeple düşmüş bir kara tahta ve boruları paslı, eski bir demir soba!

Bir işçi, böyle bir yerde gönül rahatlığıyla çalışmazdı. Pierre'le Marie yine de kabul edip, katlandılar. Kulübenin iyi bir tarafı var: O kadar göze batmayacak, o kadar kötünün kötüsü bir halde ki, burayı istedikleri gibi kullanmalarına izin vermemek kimsenin aklından geçmiyor. Okulun müdürü Schutzenberger, Pierre Curie'ye her zaman kibar davrandı, daha iyi bir yer veremediğine, herhalde kendisi de üzülüyordu. Başka bir yer veremese de genç çift, aletleriyle sokak ortasında kalmadıklarına şükrediyor; "bu da işimizi görür, biz bir yolunu buluruz" diyorlar.

Artık sahibi oldukları bu mülke (!) yerleşmeye çalışırken, Avusturya'dan da cevap geliyor. Haberler iyi! Şanslarına en son uranyum işlemeden kalan artıklar dağıtılmamış. Gereksiz maddeyi, Saint-Joachimsthal ocakları yakınında, çamlarla dolu boş bir arsaya yığmışlar, madde orda öylece duruyor. Profesör Suess ile Viyana Bilim Akademisi'nin araya girmesiyle bu fabrikanın sahibi olan Avusturya hükümeti, olgun bir incelik ve cömertlikle, bir ton maden artığını, böyle bir nesneye ihtiyaçları olduğunu ileri süren iki "yarı kaçığın" emrine vermeyi kararlaştırıyor. Şayet ileride bu maddeden daha fazla isterlerse bunun maden ocakları müdüriyetince en uygun ve ucuz şartlarda temin edileceği bildiriliyor.

Bir sabah, kömür taşımada kullanılan ağır, koca bir atlı araba Lhomond Sokağı'nda, Fizik Okulu'nun önünde duruyor. Pierre ile Marie'ye haber veriliyor. Baş açık, üstlerinde laboratuvar gömlekleriyle dışarı çıkıyorlar. Pierre, her zamanki dinginliğini bozmuyor, ama hamal-

Marie Curie, yıllar sonra bu kez kızı İrene ile birlikte laboratuvarda.

ların indirdikleri çuvalların karşısında Marie sevincini içinde tutamıyor. Bunlar peşblenddir, birkaç gün önce yük istasyonundan gönderilen bir notla geldiği müjdelenen onun peşblendidir.

Meraktan, sabırsızlıktan içi titreyerek, beklemeden, hemen oracıkta çuvallardan birini açmak, hazinesini görmek, doya doya seyretmek istiyor. Sicimleri kesiyor, katı, kaba çuval bezini kıvırıp açıyor. Arasına Bohemya'nın çam döküntüleri karışmış koyu renkli, donuk madenin içine iki elini birden sokuyor.

Radyum orada saklı. Marie onu işte oradan çıkaracak, hatta toza benzeyen bu cansız şeyden bir dağ kadarını "işlemek" zorunda kalacak olsa bile…

'Sadece, çok güzel bir rengi olsun isterdim'

Marya Sklodowska, öğrencilik hayatının en heyecanlı, baş döndürücü dakikalarını bir çatı katında yaşadı. Marie Curie bu harap kulübede, yeniden olağanüstü sevinçler tadacak. Coşku dolu, zorlu bir mutluluğun (ki herhalde bunu Marie'den önce hiçbir kadın tatmamıştır) üst üste, iki defa yoksul bir dekoru seçmesindeki gariplik!

Lhomond Sokağı'ndaki kulübe, tam bir konforsuzluk örneği. Yazın, çatı yüzünden bir sera gibi cayır cayır yanıyor. Kışın, insan dondurucu havaya mı, yoksa yağmura mı yansın bilemiyor. Yağmur yağarsa, sular sinir bozucu, yavaştan bir tıpırtıyla, şıp şıp yere ya da çalışma masalarının üstüne -fizikçilerin, bir daha tek bir aleti o tarafa koymamak üzere işaretledikleri noktalara- damlıyor. Don olursa, donuluyor. Bu işin çaresi yok. Soba akkor haline gelecek kadar doldurulsa da, bu aldatmacadan başka bir şey değil. El değecek kadar yaklaşıldığında biraz sıcaklık hissediliyor, ama bir adım uzaklaşılır uzaklaşılmaz buz mıntıkasına dalındı demektir.

Zaten Marie ile Pierre, ister istemez dışarıdaki havanın zorluklarına alışmalılar. Aslında var olmayan teknik tesisat, zararlı gazları dışarı göndermeye yarayan bacalı laboratuvar ocaklarından da mahrum bulunduğu için, "işlem" in çoğunu avluda, açık havada yapmak zorundalar. Bir sağanak geldiğinde fizikçiler çabucak, telaşla yeniden aletlerini kulübenin içine taşırlar. Boğulmadan işlerine devam edebilmek için de kapıyı pencereyi açarak hava almaya çalışırlar.

Marie, verem yatkınlığına karşı tuhaf bulunacak böyle bir "tedaviden" herhalde Doktor Vauthier'e söz etmemiştir!

İleride şöyle yazacaktır:

"*Bu önemli, bu zor işi doğru bir şekilde yürütebilmek için ne paramız, ne laboratuvarımız, ne de yardımcımız vardı. Yaptığımız, yoktan bir varlık yaratmak gibi bir şeydi; zamanında Casimir Dluski, öğrencilik yıllarıma 'Baldızımın hayatındaki kahramanlık dönemi' adını taktıktan sonra, hiç abartmadan, asıl bugünlerimiz için hayatımızın 'kahramanlık dönemidir' diyebilirim.*

Bununla beraber, tamamen işe verdiğimiz hayatımızın, en güzel, en mutlu yılları berbat kulübenin içinde geçti. Çoğu zaman, önemli bir deneyi yarıda bırakmamak için, yiyeceğimizi hemen oracıkta, özensizce hazırlayıverirdim. Bazen bütün günü, kendi boyuma yakın bir demir çubukla, kaynar haldeki bir kütleyi karıştırmakla geçirirdim. Akşamüstü, yorgunluktan biterdim."

Mösyö ve Madam Curie, işte bu şartlar içinde 1898'den 1902'ye kadar çalışıp çabalayacaklar.

İlk yıl, radyumla polonyumu kimyasal olarak izole etme işini beraber yapıp, elde ettikleri aktif maddeden yayılan radyasyonu inceliyorlar. Çok geçmeden, iş bölümü yapmayı daha doğru buluyorlar. Pierre Curie, radyumdaki özelikleri tanımlamaya, yeni metali daha iyi tanımaya çalışıyor. Marie ise, saf radyum tuzu elde etmeyi sağlayacak zor işlemlere devam ediyor.

Bu iş bölümünde Marie, "erkek işi" olanı seçti. Kulübenin içinde kocası, kendini ince deneylere vermiş, uğraşıyor. Avluda da asit lekelerine bulanmış tozlu, kirli, eski iş gömleğiyle, saçları rüzgârdan uça uça, gözlerini, gırtlağını yakan dumanlar içinde, Marie tek başına, âdeta bir fabrika kesiliyor.

Şöyle yazıyor:

"*İşe alıştıkça, bir seferinde yirmi kiloya kadar maddeyle başa çıkabiliyordum. Bu da, kulübenin içine çökelti ve sıvılarla dolu, koca koca çamurlu birikintiler yapmak demekti. Damıtılmış alaşımla dolu kapları oradan oraya taşımak, sıvıları kaptan kaba boşaltmak, dökme bir leğenin içindeki kaynar maddeyi saatlerce karıştırmak, insanda derman bırakmayacak kadar ağır bir işti.*"

Fakat radyum gizemini korumak için direniyor. Kendini insanlara tanıtmak için hiç "iyi niyetli" davran-

mıyor. Marie'nin, peşblend çökeltilerinde yüzde bir oranında radyum tahmin ettiği zamanlar nerede! Yeni maddenin radyasyonu o kadar güçlü ki, madenin içinde saçılı bulunan radyumdan azıcık bir miktar, kolayca görülüp ölçülebilen şaşırtıcı olayların kaynağı oluyor. İşin zor ve imkânsız olan yanı, bu minnacık miktarı izole etmek ve onu derinlemesine karıştığı gangdan ayırabilmek.

Çalışma günleri, aylar; aylar da yıllar oluyor. Pierre'le Marie yılmıyorlar. Onlara kafa tutan, bir türlü yenilmek bilmeyen bu madde, onları büyülüyor. Bilime duydukları tutkulu aşk ve karşılıklı sevgileriyle birleşip kenetlenerek, bir tahta kulübenin içinde uğruna yaratıldıkları "doğal olmayan" bir hayat yaşıyorlar. Marie şöyle yazacaktır:

"*O zamanlar, umulmadık bir keşif sayesinde, önümüze açılan yeni dünyaya dalmış, kendimizi tamamen buna vermiştik. Çalışma tarzımızın zorluklarına rağmen çok mutluyduk. Bütün günümüz laboratuvarda geçerdi. Her yanı ayrı bir yoksulluk örneği olan kulübemizin içini büyük bir huzur kuşatırdı; kimi zaman, gözümüz -kendi haline bırakılabilecek- bazı deneylerin üstünde, o günkü, ilerideki işlerimizi konuşarak bir aşağı bir yukarı yürürdük; üşüdüğümüzde, sobanın yanı başında içtiğimiz bir fincan sıcak çay, bizi hemen kendimize getirirdi. Aklımızda tek bir düşünceyle, sanki bir rüyada yaşıyor gibiydik.*

... Laboratuvara tek tük birkaç kişi uğrardı. Fizikçilerin, kimyacıların bazıları, zaman zaman, ya deneylerimizi görmeye ya da fizik biliminin pek çok dalındaki bilgisiyle tanınan Pierre Curie'ye bazı şeyler sorup, akıl almaya gelirdi."

Pierre'le Marie, bir dakika aletlerinden ayrılıp rahatça konuşmaya daldıklarında, tutkunu oldukları radyuma dair konuşmaları, bilimsel içeriğinden sıyrılarak, âdeta çocukça bir hal alıyor.

Bir gün Marie, tıpkı oyuncak getirileceği müjdesini alan bir çocuğun ateşli merakıyla:

- "O" nasıl bir şeydir diye düşünüyorum. Acaba nasıl görünecek? Söylesene Pierre, gözünün önüne nasıl getiriyorsun onu, diye soruyor.

Fizikçi tatlı bir sesle, usulcacık cevap veriyor:

- Bilmem… Sadece, onun çok güzel bir rengi olsun isterdim.

Marie Curie sıradanlığı

Marie Curie'nin mektuplarında, bu akıllara sığmaz çalışması hakkında, eski yazılarının samimiyeti arasından birdenbire çıkıp geçen o duygulu, renkli, süslü anlatımlarından birini bulmamamız ne garip! Acaba gurbette geçen yıllar, genç kadının yakınlarıyla olan candan samimiyet bağlarını mı koparttı? Yaptığı işin telaşında mı, vakti mi yok?

Ne olursa olsun! Kocaman alnının altından, amacından vazgeçmemeye karar vermiş bakışlarla aletlerine ve deney tüplerine sarılıyor.

Bu çekingenliğin asıl nedeni belki de başka. Madam Curie'nin mektupları, tam hayat hikâyesi olağanüstü bir hal alırken, tesadüfen sonlanmıyor. Marie, lisedeyken, mürebbiye, üniversite öğrencisi ya da yeni evliyken içini dökebilirdi... Ama bugün, mesleğinin sırrı ve anlatılmazlığı, onu kendi kabuğuna çekilmek zorunda bırakıyor. Sevdiklerinin arasında artık onu anlayacak, endişesini, zor hedefini sezecek güçte biri yok. Zihnini durmadan kurcalayan düşünceleri sadece tek bir insanla, Pierre Curie ile paylaşabilir. Değerli ve tuhaf düşüncelerini, hayallerini sadece ona anlatıyor. Artık bundan sonra, Marie'ye herkes -bunlar çok sevdiği insanlar da olsa- neredeyse sıradan görünecek. Onlara hayatının sadece "kadın" tarafını anlatacak. Bazen mutluluğunu övmek için heyecanlı kelimeler bulacak. Fakat çalışmalarından kısacık, anlamsız bir iki cümleyle, üç satırlık haberler şeklinde söz edecek...

Bunda, seçtiği yolu edebiyatla süslememe konusundaki sarsılmaz kararı hissediyoruz. Etkileyici bir alçakgönüllülükle, boş söze, gereksiz her şeye karşı duyduğu tiksintiyle Marie gizleniyor, kabuğuna çekiliyor, daha doğrusu özelliklerinden sadece bir tanesini gösteriyor. Utanma, iç sıkıntısı, haklı nedenler ya da her neyse, dâhi biliminsanı silikleşiyor, "herhangi bir kadın"ın arkasına saklanıyor.

Marie'den Bronya'ya, 1899:

"*... Hayatımız hep aynı. Çok çalışıyoruz, neyse ki iyi uyuyoruz, böylece sağlığımız bozulmuyor. Akşamları küçükle uğraşıyoruz. Sabahleyin onu giydiriyorum, yediriyorum, ondan sonra da genellikle saat dokuza doğru çıkabiliyorum. Bütün sene ne tiyatroya, ne konsere, ne de bir misafirliğe gittik. Hoş, bu yüzden üzülmüyoruz, halimizden memnunuz... Yalnız hepinizi çok özlüyorum. Hele sizleri, babamı, canım sevgililerim. Böyle apayrı kalışımı, çoğu zaman dertlene dertlene düşünüyorum. Başka hiçbir şikayetim yok, çünkü sağlığımız yerinde, çocuğum güzel güzel büyüyor, dünyada hayal edilebilecek en iyi adamla evlendim. Böyle bir insanı bulacağım aklımın ucundan geçmezdi. Doğrusunu istersen bu gökten düşen bir mutluluk ve beraber yaşanan günlerimiz arttıkça, birbirimizi daha çok seviyoruz.*

İşlerimiz ilerliyor. Yakında bu konu üzerine bir konferans vereceğim. Geçen cumartesi olacaktı ama erteledim. Ya bu cumartesi ya da on beş gün sonra konferans vereceğim."

Hedefe kilitlenmek…

Ancak kuru bir iki kelimeyle bahsedilen "iş", olağanüstü bir şekilde ilerliyor. 1899-1900 yılları içinde, Pierre'le Marie, radyumun ortaya çıkardığı "uyarılmış radyoaktivite"nin keşfi üzerine bir yazı, radyoaktivitenin etkileri ve ışınlarla iletilen elektrik yükü hakkında da ayrıca birer uyarı yazısı yayımlıyorlar. Daha sonra, 1900'deki Fizik Kongresi için, genel itibarıyla radyoaktif cevherlere dair, biliminsanlarının ilgilerini çeken bir rapor hazırlıyorlar.

Yeni radyoaktivite biliminin gelişimi, dünyanın dört bir yanında yıldırım etkisi yaratacak gibi görünüyor. Curie'lerin iş arkadaşlarına ihtiyaçları var. Şimdiye kadar Petit isminde ve sadece duyduğu hayranlıkla, iş saatlerinin dışında, gizlice gelip onlarla çalışan bir laboratuvar asistanının kesintili yardımından başka bir şey görmediler. Ama artık teknisyenlere ihtiyaçları var. Keşifleri, kimya dünyasında önemli bir biçimde, dikkatle incelenmek istenecek bir konu.

Marie şöyle yazacaktır:

"*Radyoaktivite çalışmamız yalnızlık içinde başlamıştı. Fakat işin genişliği karşısında, iş arkadaşlarının gerekliliği, gitgide artıyordu. Daha 1898 yılındayken, okulun çalışma şeflerinden biri olan G. Bemont bize geçici bir yardımda bulunmuştu. 1900'de Pierre Curie genç bir kimyacıyla temasa geçti. Bu, Profesör Friedel'in yanında laboratuvar asistanı olarak çalışan ve kocama büyük bir hayranlık besleyen Andre Debrienne'di. Pierre Curie'nin teklifi üzerine Andre Debrienne, radyoaktivite üzerine yapılan çalışmalara katılmayı istekle kabul etti.*

Değerli topraklarla demir türü içinde varlığından şüphelenilen, yeni bir radyo-elementinin araştırılmasını da ayrıca üstüne aldı. Aktinyum adı verilen bu elementi keşfetti. Jean Perrin tarafından yönetilen Sorbonne Kimya-Fizik Laboratuvarı'nda çalıştığı halde, sık sık bizi görmeye kulübemize gelirdi; çok geçmeden de bizim, kayınbabam Doktor Curie'nin ve çocuklarımızın candan bir dostu oldu."

İşte böylece, daha polonyumla radyum ayrıştırılmadan, bir Fransız kimyacı, onlara aktinyum adında bir "kardeş" bulmuştu.

Marie diyor ki:

"*Yine bu sıralarda, X ışınını incelemekle meşgul olan Georges Sagnac adındaki genç bir fizikçi, sık sık Pierre Curie ile konuşmaya gelir, bu ışınlar ve ikinci derecedeki ışınlarla radyoaktif cisimlerin radyasyonu arasındaki tahmini ilişki ve benzerlikleri konuşurdu.*"

Marie, Saint-Joachimsthal'den birkaç seferde gönderilen tonlarca peşblend artığını kilo kilo işlemeye devam etti. İnanılmaz sabrıyla, dört yıl boyunca her gün, aynı zamanda bir bilim kadını, bir ustabaşı, bir mühendis ve bir "ağır işçi" oldu.

Laboratuvar Pierre'siz!

Gitgide daha yoğunlaşmış ve radyum açısından daha da zenginleşmiş maddeler, onun beyin ve kas gücü sayesinde kulübenin eski masaları üzerinde birikti. Madam Curie hedefe yaklaşıyor. Artık avluda, göz yakan, yüz buruşturan dumanlar arasında ergime halindeki maddeyle dopdolu ağır kapların başında beklediği zamanlar geçti. İşte, yoğun radyoaktif çözeltilerin arınma ve "parçalanarak kristalleşme" aşaması geliyor. Şimdi tertemiz bir çalışma yeri, soğuktan, sıcaktan, pislikten iyice korunmuş aletler olmalıydı! Her esen rüzgâra açık harabe kulübenin içinde, demir ve kömür tozları uçuşuyor; Marie'yi çaresiz bırakarak, onca emekle arıttığı maddelerin üzerine konup birikiyorlar. Zamanını, gücünü yıpratan bu her gün yaşanan "kazalar" karşısında içini bir sıkıntı, bir acı kaplıyor.

Pierre ise, bu bitmez tükenmez çarpışmadan o kadar bezmiş ki, neredeyse bu işten vazgeçecek. Ama yanlış anlaşılmasın: Radyum ve radyoaktivite araştırmasını yüzüstü bırakmayı aklından bile geçirmiyor, sadece şimdilik, şu tuhaf işten, saf radyum hazırlamaktan seve seve vazgeçmeye hazır. Karşılaşılan engelleri aşmak mümkün olmayacak gibi görünüyor. Bu işi ileride, daha iyi şartlar altında tekrar araştıramazlar mı? Doğa olaylarının anlamına, onların maddi gerçekliklerinden daha bağlı olan Pierre Curie, Marie'nin yorucu, öldürücü çabalarla önemsiz sonuçlara vardığını gördükçe bıkkınlık geçiriyor. Bir ateşkes teklifinde bulunuyor. Ama bu ateşkesi teklif ederken eşinin karakterini hesaba katmıyor. Marie radyumu izole etmek istiyor; onu izole edecek! Yorgunluğu, zorluğu hatta kendi bilgisindeki eksikleri bile umursamıyor. Bunlar uğraştığı işi tamamen karıştırsa da…

Sonuçta o çok genç bir biliminsanı. Yirmi senedir çalışan Pierre'in geniş bilim kültürü henüz onda yok. Marie bazen, doğru dürüst bilmediği olayların ya da yöntemlerin ispatını aceleyle bulmaya çalışıyor ve hata yapıyor.

Ne olursa olsun! Kocaman alnının altından, amacından vazgeçmemeye karar vermiş bakışlarla aletlerine ve deney tüplerine sarılıyor.

Curie'lerin radyumun olası varlığını haber verdikleri günden kırk beş ay sonra, 1902'de Marie, nihayet bu yıpratıcı savaşta zaferi kazanıyor. Bir desigram saf radyum hazırlamayı başarıyor ve ilk defa yeni cevherin atom ağırlığını 225 olarak belirliyor.

Bir türlü inanmak istemeyen kimyacılara -onlardan bir iki tane daha kalmıştı- artık olguların önünde, bir kadının insan gücünü aşan direnç ve ısrarı önünde, eğilmekten başka bir şey kalmıyor.

Radyum resmen bulundu!

Ateşböcekleri gecesi

Akşamın dokuzu. Pierre'le Marie, Kellermann Bulvarı'ndaki evlerindeler. Bu ev onlara yakışıyor. Üç sıra ağaçla "düşman saldırılarını" yarı yarıya gizleyip kapatan caddeden, sadece mahzun yüzlü bir duvarla, minnacık bir kapı görünür. Ama tek katlı köşkün arkasında, bütün gözlerden saklı duran, çok sessiz, oldukça güzel, dar bir bahçe var ve Gentilly şehir kapısından geçerek, bisikletle yakındaki kırlıklara, ormanlara kaçılabilir.

İhtiyar Doktor Curie, odasına çekildi. Marie kızını yıkadı, yatağına yatırdı, uzun bir zaman küçük karyolanın yanıbaşında kaldı. Bu, kutsal bir âdettir. Akşam vakti Iréne annesini yanıbaşında hissetmezse, bıkıp usanmadan hep "Me!" diye,

(annenin yerini tutan olan bu seslenişle) çağırır durur. Marie de dört yaşındaki bebeğinin inadına boyun eğerek merdiveni çıkar, çocuğun başucuna oturur; yavru ses, hafif, tatlı bir soluk halini alana kadar orada, karanlıkta durup bekler.

Sabırsızlanmaya başlayan kocasının yanına, ancak o zaman döner. Bütün tatlılığına, yumuşaklığına rağmen, o, kocaların en kıskancı, "her zaman, her yerde önce ben!" diyendir. Karısını her zaman yanıbaşında görmeye o kadar alışmıştır ki, Marie kısacık bir zaman ortadan kaybolsa, sanki aklı karışır, rahatça düşünme imkânını bile kaybeder. Kızının yanından biraz geciksin, dönüşünü hemen üzgün bir sitemle karşılar: "Bu çocuk dışında hiçbir şeyi düşünmüyorsun!"

Pierre odanın içinde ağır ağır yürüyor. Marie oturuyor, Iréne'in yeni önlüğünü dikiyor. Kurallarından biri de çocuğa hiçbir zaman hazır elbise almamak. Bunları fazla süslü buluyor, kullanışlı olmadıklarını düşünüyor. Bronya Paris'teyken, iki kardeş başbaşa verip kendi uydurdukları modellere göre kızlarına elbiseler dikerlerdi. Bu modeller hâlâ Marie'nin işine yarıyor...

Ama bu akşam aklını bir türlü elindeki işe veremiyor. Sinirli bir hali var, ayağa kalkıyor, dikişini bırakıyor ve birdenbire: "Bir dakikalığına oraya gitsek, ne dersin?" diye soruyor. Sesinde boş yere yalvarıcı bir ton var, zaten Pierre de iki saat önce ayrıldıkları kulübeye dönmek istiyor.

Radyum bir canlı gibi tuhaf, bir aşk gibi bağlayıcı, onları bulunduğu yere çağırıyor.

Bütün gün çalışıp didindiler... İki biliminsanı için en akıllıca iş dinlenmek olurdu. Ama Pierre'le Marie, her zaman akıllı davranmaz. Mantolarını giyiyor, "kaçıvermeye" niyetlendiklerini Doktor Curie'ye haber veriyorlar, sonra da sıvışıyorlar... Pek az konuşarak, kol kola yürüyerek gidiyorlar. Bu tuhaf mahallenin kalabalık sokakları boyunca gittikten, fabrika atölyelerini, boş arsaları, geçtikten sonra, Lhomond Sokağı'na varıyor, avluya giriyorlar. Pierre anahtarı kilide sokuyor. Kapı bin-

lerce kez gıcırdadığı gibi gıcırdıyor; işte tekrar kendi ülkelerine, hayallerine giriyorlar.

Marie: "Işığı yakma!" diyor. Sonra da hafifçe gülerek:

- Hatırlar mısın, bana bir gün, "Radyumun güzel bir rengi olmasını isterdim" demiştin.

Pierre'le Marie'yi birkaç aydan beri büyüleyen gerçek, o geçmiş günün çocuksu dileğinden çok daha güzel, çok daha olağanüstü... Radyumda "güzel bir renkten" başka bir şey var: O kendiliğinden parlıyor, ışık saçıyor!

İşte karanlık kulübede -dolapsızlık yüzünden- masaların üstüne, duvara tutturulmuş raflara konmuş, minimini, camdan kaplar içindeki kıymetli parçacıkların fosforlu karaltıları, gecenin boşluğunda asılı, mavimtırak yakamozlarla parlıyorlar.

Genç kadın:

- Bak... Bak! diye fısıldıyor.

İhtiyatla, usul usul ilerliyor, aranıyor, el yordamıyla bir hasır iskemle bulup oturuyor. Karanlıkta, sessizlik içinde, iki yüz, solgun ışıklara, ışınların gizemli kaynağına, radyuma, çocukları radyuma bakıyor. Marie, vücudu eğilmiş, baktığı şeyin seyrine doyamayan aç bir anlamla başı gerilmiş, bir saat önce mışıl mışıl uyuyan güzel yavrusunun başucundaki duruşunu alıyor.

Arkadaşının eli, hafifçe saçlarının üstünden geçiyor.

Marie, bu ateşböcekleri gecesini, peri masallarının bu ışık şenliğini daima, bütün hayatı boyunca hatırlayacak.

Irak'tan sonra Suriye de ateşler içinde

İnsanlığın ortak tarihsel mirası yitip giderken...

Suriye'de müzeler yağmalanıyor, tarihi eserler kaçırılıp satılıyor, Roma, Ortaçağ ve daha nice uygarlığa ait arkeolojik alanlar ateş hattında. Tarihi alanlar bir tarafın sığınağı ya da siperi olunca otomatik olarak diğerinin hedefi haline geliyor. Tanklar siper yaptıkları tarihi surlardan geçebilmek için bazılarının ortasında delik açıyor, tarihi alanlardan alınan büyük taşlar, yollarda barikat kurmak için kullanılıyor. Aynı filmi ABD işgali sırasında Irak'ta da görmüştük.

Gül Atmaca

Irak'ın başkenti Bağdat'taki Ulusal Müze, 2003'teki işgalin ardından ABD askerleri olayı seyrederken yağmalanmış, kütüphaneler yakılmış, Sümer kentlerinden günümüze kalanlar top-tank-tüfek saldırılarının hedefi olmuştu. Aynı yıkımı şimdi bir başka komşumuz, Suriye yaşıyor. Sümer, Babil, Mısır, Asur, Hitit, Pers, Yunan ve Roma uygarlıklarına ev sahipliği yapan Suriye, hem Doğu Akdeniz hem de Mezopotamya medeniyetlerinin mirasçısı. Bölgenin diğer yerlerinde olduğu gibi burada da kazmayı vurduğunuz yerde tarihi eser fışkırır. Ne var ki, bugün ateş altında olan Suriye'nin sadece insanı değil geçmişi de ölüyor. Belki de insanlığın ortak hafızası siliniyor demek daha doğru...

Suriye'de müzeler yağmalanıyor, tarihi eserler kaçırılıp satılıyor, Roma, Ortaçağ ve daha nice uygarlığa ait arkeolojik alanlar ateş hattında. Tarihi alanlar bir tarafın sığınağı ya da siperi olunca otomatik olarak diğerinin hedefi haline geliyor. Tanklar siper yaptıkları tarihi surlardan geçebilmek için bazılarının ortasında delik açıyor, tarihi alanlardan alınan büyük taşlar, yollarda barikat kurmak için kullanılıyor.

Palmira tanrıları. Soldan sağa: Ay Tanrısı "Aglibol", Güç ve Gökyüzü Tanrısı "Beelshamen", Güneş Tanrısı "Malakbel", 1. yüzyıl, Louvre Müzesi.

Esad Hükümeti, Temmuz ayında teknik olarak çok iyi donanımlara sahip uluslararası sanat eserleri hırsızlarına karşı bir uyarı muhtırası yayınladı. Şam ve Halep'teki bazı değerli eserler bundan sonra Suriye Merkez Bankası tarafından korumaya alındı. Ancak çalınan her eserin yazılı ya da görsel kaydı olmadığı için uluslararası pazarlarda izini sürmek zor.

Beyrut'taki Yakın Doğu Fransız Enstitüsü Arkeoloji ve Antik Eserler Bölümü Başkanı Marc Griesheimer, Suriye'nin arkeolojik mirasının, Mezopotamya ile birlikte, insanlığın gelişimini yansıttığını belirtiyor. Ne var ki Suriye'nin, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Dünya Mirası Listesi'nde yer alan çoğu tarihi alanlarından bugün çalınanlar Lübnan, Türkiye ve diğer komşu ülkeler üzerinden Batı'ya kaçırılıyor.

Yağmalanan yerler

Hasar gören, yağmalanan yerlerden bazıları şunlar (umarız bu liste daha da uzamaz):

Suriye'nin Humus kentinde, Lübnan sınırı yakınlarında bulunan Haçlı Kalesi Krak des Chevaliers de ülkedeki şiddetten payını aldı. Ortaçağ'dan kalan kale, Dünya Mirası Listesi'nde yer alıyor. İngilizlerin ünlü casusu Arap Lawrance (1888-1935) tarafından "dünyanın en iyi korunan ve her yönüyle hayranlık uyandıran kutsal bir yapısı" olarak tarif edilen kale, Suriye Ordusu'nun top ateşine maruz kaldı ve içindeki şapel hasar aldı.

Suriye'de Hama kentine 55 km uzaklıkta Asi nehri kenarına MÖ 3. yüzyılda kurulmuş olan Apamea antik kenti de yağmacıların elinden kurtulamadı. Apamea'nın Roma döneminden kalan mozaikleri matkap, keski kullanılarak yerlerin-

Lazkiye Ulusal Müzesi.

den sökülüp götürülmüş. Yağmacılar daha da ileri gidip buldozerlerle tarihi kolonların üzerindeki Jüpiter Tapınağı'nın parçalarını aşağıya indirip götürmüşler. Bu eserler büyük olasılıkla Avrupa ve ABD'de haraç mezat satılıyor...

Mart ayında yapılan bir çekimde, platonun kuzey tarafına bakınca, Madik kalesindeki top ateşinin izleri görülüyor. Kurşun deliklerinin yer aldığı duvarın arkasında Suriye Ordusu bir kamp kurmuş. Tankların ateş açabilmesi için buldozerlerin duvarlara delikler açtığı da görülüyor. Tepenin eteklerinde bulunan kervansarayda bulunan müze ise daha önce yağmalanmış.

Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki kentlerinden Lazkiye'de ise bronz çağından bu yana yaşam olduğu sanılıyor. Lazkiye'nin MÖ 2000 yılında Ugarit kentinin limanı olduğu tahmin ediliyor. Ugarit antik kenti, Lazkiye'nin 2 km kuzeyinde, Ras Şamra harabelerinin yerinde kuruluydu. MÖ 1450-1195 yılları arasında bir ticaret kenti olarak hareketliydi; ancak bir depremle yerle bir oldu. 1929 yılından itibaren, harabelerinde yapılan kazılar, tarih açısından önemli tabletler ortaya çıkardı. Halkı Ugaritçe denilen bir Sami dili konuşmaktaydı. Bir semitik dil olan Ugaritçe ve alfabesi, Charles Virrolleaud ile Edouard Dhorme'nin çalışmaları sayesinde kısa zamanda çözülmüştü. Ugarit kenti adı ilk olarak Ebla arşivleri, Tell el Amarna mektupları ve Boğazköy'de ortaya çıkarılan Hitit yazılı belgelerinde görülmüştü.

Lazkiye'deki Ulusal Müze ise, 1986'da, 16.yüzyıla ait bir Osmanlı kervansarayı olan binada açılmış. Müzede, Ugarit medeniyetine ait tabletler, antik mücevherler, tarihi paralar, heykelcikler, seramikler, çanak-çömlek, erken Arap ve Haçlı dönemine ait kıyafetler, kılıçlar yer alıyor. Bahçesinde ise inanılmaz güzellikte heykel ve lahitler bulunuyor. Son olarak 2011 yılının Nisan ayında ziyaret ettiğim müzenin geleceği ne olacak, doğrusu çok merak ediyorum.

Bu arada, Suriye'nin kuzeybatısındaki Idlib'de bulunan Ebla antik kenti, kuzeydeki antik manastırlar ve eski kiliselerden çok sayıda tarihi eserin çalındığı bildiriliyor.

'Çölün Gelini'nin gözleri yaşlı

Orta Suriye'de antik zamanların önemli dini ve ticari merkezi olan Palmira, Başkent Şam'ın 215 km kuzeydoğusunda, Humus'un 155 km doğusunda yer alıyor. Çölün ortasında bir vahada kurulan kent, ticari kervanların geçiş noktasında olması sebebiyle "Çölün Gelini" olarak da bilinirmiş; geçmişi MÖ 19. yüzyıla kadar gidiyor. Palmiralılar; Romalı-

MÖ 3. yüzyılda kurulmuş olan Apamea antik kenti yağmacıların elinden kurtulamadı.

Halep'te müzelere sığmayan tarih

Serhat Öztürk "Halep" isimli kitabında (Can Yayınları, Haziran 2011) şunları yazmış:

"Halep Ulusal Müzesi, 1931 yılında kurulduğunda mekânı, ufak bir Osmanlı saray binasıymış. Ancak aradan 30 yıl geçtikten ve kazı çalışmaları çığ gibi büyüyüp çıkan buluntular arttıktan sonra bina, sergilenecek malzemelere yetmez olmuş. Halep Ulusal Müzesi'nde Mezopotamya tarihinin bütün dönemlerinden örneklere rastlamak mümkün ama özellikle demir çağı öne çıkıyor. Müzenin özelliklerinden biri de, sergilenen eserlerin hepsinin Suriye kökenli olması.

"Giriş katında iki ana bölüm yer alıyor. Birinci bölümde Halep, Ayn Dara ve Ebla'dan, Taş Devri'nden kalma insan araç-gereçleriyle, Tell Marbit'ten getirilmiş MÖ 8500'e tarihlenen en eski insan barınağı sergileniyor. İkinci bölümde, Suriye'nin coğrafi bölgelerine göre sınıflandırılmış ve Tell Barak'tan getirilmiş bronz çağı objeleri görülebilir ki burada takılar ağırlıklı bir yer tutuyor. Sümerlerin Ur kentinden sonra en eski granülasyon çalışmalarının yapıldığı yer olarak (MÖ 2370-2200) Suriye'nin Tel Brak bölgesi gösteriliyor... Halep Müzesi'nin en ilginç parçalarından bir kısmı Tell Halaf'tan gelmiş. Tell, Aramcada tepe demekmiş. Kuzeydoğu Suriye'de El-Hasakah bölgesinde yer alan bir arkeolojik alan Halaf. Neolotik kültürün ilk buluntuları buradan çıkmış ve bu yüzden de Halaf kültürü olarak adlandırılmış...

"Halaf, 1899'da Baron Max von Oppenheim tarafından keşfedilmiş. Baron, Halaf'a dönüp 1911-1919 yılları arasında kazılar yapmış. 1929'da tekrar gelmiş ve bu sırada bulduklarını, Batılı arkeologların doğal alışkanlığıyla beraberinde götürmüş. Bunlar birkaç parça şey olsa, 'Adamın da hakkı kardeşim, hem bulmuş hem kazmış' denilebilir belki. Ama Baroncuk, buradan götürdükleriyle Berlin'de bir Tell Halaf Müzesi açmış. Yazık ki İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki yoğun Berlin bombardımanında, binlerce yıldır gün yüzüne çıkmayı bekleyen tarihi koleksiyondaki eşsiz eserlerin çoğu zarar görmüş..."

Jüpiter Tapınağı'nın parçaları büyük olasılıkla Avrupa ve ABD'de haraç mezat satılıyor.

lar ve Persliler (Sasaniler-Partlar) arasında kalan bir toplum olarak, her iki kültürden de etkilenmiş, giyim tarzından sosyal aktivitelere kadar Helen ve Pers izleri görülmüştür. Baal Tapınağı başlı başına Palmira'nın bir simgesi olmuştur. Şehrin ticari başarısının doğal sonucu olarak mabetler, binalar ve surlar dönemin en kaliteli yapılarıymış. Antik kentte, 30'lu yıllar boyunca kazılar yapan Fransızlar, tapınakta bulunan kurşun çivileri, mermi yapımında kullanmak üzere sökmüşler!

Ülkede, bugünkü şiddet ortamında, Palmira da tank tekerlekleri altında eziliyor. Suriye Ordusu antik kentin tepesindeki Maan Kalesi'ni üs olarak kullanıyor. Kentin batısında lahitlerin yer aldığı vadi ise tank ve diğer zırhlı araçların park yerine dönüşmüş. Suriye Ordusu'nun Roma antik kentinin ortasına derin siperler kazdığı da gelen haberler arasında.

Suriye'deki şiddet ortamında İslami eserler de zarar görüyor. Bunlardan birisi Dera'daki Emevi Camii. Halife Ömer Bin Hattab'ın (607?-692) emriyle yapılan caminin önemli ölçüde hasar gördüğü belirtiliyor.

Halep Kalesi de zarar gördü

Irak'ta 2003 yılındaki işgalin ardından tarihi eser ve alanlara yönelik yaşanan yıkım ve yağmayı inceleyen, Bağdat Müzesi'nden çalınan bazı eserlerin geri istenmesinde rol oynayan Lübnanlı Arkeolog Joanne Farchakh, şu uyarıda bulunuyor: Suriye yönetimi on yıl önce turizm gelirini artırmak için ülke çapında 25 müze kurdu ve hem tarihi eserleri yerinde sergilemek hem de bunları koruyacak gücü olduğunu ispatlamak için taştan birçok eseri dışarıda yani bahçede sergileme kararı aldı. Ne yazık ki Hama'daki müze bu durumdayken yağmalandı.

Hürriyet'te 11.08.2012 tarihli bir haber, Esad güçlerinin yoğun top atışının Halep'in tarihi kalesine zarar verdiğini yazıyordu. Kale kapısının tam önüne düşen top mermilerinin, kalenin adının yazılı olduğu mermer levhanın kırılmasına sebep olduğu belirtildi. UNESCO listesinde, "olağanüstü evrensel değer" olarak nitelenen Halep Kalesi'nin geçmişi MÖ 3000 yılına kadar gidiyor. Dünyanın en eski ve büyük kalelerinden birisi olan Halep Kalesi, bakalım bu şiddet sarmalından ne kadar hasarla çıkacak?

UNESCO Başkanı Irina Bokova, sıra dışı tarihi özellikteki Halep'te çatışan taraflara tarihi kenti ve kültürünü korumaları çağrısı yaptı. Bokova, yaşananlardan dolayı son derece tedirgin olduklarını belirtirken, savaşın tüm taraflarını bu kültür mirası kenti koruma konusunda göreve çağırdı. Batı ve Doğu arasındaki ticaret yollarının geçtiği, bin yıldan fazla zamandır çok sayıda farklı kültüre ev sahipliği yapan Halep'i, dünyanın en eski ve en özel kentlerinden biri olarak tanımlayan Başkan Bokova, savaşın yaşandığı Suriye'de

Suriye müzelerinde yer alan binlerce yıllık parçalar tüm insanlığın ortak mirası.

arkeolojik ve tarihi mirasa sahip, dünyanın en eski kentlerinin bulunduğunu hatırlattı. UNESCO ayrıca Interpol ve Suriye'nin komşu ülkelerini de, ülkenin kültürel değerdeki tarihi eserlerine karşı yapılabilecek yağma ve kaçakçılığa karşı uyardı.

UNESCO, daha önce de Suriye'nin zengin kültürel mirasının korunması çağrısı yapmış, "Ülkenin mirasına verilen hasar, o ülkenin insanlarının ruhuna ve kimliğine zarar verir." demişti ama bu ne kadar işe yarar bilemiyoruz...

Bu arada, yıllardır Lübnan'da yaşayan İngiliz Gazeteci Robert Fisk'in 5 Ağustos tarihli yazısına ("Syria's Ancient Treasures Pulverised", *The Independent*) bakınca önemli bir ayrıntı görüyoruz; Suriye'deki bazı üst düzey yetkililer de bu kaos ortamında tarihi eser kaçakçılığına bulaşmış durumda. Hırsızlık süsü verilen bazı olaylarda bu yetkililerin parmağı olduğu ileri sürülüyor.

Hama'da 1740 yılında yapımı başlanan bir Osmanlı eseri, Paşa Kasrı (fotoğraf: Levent Gedizlioğlu).

Irak'ta yağmalanan insanlık tarihi

Bugün Suriye'de olan yıkım ve yağmayı daha önce bir başka komşumuz Irak da yaşadı. ABD işgalinin ardından ülkedeki arkeolojik alan ve müzeler ciddi tahribata uğradı, çok sayıda eser çalındı.Moğolların 1258'de Bağdat'ı yakıp yıkması, İskenderiye Kütüphanesi'nin 5. yüzyılda yakılması gibi, Irak'ın ABD tarafından 2003 yılında işgalinden sonra müzelerin ve arkeolojik alanların yağmalanması insanlık tarihine kara bir sayfa olarak açıldı. Ayaklar altına alınan sadece bir ülkenin kültürü değil, dünya mirasıydı. Mezopotamya'nın kalbini taşıyan bugünkü Irak, binlerce arkeolojik bölgeye sahip bir ülke. Ne yazık ki, bunlardan bazılarının üzerine ABD ve İngiliz uçakları bombalar yağdırdı. 2003'te başta Irak Ulusal Müzesi'nde (Bağdat Müzesi) olmak üzere yağmalama sırasında yaşananlar inanılmazdı. Yağmacılar, ellerine ne geçiyorsa alıyorlar ya da kırıyorlardı. Aralarında kadınlar, çocuklar ve yaşlı insanlar vardı. Eğitimsiz insanlardı. Bu insanların çoğu yoksul Şii bölgesinden geliyordu. Bazıları buraya otobüslerle taşınmışlardı. Uzak bir köşede bulunan İslami el yazmaları, İbranice yazılar ve binanın zemininde eserler yağmadan kurtulabilmişti ancak. Bu arada, insan bir yandan soruyor kendisine, Irak'a birkaç kuruş para biriktirmek için ya da "ramboluk" yapmaya giden ABD'li genç askerler Sümer kültüründen, Mezopotamya'nın medeniyetin beşiği olduğundan haberdar mıydı? Geçmişi ancak birkaç yüzyıla dayanan ABD'nin askeri, geçmişi 5 bin yıl öncesine giden insanlık tarihini korumayı kendiliğinden akıl edebilir miydi? ABD'de bile bazı sanat çevreleri, hükümete Irak'taki hastane, okul ve kültürel öğeleri içeren binaların vurulmaması, korunması çağrısında bulunmuştu; ancak seslerini yeterince duyuramadılar. Bush yönetimine kültürel konularda danışmanlık veren iki kişi istifa etti. Baltimore'daki Walters Art Gallery'nin Müdürü Gary Vikan "Benzin nasıl arabalarımız için gerekliyse, Sümerlerden kalan tabletlerin de geçmişimiz için o kadar önemli olduğunu bir anlamış olsaydık, bunlar olmazdı." diyerek isyan ediyordu. Neyse ki çalınan 15 bin parça eserden yaklaşık yarısı daha sonra geri geldi. Bazı eserler de saklı olduğu için kurtulmuştu. Müzenin çevresindeki saklı beş güvenlik odasında, merkez bankasının altındaki mahzenlerde ve Bağdat'ın çevresinde yeraltı sığınaklarında binlerce parça saklıydı. ABD işgalinin ardından Bağdat'ta her köşede gerçek ya da sahte tarihi eserler pazarlanıyordu. Ancak sahtecilik öylesine gelişmişti ki bu eserler üzerinde bile Irak Ulusal Müzesi mührü vardı. Dünyadaki müzecilere göre Irak'taki müzelerin yağmalanması, bu alanda II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük hırsızlıktı.

Irak Ulusal Müzesi'nde, MÖ 3200 yılına ait eserler bulunuyordu. Yağmalama sadece ABD'nin 2003 yılındaki işgalinde gerçekleşmemiş, daha önce 1991 yılındaki Körfez Savaşı sırasında yaşanan karışıklık sırasında da benzeri yaşanmış. Körfez Savaşı'ndan sonra da Irak'ta Saddam'a karşı geniş çaplı ayaklanmalar olduğunda yaşanan karışıklıkta birçok önemli müze ve arkeolojik alan yağmalanmış. Yaklaşık 4 bin parça tarihi eser kaybolmuş veya tahrip edilmiş. Irak'a uygulanan yaptırımlar yüzünden artan yoksulluk sonucunda arkeolojik alanlardan ve müzelerden tarihi eserler çalınmış. Kolay taşınsınlar diye kimisi parçalanan çalıntı eserlerin İsrail ve İsviçre üzerinden Londra'ya uzanan yolculukları, açık artırmalarda ya da antikacıların arka odalarında son bulmuş. Dr. Donny George, Irak'ta Tarihi Eser ve Mirası Kurulu Başkanı idi. 2003'te Irak Ulusal Müzesi'ni korumak ve yağmalanan eserleri kurtarmak için verdiği uğraşlarla tanınıyordu. Hatta elemanlarına silah dağıtıp işgalcilere ve yağmacılara karşı direnmelerini istemişti. George yıllarca verdiği uğraşa rağmen Ağustos 2006'da istifa etti. Ailesiyle birlikte Suriye'nin başkenti Şam'a kaçmak zorunda kaldı. Asuri Hıristiyan olan Dr. George, tarihi eserlerle ilgili çalışmaların Irak'taki mezhep farklılıklarından ve bunların yönetime yansımasından olumsuz etkilendiğini belirtmişti. George, Irak Kültür Bakanlığı kadrolarının Şii Mukteda el Sadr yandaşları ile doldurulduğunu söyledi. El Sadr'ın, Tarihi Eser ve Mirası Kurulu üzerindeki etkisinin giderek arttığını söyleyen George, "Yeni bakanlığa gelen bu kişilerle çalışamam. Arkeoloji ya da tarihi eser nedir bilmiyorlar..." diyor. George'a göre radikal İslamcılar sadece İslam eserleriyle ilgileniyorlar, Irak'ın İslam öncesi tarihini ise önemsemiyorlar.

Irak bugün, Babil'den kalanları Dünya Mirası Listesi'ne sokmaya çalışıyor; ama tarihi alandaki ihmaller ve özensizlik buna engel oluyor. Örneğin, 70'lerin sonu ve 80'lerin başında Basra'dan Bağdat'ın güneyine petrol ve gaz taşımak üzere inşa edilen boruların el-Hilla'daki kısmının altında değerli başka bir şey daha var: Babil surları. Ne var ki, boruların yerlerinin değişmesi ve arkeolojik kazının başlaması için bir türlü adım atılamıyor. Hatta kısa bir süre önce üçüncü boru hattı yapılmış. Tarihi Eserler Kurulu ile Petrol Bakanlığı daha surların varlığı konusunda bile anlaşabilmiş değil.

Irak'ın kuzeybatısında bulunan tarihi Ninova bölgesinde ise, üzerine kaçak binalar dikilen, ekilip biçilen tarihi alanlar da az değil. Tarihi Eser ve Mirası Kurulu Başkanı Qais Raşid, Irak'ta 12 binden fazla arkeolojik alan bulunduğundan, bununla birlikte bu alanları korumak üzere görevli polis sayısının sadece 800 olduğundan dert yanıyor.

Yıllarca süren iç savaşlarda tarihi yağmalanan bir başka ülke ise Lübnan. Lübnan'da 1975-1990 arasında ne kadar tarihi eserin kaybolduğunu kimse tam olarak bilmiyor. Suriye Ordusu, 1975'te Beka Vadisi'ndeki Balbek Tapınakları'nı üs olarak kullanıyor. Jüpiter Tapınağı'nın güneybatı tarafında, Lübnan İç Savaşı sırasında Filistinlilerin kullandığı tanksavar silahlarının izlerini hâlâ taşıdığı görülüyor.

Not: Irak'ın başkenti Bağdat'taki Ulusal Müze, www.virtualmuseumiraq.cnr.it adresinden sanal olarak gezilebilir.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Yazılım mühendisliği

Yazılım mühendisliği yeni bir alan ve diğer mühendisliklerde olduğu gibi arkasında yüzyılların fizik ve kimya birikimi yok. Hâlâ yazılım mühendislerinin ellerinde klasik mühendisliklerin formülleri ve T cetvelleri yok. Yazılım geliştiriciler karşılaştıkları sorunları analiz ediyorlar, çözümler üretiyorlar ve bu çözümlerini pratikte sınıyorlar. Tüm sorunlar aşılamamış olmasına rağmen yazılım mühendisliği, yazılıma içsel olan sorunların farkında olması ve metotlarıyla adım adım kendini oluşturuyor.

Dil Derneği tarafından yayımlanan sözlükte bilgisayar, "çok sayıda aritmetiksel ya da mantıksal işlemlerden oluşan bir işi, önceden verilmiş bir izlenceye göre yapıp sonuçlandıran elektronik aygıt" olarak tanımlanır. Bilgisayar, donanımdan (hardware) ve yazılımdan (software) oluşur. Yine aynı sözlükte donanım, "bilgisayarı oluşturan gereçlerin tümü", yazılım ise "bir bilgi işlem dizgesinin işleyişiyle ilgili bilgisayar izlencelerinin, kuralların ve gerektiğinde belgelemenin tümü" şeklinde tanımlanır. Bir diğer deyişle, donanımla bilgisayarın dokunulabilir bileşenlerine, yazılımla ise maddi olmayan bileşenlerine işaret edilir. Buna göre, fare, klavye, monitör, disk vb. donanım kapsamında değerlendirilirken, işletim sistemi, oyunlar, belge biçimleri (jpg, xml, html, mpg vb.), ofis uygulamaları vb. yazılım kapsamında değerlendirilir.

Yazılım terimi ilk kez 1958 yılında, ünlü bir istatistik uzmanı olan John Wilder Tukey tarafından kullanılır. Tukey aynı zamanda 1946 yılında, bilgisayar programlarının temeli olan 1'ler ve 0'lar için kullanılan **binary digit**'i (ikili sayı) **bit** olarak kısaltan kişidir. Tukey, yazılım terimini ilk kez kullanırken yazılımın giderek daha fazla önem kazanacağının da altını çizer. Ancak 1960'ların ikinci yarısına kadar yazılım, donanımın bir parçası, bilgisayarların ikincil bir bileşeni olarak görülür. 1960'ların sonunda gerçekleşen üç olay, yazılım ve donanım endüstrilerini ayırır. İlk olay, IBM System 360 bilgisayar ailesinin piyasaya girmesi ve farklı yazılım firmalarının değişen kullanıcılara göre yazılım geliştirme olanağı kazanması ve bunu satabilmesidir. İkinci olay, 6 Aralık 1968'de IBM'in artık donanımı ve yazılımı ayrı ayrı fiyatlandıracağını duyurmasıdır. O vakte kadar müşteriler, bilgisayara bir bütün olarak para ödemektedirler. IBM bu hamlesinin yükselen yazılım maliyetlerinin bir neticesi olduğunu söyler. Fakat OECD raporunda (1985), IBM'in bu kararında anti-tröst yasalarının etkin olduğu iddia edilir. Gerekçesi her ne olursa olsun, IBM'in bu hamlesi çeşitli yazılım firmalarına IBM uyumlu yazılımlar geliştirme olanağı sağlar. Üçüncü olay ise mikrobilgisayar endüstrisinin gelişimidir. Mikrobilgisayarlarla beraber, küçük işletmeler de bilgisayar alabilir ve kullanabilir duruma gelirler. (Campbell-Kelly, 1995)

Donanım, Intel şirketinin kurucularından Gordon Moore'un 19 Nisan 1965 yılında yayınlanan makalesinde öngördüğü gibi çok hızlı bir şekilde gelişir. Moore, 1965 yılında mikroişlemciler içindeki transistor sayısının her yıl iki katına çıkacağını öngörmüş, 1975 yılında ise bunu "her iki yılda bir iki katına çıkacak" şeklinde düzeltmiştir. Moore, 2005 yılında kendisiyle yapılan bir söyleşide bu öngörüsünün bir süre sonra geçersiz olabileceğini belirtir.

Fakat aynı parlak gelişim çizgisi yazılım alanında görülmez. Yazılım geliştirme ve verimlilik hep sorunlu olagelir. Edsger Dijkstra 1972 yılında şöyle yazmaktadır:

"Yazılım krizinin temel nedeni, bilgisayarların birkaç kat daha güçlü hale gelmiş olmasıdır. Açıkça söylersek, bilgisayarlar yokken programlama gibi bir derdimiz yoktu, birkaç zayıf bilgisayarımız olduğunda programlama basit bir sorundu ve şimdi dev gibi bilgisayarlarımız var ve programlamanın kendisi de dev gibi bir sorun."

Dijkstra'nın vurguladığı gibi daha güçlü donanım, daha geniş ve karmaşık yazılımları gündeme getirmiştir ve bunun kendisi başlı başına bir sorundur. Bu sorun, yazılım krizi olarak adlandırılır. Krizin başlıca görünümleri şunlardır:

- Aşılan proje bütçeleri

- Zamanında tamamlanamayan projeler
- Geliştirilen yazılımın verimsiz ve düşük kalitede olması
- Çoğu zaman ihtiyaçları tam karşılayamaması
- Yazılım kodunun yönetilemez (unmanagable) ve desteklenemez (*unmaintainable*) oluşu
- Yazılımın hiç teslim edilememesi

Günümüzde de kısmen devam eden yazılım krizini Şekil 1'deki gibi karikatürize etmek de mümkün.

Yazılım mühendisliği, bu krizi aşma amacıyla, yazılım geliştirmenin bir mühendislik çerçevesinde değerlendirilebileceği iddiasıyla gündeme gelir. Bu doğrultuda, çeşitli yazılım geliştirme metotları geliştirilir. Donanımdaki gelişim hızına hiçbir zaman erişilememiş olmasına karşın önemli başarılar da elde edilir.

Yazılımın geliştirilmesi neden zor?

Peki, yazılım geliştirmeyi zor yapan nedir?

Brooks (1995), ilk kez 1986 yılında yayınlanan ve büyük yankı uyandıran, "Gümüş Kurşun Yok: Yazılım Mühendisliğinde Töz ve İlinek" (No Silver Bullet- Essence and Accident in Software Engineering) başlıklı makalesinde bu konuyu tartışmakta ve donanımdaki gibi bir gelişimin yazılımda olanaklı olmadığını vurgulamaktadır. Brooks'un yazılım konusundaki temel tezlerine geçmeden önce, makalesinin başlığını açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Gümüş kurşun, Avrupa masallarında kurtadamlara, cadılara ya da canavarlara karşı etkili olan tek kurşun tipi. Brooks, töz (essence) ve ilinek (accident) kavramlarını Aristoteles felsefesinden alır. Töz ile, bir nesneyi neyse o yapan özellikleri anlatmak ister. İlineğin ise kendi başına bir varlığı yoktur, tözle birlikte var olur ve tözü değiştirmeksizin değişebilen bir niteliktir. Orhan Hançerlioğlu'nun *Felsefe Sözlüğü*'nde dikkat çektiği gibi ilinek terimini olumsal terimi ile karıştırmamak gerekir. Olumsal, hiçbir şeyle belirlenmemiştir. İlinek ise tözle belirlenir. Örneğin, elmanın rengi bir ilinektir. Elmanın rengi zamanla değişip yeşil, sarı, kırmızı olsa da, elma hep elma olarak kalır.

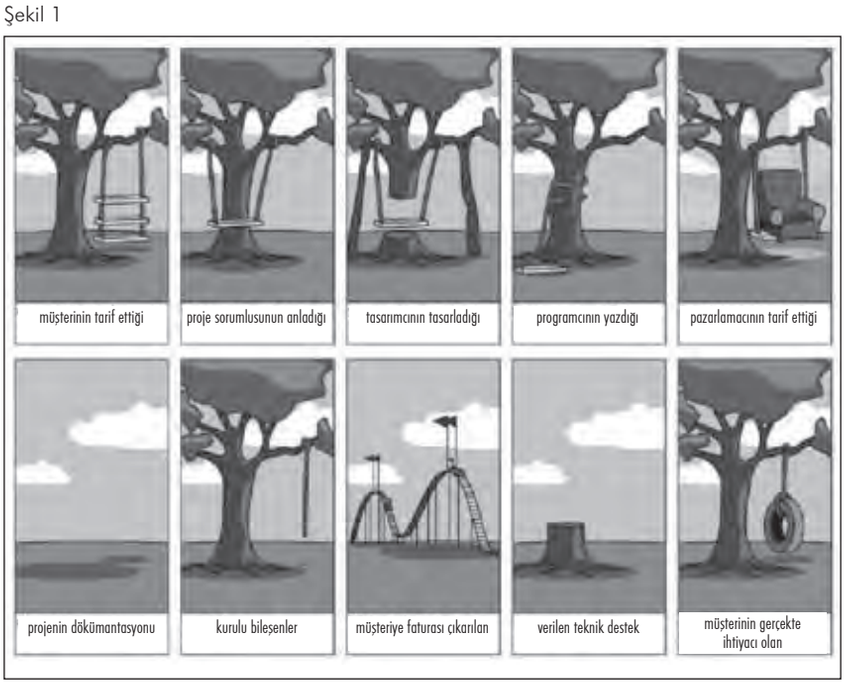
Brooks, yazılım projelerinin gelişimini, insandan kurda dönüşen kurtadamlara benzetmektedir. Sorunsuz başlayan ve bir süre böyle devam eden masum yazılım projeleri bir süre sonra kurtadam olmaktadır: Zamanında ya da hiç teslim edilemeyen ürünler, bütçe açıkları, kullanıcıların ihtiyacını tam karşılayamama... Bu kurtadamı yok edecek gümüş kurşuna olan ihtiyaç her geçen gün kendini daha çok hissettirmektedir. Donanımların performansı artıp fiyatları düşerken neden yazılımda aynı başarı elde edilememektedir?

Brooks, donanımdaki hızlı gelişimin yazılımda yaşanamayacağını iddia eder. Birincisi, donanımdaki gelişim, iki yılda iki katına çıkma, zaten sıra dışı bir olgudur. İkincisi yazılımın doğası, benzer bir gelişime olanak vermez. Yazılımla beraber, kafa ve kol emeği tartışması daha farklı bir noktaya taşınmaktadır. Yazının başındaki tanımları hatırlarsak, donanım bilgisayarın maddi, yazılım ise maddi olmayan bileşenlerine işaret eder. Dolayısıyla, bir elektronik mühendisinin donanımdaki kafa emeğinin ürünü elle tutulur hale gelirken, yazılım mühendisinin emeği sadece biçim değiştirir ama maddileşemez. Sanat eserlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Ama bilişim teknolojilerinin, dolayısıyla yazılımın, dünya ekonomisindeki yeri dikkate alındığında sorun daha kritik hale gelir. Brooks'a göre yazılım geliştirmede harcanan emeği, Aristoteles'ten hareketle, tözsel ve ilineksel olarak ikiye ayırmak gerekir. Tözsel, yazılımın doğasına içsel olan öğeleri, ilineksel ise yazılımın doğasında olmayan ama yine de onun bir parçası olan öğeleri belirtir. Bu bağlamda, yazılımdaki tözsel emek, maddi olan ilişkilerin zihinde algoritmalar, veri kümeleri, ilişkiler vb. halde soyutlanmasını, ilineksel emek ise bu soyutlamanın programlama dilleri ve benzeri araçlarla donanım üzerinde somutlanmasını ifade eder. Brooks, yazılım geliştirmedeki asıl zorluğun, programlamada ve testte değil, soyutlamada olduğunu vurgular.

Brooks'a göre yazılımın tözünün temel özellikleri şunlardır: karmaşıklık, uygunluk, değişkenlik, görünmezlik.

Karmaşıklık: Yazılım sistemleri, çok sayıda benzer parçadan oluşan otomobillerden ve binalardan farklıdır. Yazılım, birbirine benzemeyen çok sayıda parçadan oluşur. Bunun yanında, herhangi bir yazılım sisteminin içerdiği olası durumlar maddi sistemlere göre daha fazladır. Doğal

Şekil 1

olarak bu da yazılım geliştirenlerin göz önünde bulundurması gereken durumları arttırır.

Bir binada yaşayan kişi sayısını iki katına çıkarmak için çoğu zaman kullanılan fiziksel kaynakları iki katına çıkarmak yeterlidir. Ancak bir yazılım, aynı anda 100 kullanıcıya hizmet verebiliyorsa bu sayıyı 200 yapmak için aynı yazılımdan iki tane çalıştırmak yeterli olmayacaktır. Yazılımın kendisine içsel olan bu karmaşıklık, yazılım projelerinin yönetimine de yansır. Proje ekibi genişledikçe, iletişim sorunları nedeniyle soyut olanın içerdiği karmaşıklık daha da büyür.

Uyumluluk: Karmaşıklık, yalnızca yazılıma özgü bir durum değildir. Örneğin fizikte de karmaşık olgular üzerine çalışılır. Fakat bu çalışmalar çoğu zaman belirli bir alana odaklanır ya da belirli bir düzen içinde var olan evrene dair genel açıklamalar geliştirilmeye çalışılır. Evrende bir uyum aranır.

Yazılım sistemleri ise sürekli diğer sistemlerle ilişki halinde var olurlar. Başka sistemlerle uyumlu çalışma zorunluluğu, karmaşıklığı daha da arttırır. Ayrıca, yazılımlardan donanım alanındaki gelişmelere ve farklılıklara karşı duyarlı olması ve çalışmasını ona göre devam ettirmesi beklenir.

Değişkenlik: Yazılım somut ihtiyaçların önce kavramsal soyutlanması, sonrasında bu ihtiyaçların programlama dilleri aracılığıyla somutlanmasıdır. İnşa edilen bir binada, binanın mimarisine ait bir değişiklik yapmadan yıllarca oturulabilir. Değişiklik, satılan bir binada ya da otomobilde istisnadır. Fakat sadece, geliştirilen ve kullanılmayan yazılım değişmez. Yazılımlar, kullanılmaya başlandıktan sonra, hiçbir hata içermese bile,

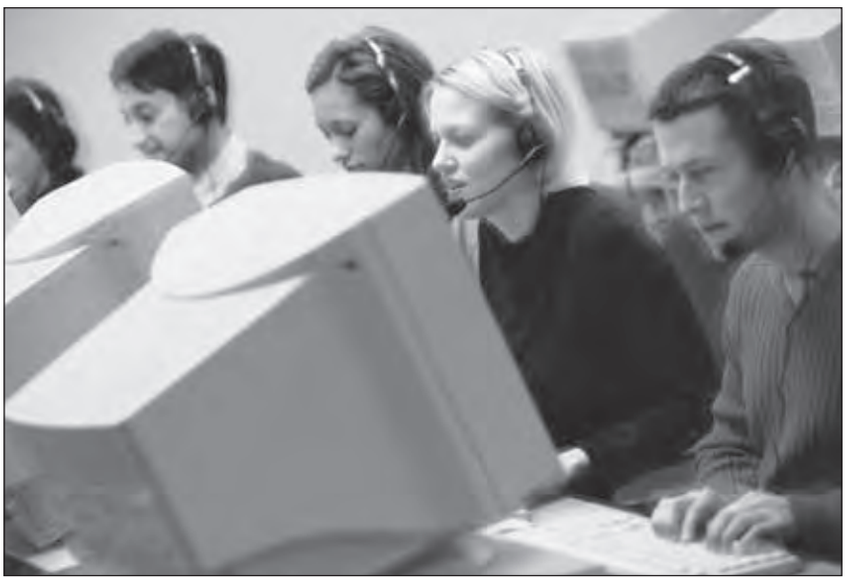
- Kullandıkça yeni ihtiyaçların farkına varılması,
- Donanım teknolojisinin değişmesi,
- Farklı sistemlerle entegrasyon ihtiyacı,

vb. nedenlerle değiştirilir.

Değiştirilen veya genişletilen her yazılımın içerdiği karmaşıklık daha da artar. Bu değişiklikler, önceden dikkate alınıp bir yazılım geliştirilmiş olsa toplam karmaşıklık x değerinde olacaktır. Ama var olan bir yazılıma yeni özelliklerin eklenmesi bu karmaşıklığı x'ten çok daha büyük yapar. Bu nedenle, yazılıma daha sonradan eklenen her özellik yazılımı daha karmaşık hale getireceğinden bir müddet sonra yazılım bu karmaşıklığı kaldıramayacak noktaya gelebilir ve yazılım yeniden yazılabilir.

Yazılımın yukarıdaki özellikleri, bir modele aktarılmasını da zorlaştırır. İçerdiği ilişkilerin karmaşıklığı yanında bunların dinamik ilişkiselliği modellenmesini problemli hale getirir. Bu durum, özellikle birden fazla kişinin geliştirdiği yazılımlarda ortak bir kavrayışın oluşturulmasında önemli bir engel haline gelir.

Brooks'un önerileri

Brooks, son yıllarda yazılım mühendisliğindeki gelişmelerin yazılımın tözünden çok, ilineksel özelliklerine yoğunlaştığını ve bu alandaki sorunları gidermek için çalışmalar yapıldığını belirtir. Örneğin, yüksek düzeyli (high level) programlama dilleri, işletim sistemlerinin aynı anda birden fazla işi yapabilmesi (time-sharing) ve bütünleşik programlama ortamlarının oluşturulması (Unified programming environments), yalnızca yazılımın donanım üzerinde ifadesinde karşılaşılan sorunları azaltabilmiş fakat tözsel sorunlarda herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Buna karşın, çok sayıda gümüş kurşun önerileri de gelmiştir. Örneğin, bunların en önemlisi olan nesne yönelimli programlama, gerçek ilişkilerin soyutlanması ve bunların bilgisayar üzerindeki temsili arasındaki uçurumu kapatmış, farklı bileşenlerin birbirleriyle uyumunu arayüzler aracılığıyla artırmıştır. Yazılımın modellenmesi ve görünür hale getirilmesi için çeşitli öneriler getirilmiştir. Ayrıca, gelişmiş geliştirme ortamlarının kullanılmasının yazılım geliştirmedeki tözsel zorlukların üstesinden gelebileceği iddia edilmiştir. Fakat Brooks, önerilen bu gümüş kurşunların kurtadamı tam anlamıyla alt edemediğini belirtmektedir.

Brooks'un makalesinin ilk kez 1986 yılında yayınlandığını bir

kez daha hatırlatıp, yazılımın tözsel sorunların aşılmasına yönelik önerilerine göz atmakta fayda var. Brooks'un önerilerinin günümüzde çeşitli yazılım metotlarında somutlandığını görüyoruz:

Geliştirmek yerine satın almak: Herhangi bir yazılımı sıfırdan geliştirmek yerine tasarlanan sistemin bazı bileşenlerini satın almak daha uygun olabilir. Bunun için öncelikle, çeşitli paketlerin satılabildiği bir yazılım piyasasına gereksinim vardır. Günümüzde, Brooks'un bu önerisi olağan hale geldiği gibi özellikle özgür ve açık kaynak kodlu yazılım depoları (bkz. http://sourceforge.net) yazılım mühendislerine eşsiz olanaklar sunmaktadır. Tasarlanan herhangi bir sistemde kullanılması planlanan özelleşmiş bileşenler ya da uygulamalar, bu depolardan bulunup, gerektiğinde kaynak kodları değiştirilerek sisteme entegre edilebilirler.

Gereksinimleri belirleme ve prototip oluşturma: Yazının başında yer alan karikatürde gösterilmek istendiği gibi yazılım geliştirmenin en zor aşamalarından biri kullanıcı isteklerinin belirlenmesidir. Kullanıcı çoğu zaman ne istediğini bilmez; bilse bile bu isteğin programcılara aktarılması yazılımın tözsel özelliklerinden dolayı zordur. Kullanıcı gereksinimlerini belirlemek için prototipler oluşturulması ve kullanıcıya sunulması, ihtiyaçların kavramsal inşasına yardımcı olacaktır.

Artımlı Geliştirme: Klasik mühendislik projelerinde analiz, tasarım, gerçekleştirim ve test birbirini takip eden aşamalardır. Ancak yazılım mühendisliği, nesnesinin soyut olmasıyla diğer mühendisliklerden ayrılır. Brooks'un belirttiği yazılım özsel niteliklerini de anımsarsak, yazılımı bir bina gibi inşa edip sonlandırmak mümkün değildir. Yazılım yazılmaz veya inşa edilmez; geliştirilir ve büyür. Hedef, bir son ürünün inşa edilip kullanıcıya teslim edilmesinden çok karmaşıklığın kontrol altına alınabildiği, diğer sistemlerle uyumlu çalışan ve istenen değişikliklere cevap verebilecek bir yazılım geliştirmektir. Brooks'un artımlı geliştirme önerisi, günümüzde birçok yazılım geliştirme metodunda içselleştirilmiştir.

Brooks'un makalesinin üzerinden 25 yıldan fazla bir zaman geçti. Töz ve ilinek ayrımı felsefede eski bir tartışma konusu. Fakat yazılım mühendisliğinin 1980'lerdeki, hatta 1990'lardaki düzeyi değerlendirildiğinde soyut kavramlar oluşturma ve bu kavramların programlama dilleri aracılığıyla bilgisayar üzerinde somutlanması arasındaki ayrım anlamlıdır. Fakat Brooks'un da değindiği, nesne yönelimli programlama ile başlayan süreç ve yeni yazılım geliştirme metotları günümüzde soyutlama ve somutlama arasındaki uçurumu da büyük oranda kapatmıştır. Nesne yönelimli programlama, nesne yönelimli analizi ve tasarımı da olanaklı hale getirmiştir.

1960'ların sonunda, yazılım kriziyle beraber vurgulandığı gibi yazılım üretiminin mühendisliğe ihtiyacı vardır. Fakat yazılım mühendisliği yeni bir alan ve diğer mühendisliklerde olduğu gibi arkasında yüzyılların fizik ve kimya birikimi yoktur. Zaman zaman, soyutla daha içli dışlı olan felsefeden ve matematikten kendisine bir şeyler arar. Yazılımların grafiksel kullanıcı arayüzlerinin hazırlanmasında bilişsel psikolojinin tespitlerinden faydalanırlar.

Ancak hâlâ yazılım mühendislerinin ellerinde klasik mühendisliklerin formülleri ve T cetvelleri yok. Kurtadamla mücadele devam ediyor. Yazılım geliştiriciler karşılaştıkları sorunları analiz ediyorlar, çözümler üretiyorlar ve bu çözümlerini pratikte sınıyorlar. Tüm sorunlar aşılamamış olmasına rağmen yazılım mühendisliği, yazılıma içsel olan sorunların farkında olması ve metotlarıyla adım adım kendini oluşturuyor.

KAYNAKLAR

1) Brooks, Fred P., (1995), *The Mythical Man-Month*, Addison-Wesley, s.180-226.
2) Campbell-Kelly, M., (1995), "Development and Structure of the International Software Industry, 1950-1990", *Business and Economic History*, C 24, sayı 2, Kış.
3) OECD (1985), *Software: An Emerging Industry. Information Computer Communucations Policy*, Paris.

Bu bölüm, 101. sayıda kapak dosyası olarak yayınlamaya başladığımız üç bölümlük makalenin son parçası. Hasan Aydın'ın "Mitos'tan Logos'a: Eski Yunan Felsefi Yazınında Aşk" adlı, henüz yayımlanmamış olan kitabına dayanıyor. Kitap, önsöz ve giriş bölümleri hariç, Eski Yunan felsefesinde aşk sorunsalını tüm boyutlarıyla irdelemeyi hedefleyen altı ana bölümden oluşmakta. I. Bölüm; Eros, Philia, Agape ve Storge; II. Bölüm; Aşk, Cinsellik ve Üreme; III. Bölüm; Aşk, Psikolojik Temeller ve Belirtiler; IV. Bölüm; Aşk, Etik ve Toplum; V. Bölüm; Aşk, Kozmoloji ve Oluş; VI. Bölüm; Aşk, Güzellik ve Mistisizm başlıklarını taşıyor. Metnin ara başlıkları tarafımızdan konuldu ve çalışmadan ilgi çekeceğini düşündüğümüz bölümleri yayınlamayı uygun bulduk.

Eski Yunan felsefesinde cinsel aşk - 3

Aristoteles ve sonrasında aşka dair...

Platon'un idealar kuramını eleştirerek özgün sistemini kuran ve bilim insanı kimliğiyle bilinen Aristoteles'in ardından, Eski Yunan felsefesi köklü bir dönüşüm yaşar. İskender'in fetih hareketleri Eski Yunan'da siyasal yapı ile birlikte düşünsel yaşamı da dönüştürür. Temel felsefi ilginin ahlaka kaydığı ve felsefi etkinlik içerisinde dinsel ve tanrısal unsurların arttığı bu dönemde cinsel aşka yönelik yorumlar da bu etkiyle şekillenir.

Hasan Aydın
OMÜ Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

ARİSTOTELES'TE CİNSEL AŞK

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles, kuşkusuz Yunan felsefesinin en özgün düşünürlerinden birisidir ve kendine mal edilen "hocamı severim ama hakikati daha çok severim" sözünün de işaret ettiği gibi hocası Platon'un idealar kuramını eleştirisi, özdek-biçim ayrımını temel alan özgün sistemi ve bilim insanı kimliğiyle şöhret bulmuştur. Bütünlükçü sisteminde aşkla da ilgilenmiş, bu konuda felsefi bir anlayış geliştirmeye çalışmıştır. Diogenes Laertius'un tanıklığına güvenecek olursak, bugün elimizde olmayan *Aşka Dair* ve dört bölüm içeren *Aşk Savları* adlı iki kitap kaleme aldığını söylememiz gerekir. (1) Bu kitapların içeriklerini bilmiyoruz; ancak Laertius'un ondan aktardıklarına bakılırsa, philia'yı, iki bedende yaşayan tek ruh olma hali (2), iyi niyetin eşlik ettiği bir durum (3), akrabalar arasında, âşıklar arasında ve konuk ev sahibi arasında gerçekleşen bir olay olarak gördüğü anlaşılmaktadır. (4) Diogenes Laertius bunlara ek olarak, onun aşkla felsefe arasında bağ kurduğunu söyleyen şu önemli pasajı aktarmaktadır:

"Aşkın amacı yalnız bir arada olmak değil, bir amacı da felsefedir. Bilge de âşık olacak, yönetime katılacak, evlenecek, bir kralın sarayında yaşayacaktır. Aristoteles üç tür yaşam ayırır: Kuramsal (teorik) yaşam, uygulamalı (pratik) yaşam ve haz yaşamı; bunlardan kuramsal yaşama öncelik tanır." (5)

Eğer bu pasaj doğruysa, son bölümü açıkça Aristoteles'in diğer metinleriyle uyuşmakta, onun hocası Platon gibi, aşka felsefi bir işlev yüklediğine de işaret etmektedir. Aşkla felsefe arasında kurduğu bu bağ, Platoncu dönemine ait olabilir. Aristoteles'in bugün elimizde olmayan Platoncu tarzda diyaloglar kaleme aldığını biliyoruz. Elimizde olan yapıtlarından *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtının 9.-10. kitaplarında dostluğu tartışırken yer yer aşka da değinir. Bu yüzden onun aşk felsefesini bu yapıt aracılığıyla ele almak daha doğru gözüküyor. *Nikomakhos'a Etik*'te genel anlamda aşkı, hâlâ geçerliliğini koruyan bir saptamayla görmekten doğan hazla başlayan bir fenomen olarak değerlendirir (6) ve onu arzu ile ilişkilendirir. (7) Hatta daha ileriye gidip, ilk bakışta karşılıklı etkileşimde önemli bir öğe olan tensel hoşlanmaya dikkat çekerek şöyle der:

"İmdi öyle görünüyor ki, nasıl aşkın başlangıcı görmekten doğan haz ise, yakınlık da bir dostluk başlangıcı. Hiç kimse önce ötekinin görünüşünden hoşlanmadıysa âşık olmuyor; ötekinin görünüşünden hoşlanmadığı için değil de, daha çok o olma-

dığında eksikliğini duyduğunda, yanında olmasını arzuladığında âşık oluyor." (8)

Aristoteles, aşkın bir tür dostluk aşırılığı olarak görülebileceğini söyler (9), görmeyle başlasa da, gerçekçi bir biçimde, gelişimi için birlikte zaman geçirme, alışkanlık kazanma, birbirini yakından tanımanın ve dost olmanın gerekliliğine işaret eder. Onun deyişiyle söylersek, birlikte tuz tüketmeden birbirini tanımak olası değildir. (10)

Gerçek aşk evliliği getirir

Aristoteles'e göre aşkın temelinde, haz, iyi, hoş, yararlı gibi kimi unsurlar bulunduğunu söylemek olası olmakla birlikte, asıl aşkın iyi, erdem ve karakter ortaklığı temelinde yapılanan aşk olduğunu söylemek daha doğrudur. Zira ona göre, bunun dışındaki diğer aşklar gelip geçicidir. (11) Bu haliyle onun, aşkın benzerin benzeri çektiği ilkesiyle ilişkisi vardır; ancak benzerlik, iyilik, erdem ve karakter benzerliğidir. Yarar için kurulan aşkta yarar bitince, haz için kurulanda haz unsuru ortadan kalkınca, aşk da biter. Oysa iyi, erdeme uygunluk ve karakter ortaklığı açısından birbirlerini seven âşıklar hem daha mutlu olurlar, hem de aşkları daha uzun ömürlü olur. Nitekim, cinselliğe düşkün gençlerin aşkları coşku, tutku ve hazza bağlı olduğu için çok değişkendir; bu yüzden, aynı gün içinde duyguları değiştiğinden, çabuk sevip çabuk vazgeçerler. (12) Oysa gerçek aşk böyle olmadığı gibi, bir kişi, birden fazla kişiye de aynı anda âşık olmaz. (13) Bu saptama, aşk evliliklerinin aynı anda birden çok kadınla olmayacağını göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Ona göre huy, karakter ve erdem ortaklığı temeline dayalı gerçek aşk, evliliğe yol açar ve bu türden bir aşkın amacı, ölümsüzlüktür. Ölümsüzlük cinsel aşk için önemlidir; ancak buradan insanların sadece üremek için evlendikleri gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır; zira insanlar sadece çocuk yapmak için evlenmezler, yaşama ilişkin pek çok şeyi de paylaşmak isterler. (14)

Raffaello tarafından 1509 yılında yapılan *Atina Okulu* adlı tabloda Platon ve Aristoteles.

Üreme türün ölümsüzlüğünü sağlar

Aristoteles'e göre beslenme nasıl bireyin birey olarak varlığını koruması amacına hizmet ediyorsa, üreme de kendisi gibi bir varlık meydana getirerek nesli devam ettirmeyi amaçlar. Üreme, tamamlanmış ve kendi kendine üremeyen her varlığın en doğal ve en tanrısal işlevlerinden birisidir. Kendimize benzer başka bir varlık türetmek, tanrısal olana mümkün olduğunca katılımı sağlayan bu etkinlik, bütün varlıkların isteğinin nesnesi, doğal etkinliklerinin ereğidir. (15) Ancak Aristoteles için doğanın nihai amacı, bireyleri korumak değil, türlerin korunmasıdır. Ona göre türün devamı için, bireyin birey olarak büyümesi, gelişmesi ve böylece üreme görevini yerine getirebilecek belli bir olgunluğa ulaşması zorunludur. Bu açıdan, ay-altı evren varlıklarında, onların ezeli-ebedi ve tanrısal olana katılmalarının mümkün tek yolunun bireysel ölümsüzlükleri değil, kendileri gibi bir başka varlıkta devam etmeleri anlamına gelen türlerin ölümsüzlüğü olduğu söylenebilir. Onun üremeyle ölümsüzlük arasında kurduğu söz konusu ilişki Platon'un *Symposion*'undaki anlayışla özü itibariyle örtüşür. Ancak,

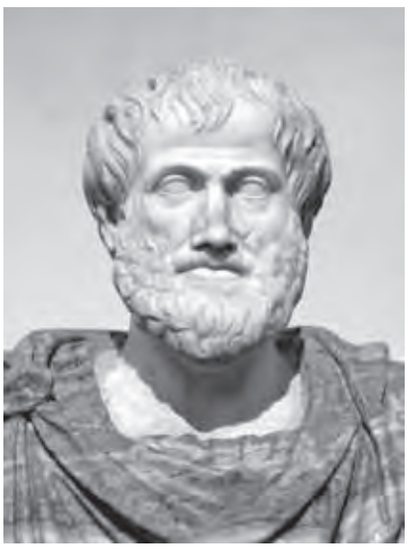
Diogenes Laertius'un Yunan filozoflarının biyografilerini aktardığı kitabı.

Platon'un anılan yapıttaki söyleminin bununla sınırlanmadığını, aşkın güzel ideasına katılmada bir işlev yüklendiğini biliyoruz. Oysa Aristoteles, ayrık idealar öğretisini yadsır; ideaları, tikellere içkin sayar. O üreme anlayışını erekselci düşüncesiyle birleştirmeyi de ihmal etmez. Ross şöyle der:

"Aristoteles için, üreme özel bir öneme sahiptir ki, onun için o türün devamlılığı, doğanın amaçlılığının en açık kanıtıdır. Bir hareketin yöneldiği herhangi apaçık bir ereğin var olduğu her yerde, biz her zaman bu nihai ereğin, hareketin amacı olduğunu söyleriz ve bu nedenle de, bizim doğa adını verdiğimiz şeye karşılık gelen herhangi bir şeyin gerçekten var olması gerektiği de açıktır. Çünkü var olan bir tohum, rastlantısal bir canlı varlık ortaya çıkarmadığı gibi bir tohum da rastlantısal bir canlı varlıktan çıkmaz; ama her tohum belli bir ebeveynden çıkar ve belli bir neslin ortaya çıkmasına neden olur. Dolayısıyla da hâkim olan etki ve yavrunun yapıcısı tohumdur."

Görüleceği gibi, Aristoteles'in teleolojisi içkin bir teleolojidir. Her bir türün ereği o türe içkindir; onun ereği basit olarak, şeyin türü veya daha doğrusu büyümek ve kendi türünü çoğaltmak, algılamak ve kendi varlığının koşullarının, örneğin yaşadığı çevrenin izin verdiği ölçüde özgür ve etkili bir biçimde hareket etmektir. (16)

Aristoteles, türün devamında etkin bir işlev yüklediği üremede, anne babanın her birisinin katkısının ne olduğu sorununa da değinir. O,

Aristoteles.

madde-biçim ayrımına dayanan metafiziğine ve kadını ikincilleştiren bakışına koşut bir biçimde, babanın katkısının maddi bir katkı olmadığını, fakat anne tarafından sağlanan madde üzerine belli bir formun basılması olduğu sonucuna doğru gider. (17) Ona göre dişide erkeğin menisine karşılık gelen şey adet kanaması, yani dişinin yaşamsal vücut ısısının daha düşük olması nedeniyle meniye dönüştüremediği fazla kandır. Dolayısıyla meni, adet kanamasından daha fazla form kazanmış olduğu için çocuğun formel ya da etkili nedeni gibi rol oynar; oysa adet kanaması maddi nedendir; erkek öğe dişi öğeyi, sütü peynire dönüştüren maya gibi harekete geçirir. Dolayısıyla doğa ve sanatsal üretim arasında bir benzeşim vardır. Erkeğin meniyi salgıladığı yerde meni, embriyonun bir parçası değildir; aynı şekilde marangozdan da maddeye hiçbir şey geçmez. Fakat şekil ve form, onun başlattığı hareket sayesinde, ondan maddeye aktarılır. (18) Şu halde, Aristoteles için, form türü belirlediği ve türsel ölümsüzlük onunla sağlandığı için, ölümsüzlükte etkin olan babanın katkısıdır. Dört neden öğretisi ışığında söylersek, anne maddi neden; baba ise formel ve fail nedendir.

Aristoteles, hayvanlar ve insanlar söz konusu olduğunda, türün ölümsüzlüğüne yol açan üremenin psikolojik kökenine de eğilir ve onun psikolojik kökeninde ruhun akıldışı öğesiyle özdeşleştirdiği arzuyu görür. (19) Ona göre, insan söz konusu olduğunda, iradenin akla tabi olması ve akıldışı arzuyu akıl vasıtasıyla denetlemesi söz konusudur. *Nikomakhos'a Etik*'te altın orta öğretisi ile ifade edersek, aşırı uçlardan kaçınmak ön plana çıkar. Ona göre hazza ve çıkara dönük tutkular, ruhun akla aykırı yönünden hoşlanırlar. (20) Bu açıdan, aşk dostlukta aşırılık olarak görüldüğünden, denetlenmeli (21); bir tek kişiye özgü kılınmalı ve bencillikten de uzak tutulmalıdır. Şu halde, tüm yaşantılarda olduğu gibi akla uygun olan itidali bir yaşam sürmelidir. Zira akla uygun yaşamak tutkuya uygun yaşamaktan, güzele iştah duymak, haz verene ve çıkar sağlayana iştah duymaktan daha üstündür. (22)

ARİSTOTELES SONRASI YUNAN FELSEFESİNDE CİNSEL AŞK

Aristoteles'in ardından felsefenin köklü bir dönüşüm yaşadığını biliyoruz. İskender'in fetih hareketleriyle birlikte hem Eski Yunan'da siyasal yapıda köklü bir dönüşüm yaşanmış, hem de düşünsel yaşamda, Doğulu düşüncelerle Eski Yunan düşüncesinin ilişki içerisine girmesi yeni ve eklektik yaklaşımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemin temel felsefi ilgisinin, ahlaka kaydığını, felsefi etkinlik içerisinde dinsel ve tanrısal olan unsurların arttığını, Yeni Pythagorasçılık, Yeni Platonculuk gibi akımlar aracılığıyla kurtuluş teolojilerinin ortaya çıktığına tanık olmaktayız. Felsefede gözlemlenen bu sürecin sonucunun Ortaçağ felsefesini hazırladığını görüyoruz. Ahlaksal ve dinsel olanın felsefede ağırlığının arttığı bu dönemde, kuşkusuz materyalist ve kuşkucu akımlarla da karşılaşılır. Ancak genel hava, kurtuluş teolojilerine doğru bir yönelim gösterir. Bu yönelim içerisinde filozoflar aşka ilişkin görüşler de ileri sürerler; ama aşk daha çok etiğin merceği altındadır. Bu süreçte aşkın nasıl kavramsallaştırıldığını görmek için Epikurosçular, Stoalılar ve Yeni Platoncuların soruna yaklaşımlarına bakmamız aydınlatıcı olacaktır.

Epikuros'ta haz ve acı

Demokritos'un atomcu ve Aristippos'un hazcı öğretilerinden etkilenen ve bu öğretileri geliştiren Epikuros, insani bir fenomen olan aşk sorunsalına da kayıtsız kalmamış gibi gözükür. Nitekim Diogenes Laertius, onun yapıtlarını listelerken, *Aşk Üzerine* adlı bir yapıt iliştirir. (23) Ne yazık ki bu yapıt elimize değin ulaşmadı. Aktarılan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla onun aşk öğretisi etik temelli haz kuramıyla yakından ilişkilidir. Ona göre her canlıda haz ve acı olmak üzere iki temel duygu vardır; bunlardan ilki doğaya uygun, öbürü ise yabancıdır. Seçme ve kaçınma eylemi, bunlara dayanılarak belirlenir. (24) Onun haz kuramı, Kirenelilerden belli etkiler taşısa da, Laertius'a göre, onların öğretisinden iki farkla ayrılır ve bu farklar onun aşka ve cinsel ilişkiye bakışına etki etmiş gibi gözükmektedir.

Antik Yunan'da doğumu betimleyen mermer kabartma.

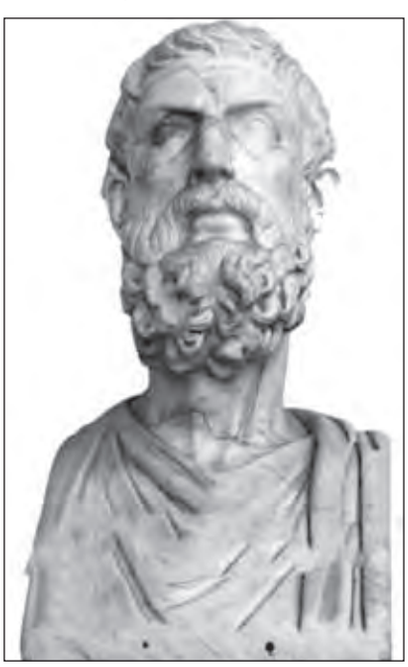

İlki, Kirene Okulu ve bu okulun önemli temsilcisi Aristippos hareketsiz veya statik hazları hazdan saymamakta, ancak hareketli veya dinamik hazları kabul etmektedir. Buna karşılık Epikuros, her iki hazzı da haz olarak kabul eder.

İkincisi, Kirenelilerin bedensel acıların ruhsal acılardan daha kötü olduğunu ileri sürmelerine karşılık Epikuros, ruhsal veya zihinsel acıların bedensel acılardan daha kötü olduğunu ileri sürer. (25)

Kirenelilerin ve Aristippos'un sadece hareketli hazları kabul etmeleri, onların yeme, içme, cinsel ilişkide bulunma gibi dinamik hazları ön plana çıkarmalarına neden olmuştur. Buna karşın onlara göre, aç olmak, sancı çekmek, cinsel açlık çekmek gibi durumlar dinamik acı nedenidir. Ancak tok olduğumuzdan ötürü acı duymadığımız, cinsel açıdan doyurulmuş olduğumuzdan ötürü cinsel gereksinim ihtiyacı duymayışımız gibi bir durumda, içinde bulunulan duruma ne ad verilecektir? Aristippos bu türden üçüncü bir durumun varlığını kabul etmekle birlikte, Platon gibi onu bir haz durumu olarak görmeyi reddeder. Epikuros ise tersini düşünür. O, Aristoteles gibi hazlar arasında ayrım yaparak, onları statik ve dinamik olarak ikiye ayırdığı gibi, gerçek anlamda hazların ancak birinci tür hazlar olduğunu savunur. Bu hazlar ise özleri gereği, acının yokluğundan meydana gelen veya onlardan ibaret olan hazlardır. O, hazla acı arasında tarafsız olan bir duygu durumunun olmadığını düşünür. Ona göre, Platon gibi bazı düşünürlerin kabul ettikleri böyle bir nötr duygu durumunun kendisi aslında bir hazdır ve üstelik hazzın en büyüğüdür. Diğer bir deyişle, acının yokluğu, hazzın en üst sınırı, en üst noktasıdır. Onun hazzı acının ve kaygının olmama haline indirgemesi ve tinsel/statik hazları tensel/dinamik hazlara üstün sayması, etik gerekçelerle aşk ve cinsel ilişkiye ihtiyatlı yaklaşmasına yol açmış gibidir. Kendi haz anlayışını savunurken şöyle der:

Epikuros hem dinamik hem de statik hazları haz kabul ediyordu.

"Hazzın erek olduğunu söylerken, bununla öğretimizi bilmeyen, bizimle aynı görüşte olmayan ya da yanlış anlayan bazı kimselerin düşündüğü gibi, yoldan çıkmış insanların hazlarını ve cinsel hazları söylemiyoruz. Tersine bedence acı çekmemeyi ve ruhça sarsıntı içinde olmamayı anlıyoruz. Birbirini izleyen içki ve şölen sofraları, oğlanlarla kadınlarla yaşanan cinsel ilişkiler, balıklar ve zengin bir sofrada sunulan daha başka ne varsa, yaşamı zevkli kılmaz. Yaşamı zevkli kılan, seçilmesi ve kaçınılması gereken her şeyin nedenini araştıran, insan ruhunu büyük kargaşaya sokacak yanlış sanıları kaldırıp atan ölçülü bir muhakemedir." (26)

Epikuros, yeme, içme, cinsel ilişki vb. şeylerde haz olduğunu inkâr etmez. Ancak onlar, sorunlu, deyim yerindeyse, karışık hazlardır. Bunlarda ölçüyü kaçırmak olasıdır ve bundan dolayı verdikleri hazlardan çok acılara neden olabilirler. Onun deyişiyle söylersek, "Hiçbir haz, kendinde kötü değildir; ama bazı hazları meydana getiren şeyler, bu hazlardan çok daha büyük sıkıntılara yol açarlar." (27) Bu nedenle Epikuros aşka ihtiyatla yaklaşır. Diogenes Laertius, onun yasaların yasakladığı kadınlarla birlikte olmaya karşı çıktığı gibi, bilgelerin âşık olamayacağını ileri sürdüğünü

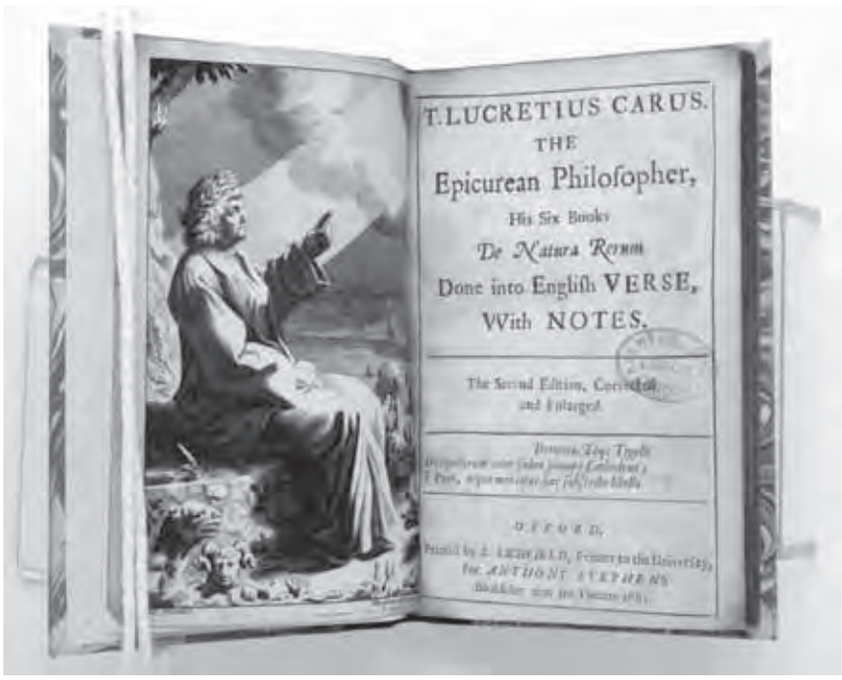

Kirene Okulu'nun en önemli temsilcisi Aristippos.

söyler. Ona göre, cinsel birleşmenin bir yararı yoktur; yeter ki zararı olmasın. Yine Diogenes Laertius, Epikuros'un *Sorunlar ve Doğa* üzerine adlı yapıtında, bilgelerin evlenmelerinin ve çocuk yapmalarının doğru olmadığı düşüncesini savunduğunu belirtir. (28)

Lukretius'un aşka diyalektik yaklaşımı

Epikuros'un düşüncelerini geliştiren ve Epikurosçuluk hakkındaki temel kaynaklarımızdan birisi olan Lukretius, hocasının aksine aşka oldukça pozitif yaklaşır ve Aphrodithe ile özdeşleştirilen Venüs'e övgüler düzer. Lukretius'a göre, Venüs'ün armağanı olan aşk, çiftleşme tutkusu (29), türlerin gelişmesi için özsel besin (30), madde ve boşluk arasında gezinen yakıcı kıvılcım, köreltici ateş (31), Venüs'ün ayartması sonucu edinilen yaşam kılavuzu, tanrısal haz, üretme tutkusu (32), delilik, çılgınlık (33), birisine öykünmenin nedeni (34), kıskançlık kaynağı, kalp ağrısı (35), iç kemiren tutku (36) ve alışkanlık (37) olarak nitelenebilir. Bu nitelemelerde, aşka diyalektik yaklaşıldığı ve ondaki pozitif ve negatif unsurların belirlenmeye çalışıldığı görülür. Gerçekten de Lukretius'un aşkın tüm boyutlarını şiirsel dili ve heye-

Lukretius'un *De Natura Rerum* eserinin 1683 tarihli bir baskısı.

canlı üslubuyla anlatmayı denediği anlaşılıyor. Ona göre aşk, ergenlik çağına gelip, cinselliğin fark edilmesiyle ortaya çıkar. Ergeni, çekici yüzler, gül beyaz tenler, döl biriken organların nemiyle etkilemeye başlar. İnsan dölünü kızıştıran tek uyarı, insan bedeninde yine bir insan imgesidir. Kişi Venüs'ün oklarıyla bir imgeden etkilenince, yaralanır ve delice onunla birleşmeyi arzular. (38) Şöyle sürdürür söylemini:

"*Venüs'ün oklarıyla yaralandı mı*
bir kez,
Oku atan ister kadınsı incelikte bir
oğlan,
İster gövdesinde aşk dalgaları
yayan
Bir dişi olsun, yaranın kaynağına
koşacaktır
Yaralı. Delicesine isteyecektir
birleşmeyi,
Kendi tözünden bir şey aktarmayı
onun bedenine.
Haz önsezisiyle bağlıdır dili.
Budur Venüs,
İşte Amores dediğimiz aşkın
kaynağı.
Venüs balının ilk yudumuyla gelen
kalp ağrısı
Sevdiğimiz yanımızda olmasa da,
imgeleri,
Bırakmaz peşimizi, adı çınlar
kulağımızda." (39)

Lukretius, aşka pozitif yaklaşsa da, körü körüne birisine tutulmaya, delice bağlanmaya ihtiyatla yaklaşır. Bunun üç temel nedeni vardır:

İlki, bu durumun hüzün ve acıya neden olmasıdır. Oysa insanın mutlu olmak için acıdan kaçınması ve hazza yönelmesi gerekir. Ona göre, hazza ulaşmanın yolu tutkuyu besleyen her şeyi ruhtan atmaktan, ruhsal dinginliğe ulaşılmaktan geçer. Aksi halde tutku, kalpte yaralara yol açacak, yara beslendikçe azacaktır. Yas koyulaşacak, çılgınlık gitgide artacaktır. Ona göre, büyük tutkulardan kaçınanlar sağlıklıdırlar ve bunlar aşkı dolu dolu yaşarlar. Tutkunun insanı delirttiği yerde, gerçek aşk, dengeli, sağlıklı aşk, acıyı sağaltır. Aşkta tutku ateşini ancak yakanın söndüreceği inancı olsa da, bu düşünce doğanın gidişine terstir.

İkincisi, bu tutkulu, delice aşk, servetler tüketir, görevleri unuttturur, ünü sarsar, insanı gözden düşürür: (40)

"*Bir de güçlerinin tümünü*
harcadıklarını düşün
Bu gerilimde. Sevdiklerinin
acımasına kalmıştır
Günlerini nasıl geçirecekleri.
Servet tükenir,
Görevler unutulur, ün sarsılır,
gözden düşerler." (41)

Üçüncüsü ise, aşkın gözleri kör etmesi ve gerçeğin görülmesini engellemesidir. (42)

Lukretius, tutkulu aşktan kurtulmak için yollar da önerir. Ona göre, tutkuyu besleyen her şeyi içten atmak ve başka kadınlara yönelmek gerekir. (43) Ayrıca, tutku bize zarar verecekse, önceden önlem alıp bunu engellemek daha akla uygundur. (44) Özgürlüğüne düşkün insan, Venüs'ün karmakarışık düğümlerini açar ve kendini lanetli ağdan kurtarabilir. Şöyle der:

"*Lanetli ağdan kurtarabilirsin*
kendini,
Yeter ki kendi özgürlüğünün
önünde durma!
İlkin tapındığın, uğruna iç çektiğin
dişinin
Kusurlarını ara bul, bedence ve
ruhça.
Çünkü aşk kör eder erkeğin
gözünü çoğu kez,
Olmadık özellikler yakıştırır
sevdiğine.
Ne çirkin kadına tapınıldığını
biliriz.
Bakarız gülüp geçerken dostuna
biri,
Alçaltıcı tutkusundan ötürü;
zavallı
Kendisi de bilmeden benzer bir
açmazın içindedir.
Sütlü kahve olup çıkar, kara-sarı
haspa,
Övülür pasaklının sevimli
dağınıklılığı.
Gözleri yeşil olsa bile, tanrıça
grisidir.
Sıska ve kuru mu, ceylan sekişlidir
mutlaka,
Bodur ya da kavruksa, küçük
perileri andırır.
Görkemli tanrı dölündendin,
iriyse, hantalsa.
Kekeme mi, çocuksu tutukluluğu
ne çekicidir
Donuksa alçak gönüllüdür; geveze
mi, cevher saçar;
İnce ruhludur sıskaysa, öksürürken
boğuluyorsa.
Memeleri çok iriyse Bacchus'u
emziren Keres'e benzer
Burnu kütse Satyr'lerin çocuğudur,
köfte dudaklıysa

Öpülesidir; saymakla bitmez
bunlar.
Tutalım yüzü gerçekten güzel,
olabildiğince;
Venüs'ün çekiciliği fışkırıyor
bedeninden.
Başka kadın mı kalmadı? Hem
daha önceleri de
Onsuz yaşamadık mı? Biliriz ki
hemcinslerinden,
Yapıca en ufak bir ayrım yok. O da
pis kokular
Sürüyor bedenine: Hizmetçileri
gülüyor arkasından gizlice.
Bu arada çiçekler derler gözü yaşlı
âşık,
Yığar suratına kapanan kapıya.
Yasla öper
Tatlı kokularla sıvazlar kibirli
tokmakları.
Oysa bir içeri alınsa, havayı bir
koklasa, hemen
Bir yolunu bulup kaçmak
isteyecek,
Uzun uzun tasarladığı o ustalıklı
sözler,
Donacaktır dudaklarında.
Sevdiğinde ölümsüz
Erdemler saydığı için küfredecektir
kendine.
Venüs'ün kızları da bilir bu
gerçeği.
Nasıl çırpınır âşıklardan
saklamaya
Yaşamın perde arkasında olup
bitenleri. Boşunadır çaba,
Ruhun gün ışığına çıkarabilir
gizleneni.

Milo Venüs'ü.

Gelgelelim tatsız gerçekleri
benimseyeceksin
İster istemez kadın iyiyse, içtense
İnsanın kusursuz olmadığını
katacaksın hesaba." (45)

Üremenin esası: Tohumların doğru bileşimi

Lukretius, aşkın temelinde, haz kadar, çiftleşme ve üreme içgüdüsünü de görür. Bu haz ve üreme içgüdüsü çelişiktir; insanın içi coşunca onu sürükler, tatmin olunca kaçmak ister. Bu anlamda âşık olmak için illa güzel bir kadının olması gerekmez. İnsan çirkin birine de vurulabilir. (46)

Aşkta üreme ve döllenmenin önemli olması Lukretius'un bu konudaki kimi durumları ele almasına da yol açar. Ona göre, her şeyden önce cinsel haz ve tat eşler tarafından karşılıklı paylaşılır. Erkeğe sıkı sıkı sarıldığında kadın, onun bedenine yapıştığında nemli dudakları, çırpınarak uzattı mı öpüşleri, her zaman yalandan inlemiyordur. Çoğu kez içtendir davranışları. Paylaşılacak bir zevkin özlemiyle paylaşırlar anları. Birleşmenin sonucu olarak insan ve hayvanların nesli sürer. (47) Lukretius, cinsel birleşmenin ürünü olan çocuğun kime çekeceğini de belirlemeye yönelir. Ona göre, erkeğin dölsüz kalmasının nedeni de tanrılar değildir. Böyle düşünen insanlar, çocuk sahibi olmak için sunakları kana boğarlar, tütsü yakarlar acınası bir umutla. Oysa tanrıları ve yazgıları zorlamak boşunadır. Çünkü erkeğin kısırlığı ya tohumun sertliğindendir ya da çok ince ve akışkan olmasındadır. İnce tohum çakılı kalmayacağından yerinde, çabucak kayar, düşer ve verimsiz kalır. Eğer sertse, kütle olarak çıkacağından, ya gerekli hız bulamaz ya da hedefine ulaşamaz. Ulaşsa da, dişinin tohumuyla bütünüyle karışmaz. (48) Sonra erkeğin de kadının da dölleme gücü eşe göre değişir. Gençlik yıllarında kısır olan nice kadın sonraki kocalarından çocuk doğurmuşlardır, doğumun tadıyla zenginleşmişlerdir. Erkekleri kısır bırakan nice kadından

17. yüzyılda Godfried Schalcken tarafından yapılan *Aşk meleğine yanan bir ok veren Venüs* tablosu.

ayrılan erkek de yeni eşinde çocuk sahibi olmuştur. Bu yüzden çiftleşmede asıl olan tohumların doğru bileşimi bulmasıdır. Doğru bileşim ise, sertle inceyi, inceyle serti bağdaştırmaktır. (49) Beslenmenin de dölün yapısında payı vardır. Zira kimi yemekler tohumu pürüzlendirirken, kimileri inceltir ve küçültür. En önemli öğeyse, tat alma oyunlarının biçiminde saklıdır. Genel bir inanca göre, dört ayaklı hayvan duruşunda, kasıkları kalkıkken daha kolay alır tohumu ve dölleri kadınlar. Döllenmede kadının sevişirken yaptığı oyunların da negatif etkisi vardır. Çünkü kalçaların kıvrılması, tohumun yerine ulaşmasını engeller. (50)

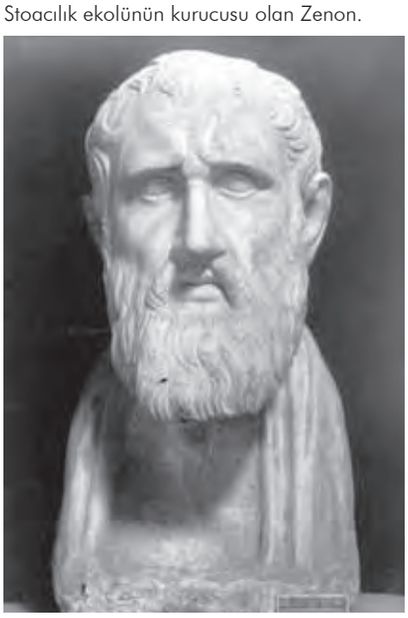
Stoacılardan birbirine zıt iki yorum

Aşk fenomeni Stoacı filozofların da ilgi alanındadır. Ekolün kurucusu sayılan Zenon'un *Tutkular Üzerine* (51), Kitonlu Persaios'un *Evlilik Üzerine ve Aşklar Üzerine* (52), Khrysippos'un *Tutkular Üzerine* (53), Kleanthes'in *Aşk Üzerine ve Aşk Sanatı Üzerine* (54), Sphairos'un *Aşk Üzerine Söyleşiler* (55) adlı yapıtlarının olduğu bildiriliyor. Bu yapıtların çokluğu, bir fenomen olarak aşkın, Stoalılar tarafından ciddiye alındığın işaret

olarak yorumlanabilir. Felsefeyi, fizik, mantık ve ahlak olarak üç bölüme ayıran (56) Stoalılar, doğaya uygun yaşamayı temele oturtan ve Epikurosçuların hazcı kuramlarına karşı duran bir akım olarak belirir. Bu açıdan onların temel ilgisi ahlaki olana yönelir ve aşk sorunsalı, bu bağlamda tartışma konusu edilir. Aşk, bir tür tutku, akıldışı bir arzu (57), bazense dış güzellik yardımıyla dostluk kurma çabası (58) olarak belirmektedir. Bu haliyle Stoa ekolünde ona yönelik iki tutumla karşılaşılır. Aşkı bir tutku ve arzu olarak görenler ona karşı durmakta, dostluk kurma çabası olarak niteleyenler ise pozitif yaklaşmaktadır. Ekolün kurucusu olan Zenon'un, dostluk olarak aşkı olumladığı ve onu "öteki ben olarak" (59) tanımlamaya yöneldiği gözlenir. Ancak, etik tutumu gereği homeseksüel ilişkilere olumsuz yaklaştığı, anlaşılıyor. Laetius onunla ilgi şu anekdotu aktarır:

"Oğlancının birine 'Ne tüm zamanını küçük çocuklarla geçiren öğretmenlerde akıl vardır, ne de senin gibilerde.', (….) çok gevezelik eden bir delikanlıya, 'Senin kulakların diline karışmış.' dedi. Bilgelerin âşık olmasını doğru bulmadığını söyleyen güzel bir delikanlıya, 'sizin gibi güzel delikanlılar kadar büyük bir talihsizlik yoktur' dedi. Çoğu filozofun bu konuda akılsız, önemsiz ve rasgele konularda da bilgisiz olduğunu söylerdi." (60) Khrysippos'un da aşkı dostluk kurma çabası olarak gördüğü ve ona pozitif yaklaştığı görülür:

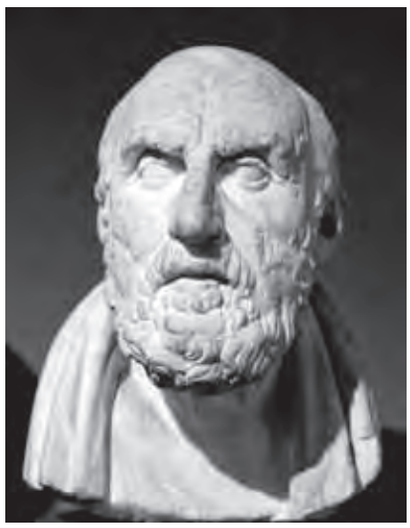
Stoacılık ekolünün kurucusu olan Zenon.

"Aşk, dış güzelliğin yardımıyla dostluk kurma çabasıdır; amaç birleşme değil, dostluktur. İşte Thrasonides, diye anlatıyor, sevdiği kadına sahip olduğu halde, kadın kendisinden nefret ettiği için, ondan uzak durmuş. Böylece Khrysippos'un *Aşk Üzerine* adlı eserinde söylediği gibi, aşkın amacı dostluktur ve kınanacak bir şey değildir. Güzellik de erdemin çiçeğidir." (61) Yine Diogenes Laertius'un tanıklığına bakılırsa, Zenon *Devlet* ve Khrysippos *Devlet Üzerine* adlı yapıtlarında, bilgeler arasında kadınların ortak olması, dolayısıyla herkesin önüne gelen kadınla ilişki kurabilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Aynı anlayışın Kynik Diogenes ile Platon'da da olduğunu biliyoruz. Zenon ve Khrysippos, bunun amacını ise şöyle açıklar:

"Böylece bütün çocukları aynı şekilde baba sevgisiyle seveceğiz ve yasadışı ilişkilere bağlı kıskançlıklar ortadan kalkacaktır." (62)

Cinsel aşkı, arzu, akıldışı bir iştah ve bir tutku olarak gören Stoalıların ise ona karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre tutku (pathos), bir edilginlik değil, bir devinimdir; ruhun doğayla çelişen akıldışı bir devinimi ya da ölçüsüz bir yönelimidir. (63) Andronikos'un tanımlamasıyla, tutku, doğadan uzak olan ruhun akılsız bir devinimi ya da zorba yönelimidir. (64) Bu haliyle tutku, hem doğa hem de akılla çelişir. Diogenes Laertius, Hekaton'a ait tutkular listesini aktararak, acı, tasa, kösnül arzu ve haz olmak üzere dört tür tutkudan söz eder. Acı, ruhun akılsız bir karşı eylemidir; şunları içerir: Acıma, canı çekmek, kıskançlık, gücenme, üzüntü, derin üzüntü, çile ve bunalım. Tasa, bir kötülüğün beklenişidir ve korku, çekince, utanç, dehşet, ürperme, bunaltı gibi durumları kapsar. Arzu, akıldışı bir iştahtır ve şunları içerir: Sahip

Zenon gibi Khrysippos da aşka pozitif yaklaşıyordu.

olamadığımız şeye duyduğumuz arzu olan yoksunluk, birinin başına kötülük gelme arzusu olarak beliren nefret, bir seçeneğe duyulan arzuyu ifade eden hasımlık, haksızlık yapan birinin cezalandırılması anlamına gelen öfke, güzelliği bizi çarpan birinin yakınlığını kazanma arzusu olan aşk. Akıldışı bir arzu olarak aşk, bilgeleri sarsmaz. Haz, kendisini istenen bir şey gibi sunan akılsız bir yıkıcılıktır; hoşnutsuzluk, kötülükten alınan haz, sefahat ve ruhun kendisini bırakmasını ifade eden şehveti içerir. (65) Diogenes Laertius, söylemini arzu bağlamında açarak şöyle sürdürür:

"Arzu akıldışı bir iştahtır, bunun altında şunlar yer alır: Özlem, nefret, hırs, kızgınlık, aşk, hiddet, öfke. Özlem, sanki koparılmış gibi, elden kaçırılmış bir nesneye karşı boşuna yönelen ve sürüklenen bir arzudur; nefret, bir ilerleme ve süreklilik içinde birinin kötülüğünü isteyen arzudur; hırs, kişisel seçimlerimize ilişkin arzudur; kızgınlık, bizi haksız yere incittiğine inandığımız kimseyi cezalandırma arzusudur; aşk kendini bilen insanlara yakışmayan bir arzudur; çünkü dış güzelliğin dürtüsüyle dostluk kurma çabasıdır. (…) Haz, seçilmeye değer sayılan şeylerin gerçekleşmesinden duyulan akıldışı coşkudur. Çeşitleri şunlardır: Büyülenme, haince zevk, keyif ve zevkten çıldırma. (…) Nasıl ki gut hastalığı ve eklem bozukluğu gibi

bedensel rahatsızlıktan söz edilebilirse, aynı şekilde ruhla ilgili olarak da, ün düşkünlüğü, haz düşkünlüğü ve benzeri rahatsızlıklardan söz edilebilir. Rahatsızlık, zayıflıkla birlikte görülen hastalıktır; hastalık da, bir şeyin seçilmeye değer sayılmasıdır. Gene nasıl ki bedenin soğuk algınlığı ve ishal gibi hastalıklara kapılmaya eğilimi varsa, aynı şekilde ruhunda kıskançlık, acıma, kavgacılık ve benzeri eğilimleri vardır." (66)

Stoalıların tutku ve arzuyu bir tür hastalık olarak ele almaları nedensiz değildir; çünkü onlara göre bu ikisinin organizma üzerinde negatif etkileri söz konudur. Zira bunlar, organizmanın uyumunu bozar, onu cılızlaştırır ve yanlış yargıların doğmasına neden olurlar. (67) Bir tutku ve arzu olarak aşk da, bu anlamda marazi bir durumdur; bir tür ruhsal hastalıktır. Bu anlamda onların Galen'i takip ettikleri söylenebilir.

Kimi Stoalıların, bir tutku ve arzu olarak aşka negatif yaklaşmalarına karşın, hayvanların ve insanların kendini koruma ve varlığını devam ettirmeye yönelik köklü bir içtepiye sahip oldukları düşüncesini savundukları anlaşılmaktadır. (68) Bu içtepi, varlığın devamı için ben sevgisine, çocuklara karşı sevgiye ve insanlar arası doğal yakınlığa olanak sağlar. Bu anlamda, tutku ve arzu karşıtı olsalar da, toplumsal yaşamda ılımlı sevgiye büyük bir değer atfederler. (69)

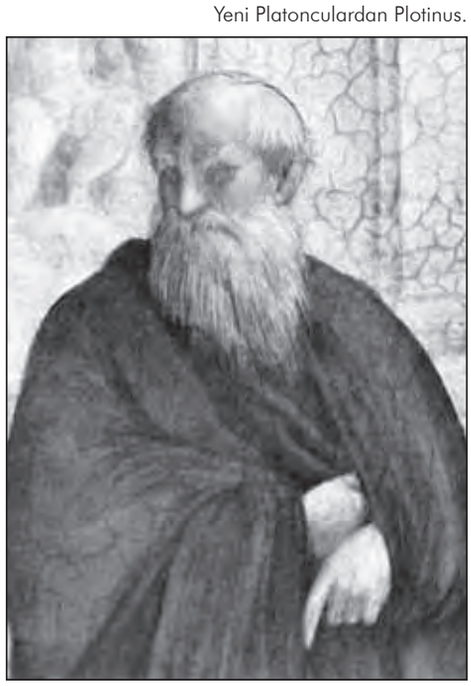
Yeni Platonculardа cinsel aşk

Epikurosçular ve Stoalılarda olduğu gibi, Helenistik dönemin bir diğer önemli akımı olan Yeni-Platoncular da aşka kayıtsız kalmamışlardır. Fakat Yeni Platonculuk, Epikuros ve Stoacıların materyalist eğilimlerine karşılık köklü bir mistik eğilim içerir ve aşka insanın kurtuluşunda gnosiolojik ve mistik işlevler yükler. Ancak bu tutum, dünyevi ve cinsel aşkın tümüyle saf dışı edilmesi anlamına gelmez. Nitekim aşkı, Platoncu geleneğe bağlı kalarak, ruhun saf güzelliğe doğru bir eğilimi, bir kabul, bir yakınlık ve güzel bir nesneyle irrasyonel birleşme arzusu olarak gören (70) ve doğadaki gizli sempatiler nedeniyle benzerin benzeri çektiğini dile getiren Plotinus, mistik tutumuna rağmen dünyevi aşkı tümüyle küçümsemez ve ona hem genel felsefesinde hem de aşk öğretisinde belli bir yer verir. (71) Aşkın kökenine oturan arzunun ikiye ayrıldığını belirterek şöyle der:

"Aşkın neden olduğunu düşündüğümüz heyecansal durumun, güzel bir nesneyle birleşmeyi arzulayan ruhlarda meydan geldiğini ve bu arzunun iki biçiminin olduğunu, sanırım bilmeyen yoktur. Biri güzelliğin bizzat kendisine düşkün olan iyi biçimidir. Diğeri tamamlanışını çirkin bir edimde arar. Fakat genel olarak kabul edilen bu ayrım yeni bir soruna yol açar. Bu iki biçimin felsefi kökeni konusunda felsefi bir inceleme yapmak gerekir. Aşkın asıl kaynağını ruhun saf güzelliğe doğru bir eğiliminde, bir kabulde, bir yakınlıkta, dostça ilişkinin akla dayanmayan bilincinde bulmak, sanırım daha doğru olsa gerek. Çünkü kötü ve çirkin olan doğaya ve tanrıya karşıttır. Doğa iyiye bakarak üretir; çünkü o iyinin bir üyesi olan düzene doğru bakar; düzensiz olan çirkindir, kötüdür. Doğanın kendisi bile açıkça kutsal olandan, iyilik ve güzellikten taşımıştır ve bir kimse bir şeyden zevk aldığı ve yakınlık duyduğu zaman, onun hakiki imajı tarafından çekilir. Bu açıklama reddedildiği takdirde hiç kimse bu ruh durumunun nasıl ve hangi nedenlerden ötürü ortaya çıktığını açıklayamayacaktır. Çünkü güzellik meydana getirmeyi isteyen bedensel aşkların bile açıklaması budur." (72)

Ona göre her şeyden önce insanî aşk, ruhların ötedeki/idealar âlemindeki birliğinin bir kanıtıdır. Öte yandan üreme içgüdüsü, aşkın yaratıcı, doğurgan karakterinin bir ürünüdür ve insan yalnızca güzelliği sevmez, aynı zamanda güzel içinde bir şey var etmeyi de ister. Bu nedenle üreme içgüdüsünün kaynağı, güzel bir şeye neden olma isteğidir. Bu yüzden Plotinus'a göre cinsel arzuyu yönlendiren insanî içgüdülerden utanılmamalıdır. Çünkü özne eksikliğinin bilincindedir ve güzelliği üretmeyi istemek suretiyle, bunun yolunun güzel bir form meydana getirmek olduğunu hissetmektedir. (73) Bu söylemlerin Platoncu olduğu oldukça açıktır. Plotinus, yine Sokratesçi-Platoncu geleneğe uyarak bedensel arzu ile sevmekle, bedensel arzu olmaksızın sevmeyi birbirinden ayırır. Ona göre, bedensel arzu olmaksızın bir insanın güzelliğine âşık olanlar, güzelliğin bizzat kendisi için sevenlerdir; oysa kadına yönelik birleştiren aşka sahip olanlar, daha çok kendilerini ölümsüzleştirmek amacındadırlar. Bu güdüler tarafından yönlendirildikleri müddetçe, ilki daha asil bir yol seçmiş olmasına rağmen, her ikisi de doğru yoldadır. Fakat yine de aralarında bir fark vardır: Ölümsüzlük için sevenler dünyanın güzelliğini yüceltirler ve daha ileriye bakmazlar; oysa saf aşk için sevenler, arketipi/ideaları hatırlamış olanlar, kendisinde, sanki daha yüce olanın hafifletilmişini, son bir yaratımını gördükleri için, bu dünyayı küçümsememekle beraber, başka bir dünyaya ait güzelliğe de saygı göste-

Yeni Platonculardan Plotinus.

Boticelli'nin 1477'de yaptığı *Primavera* adlı tablosunun Yeni Platoncu ideal aşkı yansıttığı düşünülür.

rirler. Kısacası bunlar, güzelliğin saf takipçileridir; güzelliğin, kendileri için kötülüğe düşme vesilesi haline geldiği grupla karıştırılmamaları gerekir; çünkü bir iyiliğe duyulan özlem çoğunlukla bir kötülüğe de neden olabilir. (74) Şöyle der:

"Saf aşk, anımsama olsun ya da olmasın, yalnız güzel olanı arar; fakat bir ölümlünün olabileceği ölçüde ölümsüz olmayı isteyenler de vardır; ve bunlar güzelliği ölümsüzlük ve sonsuzlukta ararlar. Doğa onlara sonsuzluk için tohum saçmayı ve güzel olanla yakınlıklarından dolayı güzel olanı meydana getirmeyi öğretir. Gerçekte sonsuz olan güzel olanla aynı soydandır. Üreme arzusu ne kadar azsa, yalnız güzellikte tatmin olma o kadar çoktur. Üreme bile güzellik meydan getirmeyi erekler; o bir eksikliğin ifadesidir. Özen eksikliğinin bilincindedir ve güzelliği meydana getirmek isteyen, bunun yolunun güzel bir form meydana getirmek olduğunu hisseder. Üreme arzusunun kuralsız ve doğanın amaçlarına aykırı olduğu yerde, ilk yönlendirici doğa olmuştur; fakat onlar bu yoldan ayrılmışlardır; hata yapmış ve doğadan uzağa düşmüşler ve kendilerini alçaltmışlardır. Onlar ne aşkın kendilerine nerede yol göstermeye çalıştığını, ne de üreme içgüdüsüne sahip olduklarını anlamamışlardır. Onlar güzelliğe ait imajları doğru kullanmayı öğrenmemişlerdir. Hakiki güzelliğin ne olduğunu bilmezler. Bedensel arzu olmaksızın bir insanın güzelliğine âşık olanlar, güzelliğin bizzat kendisi için severler. Birleştiren aşka, kadın için sahip olanlar, daha çok kendilerini ölümsüzleştirmek amacındadırlar." (75)

Plotinus, aslında Sokrates-Platon gibi, cinsel aşka, üreme, yaratma ve ölümsüzlüğü arama olarak olumlu yaklaşmakla birlikte, onun saf aşktan uzaklaştırıcı bir etki de taşıyabileceğini söylemekte ve gerçek aşkın, sırf güzellik için sevmek olduğunu dile getirmek istemektedir. Ona göre doğal bir duygulanım olan aşk, asıl işlevini mistik aşkta bulur. Bu bağlamda duygulanıma dayalı aşk, yerini, kavranılır dünyada tanrısal aşka bırakır. (76) Cinsel aşkın, bu dünyadaki güzelliğin eksik olduğunu duyumsamasında ve ötelere yönelmesinde köklü bir işlevi bulunmaktadır. Bu açıdan tensel ve cinsel aşk tümüyle yadsınamaz.

DİPNOTLAR

1) Bkz. Diogenes Laertius, V, 22, 24.
2) Bkz. Diogenes Laertius, V, 20.
3) Bkz. Diogenes Laertius, V, 31.
4) Bkz. Diogenes Laertius, V, 31.
5) Bkz. Diogenes Laertius, V, 31.
6) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1167a 5.
7) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1149b 15-20.
8) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1167a 5-10.
9) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1171a 5 10.
10) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1156b 20-30.
11) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1164a 5-10.
12) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1156b 5.
13) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1158a 10.
14) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1162a 20.
15) Bkz. Muttalip Özcan, *Aristoteles*, s.178.
16) Ross, *Aristoteles*, s.151.
17) Ross, *Aristoteles*, s.143.
18) Ross, *Aristoteles*, s.144-145.
19) Bkz. Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi* (Aristoteles), cilt: I, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Istanbul 2007, s.219.
20) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1169a 5.
21) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1171a 10.
22) Bkz. Aristoteles, *Niomakhos'a Etik*, 1169a 5 10.
23) Bkz. Diogenes Laertius, X, 27.
24) Bkz. Diogenes Laertius, X, 34.
25) Bkz. Diogenes Laertius, X, 136-137.
26) Bkz. Diogenes Laertius, X, 132.
27) Bkz. Diogenes Laertius, X, 141.
28) Bkz. Diogenes Laertius, X, 118-119.
29) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, I, 20.
30) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, I, 230-235.
31) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, I, 47-475.
32) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, II, 170-175.
33) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, IV, 1050 vd.
34) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, III, 5.
35) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, IV, 1050-1055.
36) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, III, 1005-1010.
37) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, IV, 1275-1280.
38) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1025-1035.
39) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, IV, 1045-1055.
40) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1050 vd.
41) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1015-120.
42) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1145 vd.
43) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1055-1060.
44) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1135-1140.
45) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1140-1185.
46) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1270 vd.
47) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1185-1200.
48) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1225-1240.
49) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, v, 1240-1255.
50) Lucretius, *Evrenin Yapısı*, V, 1255-1270.
51) Diogenes Laertius, VII, 4.
52) Diogenes Laertius, VII, 36.
53) Diogenes Laertius, VII, 111.
54) Diogenes Laertius, VII, 175.
55) Diogenes Laertius, VII, 178.
56) Diogenes Laertius, VII, 39-40.
57) Diogenes Laertius, VII, 113.
58) Diogenes Laertius, VII, 130.
59) Diogenes Laertius, VII, 23.
60) Diogenes Laertius, VII, 18, 21.
61) Diogenes Laertius, VII, 130.
62) Diogenes Laertius, VII, 131.
63) Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, 96.
64) Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, 97.
65) Diogenes Laertius, VII, 111-112; Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, s. 98-99.
66) Diogenes Laertius, VII, 113-115.
67) Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, s.99-10.
68) Diogenes Laertius, VII, 85.
69) Bkz. Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, (Helenistik Dönem Felsefesi: Epikurosçular, Stoacılar, Septikler), cilt: 4, s.373-377.
70) Bkz. Plotinus, *The Enneads*, III.5.1.
71) Bkz. Zerrin Kurtoğlu, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.138.
72) Plotinus, *The Enneads*, III.5.1.
73) Bkz. Plotinus, *The Enneads*, VI.7.33.
74) Plotinus, *The Enneads*, III. 5. 1.
75) Plotinus, *The Enneads*, III. 5. 1.
76) Bkz. Zerrin Kurtoğlu, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.149.

EL NO:177

K	D	G	B
3♥	3♠	4♥	4♠
p	p	p	p

♠ J76
♥ J32
♦ 107654
♣ A4

K
B D
G

♠ AKQ1093
♥ 9
♦ AJ
♣ J632

Atak: Kör rua ve Pik 4'lü ile devam etti. Yerden 6'lı Doğu 2'li verdi, kazandık (Batı'da 854 veya 84 olmalı). Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Trefl as-Trefl oynadığımızda ikinci Pik'i oynarlar; sadece tek Trefl çaktırabiliriz ve 2 Trefl, bir Kör bir Karo verip batarız. Tek Trefl vermeliyiz. Batı'da kozlar 854 ise Doğu'nun el tutması durumunda koz dönemez, o halde elden yere doğru Terfl oynamalıyız. Kör kupuyla ele gelip yere doğru küçük Trefl oynayalım. Bu rengi Doğu'nun almasını sağlayalım ve çıkan markaları takip edelim. Yere Doğu oynadık, Batı 9'lu Doğu 7'li. Trefl asıyla aldık ve tekrar Trefl oynadık. Doğu 8'li Batı dam aldı ikinci kozu oynadı; Doğu uymadı. Dikkat!

Değerlendirme: Batı, Doğu'da tek koz olduğunu biliyor ve koz dönemeyeceği için bırakmak istemiyor; yoksa deklaran iki kup yapar. Doğu'da 7, 8, 10 Trefl varsa Batı'da KQ95 olmalı. zaman K5 Batı'da 10 lu Doğu'da bizde J6'lı. Şimdi Vale oynamalıyız.

Tüm dağılım

♠ J76
♥ J32
♦ 107654
♣ A4

♠ 854
♥ K10
♦ KQ98
♣ KQ95

K
B D
G

♠ 2
♥ AQ87654
♦ 42
♣ 1087

♠ AKQ1093
♥ 9
♦ AJ
♣ J632

EL NO: 178 (sür table)

♠ AQJ32
♥ AQ9
♦ 72
♣ KQJ

Kontrat: 6♠
Atak: ♦10

K
B D
G

♠ K9865
♥ 1032
♦ AK
♣ A54

Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Yeteri kadar koz çekilir, Trefl –Karo bitirilir, elden yere doğru Kör oynanır. Batı'nın vereceği kart bir yükseltilir. Doğu alsa da, ya Kör ya da el-yer çaka gelecektir. Fransızların Sür table Türklerin Kabak dediği bir oyun..

Tüm dağılım

♠ AQJ32
♥ AQ9
♦ 72
♣ KQJ

♠ 10
♥ 864
♦ 1098653
♣ 1082

K
B D
G

♠ 74
♥ KJ75
♦ QJ4
♣ 9763

♠ K9865
♥ 1032
♦ AK
♣ A54

2012 CUMHURİYET KUPASI
2012 Cumhuriyet Kupası, 20-21 Ekim 2012 tarihinde İstanbul'da, Green Park Hotel - Pendik'te yapılacaktır.

2012 GÜNEYDOĞU AÇIK İKİLİ
2012 Güney Doğu Açık İkili Şampiyonası 6-7 Ekim 2012 tarihinde Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi'nde yapılacaktır. Turnuvaya katılacak olan sporcularımız briç oynamanın yanı sıra, müzeyi ziyaret etme ve ünlü Gaziantep mutfağını tatma imkânı da bulacaklardır.

2012 TÜRKİYE KULÜPLERARASI ŞAMPİYONASI
2012 Türkiye Kulüplerarası Şampiyonası 30 Ağustos - 3 Eylül 2012 tarihleri arasında Dedeman Oteli - Zonguldak'ta yapılacaktır. Tüm takımlara başarılar dileriz.

4. TÜRK-YUNAN DOSTLUK BRİÇ FESTİVALİ
Narlıdere Briç Kulübü'nün ev sahipliğinde, Türkiye ve Yunanistan Briç Federasyonu'nun da destekleri ile bu yıl 4.'sü gerçekleştirilecek olan 14. Türk-Yunan Dostluk Briç Festivali, 15-16 Eylül 2012 tarihinde, Çeşme Altınyunus Otel'de yapılacaktır.

2012 MERSİN BRİÇ FESTİVALİ
2012 Mersin Briç Festivali 19-23 Eylül tarihlerinde Macit Özcan Spor Tesisleri'nde yapılacaktır.

1.EUSA ve EBL ONLİNE BRİÇ ŞAMPİYONASI
1.EUSA ve EBL Online Briç Şampiyonası, 1 Ekim 2012 tarihinde BBO'da başlayacaktır.
Ayrıntılı bilgiler Türkiye Briç Federasyonu web sayfasında.

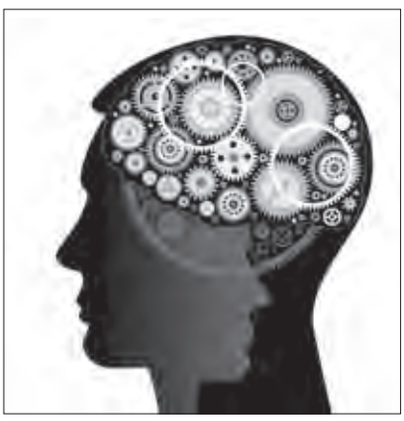
Düşünmek fazla kalori yakmayı sağlar mı?

Son bilimsel bulgular, zihinsel yorgunluğun aslında oldukça sade bir olgu olduğunu ortaya koydu. En zor türev-integral sorularıyla cebelleşmemizle, zihnimizi hiç çalıştırmadan elimizdeki fareyle tarayıcılarımızda tıklayarak gezinmemiz arasında enerji gereksinimi bakımından oldukça az fark varmış aslında!

Ferris Jabr

Ekim ve Haziran ayları arasında derslikler, amfiler ve spor salonları arasında mekik dokurlar. Aralıksız süren dört saatlik maratonun bitmesiyle kimisi el yordamıyla cep telefonuna uzanır, kimisi baş ağrısını dindirmek için elini alnına götürür. Kimileri ise bundan sonra ne yapacağını bilmeden otopark civarında oyalanır. Gerçekten de hepsi, kelimenin tam anlamıyla bitkindir; fakat bu durumları yorucu fiziksel etkinliklerin bir neticesi değildir. Bu lise öğrencileri SAT (Scholastic Assessment Test, ABD'de lise öğrencilerinin girdiği ulusal düzeyde bir sınav) sınavından henüz çıkmışlardır. *New York Times*'ın bünyesinde bulunan The Local isimli bloğa verdiği röportajda Ikra Ahmad, "SAT mahmurluğu" hakkında şunları söylüyor: "Eve varır varmaz uykuya daldım."

Geçici zihin yorgunluğu gerçekten de yaygın bir olgudur; fakat not düşmek gerekir ki bu durum, uykudan mahrum olmaktan ve çeşitli tıbbi düzensizliklerden kaynaklanan kronik zihin yorgunluğundan farklıdır. Gündelik zihin yorgunluğu, öngörüsel olarak, anlaşılabilir bir şeydir. Elbette karmaşık düşünme süreçleri ve yoğun konsantrasyon, zihnin olağan çalışma süreçlerinden fazla enerji gerektirir. Nasıl ki sıkı bir idman vücudumuzu yoruyorsa, zihinsel gayret de beynimizi yorar. Fakat son bilimsel bulgular, zihinsel yorgunluğun aslında oldukça sade bir olgu olduğunu ortaya koydu. En zor türev-integral sorularıyla cebelleşmemizle, zihnimizi hiç çalıştırmadan elimizdeki fareyle tarayıcılarımızda tıklayarak gezinmemiz arasında enerji gereksinimi bakımından oldukça az fark varmış aslında! Beynimiz aslında o büyüklükte bir organın ihtiyacı olduğundan oldukça fazla miktardaki enerjiyi silip süpürür. Nöronlarımızı harekete geçirmemiz, beyne fazladan kan -yani oksijen ve glikoz- pompalanmasını sağlasa da, beynin enerji tüketimindeki bazal enerji gereksiniminde büyük değişiklikler yaratmaz. Rutin çalışmasındaki enerji gereksinimi bu büyüklükte bir organa kıyasla zaten oldukça fazla olan beynimizin çalışması sırasında büyük enerji farkları oluşmaz. Yani çoğu zaman, beynin daha çok çalışmaya zorlanması, normale göre oldukça az fazladan enerji gerektirir. Belirtmek gerekir ki, genellikle laboratuvar ortamındaki deneylerde, teste tabi tutulan insanlardan bu "zihinsel akrobasiye" birkaç saatten fazla dayanabilen çoğunlukla çıkmıyor. Ayrıca zihinsel yorgunluk hissinin, fizyolojik olarak fiziksel yorgunluktan farklı olsa bile, bir şekilde açıklanması gerekiyor. Zira beyinlerimizin oldukça fazla enerji tükettiğini düşünmek bile bizi uyuşuğun teki yapmaya yetebilir.

Beyin ne kadar enerjiyle çalışır?

Ortalama bir yetişkin insan beyni yaklaşık 1,4 kilogram -yani toplam vücut ağırlığının yaklaşık %2'si- ağırlığında olsa da, vücudumuzdan "dinlenme metabolizma hızı"nın (DMH) -hiçbir faaliyette bulunmadığımız bir tembellik günü boyunca vücudumuzun harcadığı enerji miktarıdır- %20'sini talep eder. DMH yaşa, cinsiyete, boyuta ve sağlık durumuna bağlı olmak üzere kişiden kişiye değişiklik gösterir. Eğer ortalama bir DMH'nin 1300 kalori olduğunu varsayarsak, beynimiz çalışmak için bu enerjinin 260 kalorilik miktarına ihtiyaç duyar. Bu da saatte 10,8 kaloriye ya da dakikada 0,18 kaloriye denk gelir. Birkaç ufak hesapla bu sayıyı bir güç ölçümüne çevirebiliriz:

- Dinlenme metabolizma hızı: 1300 kilokalori (ya da kcal, beslenmede kullanıldığı gibi)
- 24 saatte 1300 kcal = saat başına 54,16 kcal = saniyede 15,04 gram kalori
- 15.04 gram kalori/saniye = 62,93 jul/saniye = yaklaşık 63 watt
- 63 watt'ın %20'si = 12.6 watt

Yani ortalama bir yetişkin insan beyni 12 watt'la çalışır; yani 60 wattlık bir ampulü çalıştırmak için gereken gücün beşte biriyle. Diğer organlarla karşılaştırıldığında, beynin açgözlü olduğu söylenebilir; ancak insan yapımı elektronik aksamların aksine şaşırtıcı biçimde oldukça verimli çalışır. Örneğin;

Jeopardy!'nin (ABD menşeli bir bilgi yarışması TV programı) şampiyon yarışmacılarını alt edebilmiş, IBM'in bir süper-bilgisayarı Watson, her biri yaklaşık bin watt ile çalışan 750 adet IBM Power 750 sunucusuna ihtiyaç duyuyor.

Beynimize enerji, glikoz aracılığıyla kan damarlarında taşınır. Taşınan bu glikoz kan-beyin bariyerini aşarak adenozin trifosfat (ATP) -hücrenin başat kimyasal enerji kaynağı- üretiminde kullanılır. Hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılan deneyler göstermiştir ki beynin belirli bir bölgesindeki nöronlar uyarıldığında, bölgesel kılcal damarlar daha fazla kan akışı sağlamak için genişler, normalden fazla oksijenin ve glikozun dolaşımına olanak sağlar. Bu durum nöro-resimlemeyi olanaklı kılar. Fonksiyonel manyetik rezonans görüntülemenin (fMRI) çalışma prensibi uyarılmış (aktarım yapan) nöronlara doğru akan ve bunlardan geri çıkan kanın özgün manyetik özelliklerine dayanır. Araştırmalar ayrıca, genişlemiş kan damarları fazladan glikoz taşıdıkları zaman, beyin hücrelerinin bu glikozu bir anda içiverdiğini de gösteriyor.

Beynin çalışması kan şekerini düşürür

Bu bulguların mantıksal bağlamı üzerinden çalışan kimi bilim insanları şu önermede bulundular: Eğer uyarılmış nöronlar fazladan glikoza ihtiyaç duyuyorsa, bu durumda meşakkatli zihinsel çabalamalar kandaki glikoz seviyesini düşürür ve böyle durumlarda şeker bakımından zengin besinleri tüketmek kişinin zihinsel verimini artırır. Bu öngörüleri doğrulayan birçok çalışma yapılmış olsa da, deney sonuçlarının bütününe bakıldığında oldukça karışık bir tablo ortaya çıkar. Ayrıca bu deneylerin bulgularına göre, glikoz seviyesindeki değişim çoğunlukla "az" ile "daha az" arasında gidip gelir. Örneğin Northumbria Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmaya göre, bir dizi sözlü ve sayısal işlemi yapan gönüllülerin kan şekerlerindeki düşüş, tek görevi aynı tuşa defalarca basmak olan gönüllülerinkine nazaran oldukça fazlaydı. Aynı çalışma dahilinde verilen şekerli bir içecek, bir görevdeki ortalama başarıyı artırsa da diğer görevlere etki etmedi. Liverpool John Moores Üniversitesi'nde yapılan bir deneyde ise çalışmaya katılan gönüllülerden, önlerine verilecek olan kâğıtlarda yazılı olan renk isimlerinin hangi renkte basıldığını söylemeleri istendi. Gönüllülerden bir kısmına kolay -"Mavi" yazısının maviyle yazılması gibi-, diğer bir kısmına ise zor -"Mavi" yazısının yeşil ya da kırmızı ile yazılmış olması gibi- sorular soruldu. Kendilerine zor soru sorulan gönüllülerin kan şekerleri, diğerlerine nazaran çok daha fazla düşmüştü. Araştırmacılar bu durumu, zorlu zihinsel egzersizin doğrudan bir sonucu olarak yorumladı. Kimi diğer çalışmalarla ise insanların yetersiz oldukları işlerde daha fazla zihinsel çaba sarf etmek zorunda kaldıkları, dolayısıyla bu işleri yaptıkları süre içerisinde daha fazla glikoz tükettikleri; buna paralel olarak, iyi oldukları işleri yaparken beyinlerinin çok daha verimli çalıştığı ve daha az glikoz tükettikleri keşfedildi. Fakat durumu karıştıracak bir biçimde, en azından bir araştırma bu durumun aksini iddia etti: Yetkin bir beyin daha fazla enerji toplar.

O denli "basit şekerler" değil

Glikoz üzerine yapılan araştırmalardaki tatmin edici olmayan ve çelişkili bulgular, örneğin yüksek zihinsel çabaların vücuttan beyne daha fazla enerji çekilmesine neden olabilmesi gibi, beyindeki enerji tüketiminin basit bir açıklaması bulunmadığının altını çiziyor. Ottawa Üniversitesi'nden Claude Messier bu konuda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunu gözden geçirmiş bir biliminsanıdır. Messier, herhangi bir zihinsel işin, beyindeki veya kandaki glikoz değerlerini ölçülebilir oranda değiştirdiği konusunda ikna olmuyor. "Teorik açıdan

evet, daha zorlu bir zihinsel çaba daha fazla enerji gerektirir; çünkü bu durumdaki nöral aktivite fazladır. Fakat insanlar zihinsel bir çaba içerisine girdiklerinde glikoz tüketimi yüzdesinin toplamdaki yüzdeye göre hiç de kayda değer bir artışa uğramadığını görüyorsunuz. En alt seviyedeki enerji tüketimi oldukça fazla, hatta süresince çok az hareket edilen bir uykuda bile en alt seviyedeki glikoz tüketimi muazzamdır." Böylesi temel bir "ev bakımı" için diğer organlarımız bu denli fazla enerjiye ihtiyaç duymaz. Fakat beyin faal olarak milyarlarca nöronun oluşturduğu çeperlere tutunan yüklü parçacıkların arasındaki uygun yoğunlukları korumak zorundadır, bu hücreler uyarılmış ve bilgi iletiyor olmasalar bile. Bu pahalı ve sürekli bakım nedeniyle, beyin genellikle ufak bir "fazladan iş" için gereken enerjiyi hep barındırır.

Öteki yayınlardaki yorumcu yazarlar da benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Pennsylvania Üniversitesi'nden Robert Kurzban, ölçülü fiziksel egzersizin insanların odaklanma kabiliyetini artırdığını gösteren çalışmalara dikkat çekiyor. Örneğin bir çalışmaya göre, sınavlarından önceki 20 dakika boyunca koşu bandında yürüyen çocuklar, sınavdan önce sessizce kitap okuyan arkadaşlarından daha üstün başarılar gösterdiler. Eğer zihinsel çaba ve yetenek, kullanılabilir glikozdan ibaret bir mesele olsaydı, koşu bandında çalışan çocuklar daha fazla enerji yaktıklarından dolayı akranlarından daha kötü sonuçlar alırlardı.

Zihinsel çabanın zorluğunun enerji tüketimi üzerindeki etkisi, Roehampton Üniversitesi'nden

Leigh Gibson'a göre "yaş, karakter ve glikoz düzeni gibi değişkenlere" bağlıdır.

Hem Gibson hem de Messier, bir bireyin şahsi glikoz dengesini ayarlayamaması -ya da uzun süre aç kalmış olması- durumunda şekerli bir yiyecek ya da içeceğin, yaklaşan ve hafıza ile ilgili olan çeşitli durumlarda bireyin performansını artırabileceğini söylüyor. Fakat çoğu insan için beynin ihtiyacı olan glikoz fazlasını vücut kolayca tedarik edebiliyor.

Zihnin çalışması bedeni yorar mı?

Eğer ki zihinsel işlerle boğuşmak normalde harcanandan biraz daha fazla enerji gerektiriyorsa, SAT veya benzeri eziyet dolu sınavların, bilişsel maratonların sonunda hissedilen bitkinlik de ne oluyor? Bu soruya verilmiş olan cevaplardan biri dağılmamış ve azami bir dikkat ile birkaç saat boyunca yapılan zihinsel uğraşın gerçekten de insanı bitkin hissettirecek kadar enerji tüketimine neden olduğudur. Fakat araştırmacılar bunu tam olarak kanıtlayamadılar; çünkü yaptıkları çalışmalarda gönüllüleri yeterince zorlamadılar. Birçok deneyde katılımcılar orta derece zorluktaki bir işe, genellikle bir ya da iki saatten daha fazla zaman harcamamışlardır. Messier'in bu konuya dair önerisi ise şu şekilde: "Belki onları, iyi olmadıkları işler için çabalamaya daha çok zorlarsak, daha kesin sonuçlar elde edebiliriz."

Zihinsel faaliyetin süresinin yanında, kişinin faaliyete yaklaşımı da eşit derecede önemlidir. Karmaşık bir anlatımı olan heyecan verici bir biyografik film izlemek, beynin farklı bölgelerini iki uzun saat boyunca uyarır; fakat çoğu insan böylesi bir film bittiğinde, salonu ayaklarını sürüyerek ve zihinsel yorgunluktan şikâyet ederek terk etmez. Kimi insanlar kalın ve yoğun romanlarla oldukça içli dışlıdırlar; kimileri ise iç çekerek onları odanın öteki tarafına fırlatmakla meşguldür. Bir pazar sabahı oturup, karmaşık bir yapbozu ya da bulmacayı çözmek genellikle, günün geri kalanında konsantrasyonun bozulmasına neden olmaz. Hatta kimileri için böyle egzersizler oldukça zihin bileyicidir. Kısacası, insanlar hoşlarına giden canlandırıcı zihin egzersizleriyle haşır neşir olmaktan her zaman zevk alır ve bu onlarda herhangi bir bitkinliğe yol açmaz.

Böylesi bir yorgunluğun en olası sebebi, örneğin girmenin zorunlu olduğu bir sınav olan SAT gibi, zevk almadığımız zihinsel pratiklerdir; özellikle de bu tip zevksiz işlerin beynimizi yiyip bitireceğinden korkuyorsak. Bir sınavın ya da yapbozun zor olacağını düşünürsek, karşımıza çıkan şeyler gerçekten de genellikle zor olurlar. Çeşitli çalışmaların bulguların işaret ettiği üzere bu olgu, fiziksel egzersiz ve spor durumlarında da kendini gösteriyor. Örneğin ilgili çalışmalardan birinde, egzersiz bisikleti üzerinde pedal çeviren gönüllülerden egzersiz öncesinde 90 dakikalık bir bilgisayar destekli "devamlı dikkat testi"ne girenler egzersiz öncesinde çeşitli belgeseller izleyen gönüllülerden çok daha önce yoruluyorlar. Devamlı dikkat testi, belgesel izlemeye nazaran çok da fazla enerji tükettirmese dahi, dikkat testine giren gönüllülerin çok daha az enerjik hissettikleri belirtilmiştir; öyle ki, bu yorgunluk hissi onların fiziksel performanslarını sınırlamaya yetmiştir.

SAT sınavı örneği özelinde ise, sınav sonrası uyuşukluğuna salt zihinsel çabalamanın ötesinde bir etken neden olmuştur: Stres. Nihayetinde, beyin bir vakum gibi çalışmaz. Diğer organların da enerjiye ihtiyacı vardır. Bireyin önünde uzanan dört yılı nerede geçireceğini belirleyecek olan bir sınav başlı başına o denli sinir bozucudur ki, stres hormonlarını kan akışına katar, terlemeye sebep olur, kalp atışını hızlandırır ve huzursuz vücut hareketlerini teşvik eder. SAT ve benzer sınavlar yalnızca zihinsel bir külfete değil, aynı zamanda fiziksel bitkinliğe de neden olur.

Küçük fakat ufuk açıcı bir çalışmanın kanıtladığı üzere, orta derecede stresli olan zihinsel çabalar bile insanın duygusal durumunu ve davranışlarını değiştirebilir; beyin metabolizmasını derinlemesine etkilemese bile. Kanada'da 14 üniversite öğrencisi kadının gönüllü olduğu çalışmada öğrencilerin bir kısmı öylece oturarak, bir kısmı bir metnin özetini çıkararak, kalan kısmı ise bilgisayar destekli bir dikkat ve hafıza testine girerek 45 dakika geçirdiler. Zihinsel faaliyet yapmak zorunda kalan öğrenciler, oturan öğrencilere nazaran 200 kalori civarında fazla enerji harcadılar. Kan şekeri oranları da oturan öğrencilere nazaran daha istikrarsız ve değişkendi. Stres hormonu olan kortizol seviyeleri, zihnini çalıştıran öğrencilerde önemli ölçüde fazlaydı; keza kalp atışları, kan basınçları ve endişeleri de öyle. Her koşulda, çalışmadan sonra verilen yemekte zihnini çalıştıran öğrencilerin daha fazla yemek yemeye ihtiyaç duyması, bezgin beyinlerinin daha çok yakıta ihtiyacı olduğundan değildi; tamamıyla stresten kaynaklıydı.

Messier'in günlük zihin yorgunluğu konusuyla ilgili tanımlama şudur: "Benim genel hipotezim, beynimizin uyuşuk bir serseri olduğu yönündedir. Beyin, tek bir şeye uzun süre odaklanmakta güçlük çeker. Devamlı bir dikkat hali beyinde, bu odaklanmayı dağıtacak değişikliklere yol açabilir. Bu, 'Tamam, enerjin tükendi.' diyen bir alarm olabilir. Belki de beynimiz bu kadar uzun erimli ve sıkı bir çalışmadan hoşlanmıyordur."

Kaynak: "Does Thinking Really Hard Burn More Calories?", http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=thinking-hard-calories&page=2.

Hazırlayan: Alp Atamanalp

Süpernovanın üç boyutlu yapısı görüntülendi

Dr. Masaomi Tanaka (Japonya Ulusal Astronomik Gözlemevi), Dr. Koji Kawabata (Hiroşima Üniversitesi), Dr. Takashi Hattori (Japonya Ulusal Astronomik Gözlemevi) ve Dr. Keiichi Maeda (Tokyo Üniversitesi) liderliğinde bir araştırma grubu, Subaru Teleskobu'nda, Faint Object Camera (Hubble teleskobunda da kullanılan güçlü bir kamera, Sönük Cisim Kamerası) ve spektograf (ulaşan dalgaları frekans spektrumuna ayırabilen cihaz) kullanarak yaptıkları gözlemlerle bir süpernovanın üç boyutlu bütünleşik yapısını açığa çıkardılar. (Şekil 1) Bu bulgular, yaygın olarak kabul edilen iki kutuplu patlama modelinin yerine üç boyutlu bütünleşik bir patlama senaryosunu destekliyor. Çalışmalar şimdiye kadar devamlı bir gizem olarak kalmış süpernovaların patlamalarına dair kavrayışımızı ilerletiyor.

Süpernovaların gizemi

Sekiz güneş kütlesinden daha ağır olan yıldızların, süpernova adı verilen görkemli bir patlamayla yaşamları sona eriyor. Süpernovalar, yıldız safhasında sentezlenmiş hidrojen ve helyumdan daha ağır, ilkel evrene ait elementleri dışarı atıyor. Bu ağır elementlerin yıldızlararası evrene atılması, evrenin kimyasal birleşimini zenginleştiriyor.

Evrenin evrimindeki önemli etkisine rağmen süpernova patlamalarının nasıl gerçekleştiği konusu şu ana kadar belirsizdi. Yakın dönemde gerçekleştirilen sayısal simülasyonlar sayesinde araştırmacılar, süpernovaları anlamak için tek boyutlu, küresel olayların incelenmesinin yetmeyeceğini, çok boyutlu etkilerin de önemli olduğu konusunda hemfikir olmaya başladılar. Biliminsanları süpernova patlamalarının oluşumuyla ilgili iki ana senaryo geliştirdiler: 1) Dönmenin kolaylaştırdığı iki kutuplu patlama, 2) Konveksiyon yolu ile gerçekleşen üç boyutlu bütünleşik patlama. Ancak bilim insanları süpernova yapısını tam olarak inceleyemediklerinden senaryolardan hangisinin akla daha yakın olduğundan emin değiller.

Şekil 2. Kutuplaşma modellerinin şematik çizimi. Eğer süpernova bütünleşik bir geometriye sahipse kutuplaşma farklı açılarla olur (solda); fakat iki kutuplu bir geometrisi varsa kutuplaşma tek bir açıyla gerçekleşir (sağda).

Kutuplaşma ile süpernovanın şeklini görmek

Süpernovaların şeklini fotoğraflarını çekerek görmek kolay görünüyor; fakat yapılarını incelemek oldukça zor. 10000 km/s hızla genişliyor olsalar da çoğu süpernova, yüzlerce ve hatta milyonlarca ışık yılı uzakta olduğundan sadece bir nokta gibi görünüyor.

Araştırma ekibi, süpernovaların şeklini açığa çıkarmak için özel bir yöntem uyguladı: Titreşen elektromanyetik dalgaların yönüne dair bilgi almak için "kutuplaşma"yı ölçtüler. Süpernova tarafından yayılan dalgalara sayısal simülasyonlar uygulayarak, bütünleşik ve iki kutuplu patlamalar için oldukça farklı kutuplaşma modelleri buldular. Bir cisim bütünleşik bir patlamada çok çeşitli açılarda kutuplaşmalar yaratırken, iki kutuplu patlamalarda tek açılı bir kutuplaşmaya yol açıyor. (Şekil 2)

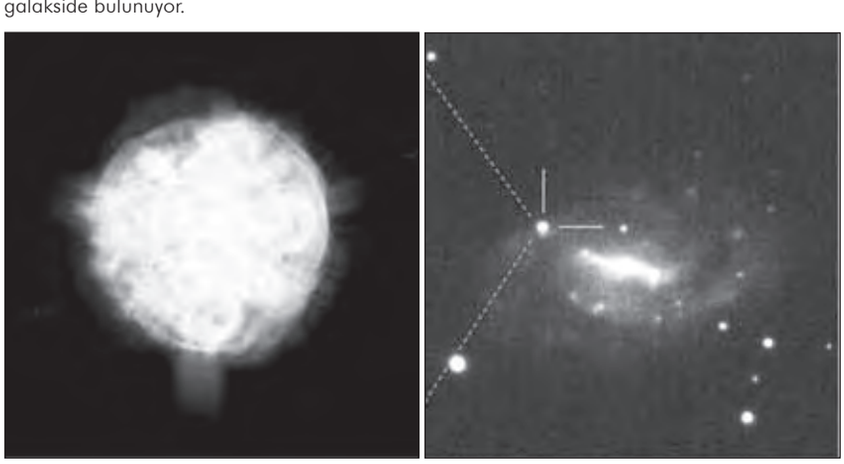
Bahsedilen simülasyonlardan elde edilen hipotezleri temel alan araştırmacılar, Subaru Teleskobu'nun Sönük Cisim Kamerası ve spektrografını kullanarak yakın bir süpernovanın sebep olduğu kutuplaşmaların yoğunluk ve yönleriyle ilgili gözlemler yaptı.

Üç boyutlu yapının ortaya çıkışı

Araştırma grubu, iki süpernovanın ortaya çıkardığı kutuplaşmaları inceleyerek, çoğunlukla yuvarlak bir yapıya sahip olmadıklarını ortaya çıkardı. Ayrıca üç boyutlu bütünleşik patlama senaryosuyla uyumlu bir şekilde, süpernovaların değişik açılarda kutuplaşmalara yol açtığını buldu.

Araştırmalar neticesinde incelenen altı süpernovadan beşinin bütünleşik üç boyutlu modelin izlerini taşıdığı ve bu modelin süpernovalarda yaygın olduğu ortaya çıktı. Bu sonucun, süpernova patlamalarının nasıl gerçekleştiği konusunun açıklanmasını kolaylaştıracağı düşünülüyor.

Şekil 1. SN 2009mi adlı süpernovanın üç boyutlu yapısının (solda) ve görüntüsünün (sağda) şematik çizimi. Sönük Cisim Kamerası ve spektograf ile izlenen bu süpernova, IC 2151 adlı galakside bulunuyor.

Kaynak: "Subaru Telescope Reveals 3D Structure of Supernovae", http://www.naoj.org/Pressrelease/2012/08/02/index.html.

Hazırlayan: Osman Altun

54 milyon yıllık kafatası ezber bozdu

Bill Kanapaux

Florida Doğa Tarihi Müzesi ve Winnipeg Üniversitesi'nden araştırmacılar ilkel primatların beyninin ilk detaylı görüntüsünü oluşturdular. Bu çalışma hiç umulmadık şekilde, en eski atalarımızın kuzenlerinin görme duyusundan çok koku alma duyusuna dayandıklarını ortaya çıkardı.

54 milyon yıl öncesinden kalan iyi korunmuş bir kafatasının analizi, beynin yapısı ve ilk primatların evrimiyle ilgili bazı yaygın varsayımların aksini ortaya koydu. İlk defa 22 Haziran'da Ulusal Bilimler Akademisi tutanaklarında ortaya konan bu çalışma, primatların daha büyük beyinler geliştirmesine sebep olan etkenlere dair olasılıkları da daralttı.

Kafatası, dinozorların yok oluşuyla izleri gözlenebilir ilk modern primatların yaşadığı dönemler arasındaki 10 milyon yılda evrimleşmiş olan *plesiadapiform* adlı ilkel primat topluluğuna ait. Yaklaşık 4 cm (1,5 inç) uzunluğundaki kafatası, araştırmacılara ilk defa ilkel primat beyninin kalıbını dökme şansı verecek şekilde, eksiksiz ve bozulmamış halde bulundu.

Çalışmaya başkanlık eden, Florida Müzesi'nde araştırma görevlisi, Winnipeg Üniversitesi'nden antropolog Mary Silcox, primat beyni üzerine geliştirilen açıklamaların çoğunun yaşayan primatlardan edinilen bilgilere dayandığını söylüyor. "İlk primatların beyinlerinin neye benzediği hakkında pek çok çıkarım var ve öyle anlaşılıyor ki bunların çoğu yanlış."

Araştırmacılar beynin üç boyutlu bir modelini oluşturmak üzere, bilgisayarlı tomografiyle kafatasının 1200'den fazla kesitsel röntgen filmini çekmişler.

"Uzun zamandan beri, büyük ve kompleks bir beynin, primatları diğer memelilerden ayıran önemli adımlardan biri olduğu kabul görürdü." diyor, çalışmanın yazarlarından ve Florida Müzesi'nde omurgalılar paleontolojisti Jonathan Bloch. "İlk naçizane başlangıcımız sırasında, pek de özel değildik. Bu ancak milyonlarca yıl içerisinde oldu."

Bloch, Ignacius graybullianus adlı hayvanın primatların yaşam ağacının kenarlarında bir dalı temsil ettiğini söylüyor. "Onu, en sonunda bize varan soyağacının ana hattının bir kuzeni olarak düşünebilirsiniz."

Bloch ve Sicox önceki araştırmalarında *plesiadapiformun* bir geçiş türü olduğunu tespit etmişlerdi. *Ignacius* beslenme biçimi ve ağaçta yaşama bakımından modern primatlara benziyordu; ama modern süratli primatlar gibi ağaçtan ağaca sıçrayamıyordu.

İlk primat pek çok bakımdan şimdi yaşayan primatlar gibi davranıyordu; fakat beyin boyutu modern primatların en küçüğünün beyninin yarısı ile üçte ikisi arasındaydı. Silcox'a göre bu, primatların daha büyük beyinler geliştirmelerinde ağaçta yaşamak ve meyve yemek gibi etkenlerin geçersiz kalması anlamına geliyor; çünkü "aynı şeyleri küçük beyinli *Ignacius* da yapıyordu".

Önce burun evrimi

Bu çalışmanın dışından bir antropolog, Florida Eyalet Üniversitesi'nden Dean Falk, oluşturulan kalıbın, primat beyninin evrimini yeniden etraflıca düşünmeyi gerektirecek denli "şaşırtıcı bir özellikler kombinasyonu"nu öne sürdüğünü belirtiyor.

"İlk primat beyninin evrimiyle ilgili hipotezler, çoğunlukla keskin koku alma duyusunu gece böceklerini yemeyle, daha yakın zamanda evrimleşmiş olan görsel işlemleri ise ağaçsıl yaşam alanlarında meyve yemeyle ilintilendirir." diyor Falk.

Daha büyük bir beyne doğru gelişim dinozorların yok oluşundan 10 milyon yıl sonra gerçekleşen evrimsel patlama sırasında yaşandı. O noktada burun soğanı oransal olarak daha küçük hale gelirken, beyindeki görsel özellikler daha öne çıktı.

Bloch, beynin yapısındaki ve büyüklüğündeki bu değişimin, kesin denecek kadar büyük bir olasılıkla, primatların ağaçların birbirine daha yakın olduğu ve dallar arasında sıçramaya fazlasıyla elverişli sık orman kanopilerinde yaşamasıyla ilişkili olduğunu söylüyor. Ama buna kesin bir yanıt vermek yeni fosillerin bulunup analiz edilmesini gerektiriyor.

Florida Müzesi'nden omurgalılar paleontologu Jonathan Bloch, umulmadık şekilde ilkel primatların koku alma duyularından çok görme duyularına dayandıklarını keşfeden çalışmanın yazarlarından.

Primat evriminin ilk evrelerinde beynin boyutlarında ve yapısındaki değişimler, on yıllardır muazzam tartışmalara konu oluyor. Ama şimdiye dek fosil kanıtları eksikti. Atasal primat beyninin çoğu modellemesi, Güneydoğu Asya'dan gelen ve insanla epeyce uzaktan akraba olan ağaç faresine dayanıyordu. Ama insanla arasındaki neredeyse 70 milyon yıllık evrim düşünüldüğünde, "Ağaç farelerinin beyninin iyi bir model olmadığı ortada" diyor Silcox.

İlk primatların beyni görece olarak daha büyük bir burun soğanına sahipti, bu da görmekten daha fazla koku almaya bel bağladığını gösteriyor. Silcox, "Görsel olarak yönlendirilmek bir primat karakteristiğidir; ama beyne bakarak diyebiliriz ki, bu en tabandaki primatlarda olan bir şey değil, sonradan evrimleşmiş." diye ekliyor.

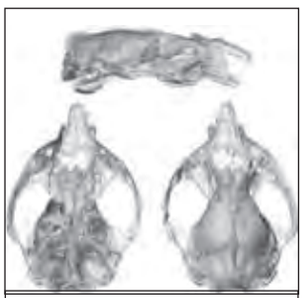
Ayrıntılı bir resim

Beynin evrimi hakkındaki çıkarımlar için en iyi sınama fosil kayıtlarıdır. Ancak son zamanlara dek, primatlar için fosil kanıtları, dişler ve parçalanmış çenelerle sınırlıydı. Ama son yirmi yılda Wyoming'deki kireçtaşı yatakları iyi korunmuş iskeletler ve kafatasları sağladı.

Bilgisayarlı tomografi tekniği fosil çalışmalarında kabul gören bir yöntem haline geldi ama çoğunlukla tıbbi tarayıcıların fosiller için ye-

niden tasarlanmasıyla yürütüldü. Buna karşın primat beyni çalışmalarında Penn Eyalet Üniversitesi'nde bulunan daha güçlü, sanayi tipi, yüksek çözünürlüklü tarayıcılar kullanıldı.

Makalenin yazarlarından, Winnipeg Üniversitesi lisans öğrencisi Claire Dalmyn, kafatasının 800'den fazla röntgen filmini kâğıda geçirdi. Bu uğraş yaklaşık bir yıl sürdü ve soyu tükenmiş bir memelinin şimdiye dek görülmüş en iyi kafa içi dökümlerinden birini ortaya çıkardı; öyle ki, Bloch "Görmüş olduğumuz şeye inanamadım." dedi.

54 milyon yaşındaki ilkel primat Ignacius graybullianus'a ait, kafatası içine uyacak şekilde modellenmiş beynin yarısaydam görüntüsü.

Primat beyni, beynin en fazla evrimleşmiş kısmı olan serebrumun altında olma eğilimindedir. Bu da altta kalan işlevsel bölgeleri incelemeyi güçleştirir ve araştırmacıları beynin boyutuna odaklanmaya zorlar.

Silcox, "Beynin boyutu ilginçtir, ama yorumlanması da güçtür; çünkü bir beynin yarısı burun soğanından oluşmuş olabilir; bir başkasının yarısı ise, belki de görsel işlem alanlarından oluşuyordur." diyor.

İlkel primatlarda, henüz serebrum beynin diğer işlevsel bölgelerini kaplayıp örtecek düzeyde evrimleşmemiştir. Sonuç olarak, beynin farklı kısımlarının birbirine göre boyutları, beyin fonksiyonlarının ve primat evriminin erken aşamalarının daha iyi bir resmini ortaya çıkarmaktadır.

Kafatası örneği, kuzey Wyoming'in içlerinden geldi, Yellowstone Doğa Parkı'nın yakınlarından. Silcox, primatların ilk defa bu şekilde incelenmesine el verecek, bozulmamış, bütün halde bir kafatasının milyonda bir bulunacağını söyledi ve ekledi: "Bu hem paleo-nöroloji tarihi hem de fosil kayıtları üzerinde yürütülen beyin çalışmaları tarihi açısından çok heyecan verici."

Kaynak: http://www.naturalhistorymag.com/partner/54-million-year-old-skull-reveals-surprises-about-early-evolution-of-primate-brains

Hazırlayan: Baha Okar

"Canavar" yıldızların gizemi çözülüyor

2010 yılında astronomlar, en büyüğü Güneş'in kütlesinden 300 kat daha ağır olan dört dev yıldız keşfettiler. İnanılmaz bir parlaklığa sahip olmalarına rağmen, komşu galaksi Büyük Macellan Bulutu'nda, devasa R136 yıldız takımı içerisinde keşfedilen bu cisimlerden, garip bir şekilde başka bir yerde bulunamadı. Bonn Üniversitesi'nden bir grup astronom, bu aşırı kütleli cisimlerin, daha hafif bir yıldız çiftinden oluştuğu yönünde bir açıklama getirdi.

Büyük Macellan Bulutu, 160.000 ışık yılı uzaklıkta, 10 milyardan fazla yıldız içeren, Samanyolu'nun üçüncü en yakın uydu galaksisi. Yıldız oluşumunun gerçekleştiği birçok bölgesinden bir tanesi de, bu dört dev yıldızın bulunduğu 1000 ışık yılı çapındaki Tarantula Nebulası.

2010 yılında bu cisimler bulunana kadar Samanyolu ve diğer galaksilerde yapılan gözlemler ile, günümüz evreninde oluşan yıldızlar için kütle üst sınırı güneşin 150 katı olarak belirlenmişti ve bu değer, yıldızların oluştuğu her bölge için evrensel bir sınır olarak kabul ediliyordu.

Bonn Üniversitesi'nden Pavel Kroupa'ya göre, "sadece üst kütle limiti değil, yıldız oluşumundaki temel yapının içeriği de evrenin her yerinde özdeş" ve "yıldız oluşum süreci evrensel gibi gözüküyor."

Bulunan bu dört aşırı parlak ve kütleli cisim bu genel kabul görmüş limitlerin dışındaymış gibi gözüküyor. Bu cisimler, keşfedildikleri bölgede yıldızların geri kalan evrenden farklı bir şekilde doğduğunu mu gösteriyor? Eğer böyleyse, modern astronominin temel öncüllerinden birisi olan yıldız doğumu sürecine bir tehdit oldukları söylenebilir.

Dev yıldızların en iyi örnekleri Tarantula Nebulası'nda bulunan R136 yıldız takımında mevcut. R136a1 adındaki yıldızın kütlesi Güneş'in kütlesinden 265 kat daha büyük.

Bonn grubu, bir bilgisayar simülasyonu yardımıyla aşırı kütleli cisimlerin bulunduğu R136 benzeri bir yıldız kümesini incelediler. İnceleme sonucunda, yıldızların tamamının normal kütlede olduklarını ve olması gerektiği gibi dağıldıklarını buldular.

Grup yöneticisi Sambaran Banerjee'ye göre, "hesaplamalar yapıldığında aşırı kütleli yıldızların bir gizem olmadığı" ortaya çıkıyor. Bu dev yıldızlar, "yıldız takımının erken döneminde ortaya çıktılar. Birbirlerine sıkıca bağlı çiftler, sıklıkla gelişigüzel olarak bir araya gelebiliyor ve bazıları bütünleşip daha kütleli cisimlerin ortaya çıkmasına sebep oluyor."

Banerjee açıklamasına şöyle devam ediyor: "İki yıldızın çarpışması durumunun, oldukça karmaşık bir fizik gerektirse de, Tarantula Nebulası'nda bulunan cisimleri açıklarken oldukça ikna edici olduğunu düşünüyoruz."

Pavel Kroupa'ya göreyse bu durum "rahatlamamıza yardımcı oluyor; çünkü aşırı kütleli yıldızları bu model ile açıklamak çok daha kolay" ve "yıldız oluşumu modeli hâlâ geçerliliğini koruyor."

Kaynak: "Astronomers crack mystery of the 'monster stars'", http://www.astronomy.com

Hazırlayan: Osman Altun

İnsanın hayatta kalma sınırları

Çoğumuz insanın hangi koşullarda hayatta kalabileceği üzerine destansı hikâyeler duymuşuzdur. Fakat insanı bilinen gezegende deniz seviyesinden birkaç kilometre yukarısı ya da aşağısı dışında bir yere koyarsanız, birkaç dakikada yok olur. İnsan bedeni, evrenin neresinde olursa olsun, her ne kadar güçlü ve bütün zorlukların üstesinden gelebilir gibi görünse de sinir bozucu şekilde hassastır.

Tipik bir insanın hayatta kalabileceği koşullar, yani "Ne kadar süre havasız, susuz ve aç kalabiliriz?" gibi soruların cevapları "üç koşul" kuralıyla hali hazırda bellidir (sırayla ortalama üç dakika, üç gün ve üç hafta şeklinde). Diğer koşullar daha spekülatiftir; çünkü insanlar bu sınırları nadiren test edebilmişlerdir. Örneğin ölmeden ne kadar uyanık kalabilirsiniz? Ne kadar yükseklikte nefesiniz kesilir? Vücudunuz parçalara ayrılmadan ne kadar hıza dayanabilir? Onlarca yıllık deneyler -kimi bilinçli kimi de tesadüf eseri- gerçek anlamda insanın sınırlarını öğrenmemizi sağladı.

Ne kadar süre uyanık kalabiliriz?

Hava kuvvetleri pilotlarının üç ya da dört günlük uykusuzluktan sonra çılgına dönüp uykuya dalarak uçakları düşürdükleri bilinir. Gönüllü olarak en uzun süre uykusuz kalabilen insan ise 17 yaşındaki Randy Gardner oldu. 1965'te bir lise bilim fuarı için tam olarak 264 saat (yaklaşık 11 gün) uykuya dalmadan kaldı. 11. günde uykuya dalmadan önce adeta gözleri açık bir bitkiye dönmüştü.

Fakat hangi noktada ölebilirdi?

Gazeteler, Temmuz ayında 26 yaşındaki Çinli bir adamın 11 gün boyunca Avrupa Kupası'ndaki bütün oyunları izlemek için uykusuz kaldıktan sonra öldüğünü yazdı. Ama o, bu süre zarfında sürekli alkol alıp sigara içiyordu, dolayısıyla sadece uykusuz kaldığı için öldüğünü söylemek zor. Hiçbir insan sadece ve sadece uykusuzluktan ölmedi; bilim adamları da ahlaki bir deney olmadığı için laboratuar ortamında insanların uykusuzluktan ölme noktasını ölçemediler. Ama bunu fareler üzerinde denediler. 1999 yılında Chicago Üniversitesi'ndeki uyku araştırmacıları fareleri içi su dolu yuvarlak bir kaba koydular ve farelerin beyin dalgalarını bir bilgisayar programı yardımıyla kaydederek uykunun ilk belirtilerini yakalamaya çalıştılar. Fareler uykuya dalacakken, daire şeklinde olan kap dönmeye başlıyor, onların kabın kenarlarına çarpmasını sağlıyor ve onları suya düşmekle korkutuyordu. Fareler bu acınası halde iki hafta yaşayabildiler. Bu kemirgenlerin, yok olmadan önce, hiper-metabolizma belirtileri gösterdikleri, yani hiç hareket etmeden dahi çok hızlı kalori yakmaya başladıkları gözlendi. Hiper-metabolizma ise tamamen uykusuzlukla alakalı.

Ne kadar radyasyon insanı öldürür?

Radyasyon uzun vadeli tehlikelidir; çünkü DNA'da mutasyona yol açar, genetik kodlamayı hücrelerin kanserli bir şekilde yeniden üremesi şeklinde değiştirir. Peki, ne kadar radyasyon yavaş değil ani bir ölüme yol açar? Rensselaer Politeknik Üniversitesi Nükleer Mühendisi ve Radyasyon Güvenlik Uzmanı Peter Caracappa'ya göre, 5 ve 6 Sieverts (Sv) sadece birkaç dakika içinde daha önce birleşik olan bütün hücreleri parçalara ayırabiliyor: "Vücut sürekli hücreleri yenilediği için, radyasyonu kümülatif olarak alma süresi uzadıkça bu oran artacaktır."

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, geçen Mart ayında Japonya'da nükleer felaket sonrası Fukushima'da çalışan işçiler saatte 0.4-1 Sv arasında bir radyasyona maruz kaldılar. Kısa vadede yaşıyor olsalar da bilim adamları kansere yakalanma risklerinin arttığını söyledi.

Caracappa'ya göre, bir insan nükleer felaketleri ya da süpernovaları yaşamasa da, dünyada doğal bir şekilde (topraktaki uranyumdan, kozmik ışınlardan, tıbbi araçlardan) aldığımız radyasyon kansere yakalanma ihtimalimizi her yıl yüzde 0.025 arttırıyor. Bu insan hayatının sınırları için oldukça önemli bir oran. Caracappa, "Ortalama bir insan (…) 4000 yıldır her yıl artan bir ortalamada radyasyona maruz kalıyor; diğer etkilerin olmadığı bir ortamda, tamamen radyasyon kaynaklı kanserin artması söz konusu" diyor. Kısacası, nihayetinde tüm diğer hastalıkların üstesinden gelsek ve yaşlanmayı ortadan kaldıracak genetik geçişliliği sağlayabilsek bile 4000 yıl öncesinde olduğu gibi yaşamamız mümkün olmayacak.

İnsan vücudu parçalanmadan ne kadar hıza dayanabilir?

Kaburga kemiği kalbimizi sıkı bir yumruktan korur; fakat bu pek de dayanıklı olmayan güvenceyi teknoloji çoktan kırıp geçmeyi mümkün kıldı (silahla örneğin). Peki, organlarımız ne kadar hıza ve baskıya dayanabilir?

NASA ve askeri araştırmacılar bu soruyu yanıtlamak için bazı adımlar attılar (bir astronotun kalkış esnasında hızdan parçalanmasını kimse istemez). Yanal parçalanma -sarsıntıdan kaynaklı- uygulanan gücün asimetrisinden kaynaklanabilir. *Popular Science* dergisinde yakın zamanda yayınlandığı gibi, 14 Gs yanal hıza maruz kalmak vücuttaki organların yer değiştirmesine sebep olabiliyor. Düşey hız ise, bütün kanı ayaklara topluyor. 4 ila 8 arası Gs sizi tamamen kilitliyor. (1 G hız normal yerçekimi kuvvetine eşit oysa 14 Gs hız bir gezegeni 14 kat aşağı çekebilir.) Yukarıdan ya da aşağıdan uygulanan kuvvet vücuda en çok etki edenler; çünkü kafayı ve kalbi aynı anda vurabiliyor. 1940 ve 50'lerde insan eliyle yapılan askeri deneylerde bir roket Edwards Hava Kuvvetlerinden kalkıp ve aynı yere iniş yaparken 45 Gs kuvvetiyle yavaşlayıp -diğer bir deyişle 45 Dünya büyüklüğünde yerçekimi kuvvetine eşit bir kuvvetle yavaşlayıp- bunu konuşabilecek kadar yaşayabileceğimizi gösterdi. Bu orana göre saatte 630 mil/saatten 0 mil/saate yavaşlamak parçalara dönüşmemiz için yeterli. Araştırmacılara göre 50 Gs hızıyla insan adeta bir poşete dönüşebiliyor.

Ne ölçüde hava değişimine dayanabiliriz?

Hava değişimlerine, iklim değişimlerine, sıcaklığa ve oksijen ba-

Oksijen azlığından ölmeden ne kadar yükseğe tırmanabiliriz?

sıncına dayanıklılık kişiden kişiye değişiyor. Hayatta kalabilme ihtimali hava değişiminin ne kadar sürede yaşandığıyla da oldukça alakalı; çünkü vücut bu hava değişimine ne kadar uzun sürede geçtiyse o kadar alışarak ve oksijen tüketimini ayarlayarak uyum sağlayabiliyor. Fakat yine de hava değişimi ve insanın ne kadar hızda bu değişime ayak uydu-

ramayacağı üzerine kırılma noktaları tespit edilebilir.

Birçok insan 10 dakikalık yüksek nem ve 140 Fahrenheit (60 C°) sıcaklıkta hipertemi aşamasına geliyor. Soğuktan ölmenin ise limitini belirlemek daha zor. İnsan vücudu, sıcaklığı 21 C°'ye düşünce iflas ediyor; fakat vücut ısısının bu sıcaklığa düşmesi o insanın soğuğa ne kadar dayanıklı olmasıyla ve hibernasyona ne kadar sürede geçmesiyle da alakalı.

İnsan yaşamının sınırları, değişimlerin uzun vadeli yaşanmasıyla artabilir. NASA'nın 1958 tarihli raporuna göre insanlar 4 ila 35 C° arasında yaşayabiliyor. Elbette bu 35 C° sıcaklık yüzde 50 nem oranından fazla değilse. Daha sıcak havada yaşama şansı nem azaldıkça artıyor; zira nem olmadığı zaman insan vücudu terleyerek kendini serin tutabiliyor.

Bilim kurgu filmlerinde gördüğümüz, astronotların kasklarını çıkardığında aniden gerçekleşen ölüm bir gerçek. Atmosfer basıncında hava yüzde 21 oksijen içerir. Bu oran yüzde 11'e düşerse anoksiden ölürüz. Fazla oksijen de ciğerlerde iltihaplanmaya yol açarak birkaç gün içinde ölüme yol açar.

Havadaki basınç yüzde 57'nin altına indiğinde ölürüz (yani yaklaşık 4572 metrede). Fakat dağcılar daha fazlasına dayanabilir; çünkü ciğerleri zamanla alçak basınca daha dayanıklı hale gelmiştir. Yine de 7925 metreden yüksek bir yerde oksijen tüpü olmadan kimsenin hayatta kalması mümkün değildir.

Kaynak: "What Are the Limits of Human Survival?", http://www.lifeslittlemysteries.com/2757-limits-human-survival.html

Hazırlayan: Çiğdem Oğuz

Medyada homofobi: Eşcinsel hayvan araştırmaları

Araştırmacılar eşcinsel hayvan davranışlarıyla ilgili medyadaki haberlerin homofobik kalıpları teşvik ettiğini ortaya koydu.

Dr. Andrew Barron (Macquarie Üniversitesi) ve Dr. Mark Brown (Royal Holloway Üniversitesi) konuyla ilgili analizlerini *Nature* dergisinde sundular.

Barron kendini bu azınlık gruplar içinde var eden kişilerin medyada çıkan haberleri ciddiyetsiz ve aşağılayıcı bulduğunu söylüyor.

Barron ve Brown eşcinsel hayvan davranışları araştırmaları alanında 11 bilimsel makale belirtti. Daha sonra bu araştırmalarla ilgili medya haberlerini incelediler ve detaylı araştırmak için 48 örnek yayın seçtiler.

İnsan ve hayvan eşcinselliği farklı

Barron hayvanlardaki eşcinsel ilişkinin medyada gey ve lezbiyen davranışlar olarak yer bulduğunu, fakat insanlardaki eşcinsel ilişkinin hayvanlarda görülenden daha fazlasını içerdiğini ve hayvan davranışlarının bununla karıştırılmaması gerektiğini belirtiyor. Bilimsel araştırmalardaki hayvanların çoğu durumda çiftleşmediğini, tipik olmayan dişi ve erkek davranışları gösterdiklerini söylüyor. Medyadaki bu yaklaşım Barron'a göre sadece bir basitleştirme değil, aynı zamanda apaçık olarak bilimin yanlış sergilenmesi.

Barron, medyanın homoseksüelliği genetik bir hata olarak gösterdiğini ve bu tür haberlerin alçaltıcı olmaktan apaçık tehlikeli olmaya doğru gittiğini söylüyor. Geniyle oynanmış dişi bir farenin bazı tipik erkek davranışları sergilediği bir araştırmayla ilgili habere *The Telegraph*'ta atılan "Dişi fare, geni yok edilerek lezbiyene dönüştürülebilir" başlığını örnek gösteren Barron ekliyor: "Eğer bir mutasyonla eşcinsel davranışlara sebep olunabilir diyorsak, bunun bir patoloji olduğunu söylemiş oluruz. Bu eşcinsellikle ilgili doğru veya olumlu bir mesaj değildir; aksine homofobik davranışları ciddi olarak körükleyebilir."

Barron koçların cinsel davranışlarının incelendiği bir diğer araştırmanın medyada "Brokeback koyunları (Brokeback Mutton)" ve " Gey koyunlar homoseksüelliği açıklamaya yardımcı olabilir" gibi başlıklarla yer bulduğunu, medyadaki haberlerin, araştırmanın koyunlardaki eşcinselliğe çare amaçlı olduğunu ve bunun da insanlardaki eşcinselliği yok edecek bir yol olabileceğini ileri sürdüğünü söylüyor.

Çifte açmaz

Dr. Joan Leach (The University of Queensland) ise, Barron ve Brown'un verdiği haber örneklerinin bazılarının çirkin olduğuna katılmakla birlikte, bilimsel araştırmalarla ilgili doğru haberlerin rekabetçi medya ortamında haber değeri taşıdığının kanıtlanması gerektiğini söylüyor. Barron ve Brown'un örnek gösterdiği haberlerle ilgili suçlanması gerekenin sadece medya olmadığını ekliyor. Ona göre basın sözcüleri ve basın bültenleri, araştırmalar hakkındaki mesajları şekillendirmekte büyük rol oynuyor.

Leach bunun yanında bilim insanlarının kendi araştırmalarının etkileriyle ilgili düşünmeye zorlandığını ve araştırmalarını genel halka hitap edecek şekilde ilginçleştirmelerinin söylendiğini de ifade ediyor.

Kaynak: "Reports on 'gay' animal research criticized", http://www.abc.net.au/science/articles/2012/08/09/3562615.htm.

Hazırlayan: Nihan Avcı

Curiosity Mars'ta bilim üretiyor

NASA Mars Keşif Programı'nın bir parçası olan Mars Bilim Laboratuvarı, Curiosity adlı gezgin robotuyla birlikte 6 Ağustos'ta kızıl gezegene başarıyla inmeyi başardı. Curiosity'nin görevi Mars'ın geçmişte, yaşam formlarının barınmasına izin verecek bir çevreye sahip olup olmadığını araştırmak. Bir başka deyişle bu gezgin robot Mars'ın "yaşanılabilirliği"ni belirleyecek.

Curiosity bilimsel araştırmalar için bu güne kadar Mars'a gönderilen araçlara kıyasla en büyük ve en gelişmiş aygıt takımlarına sahip. Curiosity'nin gezegenin iklimsel ve jeolojik kayıtlarının saklı olduğu kaya ve toprak örneklerini, kepçe ve sondajla yardımıyla toplayıp incelemesi planlanıyor.

İlk lazer atışları

NASA'nın en büyük projelerinden biri olan ve Mars'a inmesiyle birlikte her gün yeni bir haber aldığımız Curiosity'nin 19 Ağustos'ta ilk kez lazerini kullandığını öğrendik.

ChemCam adlı sistem Coronation (taç giyme töreni) adı verilen, yumruk büyüklüğündeki bir taşa lazer ile 10 saniyelik aralıklarla 30 atış yaptı. Lazerin enerjisi taş atomlarının iyonize ve akkor bir plazma halini almasını sağladı. ChemCam, bir teleskop ile bu kıvılcımlardan gelen ışığı yakaladı ve içerdiği elementler ile ilgili bilgi toplamak için taşı, üç spektrometre yardımıyla inceledi. Ayrıca verileri kaydedip görevli biliminsanlarına gönderdi. Taştan elde edilen bilgilerin bilimsel olarak büyük önem taşımıyor; fakat deney ChemCam sisteminin çalışmasının kontrolü açısından önemliydi.

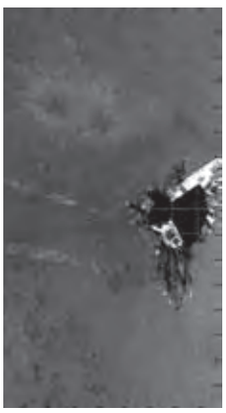
ChemCam Projesi'nde çalışan biliminsanı Sylvestre Maurice, verilerin Dünya'da yapılan testlerde elde edilenden daha iyi olduğunu belirtiyor ve ekliyor: "ChemCam ile yapılması olası pek çok araştırmadan, önümüzdeki iki yıl içinde çok zengin bilimsel veriler üretilebilir."

Mars'ta ilk adımlar

NASA'nın resmi internet sitesinde 22 Ağustos'ta yayınlanan habere göre Curiosity, iniş alanında ilerlemeye başladı. Mars yüzeyinde ilk hareketini yapan ve ileri-geri, sağa-sola hereket edebilen Curiosity bu haretketlerle günler önce indiği yerden altı metre kadar uzaklaştı.

Görüntüler RMI adı verilen bir mikro-görüntüleyici ile çekildi. Vuruş noktasındaki parlaklık farklarıyla birlikte gölgelerdeki ufak değişiklikleri de gösteriyor. Küçük resim kenarı 2,5 santimetre olan bir kareyi kapsıyor. Hedef, robottan 5,8 metre uzakta.

Bu tepeden görüntü Curiosity'nin başarılı deneme sürüşünün kanıtı. 22 Ağustos'ta robot, 4,5 metre ileri gidip 120 derece döndü ve sonra 2,5 metre geriye dönerek ilk hareketini gerçekleştirdi. Şimdi Curiosity Bradbury İniş Alanı olarak adlandırılan ilk durağından yaklaşık altı metre uzakta.

NASA, aynı zamanda robotun iniş alanına, bu yıl yaşamını yitiren ünlü bilimkurgu yazarı Ray Bradbury anısına Bradbury İniş Alanı isminin verildiğini açıkladı. Projede görevli biliminsanı Michael Meyer bunun takım için zor bir seçim olmadığını ve okuyucularının milyonlarcasında olduğu gibi aralarından pek çoğunun da, Bradbury'nin Mars'ta yaşam olasılığı düşünü paylaştığı hikâyelerinden esinlendiğini söyledi.

Curiosity, araç kontrolleri ve çevre araştırmalarıyla, Bradbury İniş Alanı çevresinde birkaç hafta daha geçirecek. Daha sonra doğu-güneydoğu yönüne, ilk durağından yaklaşık 400 metre uzağa doğru yola koyulacak.

Kaynak: http://mars.jpl.nasa.gov/msl/

Hazırlayan: Şule Dede

Depresyon beyni nasıl etkiler?

Major depresyon ve kronik stres beyin kapasitesi kaybına yol açarak duygusal ve davranışsal bozukluklara yol açabiliyor. Şu günlerde Yale Üniversitesi biliminsanlarından bir ekip bunun nasıl meydana geldiğini açıklayabilecek bir neden buldular: İnsanlarda ve hayvanlarda beyindeki bağlantıların kaybına yol açan tek bir genetik geçiş.

Nature Medicine dergisinde, 12 Ağustos'ta yayınlanan bir araştırmaya göre bu genetik geçiş, beyin hücreleri arasında sinaptik bağlantıları sağlayan birçok genin bastırılıp bir transkripsiyon faktörü olarak ortaya çıkarak beynin alın korteksinde büyük bir kayba yol açıyor. Psikiyatri, nörobiyoloji ve farmakoloji profesörleri Elizabeth Mears, House Jameson ve Ronald Duman, "Stresin beyin snapsisleri kaybına yol açtığı fikrini test etmek istedik." diyor ve ekliyor: "Duyguların ve davranışların normal koşullarda içerdiği sirkülasyonlar, bu tek transkripsiyon faktörü söz konusu olduğunda sekmeye uğruyor."

Araştırma ekibi depresif olan ve depresif olmayan hastalardan beyin dokusu örnekleri aldılar ve bu örneklerdeki genlerin aktivasyonlarındaki farklı yollara baktılar. Depresif olan hastaların genleri, beyin sinapsisinin fonksiyonu ve yapısı için gerekenden daha düşük ekspresyonlara sahipti. Baş-yazar ve post-doktora araştırmacı-

Usain Bolt'u "Yıldırım" yapan beş neden

Usain Bolt şimdiden, katılacağı tüm yarışların favorisi. Londra'da düzenlenen Olimpiyat Oyunları'nda da her zamanki gibi şaşırtıcı bir performansla 100 metreyi 9.63 saniyede koşan Bolt, kendine ait olimpiyat rekorunu yineleyerek medyanın kendisine taktığı "Yıldırım" lakabının hakkını verdi. Peki, Usain Bolt'un 100 metre zaferinin altında hangi etkenler yatıyor?

Boy önemlidir ...

Bunun apaçık ortada olduğu inkâr edilemez.1,95 metre boyunda olması, 100 metre yarışında Usain Bolt'un daha geniş (dolayısıyla daha az sayıda) adımlar atabilmesini ve kendisinden kısa boylu rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilmesini olanaklı kılıyor. Olimpiyat finalinde Bolt toplamda 41 adım atarak birinci geldi. Onu izleyen Yohan Blake 46, Justin Gatlin ise 42,5 adım attı.

... Fakat dayanıklılık ve esneklik de öyle

Bolt'u özel kılan şey, onun aynı zamanda muazzam bir dayanım ve esnekliğe sahip olmasıdır. Bundan dolayı Bolt, yüksek hızlara oldukça çabuk ulaşabiliyor ve bu hızını koruyabiliyor. *The Science of Sport* internet sitesi yazarı Dr. Ross Tucker, durumu şöyle açıklıyor: "Daha önce böylesine esnek bir koşucu görmemiştim. Bolt'un üstünlüğü, enerjisini saklayabilmesi ve daha verimli kullanabilmesini sağlayan üstün bir esneme azaltıcı özellikten ileri geliyor. Araştırmalardan edinilen sonuçlar göstermiştir ki insandan çıkan toplam güç, kasların kasılması sırasında kas-tendon eklemlenmesinde bulunan depolanabilir ve kullanılabilir enerji ile doğru orantılıdır.

Herhangi bir sakatlığı yoktu

Bolt'un "ufak bir aksama"sı olduğu söylentileri Olimpiyatlar yaklaştıkça arttı ve Jamaikalı atletin Londra'da sergileyeceği performansı üzerine spekülasyonlar yapılmaya başlandı. Fakat yakınındaki kimseler, Bolt'un altı haftalık ağır idmanı cebinden çıkaracak derecede formda olduğu konusunda en baştan beri ısrar ediyorlardı. Bu durum Bolt'un Oyunlar'a oldukça formda bir biçimde çıkacağının göstergesiydi. Ve formda bir Bolt aynı zamanda durdurulamaz bir Bolt'tur.

Buzlukta beklemiş sodadan bile daha serindi

Kıyaslamak için altı hafta arayla görülen iki manzaraya bakalım. Birincisi, Jamaika yarışlarındaki Bolt: Yüzünde işini bilen bir adamın ifadesiyle, yarışın başlamasından önce oldukça huysuz görünen Bolt, yarışa bir Lamborghini gibi başlayıp, yarış sonunu bir tank gibi getiren Blake'i geçemiyor. İkincisi, erkekler 100 metre finalinden önce sahaya giren Bolt: Herkesin suratı taş kesmişken gülümseyen, 70'lerden fırlayan bir pankçı gibi ısınma hareketlerini bitiren ve nihayetinde tarihin en iyi ikinci derecesiyle alanı yakıp yıkan bir adam.

Bolt'un çıkışı

Bolt yarıştan sonra, çıkış işaretini beklerken hatalı çıkış yapma korkusu hissettiğini ve bu nedenle normalden "biraz daha oturur bir pozisyonda" işareti beklediğini itiraf etti. Fakat sonuç şaşırtıcıydı: Bolt, çıkış işaretine tepkisi olan 0.165 saniye ile Blake (0.179sn) ve Gatlin'i (0.178sn) geride bırakmıştı. Hep olduğu üzere Bolt, en yakınındaki rakiplerinin aksine en yüksek hızına ulaşmada biraz yavaş kalıyordu. Fakat bu hızlı tepkisi gösterdi ki, eğer Gatlin en baştan beri onun önünde olsaydı bile, Bolt her zaman bir yakalama mesafesi uzağında olacaktı. Usain Bolt sakin olmayı becerdi ve işin geri kalanını uzun bacaklarına bıraktı.

Kaynak: "London 2012: Five reasons why Usain Bolt won the Olympic 100m final", http://www.guardian.co.uk/sport/london-2012-olympics-blog/2012/aug/06/london-2012-five-reasons-usain-bolt-100m.

Hazırlayan: Alp Atamanalp

lardan H.J. King bu genlerden en az beşinin GATA1 adı verilen tek bir transkripsiyon faktörüyle regülasyon edilebileceğini keşfetti. Bu transkripsiyon faktörü aktive edildiğinde denek kemirgenler depresif eğilimli tepkiler gösterdi; bu da GATA1'in sadece nöronlar arasındaki bağlantının kaybına değil, depresyon semptomlarında da rol oynadığını destekliyor.

Duman, GATA1'deki genetik çeşitliliğin major depresyon riski taşıyanlar ve stres eğilimli olanları teşhis etmede kullanılabileceğini iddia ediyor: "Snaptik bağlantıları öğrenerek, yeni ilaçlarla ya da davranış terapileriyle daha etkin antidepresan terapileri yürütebileceğimizi umuyoruz."

Çalışma, Ulusal Sağlık Birimleri ve Connecticut Akıl Sağlığı ve Bağımlılık bölümleri tarafından yürütülüyor. Makalenin diğer yazarları ise Bhavya Voleti, Pawel Licznerski, Ashley Lepack, ve Mounira Banasr.

Kaynak: "How Stress and Depression Can Shrink the Brain", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/08/120812151659.htm

Hazırlayan: Çiğdem Oğuz

Bu bizim genlerimizde var: Kadınlar neden erkeklerden daha uzun yaşar?

Bilim insanları yaşamın süregelen bir gizemini anlamaya başladılar: Kadınların ömrü neden erkeklerinkinden daha uzundur?

Monash Üniversitesi'nde yapılan ve 2 Ağustos'ta *Current Biology*'de yayınlanan araştırmaya göre, mitokondri DNA'sındaki mutasyonlar kadın ve erkeklerin yaşam sürelerindeki farklılığı açıklayabiliyor. Tüm hayvan hücrelerinde bulunan mitokondri, besinleri enerjiye çevirdiğinden hayati öneme sahiptir.

Monash Biyolojik Bilimler Fakültesi'nden Dr. Damian Dowling ve doktora öğrencisi Florencia Camus, farklı kökenlerden mitokondri taşıyan erkek ve dişi meyve sineklerinin, biyolojik yaşlanmalarındaki ve uzun ömürlü olmalarındaki farkı ortaya çıkarmak için Lancaster Üniversitesi'nden Dr. David Calncy ile çalıştı.

Yeni doğmuş bir erkek ve kız bebek. Araştırmacılar yaşamın bir sırrını anlamaya başladılar: Neden kadınların yaşam ortalaması erkeklerden daha uzundur.

Dr. Dowling, mitokondri DNA'sı üzerinde erkeklerin ne kadar yaşayacağını ve ne kadar hızlı yaşlanacağını etkileyen çeşitli mutasyonlar olduğunu, şaşırtıcı olanın ise aynı mutasyonların dişilerin yaşlanmasında hiçbir etkisinin olmadığını, bu mutasyonların yalnızca erkekleri etkilediğini söylüyor.

"Tüm hayvanlar mitokondriye sahiptir ve birçok farklı türde dişiler, erkeklere göre daha uzun yaşama eğilimindedir. Bizim sonuçlarımız hayvanlar âleminde mitokondriyal mutasyonların erkeklerin hızlı yaşlanmasına neden olacağını öne sürmektedir." diye devam ediyor Dr. Dowling. Araştırmacılar bu mutasyonları, mitokondriyal genlerin ebeveynlerden yavrulara geçişindeki beklenmedik bir olaya bağlıyor. Dr. Dowling, "Çocuklar genlerinin çoğunu hem annelerinden hem de babalarından alırken mitokondriyal genlerini yalnızca annelerinden alırlar. Bu da evrimin doğal seçilim olarak bilinen kalite kontrol süreci demektir ve yalnızca annedeki mitokondriyal genlerin kalitesini taramaktadır." diyor. Eğer babaya zarar veren ancak annede etkisi olmayan mitokondriyal mutasyonlar meydana gelirse, bu mutasyonlar fark edilmeden doğal seçilim yoluyla yok olur. Binlerce nesil boyunca kadınlarda hiçbir etki yaratmayan ancak erkeklere zarar veren birçok mutasyon birikmiştir.

Bu çalışma, daha önce Dr. Dowling ve grubu tarafından yürütülen erkek kısırlığında mitokondrinin annesel kalıtımının önemini araştıran proje üzerine oluşturuldu. Son olarak Dr. Dowling araştırmanın açtığı yolu şöyle özetliyor: "Hepsini toparlarsak çalışmalarımız, mitokondrinin erkek sağlığını etkileyen mutasyonlar için sıcak nokta olduğunu gösteriyor. Şimdiki amacımız ise belki de erkeklerin bu zararlı mutasyonlardan hiç etkilenmemesini ve sağlıklı kalmasını sağlayacak genetik mekanizmayı araştırmaktır."

Kaynak: "It's in Our Genes: Why Women Outlive Men", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/08/120802122503.htm.

Hazırlayan: Ece Selçuk
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Biyofilmleri yok eden kaplama keşfedildi

Biyofilm yapıları artık yerleşecek bölge bulamayacak. Harvard Üniversitesi'nden biliminsanlarından oluşan bir araştırma takımı, yüzeylerde bakteriyel toplanmaların engellenmesini sağlayacak kaygan bir madde geliştirdiler. Bakteriler tarafından oluşturulan biyofilmler, bakır borulara, gemilerin demir gövdelerine ve hatta camdan sondalara kadar her maddeye yapışabiliyorlar. Bu kaygan kaplamalar yalnızca rahatsızlık verici değiller, aynı zamanda düşük verimde enerji, su ve yiyecek kaynaklarında kirlenme ve tıp uygulamalarında inatçı enfeksiyonlara neden olmaktalar.

PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences) dergisinde yayınlanan araştırmanın yazarları Joanna Aizenberg, Alexander Epstein ve Tak-Sing Wongkatı, yüzeyleri sabitlenmiş sıvı bir film tabakasıyla kaplayarak bakterilerin bu bölgelere yapışıp büyümesini engellemeyi amaçladılar.

Aizenberg'in açıklamalarına göre, biyofilm oluşumunu engellemek için antibiyotikler ve kimyasal kaplamalar gibi birçok farklı yöntem denendi. Tüm bu durumlarda ise, en iyi ihtimalle kısa süreli sonuçlar alındı. Yüzeysel uygulamaların etkisi zamanla geçmiş, zamanla tozla kaplanmış veya bakteriler bu uygulamalara rağmen yüzeylere yapışıp çoğalabilmişti. Sonuçta, bulunan tüm farklı yüzeylere rağmen bakteriler bu bölgelere yerleşip çoğalmayı başarabilmişti.

Araştırmacılar, tamamen farklı bir yaklaşım kullanarak SLIPS (Slippery-Liquid-Infused Porous Surfaces, Kaygan Sıvı İçerikli Porlu Yüzeyler) kısaltmasıyla adlandırılmış yeni geliştirilmiş maddeden yararlandı. Bu hibrid yüzey, üzerindeki sabitlenmiş sıvı tabaka dolayısıyla düzgün ve kaygandır.

İlk olarak 2011 yılında *Nature* dergisinde yayınlanan bir makalede süper-kaygan yüzeylerin su ve yağ bazlı sıvıları uzaklaştırdığı, hatta buz ve donmanın gerçekleşmesini engellediği açıklandı.

Aizenberg'in araştırmaları sırasında bu laboratuvarda çalışmakta olan

Aşırı sıcaklar NASA'da inceleme konusu oldu

NASA'lı biliminsanları tarafından yapılan yeni bir istatistiksel araştırma, 20.yüzyıl ortalarına oranla dünyanın kara alanının aşırı yaz sıcaklıklarını daha fazla yaşadığını gösterdi. Araştırma *Proceedings of the National Academy of Sciences* dergisinde yayımlandı.

NASA'nın Goddard Uzay Araştırmaları Enstitüsü'nden James Hansen istatistiklerin, yakın dönemlerdeki aşırı yaz sıcaklarının büyük olasılıkla küresel ısınmanın sonucu olduğunu gösterdiğini belirtti.

Hansen, bu yaz insanların aşırı sıcakları ve bunun zirai etkilerini gördüklerini, kendilerinin ise bu durumun küresel ısınmaya bağlı olduğunu ileri sürdüklerini ve araştırmayla bu durumun bilimsel kanıtlarını sunduklarını söylüyor.

Hansen ve ekibi 1951'den beri ortalama yaz sıcaklıklarını analiz ederek sıcak, çok sıcak ve aşırı sıcak olarak nitelendirilen sıcaklık farklarının son yıllarda yükseldiğini gösterdi. Araştırmacılar aşırı sıcakların nasıl rutin haline geldiğini detaylı olarak anlattılar. Aşırı sıcak ifadesi bu çalışmanın temel periyodu olan 1951-1980 yılları arasında dünyanın kara alanının %1'inden daha azının yaşadığı ortalama yaz sıcaklığı olarak tanımlanır. Fakat 2006'dan beri kuzey yarımkürede, toprak alanının yaklaşık olarak %10'u bu sıcaklıkları her yıl yaşadı.

Hansen ilk olarak 1988'de küresel ısınmanın gelecek yıllarda etkisini artıracağını ve daha görünür olacağını ileri sürdü. Isınma eğilimini doğal çeşitlilikten ayırmak için, Hansen ve ekibi çeşitli istatistikler sundu. Çalışmada, arasında Reto Ruedy ve Makiko Sato'nun da bulunduğu GISS takımı sıcaklık değişiminin sonuçlarına odaklanmak yerine, sıcaklık verilerinin tamamen artış eğilimi gösterdiği son 30 yıldaki aşırı sıcaktan kaynaklı olayların artan sıklığına odaklanarak yüzey sıcaklığı verilerini topladılar.

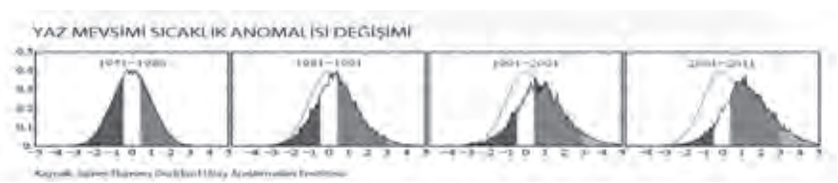
20 yılın aşırı sıcağı artık "normal"

NASA'lı iklimbilimciler, 1951-1980 arası dönemle kıyaslandığında dünyanın ısınma ve soğuma bölgelerinde etki gösterdiği tespit edilen küresel sıcaklık değişikliklerinden kaynaklı anormalliklerin verilerini topladı. Araştırmacılar değişimleri gösterebilmek için çaneğrisi kullandı. Ortalama sıcaklıklar çaneğrisinin merkeziyken, eğrinin soluna doğru soğuk, çok soğuk ve aşırı soğuk olaylar, sağına doğru sıcak, çok sıcak ve aşırı sıcak olaylar yer alır.

Araştırmalarda, 1980, 1990 ve 2000'lerde çaneğrisinin sağa doğru kaydığını ve aşırı sıcakların yeni normaller olduğunu gözlemlendi. Özellikle 1951-1980 yılları arasında dünyanın kara alanının %33'ü yazları sıcak geçirirken, geçtiğimiz on yılda bu oran ortalama %75'e yükseldi.

Hansen bu yazın yeni sıcaklık anormalliklerinin oluştuğunu, daha önceki dönemlerde bu tür durumlara rastlanılmadığını ve küresel ısınmanın olmadığı bir durumda bu türden anormalliklerin yaşanamayacağını söyledi.

Çalışmaya göre, dünyadaki pek çok bölge küresel ısınmayı hissediyor. Sıcaklık anormalliklerinin haritasında Meksika, Orta Asya, Batı Asya ve Doğu Avrupa'daki yeni sıcaklık dalgaları aşırı sıcak kategorisi içine girdi.

Kaynak: "Research Links Extreme Summer Heat Events to Global Warming", http://www.nasa.gov/topics/earth/features/warming-links.html.

Hazırlayan: Nihan Avcı

doktora mezunu Epstein'a göre, sıvı içerikli yapılı bir yüzey oluşturarak bakterilerin biyofilm oluşturması için gerekli olan tutunma engellendi.

Diğer yazar Wong'a göre bu araştırmanın özeti olarak, bakterilerin normalde tutunabildiği katı bir yüzey sıvı hale getirilerek bu yüzeyde yapışma engellenmiş, bakteriler kayarak bu bölgelerde biyofilm oluşturamaz hale gelmişlerdir.

Aizenberg ve arkadaşları tarafından yapılan açıklamalara göre SLIPS, kötü etkileriyle en ünlü üç hastalık oluşturan biyofilm yapısını (*Pseudomonas aeruginosa*, *Escherichia coli*, ve *Staphylococcus aureu*) 7 gün içersinde % 99-96 oranında azaltmakta.

Bu teknoloji hem durgun çevrede ve akıntı altında, hem de doğal koşullarda çalışabiliyor. Bu da SLIPS'i, vücut sıvılarıyla etkileşime geçen medikal alet kaplaması için ideal hale getiriyor. Kaplanmış yüzeylerin bir diğer avantajı ise, yüksek pH değerleri, yoğun UV ve yüksek tuzluluk içeren çevrelerde de bakteriyal büyümeye karşı etkili olabilmesi. Aynı zamanda SLIPS kendini temizleyebilen bir madde olduğundan temizlenmesi için yerçekimi, bazen ise hafif bir sıvı akımı yeterli olmakta.

SLIPS bugüne kadar yapılan sentetik, toksik olmayan ve biyofilm oluşumunu tamamen engelleyen ilk sentetik yüzey maddesidir. İlerleyen zamanlarda bu maddenin, endüstriyel ve medikal alanda da kullanım olanakları bulacağı düşünülüyor.

Araştırmacılar, ilerleyen çalışmalarında biyofilm oluşumunu engelleyen mekanizmaları daha iyi bir şekilde aydınlatmayı, özellikle bakterilerin geçici olarak bu maddeye tutunup daha sonra yüzeyden kayması, yüzey üzerinde süzülmesi ya da yüzeye hafifçe bağlı kalması gibi olasılıkları açıklamayı hedefliyorlar.

Resimde görünen SLIPS kelimesi, SLIPS teknolojisi kullanılarak yüzeyden sıvıların etkili bir şekilde uzaklaştırılabildiğini göstermektedir. Bu yeni buluşun zararlı bakterilere karşı %99 oranında etkili olacağı gösterildi.

Kaynak: "New Coating Evicts Biofilms for Good", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/07/120730170222.htm

Hazırlayan: Naz Kanıt
İstanbul Teknik Üniversitesi

Çin Komünist Partisi Tarihi

Cem Kızılçeç

Ülkemizde daha önce 1970'lerde yayımlanan SBKP tarihi ile ilgili 2 kapsamlı kitaptan yaklaşık 35 yıl sonra ilk kez kapsamlı bir komünist partisi tarihi yayınlanmaktadır. Dünyanın en büyük nüfusuna sahip olan Çin'in iktidar partisi olan ÇKP, 20.yüzyıl tarihinin önemli öznelerinden bir tanesi olmuştur, bu parti yönetimi devrimi birlikte yaptığı diğer demokratik ve anti-emperyalist partilerle birleşik cephe anlayışını koruyarak paylaşmaktadır. Parti 82 milyon yetişkin üyesini ve 16-28 yaş arası 75,9 milyon genci tabandaki birim örgütleri içinde örgütlemiş bulunmaktadır. Hâlihazırda düzenli çalışmalar yürüten 3,4 milyon birim örgütü bulunmakta, 50 den fazla işçi çalıştıran 98.000 özel sektör kuruluşunun yüzde 97'sinde örgütlü bulunmaktadır. Partide kadınların oranı yüzde 23,3, işçi, tarım emekçisi, çiftçi, kamu memuru, emekli, öğrenci, kamusal işletme yöneticileri gibi kesimlerden gelen üyeler parti üyelerinin yüzde 97'sini oluşturmaktadır. 2003'ten itibaren partiye üye olmaları kabul edilen özel iş sahipleri ve bu işletmelerde çalışan yöneticilerin toplam üyelere oranı yüzde 1,9 dur. Oysa kurulduğu yıl bu partinin sadece 50 üyesi bulunuyordu.

ÇKP doksan birinci yaşını tamamlamış köklü bir partidir ve 1847'de yola çıkan dünya sosyalist akımının Rus Devrimi'nden sonra kurulmaya başlayan, Ekim Devrimi'nin yarattığı devrimci dalgadan beslenen Marksizm ve Leninizm'i temel çıkış noktası olarak alan ikinci kuşak sosyalist partilerdendir. Bu partilere kısaca Lenin önderliğinde kurulan Komünist Enternasyonal kuşağı veya Üçüncü Enternasyonal partileri diyebiliriz. Halen bu kuşağa mensup onlarca sosyalist parti ideallerine bağlılığını korumakta ve ülkelerinde başta işçi sınıfı olmak üzere halkın çıkarları için mücadele vermektedirler. ÇKP bunlar arasında -üs bölgelerindeki bölgesel iktidar dönemlerini dışta tutarsak- 61 yıldır iktidarda bulunan az sayıda parti arasında bulunmaktadır.

ÇKP'nin tarihi büyük başarılar kadar ciddi başarısızlıkların ve hataların da yaşandığı önemli olaylar içermektedir. Bu partinin Çin Devriminin yolunu aydınlatabilmesi için yüz binlerce üyesinin katledildiği ciddi yenilgilerin ve başarısızlıkların yaşandığı, acı derslerle dolu 14 yıl gerekli olmuştu. Partinin net bir ideolojik siyasi çizgiyi oluşturmaya başladığı tarih 1935 yılı olmuştur. Ve oluşan bu doğru çizginin olgunlaşabilmesi için de ilave bir 10 yıl daha gerekli olmuştur.

Yola ilk çıktıklarında işçi sınıfının devrime önderlik etmesi gerektiği ve sosyalizme ulaşmak konusunda hiçbir kuşkusu bulunmayan parti, yenilgilerden dersler çıkararak, Çin'de temel güç olarak köylülere dayanmak ve köylülerin çoğunluğu oluşturdukları yüksek ideolojik ve örgütsel kriterlere sahip bir Marksist kitle partisi ve devrimci savaş ordusu kurmak gerektiğini; sosyalizme bir vuruşta değil zorunlu olarak birbirini izleyecek iki aşama içinde ulaşabileceklerini adım adım kavramışlardır. Mao Zedung'un sık sık vurguladığı gibi, ÇKP'yi başarıya götüren diğer bir tayin edici sorun Çin burjuvazisinin özgünlüğünün ve tarihsel konumunun doğru analiz edilmesi olmuştur. ÇKP burjuvazinin ceşıtli katmanlarına karşı politikalarını doğru belirlediği dönemlerde başarılı olmuş- hatalı politikalar belirlediği dönemlerde başarısız olmuştur.

Nitekim ÇKP, 20. yüzyılın ortalarına doğru bürokrat burjuvaziye dönüşen komprador burjuvaziyi yeni-demokratik devrimle tasfiye etmiş, buna karşın milli burjuvaziyi ise devlet kapitalizmi politikaları ile barışçı ve ekonomik yöntemlerle "satın alarak" sosyalist dönüşüme ikna edebilmiştir. Çin hükümeti 1953-60 arasında milli burjuvaziye tüm sermaye bedellerini faizleri ile birlikte eksiksiz bir bicimde ödemiştir, böylece Marx ve Engels'in teorik olarak öngördüğü burjuvaziyi barışçı mülksüzleştirme sosyalizm tarihinde ilk kez Çin'de pratikleşmiştir. ÇKP tarihi boyunca biri 1942 diğeri 1978'de olmak üzere iki ciddi ideolojik ve siyasi düzeltme hareketi yapmıştır, her biri yaklaşık 3 yıl süren araştırma ve incelemeler sonucunda hatalarının kaynağına inilmiş ve ardından sağlıklı bir gelişme yaşanmıştır. Çin'de de 3.Enternasyonal partilerinde genel olarak görüldüğü gibi "sol" ve aşırı sol hatalar veya bakış açıları daha sık ortaya çıkmış ve daha büyük zararlara neden olmuştur.

1940'larda başarıya ulaşan Çin ve Kuzey Vietnam devrimleri ilk kez bir olanağın varlığını kanıtlamışlardır: Bu 19. yüzyılı kapitalist-emperyalist Batı'nın sömürgesi konumunda karşılayan boyunduruk altındaki Doğu ve Güney halklarının Marksizm'den büyük bir güç alarak ulusal egemenlik, bağımsız modernleşme ve feodal despotizmi aşmak gibi temel sorunları çözebilmeleridir. Marksist-sosyalist teoriler aynı zamanda onlara kapitalizmin marazlarını yaşamak zorunda olmadıklarını ve sosyalist bir gelişme çizgisi izleyerek sosyo-ekonomik gelişmelerini daha sağlıklı, başı dik ve hızlı bir biçimde gerçekleştirebilecekleri devrimci bir seçenek sunmuştur. Marksist-sosyalist yol onlara aynı zamanda ulusal kültür, bilim, sanat,halk eğitimi ve halkın kendi kendini yönetmesi alanında büyük bir sıçrama olanağı sağlamıştır.

Dünya sosyalist akımı 1980'lerin sonunda iki zıt olgu ile karşı karşıya kalmıştır, biri etkileri çok büyük ve ağır bir yenilgi ve çözülme, diğeri ise geçmişin olumlu birikimlerini özümleyip yanlışlığı kanıtlanmış yol ve yöntemleri terk edip yeni ve daha güçlü bir ilerleme atılımı. Ve bu atılım şimdiden ürünlerini vermeye başlamıştır, bu anlamda bugün dünya sosyalist akımında bu yenilenme çizgilerini incelemek çok daha büyük önem kazanmıştır.

Yukarıda bazı çizgilerini vermeye çalıştığımız bu eser ülkemizdeki okuyucuya sunduğu zengin tarihsel verilerle bu alanda daha önce yapılmış olan incelemeleri ve yargıları yeniden tartışma ve değerlendirme olanağı sunabilecektir. Okuyucular bu kitapta sadece ÇKP tarihini ve bugünkü Çin'i yöneten partinin düşüncelerini değil aynı zamanda Çin'in tarihini inceleme ve bugünkü Çin'in hangi yönde ilerlemek istediğini değerlendirme olanağı bulabileceklerdir.

Çin Komünist Partisi Tarihi, ÇKP Merkez Komitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Çev: Tomas Aliyev, Canut Yayınları, Temmuz 2012, 620 s.

Freud'la hayali bir söyleşi

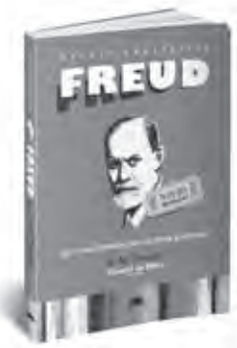
Ceren Şekerciler

"Freud, var olmasaydı, onu icat etmek zorunda kalacaktık."

Hayali Söyleşiler, ilginç bir düşünceden yola çıkarak hazırlanmış. Yaşadıkları döneme olduğu kadar, günümüze de damgasını vurmuş, ancak bugün aramızda olmayan kişilerle şimdi bir araya gelsek, onlarla sohbet etmek nasıl olurdu fikrinden yola çıkan seri, en çok da tarihe mal olmuş bu kişileri tanıtmayı amaçlıyor. Serideki söyleşiler tamamen kurmaca olsa da, aslında verilen her cevap ayaklarını yere sağlam basan gerçeklere dayanıyor. Sohbet ettikleri kişileri neredeyse uzmanlık konuları olarak seçen yazar ve akademisyenler tarafından, gerçek hayat hikayelerine sadık kalınarak hazırlanan söyleşiler, hem zevkle ve kolaylıkla okunuyor hem de kelimenin tam anlamıyla eğlenerek öğrenme fırsatı tanıyor. Serinin konukları Freud, Picasso, Einstein ve Shakespeare, hayali söyleşilerde kurmaca bir muhabire verdikleri cevaplarla bize kendilerini anlatıyorlar.

Hayali Söyleşiler serisinin konuklarından Freud, her zaman tartışmalı bir isim olsa da, inkar edemeyeceğimiz kadar önemli, hayatımıza damgasını vurmuş bir bilim insanı. Kitabın önsözünü yazan Edward de Bono da tanınmış, düşünme ve düşünme biçimleri üzerine yaptığı çalışmalarla çığır açmış bir doktor ve psikolog. Onun satırlarından, Freud'un dünyayı değiştiren yüzünü öğreniyoruz. Freud'dan sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını, onunla beraber hayatımıza giren düşünce biçiminin bizi yeniden şekillendirdiğine dikkat çeken Bono, Freud'u doğruları ve yanlışları ile ele alıyor. Freud'u bir bilim insanından çok, bir şair gibi gören psikolog, Freud'un bize inanabileceğimiz hikayeler sunduğunu, onu bilim ile şiir, psikoloji ile büyü arasında duran bir fenomen olarak değerlendiriyor.

Freud hakkında o kadar çok şey duymuşuzdur ki onu tanıdığımızı sanırız, oysa onun eserlerini okumuş olmak bile tek başına bu ilginç kişiliği tanıma olanağı sunmuyor bize. Belki de Freud'un dünyasına adım atmak için onu kitabın yazarı D. M. Thomas'ın gözüyle görmek gerekiyor. Thomas, bir insan ve edebiyatçı olarak, hiç saklamadığı bir sevgiyle Freud'u ele alıyor. Kitabın önsözünde,"İnsanın bilinçaltının derinliklerinde seyahat eden Freud en yaratıcı, en heyecan verici çalışmalarını yaparken, kendisinin 'bir bilim insanı, gözlemci, deneyci ya da filozof' olmadığını biliyordu. 'Ben mizacım gereği bir kaşiften, bir maceraperestten daha fazlası değilim.' İşte, benim sevdiğim Freud bu!" diyerek de bu sevgisini bize göstermekten kaçınmıyor. Cüretkar olmaktan zerrece korkmadan, neredeyse neşeli ve kesinlikle eğlenceli bir söyleşiye imza atıyor. Yazdığı romanların karakterleri arasına katacak kadar güveniyor yazar Freud'a... Nitekim 1981 yılında yayınlanan *Beyaz Otel* adlı romanında da hikayenin anlatımını ona teslim ediyor. *Hayali Söyleşiler, Freud: Hayatı ve Düşünceleri*'nde Freud ile tanışmak isteyenleri, onu yeniden keşfetmek isteyenleri aslında kendi sevdiği Freud ile tanıştırıyor, bunu da edebiyatçı yönünü esirgemeden yapıyor: "Bana sıklıkla 'neden Freud', 'neden ondan bu kadar etkileniyorsun' diye soruluyor. Etkilendiğim açık; *Beyaz Otel* ve *Eating Pavlova* adlı romanlarımın ikisinde de Freud ana karakter ve anlatıcı... Zamanın ötesindeki bilinçaltında, insanın hala sigara içebildiği görkemli bir kafede onunla buluşma davetine nasıl karşı koyabilirdim?"

Kitap, Freud'un kısa bir hayat hikayesiyle devam ediyor. İlk yılları, öğretim hayatı, evliliği, savaş zamanı ve meslektaşlarının yanı sıra yenilikçi fikirlerinin oluştuğu koşulları kısa ve zevkli bir biçimde aktaran bölüm sonunda, "Şimdi artık konuşma zamanı" diyerek, söyleşi bölümüne geçiliyor.

Kitapta seçilen on iki konuya ilişkin soruya, Freud ile ilgili gerçeklere sadık kalınarak cevaplar oluşturulmuş. Çocukluğu, cinselliğin kökenleri, Oedipus kompleksi, konuşma terapisi, rüyalar, kurt adam vakası, sanat ve edebiyat, Carl Jung, Dora vakası, kadınlar, Yahudi olmak, ölüm arzusu ve mutluluk üzerine sorulara özgürce cevap veriyorFreud. Yazarın hayal ettiği muhabirle ara sıra terapiye varan konuşmalarda, birlikte puro ve içki içiyor, muhabirin rüyasını yorumluyor, hatta yer yer de sorduğu sorulara sinirlenerek muhabiri azarlıyor.

"Hoşumuza gitsin ya da gitmesin, bugün kendimizi ve birbirimizi değerlendirme biçimimiz üzerinde Freud'un kaçınılmaz bir etkisi var. Onu durumları izah edenlerin ustası, şiir ve bilim, psikoloji ve büyü arasında duran bir fenomen olarak değerlendirmek durumundayız." Edward de Bono

Hayali Söyleşiler, Freud: Hayatı ve Düşünceleri, D.M. Thomas, Çev: Gonca Gülbey, Kolektif Kitap, Eylül 2012, 136 s.

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE

İnsanın tarihinin hemen her döneminde özgür düşüncenin önüne egemen sınıf tarafından setler çekilmiştir. Öyle ki, bu sıklıkla çoğunluğun bütünüyle yönetici sınıfın istekleri doğrultusunda düşünmesi, davranması yönünde pratik bir zoru da beraberinde getirmiştir.

Bu kavramı hemen bütün toplumsal alanlarda olduğu gibi basın alanın da gezdiriyor egemen sınıf. "Basın özgürdür. Bu özgürlük, bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma hakkını içerir". Türk Basın Yasasında yer alan bu tanım hemen bütün ülkelerde benzer ifadelerle yer alıyor. Ama biliyoruz ki bugün basına uygulanan sansür ve dayatma sonucunda bu hakların neredeyse tamamı devlet tarafından baskı altına alınmıştır. Artık özellikle merkezi basının özgürlüğü hükümet edenlerin çalışmalarını yayma, övme, dalkavukluğunu yapma faaliyetine dönüşerek, hükümet yanlısı saldırı araçlarına dönüştürülmüştür.

Kitap tam da bu sorunun yakıcı olarak yaşandığı bu dönemde adeta bir ders işlevi görüyor. Otoritenin basın üzerindeki hegomanyasını altında nelerin göründüğünü ve bu görüntünün bugün de hiç değişmediğini Marks'ın gözüyle, onun yaptığı geniş değerlendirme üzerinden anlamakta fayda var.

Karl Marx, Çev.: Önder Kulak-Kurtul Gülenç, Dipnot Yayınları, 1. Baskı 2012, Ankara, 114 s.

KİTAPÇI RAFI

Kritik ve Kriz

-Burjuva Dünyanın Patolojik Gelişimi Üzerine Bir Katkı, Reinhart Koselleck, Çev.: Eylem Yolsal Murteza, Otonom Yayınları, 2012, 264 s.

Her tarihsel toplumsal formasyonun ortaya çıkışının ve ilerleyişinin kendine özgü dinamikleri ve yönetim biçimleri var. Ama sistemi bir avuç insanın çoğunluk üzerindeki tahakkümü olarak düşünürsek, bu özgünlüklerin yanısıra her tarihsel dönemin yönetici sınıflar açısından önccekinden bir devir, birikim olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşadığımız çağı ve modern yönetici sınıfı, yani burjuvaziyi anlamak için elbette geçmişe doğru çok uzun bir yolculuğa çıkmak gerekmiyor. Reinhart Koseleck burjuva sınıfın ve devlet yapısının ortaya çıkışını, bir önceki devlet yapısı olan mutlakıyetçi yönetimi inceleyerek ele almış. Yazar Fransız devrimine gelen süreçte aydınlanma fikrinin düşünsel ve politik gelişiminin mutlakıyetçi iktidarı nasıl yok oluşa götürdüğünü devrim öncesi yazılı kaynaklardan da faydalanarak ortaya koymaya çalışmış. Bugünün krizini anlamak için 18. yüzyıl mutlakıyetçi devlet dönemini ve Aydınlanma fikrini politik bir süzgeçten geçirmiş.

Geleceğin Felsefesi

Ludwig Feuerbach, Çev.: Oğuz Özügül, Say Yayınları, 3. Baskı, 2012, 160 s.

Felsefe genel olarak bilginin başlangıcıdır, der Feuerbach. Bu bilgiyi pozitif bilimlerin bilgisinden farklı olarak tanımlamaz. İlk felsefecilerin doğa araştırmacıları oluşuna dayandırır bunu. Felsefenin amprik ve bilimsel olanla bağını hatırlatarak, hatta iki bilgiyi birbirinin özdeşi olarak tanımlayarak sunar okuyucusuna. Spekülatif, idealist Alman felsefesinin en önemli düşünürlerinden olan Hegelci felsefenin eleştirisini Hegel'in felsefesi üzerinden yapar. Düşünüre göre Hegel dönemindeki özgünlüğüne rağmen kendisinden önceki felsefenin bir devamı, hatta tekrarıdır. Hegelci felsefeyi spekülatif felsefenin tepe noktası sayan Feuerbach, Hegel'in felsefesindeki 'belirsizliğin' eleştirisini kendisinden önceki felsefecilerle sınar. Ona göre "Kant eski metafiziğe eleştirel yaklaşıyordu, ama kendine değil. Fichte Kantçı felsefeyi hakikat saymıştır. O Kantçı felsefeyi bir bilim düzeyine çıkarmak, Kant'ta ayrı olanları birleştirmek, ortak bir ilkeden türetmek istiyordu. Schelling de aynı şekilde, bir yandan Fichteci felsefeyi üzerinde uyuşulmuş hakikat varsaymış, öte yandan Fichte'nin tersine Spinoza'yı yeniden canlandırmıştır. Hegel, Schelling aracılığıyla aktarılan Fichtedir."

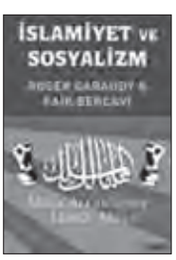
Feuerbach'ın yapıtında sadece Hegel üzerinden bir felsefe eleştirisi yer almıyor. Aslında birbiri ardına okunduğunda kendi felsefe sitemini oluşturacak diğer yazıları takip ediyor ilk bölümü. "Felsefenin Başlangıcı Üstüne", "Felsefede Bir Reformun Zorunluluğu", "Felsefe Reformu İçin Gereken Tezler", "Gelceğin Felsefesinin İlkeleri" kitabın farklı tarihlerde yazılmış diğer bölümleri. Bir düşünceyi en iyi anlamanın yolu, o düşünceyi ortaya sürenden 'dinlemek' olmalı. Feuerbach'ın tezleri de belki bu şekilde daha da anlaşılır olacaktır.

İslamiyet ve Sosyalizm

Roger Garaudy, Faik Bercavi, Rebeze Kitaplığı, Haziran 2012, 152 s.

Türkiye'de siyasal iktidarın ve ekonomik gücün İslamcı yönü öne çıktıkça, dinin bu eşitsiz ilişkiyi ezilenler nezdinde gizleyen işlevi de erozyona uğruyor. Bunun doğal bir sonucu da, sınıf egemenliğinden mustarip olan Müslümanların tepkilerini ifade etme biçimi olarak İslam'ı yorumlama arayışlarının, hem düşünsel hem de pratik olarak artması. İslam'ı antikapitalist ve düzen muhalifi bir içerikle kavrama çabaları ülkemizde yeni yeni gün yüzüne çıkıyor olsa da, aslında siyasal İslam'da muhalif devrimci bir damarın varlığına ilişkin dikkate değer bir tartışma birikimi var.

İslamiyet ve Sosyalizm bu konu üzerine düşünenlere önemli bir kaynak sunuyor. Kitap, Fransız Komünist Partisi üyesiyken Müslüman olan Roger Garaudy'nin bilinen çalışmasının yanı sıra, Lübnanlı sosyalist Faik Bercavi'nin Türkçeye daha önce çevrilmemiş olan, "İslam'da Sosyalizm" adlı kapsamlı makalesini içeriyr.

Siyaset Bilimi

Türkiye'de siyaset bilimi alanında farklı ve kimi özgün katkıları olan akademisyen ve yazarların varlığı ne kadar gerçekse, bu birikimi akademik bir yönde değerlendiren ve konunun temellerini ortaya koyan derli toplu bir çalışmanın eksikliği de o kadar gerçektir. *Siyaset Bilimi*, bu birikimi derleyen bir giriş kitabı oluşturarak bu boşluğu gidermeyi hedefleyen bir çalışmanın ürünü.

Yazarları arasında Cem Eroğul, Korkut Boratav, Filiz Zabcı, Taner Timur, Metin Çulhaoğlu, Cem Somel gibi akademisyen ve yazarların da olduğu kitap, "Temel Kavramlar", "Siyasal İdeolojiler" ve "Disiplinler Arası İlişkiler" başlıkları altında otuz yedi makaleyi bir araya topluyor. Her makale o konudaki yoğunlaşması ve birikimi bilinen ve kabul gören yazarlarca kalem alınmış.

Kitapta Cem Eroğul'un "Siyaset" kavramına getirdiği geniş bakış açısı, hocaların hocası Korkut Boratav'ın "Toplumsal Sınıflar" başlığı altında sınıfları siyasetin asli öznesi olarak gören yaklaşımı dikkat çekiyor. Laiklik kavramını Taner Timur açımlamış; "Siyasal İdeolojiler" başlığında ise Marksizmi Metin Çulhaoğlu, Anarşizmi Gün Zileli ele almış. Siyaset biliminin disiplinler arası ilişkiler bakımından irdelendiği bölümde ise, Cem Somel'in iktisatla, Mustafa Bayram Mısır'ın hukukla, Zeynep Gambetti'nin felsefeyle ilişkileri bağlamında konuyu ele aldığı makaleleri göze çarpıyor.

Geniş kapsamı ve çok yönlü içeriğiyle, Siyaset Bilimi konuyla hem akademik olarak, hem de genel düzeyde ilgi duyan okuyucu için temel bir kaynak niteliği taşıyor.

Siyaset Bilimi, -Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Haz.: Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin, Yordam Kitap, Ağustos 2012, 540 s.

Hayatım, Güneş Dansım

-Hapishane Yazıları, Leonard Peltier, Çev: Cemile Çakır, Ceylan Yayınları, Nisan 2012, 230 s.

Siyu Kabilesinden Leonard Peltier Amerika'da Kızılderililerin hak arama mücadelesinin önemli militanlarından biri. Peltier 1975 yılında Kızılderililere ayrılmış olan bir bölgeyi çetelere karşı korurken iki FBI görevlisinin ölümünden sorumlu tutuldu ve 1976'dan beri hapiste tutuluyor. Şef Arvol onun için, "O Çılgın At ve Oturan Boğa gibi halkımızın hakları için savaşan atalarımızın ruhunu taşıyor. O büyükannelerimizin, kadınlarımızın ve çocuklarımızın acılarına tanık olmak için doğmuş bir adam. Bir güneş dansçısı olarak yaşamını bütün akrabalarımız için adalet isteyen insanlara adadı." diyor.

Kitap Peltier'in bir Kızılderili olarak yaşadıklarını, mücadelesini, nasıl bir komployla mahkum edildiğini ve hapishane deneyimlerini kendi dilinden aktarıyor.

Lezzetin Tarihi

Prof. Dr. Zeki Tez, bugün bizim için vazgeçilmez olan ama kökenini merak etmediğimiz birçok yiyecek ve içeceğin tarihine iniyor. Bizleri ilginç ve eğlenceli bir yolculuğa çıkarıyor. Tarihte ilk yemek nasıl pişirildi? Sofralarımızın vazgeçilmezi tuz ve şeker hangi tarihsel maceralardan geçti? Patates ilk kimler tarafından sofralara getirildi? Soğan Mısırlılar açısından ne ifade ediyordu? Çay Türkiye'ye ilk ne zaman geldi?

Eski çağlardan beri yiyecek kültürlerinin farklılığının araştırıldığı, aynı yiyeceğin ya da içeceğin kültürlere göre nasıl farklı pişirilip servis edildiği gibi bilgileri bulabileceğiniz, ilk çağlardan beri yasaklı olan yiyecekleri öğrenebileceğiniz bu eğlenceli ve öğretici kitapta, tarımın, hayvancılığın tarihsel gelişimi hakkında da bilgiler de edinebileceksiniz.

Kitapta sebze, meyve ve baharatların tarihsel süreçlerinin yanı sıra içecekler hakkında da ilginç araştırmalar yer alıyor. Örneğin tarihin ilk alkollü içkisi nedir diye sorulsa bir çoğumuz şarap cevabını verir; geçmişi eski Yunan'da bağbozumu şenliklerine kadar görütülebilir. Ancak görüyoruz ki tarihin ilk alkollü içeceği biraymış. Yerleşik düzene geçiş ve tarımın başlamasıyla tahıl depolamanın zorluğu ve mayalanmanın keşfi ile bira ortaya çıkmıştır. İlk olarak Sümerlerin MÖ 3000'lerde tarihlenen Gılgamış Destanı'nda rastlanmaktadır.

Bunun gibi yüzlerce sorunun cevabını bulabileceğiniz kitap tüm tarih meraklılarının ve yeme içme kültürüyle ilgilenen herkesin ilgisini çekecektir.

Lezzetin Tarihi, -Geçmişten bugüne yiyecek, içecek ve keyif vericiler, Prof. Dr. Zeki Tez, Hayykitap, Haziran 2012, 366 s.

matematik sohbetleri

Yanlış adrese gönderilen mektuplar

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Bu yazıda klasik bir sayma problemini ele alacağız. Matematik tarihinde ilk kez Nicolaus Bernoulli'nin (1687-1759) sorduğu bu problem iki büyük matematikçi Jacob ve Johann Bernoulli kardeşler tarafından çözülmüştür. Daha sonra Bernoullilerden bağımsız, farklı bir çözüm de Leonhard Euler (1707-1783) tarafından yapılmıştır.

Bu ünlü problemi ve çözümünü vermeden önce kısa bir hikâye anlatmak istiyorum: Aşkların mektuplarla ilan edildiği zamanlarda çapkınlığıyla ünlü bir yazar yaşarmış. Her zaman birden çok sevgilisi olan bu yazar, bir oturuşta tüm sevgililerine mektup yazmaktan çok hoşlanırmış. Bir gün, üç sevgilisine yazdığı üç ayrı mektubu tam zarflara koyacağı sırada durmuş ve düşünmüş; kendisiyle hesaplaşmaya başlamış. O an, yazdığı yalanlar yüzünden hissettiği huzursuzluk daha da büyümüş. Aniden aklına bir oyun oynamak gelmiş. Gözlerini kapatarak üç mektubu üç ayrı zarfa gelişi güzel koyup, postalamış. Bu oyun sayesinde ödeyeceği bedellerle ruhunun arınacağını, yalansız, gerçek bir aşka ulaşacağını umut ediyormuş. Ama öte yandan mektupların yanlış adreslere gitmesi halinde olacakları da kara kara düşünmeye başlamış.

Hikâyenin bundan sonrası bizi ilgilendirmiyor. Ama biz, yazarı ve üç sevgilisini de üzecek olan durumu, yani mektupların üçünün de yanlış adreslere gönderilmesi olasılığını merak ediyoruz. Acaba yazarın sevgililerin üçünün de gerçeği öğrenme olasılığı kaç? Bu olasılığı bulmak oldukça kolay:

Mektupların gönderileceği adresleri A, B ve C harfleriyle ve bu adreslere yollanacak mektupları da sırasıyla M_A , M_B ve M_C ile ifade edersek, ortaya çıkabilecek bütün sonuçlar aşağıdaki tabloda görülmektedir.

A	B	C
M_A	M_B	M_C
M_A	M_C	M_B
M_B	M_A	M_C
M_B	M_C	M_A
M_C	M_A	M_B
M_C	M_B	M_A

Görüldüğü gibi M_A, M_B ve M_C mektuplarını A, B ve C adreslerine 6 farklı şekilde gönderebiliyoruz. Bu 6 farklı durumun 2 tanesinde (griye boyalı olanlar) üç mektubun üçü de yanlış adreslere postalanıyor. O halde hesaplamak istediğimiz olasılık 2/6, yani 1/3 olur.

Gönderilecek mektup sayısını 3'ten 13'e çıkardığımızda aynı problemi yukarıdaki yolla çözmemiz çok çok zor; çünkü bu yöntemin hiçbir matematiksel değeri yok. İşte, yazının girişinde sözünü ettiğimiz asıl problemde, gönderilecek mektup sayısının herhangi bir doğal sayı olması halinde çözümün nasıl yapılacağı soruluyor. Bu sorunun yanıtını merak eden ve matematik yapmak isteyen okura yazının devamını okumasını öneririm.

Problem. Zarflara gözlerimizi kapatarak koyduğumuz k farklı mektubu, k farklı adreste oturan, k kişiye gönderiyoruz. Her mektubun yanlış adreslere gitme olasılığını hesaplayınız.

Çözüm. Hesaplamak istediğimiz olasılığın paydasında $k!$ olduğunu biliyoruz; çünkü k kişi ve k adres var, dolayısıyla k elemanlı bir kümenin elemanlarının eşleşmelerinin sayısı $k!$ olur. Bu toplam $k!$ tane eşleşmenin kaç tanesinde elemanların tümü kendileriyle eşleşmez? Bu soruyu yanıtlamalıyız.

k adet mektubu M_1, M_2, ..., M_k ile gösterelim ve mektupların gitmesi gereken doğru adresler de sırasıyla A_1, A_2, ...A_k olsun. Eğer M_i mektubu A_j adresine gittiyse $M_i \parallel A_j$ olarak göstereceğiz; eğer M_i mektubu A_j adresine gitmediyse $M_i \nparallel A_j$ olarak yazacağız. Ayrıca aradığımız eşleşmelerin sayısını, yani k mektubun tümünün farklı adreslere gittiği durumların sayısını $S(k)$ ile göstereceğiz.

Artık çözüme başlayabiliriz. Önce M_1 mektubunu A_2 adresine gönderdiğimizi varsayalım, yani $M_1 \parallel A_2$ olsun. Bu koşul altında şu iki durumu ele alarak diğer mektupların tümünü yanlış adreslere yollayalım: Birinci durum, $M_1 \parallel A_2$ ve $M_2 \parallel A_1$; ikinci durum, $M_1 \parallel A_2$ ve $M_2 \nparallel A_1$ olsun. Bu durumlar için $S(k)$'ye inceleyelim.

Birinci Durum: M_3, M_4, ...M_k mektuplarının A_3, A_4, ...A_k adreslerine her $i \in \{3, 4, \ldots k\}$ iken $M_i \nparallel A_i$ koşuluyla gönderilmiş olduğunu biliyoruz. Bu durumda $M_1 \parallel A_2$ ve $M_2 \parallel A_1$ olduğundan bütün eşleşmelerin sayısı $S(k-2)$ olur.

İkinci Durum: Bu durumda da, M_2, M_3, M_4, ...M_k mektuplarını A_1, A_3, A_4, ...A_k adreslerine her mektup yanlış adrese gidecek şekilde gönderiyoruz; ama burada M_2 mektubunun A_1 adresine gitmediğini kabul ediyoruz, yani $M_2 \nparallel A_1$. Bu durumda $M_1 \parallel A_2$ olduğundan bütün eşleşmelerin sayısı $S(k-1)$ olur.

Birinci ve ikinci durumu birlikte düşünürsek şu sonucu çıkarabiliriz: M_1 mektubunun A_2 adresine gönderilmesi halinde diğer mektupların tümünü yanlış adreslere yollayan eşleşmelerin toplam sayısı $S(k-2) + S(k-1)$ olur.

M_1 mektubunu A_1'e değil, A_2 adresine yolladığımızda da diğer mektupların tümünü yan-

lış adreslere gönderen eşleşmelerin toplam sayısı yine $S(k-2) + S(k-1)$ olacaktır.

Benzer şekilde M_1 mektubu A_3, A_4, ...A_k adreslerine yollandığında da her bir durum için diğer mektupları yanlış adreslere gönderen eşlemelerin sayısı

$$S(k-2) + S(k-1)$$

olacaktır.

M_1 mektubunun gideceği $k-1$ tane adres olduğuna göre, istediğimiz tüm durumların eşleme sayısı olan $S(k)$ aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$S(k)=(k-1)[S(k-2)+ S(k-1)].$$

Bu eşitlikte parantezler açılır ve düzenlenirse aşağıdaki eşitliği elde ederiz.

$S(k)-kS(k-1)=-[S(k-1)-(k-1)$ $S(k-2)]$ (I)

Ayrıca $R_i=S(i)-i.S(i-1)$ (II) olsun. Bu durumda (I) eşitliği

$$R_i=-R_{i-1}$$

eşitliğine dönüşür. Bu eşitlikte $i = 3, 4, \ldots, k$ seçilirse

$$R_3=-R_2$$

$$R_4=-R_3$$

$$R_5=-R_4$$

$$\vdots$$

$$R_k=-R_{k-1}$$

olur. Bu eşitliklerde, bir alt satırdaki R_3 yerine $-R_2$, R_4 yerine R_2, R_5 yerine $-R_2$ yazılarak devam edilirse $k-1$ adımın sonunda

$$R_k=(-1)^{k-2}\, R_2$$

eşitliğine ulaşılır. Şimdi bu eşitlikte (II)'deki R_k'yi kullanalım,

$$S(k)-kS(k-1)=(-1)^{k-2}\,[S(2)-S(1)] \quad \text{(III)}$$

bulunur.

$S(1)=0$, $S(2)=1$, $(-1)^{k-2}=(-1)^k$ olduğunu biliyoruz. Bu durumda (III) eşitliği aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$S(k)-kS(k-1)=(-1)^k.$$

Bu eşitliğin her iki tarafını $k!$ ile bölersek,

$$\frac{S(k)}{k!}-\frac{S(k-1)}{(k-1)!}=\frac{(-1)^k}{k!}$$

olur. Bu eşitlikte $k = 2, 3, 4, \ldots k$ alırsak aşağıdaki k-1 tane eşitliği elde ederiz.

$$\frac{S(2)}{2!}-\frac{S(1)}{1!}=\frac{(-1)^2}{2!}$$

$$\frac{S(3)}{3!}-\frac{S(2)}{2!}=\frac{(-1)^3}{3!}$$

$$\frac{S(4)}{4!}-\frac{S(3)}{3!}=\frac{(-1)^4}{4!}$$

$$\vdots$$

$$\frac{S(k)}{k!}-\frac{S(k-1)}{(k-1)!}=\frac{(-1)^k}{k!}$$

Şimdi, yukarıdaki eşitlikleri taraf tarafa topladığımızı ve tüm sadeleşmeleri yaptığımızı varsayalım. Böylece mutlu sona ulaşıyor ve aşağıdaki eşitliği elde ediyoruz.

$$\frac{S(k)}{k!}=\frac{(-1)^2}{2!}+\frac{(-1)^3}{3!}+\frac{(-1)4}{4!}+\cdots\ \frac{(-1)^k}{k!}$$

Bu eşitliği biraz daha yakışıklı hale getirirsek

$$\frac{S(k)}{k!}=\frac{1}{2!}-\frac{1}{3!}+\frac{1}{4!}+\cdots\ \frac{(-1)^k}{k!}$$

olur. $S(k)$ istediğimiz eşleşmelerin sayısını, $k!$ ise bütün eşleşmelerin sayısını gösterdiği için

$$\frac{S(k)}{k!}$$

kesri hesaplamak istediğimiz olasılıktır. Örneğin yazının girişinde anlattığımız hikâyedeki çapkın yazarın 3 değil 5 sevgilisi olsaydı gönderdiği 5 mektubun hepsinin yanlış adreslere gitmiş olması olasılığı

$$\frac{S(5)}{5!}=\frac{1}{2!}-\frac{1}{3!}+\frac{1}{4!}-\frac{1}{5!}=\frac{11}{30}$$

olacaktı.

Şimdi, yazarın sonsuz sayıda sevgilisinin olduğunu ve sonsuz sayıda mektup gönderdiğini varsayalım! Bu durumda yukarıda hesapladığımız olasılık çok ilginç bir sayıya "yakınsar". Eğer k'yi sonsuza götürürsek bu olasılık, matematikte ***Euler*** ya da ***Napier sabiti*** olarak bilinen e sayısının çarpımsal tersine "yakınsıyor". Bu toplamın bu sabite yakınsadığını kanıtlamak ileri düzeyde matematik yapmayı gerektiriyor. Ama bir olasılık sorusundan ***Euler sabitine*** gidiyor olmayı, matematiğin *büyülü* dünyasını anlatan güzel bir örnek olarak görüyorum.

Çözdüğümüz bu problemin birçok farklı düzenlemesi var. Meraklı okurların uğraşacağını düşünerek bu problemlerden birini yazıyorum:

Zarflara gözlerimizi kapatarak koyduğumuz k farklı mektubu, k farklı adreste oturan, k kişiye gönderiyoruz. En az bir mektubun doğru adrese gitme olasılığını hesaplayınız. Bu olasılığın 1/2 den büyük olması için en büyük k sayısı kaçtır?

KAYNAKLAR

1)Petkovic, M., *Famous Puzzles of Great Mathematicians*, AMS, 2009.

2) Nesin, A., *Sayma*, Nesin Yayıncılık, 2009.

Bilim ve Gelecek Kitaplığı

F-tipi bilim
HOCANIN 'İLMİ'

Ne ararsan var
Ruhlar, cinler, medyumlar, büyüler, fallar, muskalar…
Parapsikoloji, telekinezi, radyestezi, ruh çağırma, falcılık…

Hoca'ya göre Kuran
Hoca kutsal kitabı fazla zorluyor

Hoca'nın iktisadı
Cemaat A.Ş.'nin teorik temeli

TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72

Kuazar ile söyleşi

Kuazarlar, yıllardır astronomların kafalarını karıştırıyordu. Bu söyleşide onların gücünün bize geçmişin görüntüsünü vermeye yettiğini görüyoruz. Kuazarlar evren içindeki en enerjik nesnelerdir ve muazzam güçlerini üreten tek bir motora sahiplerdir.

Richard T. Hammond
Çev. Nalân Mahsereci / Çev. Red. Murat Çınar

Söyleşiye katıldığınız için teşekkür ederim.

Burada olmaktan ben de memnunum.

Bize kuazar sözcüğünün ne anlama geldiğini anlatabilir misiniz?

Bugünlerde kuazar sözcüğü, yıldızsı nesne anlamı kazandı; ama sizi zamanda geriye götürmeme izin verin. 1960'larda, nesnelerin yaydığı enerjiyi özel bir yolla gözlemlemeye başladınız. O zaman için bu sizin en büyük gizemlerinizden biriydi. Ne olduğum hakkında hiçbir fikriniz yoktu.

Gizem neydi?

Birkaç gizem vardı. Birisi, spektral çizgileri tanımlayamamış olmanızdı.

Hidrojen, her bir elementin, tıpkı parmak izi gibi özgün bir spektral çizgi düzenine sahip olduğunu söylemişti.

Kesinlikle; benimkileri başlangıçta tanımlayamamıştınız.

Neydiler?

Pekâlâ, onlardan bazıları, alışılmış hidrojen çizgilerinde ortaya çıkıyorlardı; ama onları tanımlayamadınız, çünkü çok geniş bir kırmızıya kaymaya sahiptiler.

Bir dakika göz atmama izin verin, evet, galaksi kırmızıya kaymayı açıklamıştı…

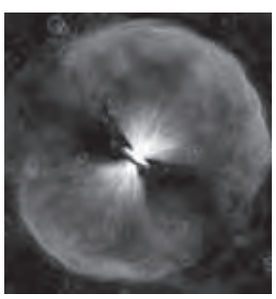
Biz bu konuda uzmanız.

Biz derken?

Buna geleceğim. Evreni bir bütün olarak düşünürsek, en uzaktaki nesneler, hareketlerinde en hızlı olanlardır ve bundan dolayı kırmızıya kaymaları çoktur. Bizim geniş kırmızıya kaymamızın iki anlamı vardı: Hızlı hareket ediyorduk ve çok uzaktaydık.

Yani, sizin yüksek hızınız gizemi açıklıyor mu?

Kısmen, fakat bu astronomları bir on yıl şaşkına çevirdi.

Hawaii'de bir İngiliz teleskobunun saptadığı dev boyutlardaki kuazar, evrenin başlangıç noktası kabul edilen Büyük Patlama'dan sadece 770 milyon yıl sonraki haliyle görülüyor.

Nasıl yani?

Öncelikle, eğer o kadar uzaktaysak, yıldız olamazdık. O uzaklıktaki yıldızlar, bütünüyle görünmez olacaklardır, gölün altındaki eski bir madeni paranın kıyıdan çok sönük görülebilmesi gibi…

Kulağa mantıklı geliyor…

Yani sizin için mantıklı olan, bizim galaksi olmamızdı.

Bu neden bir sorundu?

İki nedenle. Sarmal galaksiyle bir söyleşi yaptınız, orada olmuş kabul edilen şey şuydu: Ne görüyorsanız, temelde çok sayıda yıldızın sonucudur. Bir diğer anlatımla, dünya üzerinde saptadığınız enerji, aslında 10 milyar yıldızın üretiminin birbirine eklenmesinin sonucundan daha fazla değildir.

Evet.

Kuazarlar farklıdır. Yıldızlardan gelen optik enerjinin yanı sıra çok miktarda kızılötesi ve radyo dalga boyunda enerji ölçtünüz. Normal galaksiler buna sahip değildir.

Anlıyorum.

Güvece biraz daha baharat eklersek, bizim toplam enerjimiz bir galaksiden bin kat daha fazla parlaklık üretir ve hâlâ size en sürprizli özelliğimizden söz etmiş değilim.

Lütfen söz edin…

Bütün bu enerji, uzayın şaşırtıcı derecede küçük bir bölgesinden açığa çıkar ve bu bölge, olasılıkla radyanda bir ışık yılıdır. Bu bütün galaksinizi şimdikinden 100.000 kat daha küçük bir alana sıkıştırmak gibidir.

Bu olanaksız?

Hayır, eğer galaksiniz o boyuta kadar bir biçimde sıkıştırılabilirse, çökerek bir kara deliğe dönüşecek ve karanlık duruma gelecektir.

Kuazar sorununu doğru anlamış mıyım, bir bakalım. Çok fazla enerji yayıyorsunuz, yaydığınız bu muazzam enerjiye göre oldukça küçüksünüz. Ve spektrumunuz yanlış, öyle çok kızılötesi enerji yayıyorsunuz ki, ancak çok sayıda yıldızdan oluşan basit bir küme olsaydınız bu sonuç ortaya çıkardı.

Kesinlikle.

Şu durumda siz nesiniz?

Galaksileriz, ama çok özel bir merkeze sahibiz.

Nasıl bir merkez?

Büyük kütleli bir kara delik.

Ne kadar büyük?

Güneşinizin kütlesinden bir milyar kez daha büyük bir kara delik.

Eğer galaksi bir kara deliğe çökerse, karanlık hale gelecektir dediğinizi düşünmüştüm.

Evet, eğer bütün bir galaksi kara deliğe çökerse, görünmez hale gelecektir. Biz biriciğiz. Merkezimizde, bu büyüklükte bir kara deliğe sahibiz, ama galaksinin geri kalanında bolca yıldız var.

Peki, enerji nereden geliyor?

Yıldızlardan farklı olarak, füzyon benim motorumun yakıtı değildir.

Yakıtınız nedir?

Kara deliğe kaçan yıldızlardır. Söyleşi yaptığınız kara delik, bu temel kavramı açıkladı.

Bir bakalım, şöyle demişti: "Her zaman kapımı tıklatan ziyaretçilerim vardır. Aslında, orada içeriye girmek için çok fazla gayret vardır; trafik yoğunluğu Long Island Ekspres Yolunda, öğleden sonra 17.00 civarında olandan bile kötüdür. Söylememe izin verirseniz, oldukça kızgındırlar. Aslında, çevreleyen materyal çok sıcak hale gelir, özel bir tür x-ışını radyasyonu yayınlar."

Long Island Ekspres Yolu'nun ne olduğunu bilmiyorum, ama evet, bu basit bir fikir. Sadece benim böylesine büyük olan kara deliğim, yıldızlar ve toz benzeri çok fazla materyal yakalar ve bunlar deliğin içine doğru girdapla inerken, sürtünmeden ötürü çok sıcak olurlar ve bu enerjiyi yayınlarlar.

Yayınladığınız bütün enerjinin hesabının içine, çok fazla maddenin çekilmiş olduğunu hayal ediyorum.

Haklısınız. Her bir gün için aşağı yukarı bir yıldızın kütlesine eşittir.

Büyüleyici, ama bir dakika geri dönebilir miyim?

Tabii ki.

Kuazarların çok uzak nesneler olduğunu söylemiştiniz.

Görebildiğiniz en uzak nesneler arasındadır.

Evrenin bir bütün olarak homojen olduğu izlenimine sahiptim ve bu evrende biz özel bir yer tutmuyorduk. Buna karşın, hepiniz bu kadar uzaktaysanız şu açığa çıkıyor ki, oldukça özel bir yer tutabiliriz.

İlginç bir nokta, ama bir şeyi unutuyorsunuz. Uzaya baktığınızda, geçmişe bakıyorsunuz.

Uzaya baktığımda geçmişe bakıyorum. Bunun nedeni ışığın bize yolculuğunun aldığı zaman mıdır?

Evet, Örneğin, gökyüzünüzdeki en parlak yıldız olan Sirius'a baktığınızda, gördüğünüz ışıklar 9 yıl önce yayınlanmıştır. Size en yakın başlıca galaksi olan Andromeda Galaksisine baktığınızda, geçmişte 3 milyon yıl öncesine bakarsınız. Size en uzak kuazara baktığınızda, 10 milyar yıl önce yayınlanan ışığı alırsınız.

10 milyar yıl önce! Evrenin yaşına yakın bir zaman bu!

Evet, bir teleskop gerçekten uzak geçmişe sondaj yapan bir zaman makinesi gibidir.

Yani yeterince büyük bir teleskopa sahip olsaydık, zamanın başlangıcına tanık olabilirdik.

Her şeyin doğumuna mı? Bu gerçekten büyüleyici olurdu, ama hayır, geriye gidebileceğiniz uzaklığın bir limiti vardır, bu evrenin görünebilir sınırı olarak adlandırılır.

Çok kötü.

Belki, ama benim hikâyeme geri dönersek, kuazarlara baktığınızda, evrenin uzak geçmişine bakarsınız. İlerleyen zamanlarda kara delikler -erişebilecekleri yörüngenin dışındakiler haricinde- emebildikleri kadar yıldızı içlerine çekmiş, galaksinin merkezinde atıl biçimde fark edilmeksizin yatmaktadırlar. Yakınınızda pek fazla kuazar görmemenizin nedeni, kara deliklerin doymuş olduğu zamandan çok sonrasına bakmanızdır. Bizi ancak derin geçmişin içine bakarsanız, görebileceksiniz.

Yani geçmişten öğrenebiliriz…

Evet ve geçmiş gökyüzünün yıldızlarla dolu olması gibi bilgiyle doludur.

Bütün bu yolu geldiğiniz için teşekkürler, sizinle söyleşmek çok keyifliydi.

Teşekkürler.

İnsan yaşadıkça*

Bundan yetmiş beş yıl önce, 9 Şubat 1881 günü yüz bin St. Petersburglu, yaşamı ıstıraplar ve aşağılanmalar, yoksulluklar ve acılar, yalnızlıklar ve yenilgiler yumağı olmuş bir insanın cenazesini ebedi istirahatgâhına götürüyordu. Bu insanın adı Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'ydi. Bu öykü, verdiği tarih dışında sonraki kuşaklara hiçbir şey ifade etmemiştir; o günün yağmurlu mu, yoksa bulutlu, ayazlı ve açık mı ya da kasvetli ve puslu mu olduğu belli değildir. Bu öykü, Dostoyevski'nin cenaze töreni tarihini vermesinin yanı sıra, tüm yaşamı boyunca yoksulluk çekmiş ve itilip kakılmış bir insanı, aralarında dönemin Rus aristokrasisinin en saygın adamının da bulunduğu, kentin yarısının uğurlamış olduğu ironik gerçeğini de göstermesi dışında hiçbir şey ifade etmemiştir. Şayet sonsuz yaşam varsa, Dostoyevski -Rus edebiyatı tarihindeki bu en trajik kişilik- kendisinin "kapalı kapıları ve pencereleri olan, örümcek dolu karanlık oda" olarak adlandırdığı o diyarda huzur bulamazdı. Her halde hiçbir yazar böylesine farklı, böylesine insafsızca ve yalan yanlış yorumlanmamıştır; hiçbir yazar etrafında bunca çeşit mit gelişmemiştir; diğer yazarlar hiçbir yazara dair böylesine türlü türlü yazmamıştır.

Dostoyevski'ye dair gerçeği bulmak güç, onun insanlara sunmak istediği gerçeği kavramak güç.

Dostoyevski'nin tüm sanatı gerçeği ele alan, konuşmanın rollere paylaştırılmış olduğu bir monologdur. Dostoyevski'nin yapıtlarında başkahramanlardan epizodik kişilere dek herkes gerçeği arar; hiç yaşamamış ve yaşamayacak olan bu insanlar kendilerine yaşamın sırrını açıklayacak ve dünyadaki varlıklarını haklı gösterecek bir gerçeği, bir düşünceyi ararken umutsuzca yalpalarlar sürekli. Gerçeğe ulaşma arzusu bildiğim hiçbir yazarda bu denli azgın bir tutkuyla ortaya çıkmaz. Dostoyevski ne Shakespeare'le ne Balzac'la ne de Conrad'la kıyaslanabilir. Dostoyevski, kendi yadsıması yine kendisi olan başlı başına büyük bir edebiyattır; zira böylesine basit, böylesine yalın, böylesine umutsuzca gazetecivari bir stile sahip ikinci bir yazar daha yoktur. Dostoyevski dış dünyayı yeniden yaratmaya çalışmamıştır. Bazen yapıtına bir peyzaj eklemeye kalkışır; bir gece beliren ayı, küçük ve dar bir sokağı ya da bir merdiveni betimlemeye kalkışır bazen de... Ama hemen sonrasında tüm dış katmanı yararak, insanın her düşüncesine ve eylemine dalar.

Bir insanın, hep aynı insanın, en değişik durumlarda hep o insanın monoloğudur Dostoyevski. Dostoyevski'nin insanı saplantılıdır: İntihar eden kaçık Kirilov saplantılıdır, Alyoşa Karamazov saplantılıdır, Raskolnikov saplantılıdır ve Nastasya Filipovna saplantılıdır. Dostoyevski'nin insanı, cehennemin göbeğinden gerçeğin yıldızına seslenen insandır. Gerçeği suçlarda, kendi ıstırabında, içki âlemlerinde, aşkta ve acılarda arar: Kaçık ve yakışıklı Nikolay Stavrogin gerçeği çektiği cehennem azabında arar, Karamazov gerçeğin peşinden yabanıl bir aşkta körü körüne koşar, budala, gerçeğe kutsal kitabın özünde, isyankâr Raskolnikov iğrenç bir suçta ulaşmayı arzular. Memurlar, tüccarlar, uşaklar, rüşvetçiler, suçlular ve aşktan çılgına dönmüş kadınlar ellerini gerçeğe uzatırlar hep. Ve bu noktada Dostoyevski'nin dehası sona erer: Yaşamın mikroskobu üzerine eğilmiş olan Dostoyevski kendi insanlarına, beş yaşındaki bir çocuğun bile kabul etmek istemeyeceği gerçeği sunar. İnsanın maruz kaldığı aşağılanma ve gördüğü zarar karşısında hiç kimsenin olamadığı kadar duyarlı olan Dostoyevski, insanı içinde yaşadığı cehennemden çekip çıkarmak istediğinde, bir çocuk olarak ortaya çıkar. Kabul etmenin ve yararlanmanın sadece bir hezeyan içinde mümkün olduğu bir felsefe önerir insana -yaşam içerisinde bu felsefe paçavralardan yapılmış bir bostan korkuluğudur. Tıpkı Tolstoy gibi, Dostoyevski de ulusunun yaşadığı geceyi görmüştür -hatta belki, kendisinden önce hiç kimsenin görmediği kadar- ancak, yıldızları göstermeye çalışmamıştır.

Dostoyevski bir düşünce uğruna verilen savaşta parçalanan ve o düşünceye ihanet eden her insan gibi, devrimden nefret etmiştir. Acılar ve yenilgilerle zehirlenmiş, idam mangasının namlusunu yaşamının sonuna dek unutmamış olan Dostoyevski ulusunun eğilimini anlamaya çalışmaktan vazgeçmiştir. Dünyadaki herhalde en ürkütücü ve en muhteşem roman olan "Ecinniler" bir karikatürdür sadece; kendi modelinden nefret eden ve oranları kasten bozan bir çizerin yaptığı bir karikatürdür. Dostoyevski devrimi anlamamıştır; devrimi taşradaki yaşlı teyzelerin, kendi erdemli yeğenlerine bir bolşeviğin kundakçı ve tecavüzcü; anarşist ve katil; kilise kundakçısı ve özgür aşkın savunucusu olduğunu anlatması gibi anlatmıştır. Dostoyevski devrim hareketine dair görkemli bir roman yazma şansını yitirmiştir; Dostoyevski parlak bir sanatçı olmaya, ulusunun acılarının sözcüsü olmaya bir son verir. O sadece, tezgâhının derdinde olup tezgâhı için endişelenen ve endişesini kendisinin de inanmadığı basmakalıp sözlerle gizlemeye çalışan, küçük bir dükkânın sahibidir. Dostoyevski'nin "Şigalevcilik"i, gelecekteki dünya imgesi, Orwell'in anlamsız mırıldanışlarına benzer: cinayetler, yangınlar, insani özgünlüğün yerle bir edilişi, prangalar, sahtekârlık ve şaklayan kırbacın ıslığı. "Şigalevcilik"te arzular olmayacak. "Arzular ve acılar bizler için, tutsaklar için" diye seslenir Verhovenski. Ve Dostoyevski deha olmayı bırakır yine. Akranlarıyla dalaşmaya güç bulamayıp eşdeğer bir tatmin bulacağı inancıyla sineklerin kanatlarını kırarak eğlenen, altı yaşındaki güçsüz, küçük bir çocuktur. İnsanın çektiği her acıya böylesine duyarlı olan bu dehanın, konu dünyanın en kutsal meselesi olduğun-

da bir çocuk olarak ortaya çıktığına inanmak güç.

Dostoyevski bugünün insanını, otuz kırk yıl öncesinde o günün insanını büyülediği güçte büyüler mi, bilmem. Zaman değişti; insanlık o günden bu güne on savaş, toplama kampları, bastırılan ayaklanmalar ve en korkunç terörü gördü; bunlardan payına düşeni aldı, ki kendi karanlıklarıyla Dostoyevski bu pay karşısında haylaz, sorumsuz bir delikanlıdır. Bugünün insanı Dostoyevski'nin yapıtlarını otuz hatta yirmi yıl öncesindekinden daha farklı yorumluyor. İnsan dehşete karşı duyarsızlaşmış durumda -dünyada her gün insanlar ölüyor, dünya her gün yeni suçlara, yeni güç gösterilerine, anarşiye sahne oluyor. "Bomba 13" ile terörize edilmiş insanlık, kendini "A-day"den umutsuzca koruyan insanlık çekeceği acının boyutlarından korkuyor artık ve Stavrogin'in kaçıklığı, Karamazov'un aşk acısı, Mişkin'in ıstırabı bugün birini şakağına silah dayayacak kadar sarsar mı bilmem. 20.yüzyıl başka tutkuların çağı -Dostoyevski dehşetten sıyrılmış halde önümüzde duruyor. Ancak, Dostoyevski'nin Dante, Shakespeare ya da Leonardo da Vinci gibi, ölümsüzler arasında olduğunu düşünüyorum. Dostoyevski'yi dehşetten mahrum bırakmış zaman, onun, 20.yüzyılın sağduyulu insanlarına keskin biçimde söz söylemeye çalışan başka değerlerini yüceltmiştir. Dostoyevski'nin değeri kendisinin dile getirdiği felsefeye değil, kahramanlarının arzularının gücüne, kahramanlarının gerçeğe, mutluluğa ve aşka olan eğilimlerine dayanır. Dostoyevski dünyanın bugün en güçlü ulusunun içinde yaşamış olduğu rezilliğin belgesidir. O dönemde darağaçlarının gölgelerinde, şaklayan kırbacın ıslığının korkusu içinde yaşayan ulusunun acılarını, ulusunun yaşadığı rezilliği hiç kimse onun kadar göstermemiştir -hiç kimse bunları onun gösterdiği şiddette ve tutkuyla göstermemiştir. Bu yüzden Dostoyevski, belki de gayri ihtiyarı, insanın yuvarlanabileceği uçuruma yönelik bir uyarı olmuştur. Bir uyarı ve dolayısıyla yine gayri ihtiyarı, insanın kâbustan kurtulması için bir çağrı olmuştur.

Üç çeyrek yüzyıl boyunca hasta olmakla ve ayrımcılıkla biteviye suçlanmış bu insanın büyüklüğü de bundan kaynaklanmaktadır, kanımca.

Önümüzde olan şey adına, dünün dünyası unutulmamalıdır. Polonya edebiyatında son on yıldır, insanın katlandığı gerçek acılardan, ıstırap ve yenilgilerden pek fazla söz edilmediğinden, bu dönem Polonya edebiyatının çok değerli olduğu söylenemez. Polonya edebiyatının insan acılarına ilişkin tanıklığı, bir varyetedeki dansçı kadınların kıyafetleri kadar soluktur. Ve bu kitaplardan birinin kapağını yirmi yıl sonra açacak olan okurumuz, altı yaşındaki bir kız çocuğunda aşk çılgınlığının nasıl olduğunu, yalnız bir insanın ne hissettiğini, Lenin Çelik Fabrikası'nın yapımı sırasında insanın hangi bakımdan kompleksli hale getirildiğini ve bu yapım sırasında gerçek insani nefretin nasıl olduğunu asla bilemeyecektir artık. Edebiyatımızın, insanın yaşamın gecesiyle giriştiği mücadeleye ilişkin tanıklığı bir ölçüde, Pazar günleri din dersleri verilen bir okulun yaptığı tanıklıktır. Dostoyevski gecedir ve bunu yadsımak mümkün değildir. Dostoyevski hatırlanması gereken, yaşamdan adil bir pay almak için hatırlanması gereken bir gecedir; bir korku ve kuşku yüreğe sinsice sızdığında bu geceyi hatırlamak gerekir. İnsanın ebedi meselelerinden en çok söz eden sanatçı olduğu için ölümsüzdür, Dostoyevski. En korkunç gecede yaşayıp da ışığı bulmaya çalışmamakla hata etmiştir; kendisini ezen ve ışığa giden yolu bulma konusunda kendisini yanlış yönlendiren mutsuzluklara ve acılara adım başı rastlarken, geceler boyunca toprağı kazmakla hata etmiştir. Dostoyevski kara bir nehirden gelen bir çığlıktır; ancak, aşk, adalet ve onur arzulayan insan dünya üzerinde yaşadıkça, insanlar Dostoyevski'yi hiç olmazsa, insan vicdanının uyuşturucu bir uykuya hiç dalmaması için okuyacaklardır.

Marek Hłasko[1]
Çeviren: Seda Köycü[2]

* Yayın yeri: "Polska", 7/1956, Varşova (ç.n.)

1) Polonya edebiyatının, 1934-1969 yılları arasında yaşamış, öykü ve roman türünde yapıtlar vermiş sanatçısı. Yapıtları sosyalist gerçekçi edebiyatın şematizmine ve gerçekleri çarpıtmasına karşı bir başkaldırı niteliğindedir. Ülkesi Polonya'da yapıtlarının yayımı yirmi yıl boyunca yasaklanmıştır. (ç.n)

2) Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Geniş kitlelere ulaşmak için daha sade bir dil

Fırsat buldukça derginizi alıyorum; ancak size minik bir eleştirim olacak. Makalelerde, en azından çeviri olmayanlarda, daha sade bir dil kullanılsa daha iyi olur sanki. Şu haliyle, açıkçası upuzun makaleler yayınlayıp kimsenin anlamadığı bir dil kullanan *Bilim ve Teknik*'e benziyor. Sonuç olarak, tabii ki dergiyi takip eden kitle standardın üzerinde bir entelektüel birikime sahiptir; ancak akademisyen olamaz her biri. Ya da bir konuda uzmansa bile diğer konular hakkında bir şey bilmiyor olabilir. Mesela şu an "Platon'da (Eş)Cinsel Aşk" adlı makaleyi okuyorum ve Yunan mitolojisi ve tarihine dair pek çok yayın okumuş olmama rağmen takip etmekte çok zorlanıyorum. Higgs bozonu ile ilgili olan yazı için de aynı durum geçerli. Elbette bu konu tamamıyla bir kuantum fiziği konusu ama ben üniversitede birkaç kuantum fiziği dersi görmüş olmama rağmen anlamakta çok zorlanıyorum. Eğer amacınız daha geniş kitlelere ulaşmaksa -ki mutlaka bu da amaçlarınızdan biridir diye düşünüyorum- bence dilinizi bir nebze daha sadeleştirmekte fayda var. Yazıları hazırlayan akademisyenlerin de bu doğrultuda yönlendirilmesi gerektiğine inanıyorum.

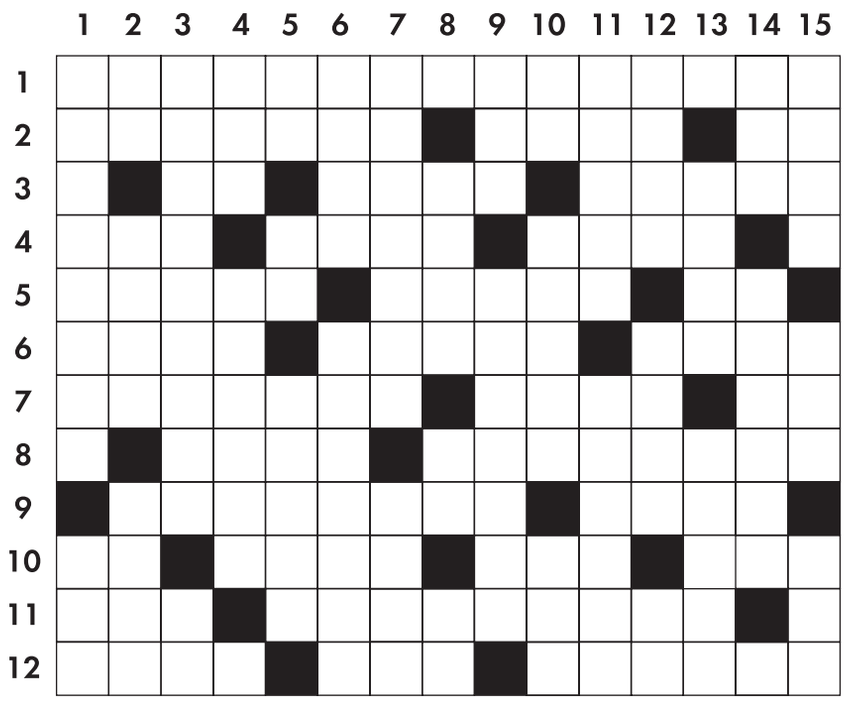
Selvinaz Bilgin

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *İktisat Tarihi Ders Notları*, *Türkiye'de Toprak Meselesi* gibi yapıtları ve çeşitli dergilerdeki makaleleriyle uluslararası üne kavuşmuş, 1905-1979 yılları arasında yaşamış, iktisat tarihçimiz.
2) Kayseri'nin bir ilçesi. – " ... nin ardında taş ben olaydım/ Kara göz üstünde kaş ben olaydım." (Çankırı türküsü). – Halk dilinde "kez, defa".
3) Belirti, işaret. – Sümerlerde " Bilgelik Tanrısı". – Çok istekli, hazır.
4) *Ve Durgun Akardı ...* (Şoholov'un ünlü romanı). – Yeniçeri ocağında tabur. – İkincil.
5) Çöl Arapları. – Havada yüzde bir oranında bulunan, renksiz, kokusuz ve tatsız bir gaz. – " ... Dalaşı" (iki ülkeye ait savaş uçaklarının birbiri çevresinde burgu gibi dönüşlerle taciz için manevra yapması).
6) Çin'in para birimi. – Duyarga. – Bir tarım aracı.
7) Doğu Avrupa'da bir ülke. – Zarar görme olasılığı. – Japonya'da başlıca dört çiçek düzenleme okulundan biri.
8) Halk dilinde "kekeme". – Bir ilimiz.
9) "…. Felsefe" (Felsefenin asıl uğraş alanının dil ve dildeki kavramları çözümlemek olduğunu, bu yolla "kafa karışıklığı" yaratan geleneksel felsefe sorunlarının çözülebileceğini savunan felsefe akımı).- Ürem.
10) Şan, şeref. – Namazda ellerini dizlerine dayayarak eğilen. – Köşe başı. – Şaman.
11) Bir yağış şekli. – …. …. *Kamburu*. (Victor Hugo'nun unutulmaz yapıtı).
12) Eski Mısır'da kutsal sayılan öküz. – Etki. – Sevgide aldatma.

Yukarıdan aşağıya

1) Telepati. – Yapma, etme.
2) Molibden'in simgesi. – Hatay ilinde içli köfteye verilen ad. – Türkan Şoray'ın 1973'te çevirdiği bir film.
3) Eski hat sanatını yeni ve çağdaş biçimler içinde geliştirmiş, 1913-1990 yılları arasında yaşamış, ünlü hattatımız. – Endonezya'nın plaka imi.
4) "Endamına ... oldu gönül düştü belaya/ artık ne yeşil gözlere talip ne elaya" (İ. Baha Sürelsan- Ferah Feza). – Yavuz Bülent Bakiler'in bir şiiri.
5) Lavrensuyum'un simgesi. – Bir sayı. – *... Yıllar* (Nejat Saydam'ın bir filmi).
6) Kaymak, süt, yoğurt yüzü. – Vücuda giren antijenleri zarasız duruma getirmek için organizmanın çıkardığı bir madde.
7) Gösteriş, görkem. – 1892-1990 yılları arasında yaşamış Hırvat kökenli Yugoslav devlet adamı.
8) İskambil kâğıdı. – Titan'ın simgesi. – Lübnan'ın plaka imi.
9) *... Yabancı* (Halit Refiğ'in bir filmi). – Bir şeyin dayandığı neden.
10) Baryum'un simgesi. – Organları uyandıran ve güçlendiren (ilaç). – Bayağı.
11) Hakanlara verilen bir arma. – Bir şeyi satarak ya da satın alarak ilk alışverişi başlatma.
12) Gerçek. – Zayıf düşmüş hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına yol açan bir tür kurtçuk. – Anadolu'da en eski ana tanrıça.
13) Koşuk, nazım. – " ... üstünde oturmak" (bir yerde çok tedirgin biçimde durmak).
14) Eski dilde "göz". – Başa kakma.
15) Hıristiyanların en büyük bayramı. – Yerme, çekiştirme, dedikodu. – Donuk renkli.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	A	R	G	U	T	Ş	Ö	L	Ç	Ü	N	■	A	D
2	A	R	İ	A	S	S	O	S	■	A	L	A	İ	Y	E
3	N	A	M	■	A	K	S	E	P	T	A	N	S	■	M
4	S	N	■	E	M	■	T	M	O	■	Z	O	R	R	O
5	A	■	A	L	A	T	A	■	P	L	İ	■	A	İ	K
6	S	A	R	A	■	E	K	E	■	O	M	A	■	A	R
7	Y	E	K	■	E	L	O	Ğ	L	U	■	S	A	Y	A
8	O	T	■	K	O	■	V	E	T	■	A	L	T	E	S
9	N	■	B	İ	S	M	İ	L	■	İ	L	İ	N	T	İ
10	E	S	İ	R	■	A	Ç	E	L	Y	A	■	A	K	■
11	L	İ	R	İ	Z	M	■	M	A	O	■	Ü	L	A	K
12	■	S	A	L	N	A	M	E	■	N	A	S	I	R	A

Ağustos sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Şule Tekin (Mersin), Kemal Toprak (Ankara)** ve **Neriman Mandıralı (Rize)** Alâeddin Şenel'in editörlüğünde hazırlanan, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem* adlı kitabı kazandı. Ağustos bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Çağlar Sunay'ın Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Evren* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Eylül tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

